

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОДІЛЬСЬКИЙ СПЕЦІАЛЬНИЙ НАВЧАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНИЙ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ КОЛЕДЖ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ІНСТИТУТ КИЇВСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
Кафедра корекційної педагогіки та інклюзивної освіти
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АВТОМОБІЛЬНО-ДОРОЖНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ХОРТИЦЬКА НАЦІОНАЛЬНА НАВЧАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНА АКАДЕМІЯ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ НАВЧАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНИЙ ЦЕНТР
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА
UNIWERSYTET EKONOMICZNY WE WROCLAWIU
WYŻSZA SZKOŁA GOSPODARKI (BYDGOSZCZ)
KATOLICKI UNIWERSYTET LUBELSKI JANA PAWŁA II (LUBLIN)
PAŃSTWOWA WYŻSZA SZKOŁA WSCHODNIOEUROPEJSKA W PRZEMYŚLU
JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCHBUĎĚJOVICÍCH
TECHNICKÁ UNIVERZITA V KOŠICIACH (KOŠICE)
БЛАГОДІЙНА ОРГАНІЗАЦІЯ «БЛАГОДІЙНИЙ ФОНД ГРОМАДСЬКОЇ
ДИПЛОМАТІЇ»**

*Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в
умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму*

**Матеріали V Міжнародної
науково-практичної конференції**

УДК 378:364.3

Головний редактор:

ТРПАК Мар'ян Миколайович, заслужений працівник освіти України, кандидат економічних наук, доцент, директор Подільського спеціального навчально-реабілітаційного соціально-економічного коледжу.

Заступник головного редактора:

ГУМЕНЮК Ірина Леонтіївна, кандидат економічних наук, заступник директора з наукової, інноваційної та міжнародної діяльності Подільського спеціального навчально-реабілітаційного соціально-економічного коледжу.

Редакційна колегія:

Anetta Zielińska, Dr hab. Prof.; **Кашуба С.**, Dr hab. Prof.; **Іващук І.О.**, доктор економічних наук, професор; **Шеремет М.К.**, доктор педагогічних наук, професор; **Кириленко О.П.**, доктор економічних наук, професор; **Язлюк Б.О.**, доктор економічних наук, професор; **Лучик В.Є.**, доктор економічних наук, професор; **Скрипник А.Ю.**, доктор історичних наук, доцент; **Комарницький О.Б.**, доктор історичних наук, професор; **Вацлавський О.І.**, кандидат економічних наук; **Гераймович В.Л.**, кандидат економічних наук, доцент; **Федорчук В.М.**, кандидат психологічних наук, доцент; **Слободян В.Д.**, кандидат економічних наук, доцент; **Кушнір Л.А.**, кандидат економічних наук, доцент; **Тимків А.О.**, кандидат економічних наук; **Коркушко О.Н.**, кандидат економічних наук, доцент; **Годнюк І.В.**, кандидат економічних наук, доцент; **Бачинська О.М.**, кандидат економічних наук; **Киселюк М.П.**, кандидат технічних наук; **Присакар В.В.**, кандидат педагогічних наук, доцент; **Топорівська Я.В.**, кандидат педагогічних наук, доцент; **Шевчук О.В.**, кандидат педагогічних наук; **Палилюцько О.М.**, кандидат історичних наук; **Марчак Т.А.**, кандидат філологічних наук; **Комарницька Л.М.**, кандидат філологічних наук; **Прокопишин О.С.** кандидат економічних наук, доцент.

Рекомендовано до друку Вченою радою Подільського спеціального навчально-реабілітаційного соціально-економічного коледжу (протокол № 5 від 31 травня 2021 р.)

Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму: матеріали V міжнародної науково-практичної конференції. м. Кам'янець-Подільський: Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж. 2021. 354 с.

ISBN 978-966-654-639-8

Збірник містить матеріали V міжнародної науково-практичної конференції «Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму», яка відбулася 27-28 травня 2021 р. (Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж, м. Кам'янець-Подільський), з актуальних питань сучасної економічної науки, освіти та соціальної реабілітації в умовах інклюзії.

Відповідальність за висвітлений матеріал у публікаціях несуть автори наукових праць.

© Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж, 2021

Зміст

Вітальні слова	10
Пленарне засідання	14
<i>Тріпак Мар'ян, Топорівська Ярослава</i>	
Парадигма реалізації соціальної інклюзії країн пострадянського простору.....	14
<i>Лучик Світлана, Лучик Маргарита</i>	
Цифровізація і інклюзивна освіта	18
<i>Миронова Світлана</i>	
Взаємодія закладів вищої та загальної освіти у формуванні інклюзивної компетентності педагогів	21
<i>Шевченко Володимир</i>	
Актуальні питання системи спеціальної освіти в Україні на сучасному етапі.....	23
Секція I «Парадигма реабілітації в системі економіки країни»	27
<i>Eric Robins</i>	
International experience of implementation - public-private partnerships (PPPs).....	27
<i>Zhijiang Yu and Viktoriia Medvid</i>	
Research on the development paths of China's sports industry from the perspective of geo-economy: taking the bely and road initiative as an example	28
<i>Бурденюк Світлана</i>	
Контроль у системі накопичувального пенсійного забезпечення.....	33
<i>Вольська Ангелія</i>	
До питання проблематики імплементації заходів по забезпечення трудової зайнятості осіб з інвалідністю	37
<i>Гавриш Марина</i>	
Сучасність інклюзивного розвитку в період цифрової економіки.....	40
<i>Гарбарець Ірина</i>	
Елементи фінансової інклюзії в сучасних умовах господарювання суб'єктів соціуму	42
<i>Герасимова Тамара</i>	
Економічна політика держави, як основний фактор інклюзивного розвитку регіонів.....	46
<i>Гнатишин Людмила</i>	
Інтеграція людей з обмеженими фізичними можливостями у професійну бухгалтерську діяльність.....	50
<i>Годнюк Ірина</i>	
Земельна реформа як важливий фактор інклюзивного розвитку.....	52
<i>Годованюк Альона</i>	
Особливості підходу щодо реалізації інклюзивної економіки.....	55
<i>Грицина Оксана, Шолудько Ольга</i>	
Фінансова інклюзія як фактор економічного зростання	58

<i>Дерлиця Андрій</i>	
Трансакційний аналіз у сфері суспільних фінансів.....	61
<i>Комарницька Оксана</i>	
Концептуальні погляди на соціальну справедливість країни в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму.....	64
<i>Кофанова Олена</i>	
Прогнозування потенційного ризику для здоров'я людей за комплексним показником техногенного навантаження на довкілля.....	68
<i>Кошкालда Ірина</i>	
Інклюзивний розвиток національної економіки: світовий досвід	72
<i>Крупіна Наталія</i>	
Формування фінансової бази органів місцевого самоврядування в умовах бюджетної децентралізації.....	75
<i>Лаврук Наталія</i>	
Ринок страхових послуг в контексті фінансової інклюзії.....	77
<i>Лега Ольга, Яловега Людмила, Прийдак Тетяна</i>	
Переваги професії «бухгалтер» для сучасної молоді людини з фізичними обмеженими можливостями	81
<i>Лучик Василь</i>	
Загрози розвитку цифрової економіки	84
<i>Коваль Л.В., Маркевич Людмила</i>	
Особливості організації робочого процесу бухгалтера з фізично обмеженими можливостями.....	87
<i>Мех Ярослав, Пецанюк Надія</i>	
Витоки методології і сучасне поняття актуарного обліку в умовах інклюзії між вченими різних країн.....	91
<i>Місько Алла</i>	
Сутність та зміст поняття «фінансова безпека підприємства».....	96
<i>Пилипенко Катерина, Змієвська Альбіна</i>	
Особливості ведення обліку малими підприємствами.....	99
<i>Пилипенко Катерина, Катерина Сацька</i>	
Особливості обліку оподаткування діяльності фермерських господарств	102
<i>Погуляйко Ю.М.</i>	
Публічно-приватне партнерство як складова інвестиційного забезпечення розвитку регіону	105
<i>Прокопишин Оксана, Крупа Оксана</i>	
Міграція в Україні: проблеми та наслідки	107
<i>Рубанова Світлана</i>	
Інклюзивний розвиток України у міжнародному просторі.....	110
<i>Слободян Володимир</i>	
Організаційні аспекти облікової політики підприємства в діяльності сучасної молоді людини з фізичними обмеженими можливостями	113

<i>Стецько Микола</i>	
Публічне розміщення корпоративних прав на фондових ринках: мотиви, тенденції та взаємозв'язок з національною стратегією фінансової інклюзивності.....	115
<i>Сушарник Ярослав</i>	
Сучасні підходи до визначення сутності поняття рентабельності підприємства	120
<i>Сушик Олександр, Сушик Ірина</i>	
Кластерний підхід до реформування професійної освіти як форма соціального партнерства.....	124
<i>Тимків Андрій, Марунчак Оксана</i>	
Кредитна підтримка розвитку інклюзивного суспільства	128
<i>Шевчук Наталія</i>	
Інтегрована звітність в управлінні природним ресурсами підприємства.....	131
<i>Яшина Алла, Щегельська Наталія</i>	
Вплив пандемії COVID-19 на малий та середній бізнес в Україні	134
СЕКЦІЯ II «Освіта і гуманітарні науки в умовах інклюзії»	138
<i>Вратник Mykhailo, Марчак Тетяна</i>	
Досвід інклюзивної освіти в Ізраїлі: інклюзивні класи та спеціальна освіта..	138
<i>Mariola Drozda</i>	
Kształcenie zawodowe a organizacja egzaminów zawodowych dla zdających z niepełnosprawnością	140
<i>Zielińska Anetta, Drozda Mariola</i>	
Rozważania nad systemami kształcenia zawodowego w Polsce a na Ukrainie.....	145
<i>Афузова Ганна</i>	
Інклюзивна освіта у закладі вищої освіти: досвід Чехії	153
<i>Бачинська Марина</i>	
Формування навичок самостійності студентів в умовах інклюзивного освітнього процесу.....	156
<i>Бачинська Олена, Боршуляк Наталія</i>	
Академічна мобільність молоді з інвалідністю.....	160
<i>Коломійченко Олег, Бернацька Юлія</i>	
Сучасні підходи організації освітнього процесу для дітей з особливими потребами	163
<i>Боровисюк Таїса</i>	
Технологія розвитку критичного мислення: метод «Сенкан».....	165
<i>Буйняк Мар'яна</i>	
До проблеми формування готовності до партнерської взаємодії майбутніх корекційних педагогів	169
<i>Гаяш Оксана</i>	
Сутність процесів адаптації та модифікації для ефективності навчання учнів з особливими освітніми потребами	172

<i>Гераймович Віолета</i>	
Системні уявлення про широку інклюзію в створенні педагогічного середовища	175
<i>Нумениук Ірина, Shevchuk Oleksandr</i>	
The role of heuristic learning in the formation of creative personality in the conditions of inclusive learning	177
<i>Динич Альона</i>	
Інклюзивне навчання математики як потреба сьогодення	180
<i>Дмитрієва Оксана</i>	
Дослідження труднощів, що виникають у студентів з порушеннями слуху в процесі навчання у закладі вищої освіти	183
<i>Докучина Тетяна</i>	
Інклюзивна культура майбутніх фахівців спеціальної освіти	186
<i>Дудченко Володимир, Іванюк Інна</i>	
Правосвідомість і духовні цінності в умовах інклюзії	188
<i>Дужева Олена, Пещанюк Надія</i>	
Забезпечення прав дітей з інвалідністю через інклюзивне навчання	192
<i>Загалевиц Валентина</i>	
Переваги та недоліки тестування здобувачів передвищої фахової освіти в інклюзивному середовищі	195
<i>Заміщак Марія</i>	
Особливості взаємодії вчителя та учнів з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання	198
<i>Киселюк Максим</i>	
Створення і просування освітніх каналів відеохостингу в умовах пандемії ...	202
<i>Колісник Марина, Безпалько Людмила</i>	
Організація дистанційного навчання студентів з порушеннями інтелектуального розвитку в умовах карантинних обмежень	205
<i>Коркушко Олег</i>	
Дистанційна освіта: виклики сьогодення	207
<i>Кульбіда Світлана</i>	
Система лінгводидактичного забезпечення комунікативної діяльності нечуючих учнів при вивченні мови	210
<i>Курліщук Інна, Ковальова Інна</i>	
Особливості організації уроків фізичної культури на основі особистісного підходу в інклюзивному класі	214
<i>Кушнір Людмила</i>	
Компетенції викладача інклюзивної системи крізь призму діджиталізації	217
<i>Лаврук Олександр</i>	
Інноваційні процеси в сфері інклюзивної освіти	220

<i>Лукачович Галина</i>	
Можливості використання інтернет інструментів для дистанційної роботи з дітьми дошкільного віку з особливими освітніми потребами.....	223
<i>Мелихова Татяна, Великоборець Наталья</i>	
Особенности инклюзивного образования в Украине и Республике Беларусь	225
<i>Михайлова Інна</i>	
Прикладна спрямованість теми «Текстовий процесор» на оформлення здобувачами освіти курсових та бакалаврських робіт	229
<i>Михальська Світлана</i>	
Становлення самосвідомості практичних психологів у процесі підготовки до роботи в умовах інклюзії.....	231
<i>Михальська Юлія</i>	
Впровадження здоров'язберігаючих технологій в освітній процес в умовах інклюзії	233
<i>Павловська Тетяна</i>	
Особливості створення інструктивних матеріалів з лабораторного фізичного практикуму для дітей з особливими освітніми потребами	236
<i>Палилюлько Оксана</i>	
Інклюзивна освіта - пріоритет державної освітньої політики України	239
<i>Поліщук Світлана</i>	
Основні течії навчання і виховання учнівської та студентської молоді на рубежі ХХ століття в контексті вчень зарубіжних педагогів-реформаторів ...	243
<i>Потапюк Лілія</i>	
Інклюзивний підхід як забезпечення соціальної адаптації особистості в суспільстві	248
<i>Присакар Володимир</i>	
Формування професійно-етичної культури у майбутніх соціальних працівників	252
<i>Савицька Ольга</i>	
Інклюзивна компетентність як складова професійної компетентності майбутнього психолога	255
<i>Свирида Ольга</i>	
Бінарне заняття як форма інтегрованого навчання в інклюзивному освітньому середовищі.....	258
<i>Сидорук Людмила</i>	
Використання онлайн-ресурсу Quizlet в умовах дистанційного навчання	262
<i>Скрипник Анатолій</i>	
До проблеми профорієнтації молодих людей з особливими потребами.....	265
<i>Старик Оксана</i>	
Національно-патріотичне виховання молоді – потреба, необхідність чи вимога?.....	267

<i>Супрун Дар'я</i>	
Перспективи професійної підготовки фахівців спеціальної освіти в умовах інклюзії	269
<i>Удич Зоряна</i>	
Складові інклюзивного середовища закладу освіти	273
<i>Білик Олена, Фаїн Альбіна</i>	
Інтерактивний метод навчання: кроссенс	276
<i>Федорчук Віктор, Сторожук Наталія</i>	
Готовність педагогічних працівників до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.....	279
<i>Чопік Олена</i>	
Ставлення учнів з типовим розвитком до ровесників з РСА	282
<i>Шевеленко Таїсія</i>	
Універсальний дизайн - найважливіший чинник інклюзивної форми освіти.....	286
<i>Шевченко Марія</i>	
Особливості залучення батьків дітей з особливими освітніми потребами в освітній процес закладу дошкільної освіти.....	290
<i>Шевчук Іванна</i>	
Робота практичного психолога в закладі загальної середньої освіти у системі інклюзивного навчання	293
<i>Якимович Олена, Марчак Тетяна</i>	
Психолінгвістика і ціннісні орієнтації особистості.....	297
СЕКЦІЯ III «Соціальна реабілітація: сучасні умови та перспективи розвитку»	301
<i>Алексеев Олександр, Куліш Наталія</i>	
Особливості фізичного виховання дітей з обмеженими можливостями	301
<i>Волощук Марина</i>	
Роль метакогнітивного підходу до організації навчальної діяльності студентів в закладі інклюзивного напрямку	304
<i>Глов'юк Оксана</i>	
Інтеграція та формування комунікативної компетентності в умовах інклюзії	308
<i>Гуменюк Інна</i>	
Особливості соціалізації молоді з особливими освітніми потребами у сучасному українському суспільстві	311
<i>Дідик Наталія</i>	
Реабілітаційна підтримка сім'ї, яка виховує дитину з особливими освітніми потребами.....	314
<i>Жиляк Наталія</i>	
Професійна самоідентифікація як умова психологічної безпеки особистості студента з особливими потребами	318

<i>Зеленська Катерина, Мозгова Тетяна, Гайчук Лариса, Перепьолкіна Катерина</i> Соціальна робота – невід’ємна складова існування країни, що розвивається	321
<i>Кожина Ганна, Терьошина Ірина, Могилка Олександр, Толстая Тетяна</i> Рекреаційна соціальна реабілітація як невід’ємна складова соціальної роботи з дітьми з груп ризику.....	323
<i>Комарніцька Людмила</i> Казкотерапія як здоров’язберігаюча освітня технологія	324
<i>Кравченко Оксана</i> Соціально-психологічна реабілітація дітей та молоді як завдання закладу освіти	327
<i>Кучеров Геннадій</i> Інклюзивний туризм – важливий фактор соціалізації особистості.....	330
<i>Марціновська Ірина</i> Формування стресостійкості у підлітків та молоді з психофізичними порушеннями.....	333
<i>Молоченко Інна</i> Організація та проведення інклюзивних турів для людей з інвалідністю...	335
<i>Соколова Ганна, Пеньковська Надія</i> Правові аспекти створення інклюзивного освітнього середовища закладів фахової передвищої освіти та закладів вищої освіти.....	339
<i>Савельєв Михайло</i> Фізична реабілітація хворих з травмами хребта гравітаційними навантаженнями	342
<i>Складанівський Олег</i> Практика застосування інформаційно-комунікаційних технологій під час викладання навчального предмета «Захист України» для молоді з особливими потребами	345
<i>Співак Любов</i> Мотивація досягнення у студентів закладів вищої освіти з особливими освітніми потребами	348
<i>Тараненко Людмила</i> Окремі аспекти юридичного супроводу у сфері соціального забезпечення ...	351

ШАНОВНІ ДРУЗИ!

Щиро вітаю вельмишановне наукове товариство на V Міжнародній науково-практичній конференції «Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму», яка відбувається у рамках марафону заходів, що присвячені 50-й річниці з дня заснування нашого навчального закладу.

Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж, який у далекому 1971 році постав як Кам'янець-Подільський планово-економічний технікум-інтернат, завдяки наполегливій роботі усього колективу, змінив не лише свою назву, а й статус. Віднедавна – це навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут». Як і колись, так і зараз, наш, уже інститут, позиціонує себе як інклюзивний заклад освіти, який покликаний забезпечити реалізацію права на вищу освіту для кожного і свідомо бере на себе місію навчати людей з особливими освітніми потребами. Саме у цьому його унікальність. Упродовж п'яти десятиліть наш заклад освіти реалізовує принципи інклюзії та найкращі світові практики доступного навчання. Загалом за цей історичний відтинок підготовлено тисячі випускників різних спеціальностей, з яких значний відсоток осіб з інвалідністю, які, отримавши диплом, здобули можливість успішно реалізувати себе як компетентні висококваліфіковані спеціалісти.

Тематика сьогоднішньої конференції є надзвичайно актуальною і на часі, адже присвячена складним питанням сучасності. Інтегрувати зусилля економістів, вчених, освітян та громадських діячів для розв'язання широкого кола нагальних проблем, навчати й виховувати людей в інклюзивному освітньому середовищі – таке завдання стоїть нині перед суспільством.

Щороку наш міжнародний науковий форум приваблює фахівців не лише з України, а й з інших країн Європи та світу – Польщі, Білорусії, Ізраїлю, Молдови та ін. Їх всіх об'єднує спільна зацікавленість питаннями освіти, економіки та інклюзії. Постійне зростання кількості учасників конференції демонструє їхнє велике зацікавлення у сучасній формі міжнародного діалогу. Особливо сприятливий він для молодого покоління фахівців, які завдяки цій формі спілкування, мають можливість пропонувати свої дослідження до обговорення у широкому колі більш досвідчених науковців.

Бажаю всім учасникам конференції плідної роботи, жвавого обміну інформацією, думками, гарних вражень. Зичу міцного здоров'я, добра, злагоди, всіляких гараздів, продуктивної співпраці, творчої наснаги та наукових здобутків, піднесення української науки на новий якісний рівень!

*Заслужений працівник освіти України,
кандидат економічних наук, доцент,
директор Подільського спеціального
навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу.*

М.М. Тріпак

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО.

Радий вітати учасників, гостей та організаторів V Міжнародної науково-практичної конференції «Інновації партнерської взаємодії освіти та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму». П'ять років поспіль цей науковий захід збирає фахівців, вітчизняних та закордонних, відданих шляхетній справі навчання та виховання молодих поколінь, реалізації в освітній галузі принципів інклюзії, створення повноцінних умов для особистісного розвитку, творчої, професійної самореалізації осіб з інвалідністю.

Сьогоднішня зустріч унікальна – вона відбувається на перетині трьох визначних подій: V ювілейної Міжнародної науково-практичної конференції, 50-річчя Подільського коледжу та прийняття Кабінетом Міністрів України рішення про створення Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» з реорганізацією Подільського коледжу шляхом приєднання його до інституту. Глибинний розгляд та аналіз цих трьох важливих і славних подій дають всі підстави для гідної оцінки 50-річної діяльності закладу освіти, підтвердження правильності визначених освітніх цілей та стратегій його розвитку, зокрема щодо створення інклюзивного освітнього середовища в системі вищої освіти, забезпечуючи доступ до якісної освіти особам з інвалідністю. Подільський коледж створює основу цінного практичного досвіду для подальшого інтенсивного реформування традиційної моделі вищої школи в Україні.

Наступна успішна діяльність Подільського коледжу, але уже в статусі навчально-реабілітаційного інституту, має стати своєрідною «дорожньою картою» для закладів вищої освіти в напрямку створення і забезпечення системи послуг (освітніх, реабілітаційних) для молодих людей з особливими освітніми потребами. Поряд з тим, що в Україні створено розгалужену мережу закладів для осіб з інвалідністю, навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти – це своєрідний «пілотний проект», опора для реалізації інклюзивних та інтеграційних процесів, що розгортаються в умовах демократизації та євроінтеграції України.

Вкотре підкреслюю актуальність даної конференції, в фокусі якої вирішення проблем та завдань партнерської взаємодії, ефективно, продуктивно її забезпечення, пошук інновацій співпраці, з метою включення людей з особливими освітніми потребами до здобуття якісної вищої освіти. Так, сьогодні

в контексті проблем інклюзії в освіті неприпустимо говорити лише про безбар'єрність освітнього середовища та доступ здобувачів освіти з інвалідністю до інфраструктури закладу освіти. Сьогодні інклюзивні процеси, а це цілий комплекс соціально-педагогічних заходів, здатні успішно реалізуватися лише за умови активної, ініціативної, дієвої взаємодії усіх стейкхолдерів освіти.

Впевнений, що обговорення нових наукових поглядів, теорій, досягнень, конструктивні дискусії та плідний, відвертий науковий діалог, партнерський підхід до розв'язання актуальних проблем освіти людей з інвалідністю вкотре підкреслять позицію - запровадження інклюзії в освітній сфері є не вторинним, а магістральним питанням для забезпечення високоякісної освіти і забезпечення сталого розвитку українського суспільства.

Бажаю всім учасникам і організаторам, колективу Подільського спеціального навчально-реабілітаційного соціального економічного коледжу творчого натхнення, вагомих наукових здобутків та професійної самореалізації!

*доктор пед. наук, професор,
член-кореспондент НАПН України,
професор кафедри ортопедагогіки,
ортопсихології та реабілітології
Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова,*

А.Г.Шевцов

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Тріпак Мар'ян

*Заслужений працівник освіти України,
кандидат економічних наук, доцент,
директор Подільського спеціального
навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

Топорівська Ярослава

*кандидат педагогічних наук,
доцент Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна*

ПАРАДИГМА РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ІНКЛЮЗІЇ КРАЇН ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ

Сучасні освітні практики та педагогічні системи розвинених країн та країн що розвиваються зазнають необхідні соціуму зміни, здійснюючи перехід на нові освітні концепції та технології. Міжнародні організації (наприклад, ЮНЕСКО, ОБСЄ та інші) в якості пріоритетного розвитку системи освіти рекомендують інклюзивну освіту, спрямовану на реалізацію прав громадян на здобуття якісної освіти та соціальну інтеграцію. Сучасна парадигма освіти виходить з ідеї створення адекватних умов для індивідуумів з різними потребами в навчанні (в тому числі для осіб з різними психофізичними вадами та обдарованих людей).

З часу ратифікації Україною Конвенції ООН про права дитини найбільшого визнання та поширення набуває соціальна модель суспільного буття, що пов'язана з дотриманням прав людини. Наразі розлади здоров'я розглядаються як соціальна проблема, а не як характеристика особистості. Адже, всі люди різні від природи, скоріше соціум не створює того середовища, яке б могло задовольнити потреби людей з інвалідністю, зокрема виховати ставлення до них як до людей з особливими потребами, розробити відповідні виробничі норми, адаптувати архітектуру міст/селищ та транспортні засоби.

Для соціальної моделі суспільного буття найбільш прийнятною є інклюзія, зокрема інклюзивна освіта. Відповідно до Концепції розвитку інклюзивної освіти інклюзивне навчання – це комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчання в загальноосвітніх навчальних закладах на основі застосування особистісно-орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей.

Інклюзивна освіта – гнучка, індивідуалізована система навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах масової загальноосвітньої

школи за місцем проживання. Навчання відбувається за індивідуальними навчальними планами та забезпечується медико-соціальним та психолого-педагогічним супроводом.

Західноєвропейські системи освіти, незважаючи на різноманітність типів і рівнів навчальних закладів, які опікуються освітою, в тому числі й школярів (студентів) з особливими освітніми потребами, є ключовими елементами сучасної європейської моделі соціального устрою, яка виявляється привабливою для країн, що позбулися тоталітарних режимів, наразі й для України, з огляду на завдання та перспективи розв'язання назрілих педагогічних і соціальних проблем.

В передових країнах Західної Європи, починаючи з 70-х років ХХ ст. відбувалася перебудова спеціальної освіти. Зокрема, інтегроване та інклюзивне навчання дітей з особливостями розвитку визначено як основну форму здобуття освіти неповносправними.

Сприяння соціальної інклюзії є одним з пріоритетних завдань не лише на національному, але і на міжнародному рівнях і входить в ряд довгострокових програм ЮНЕСКО. Стратегічною метою ЮНЕСКО в розвитку соціальної інклюзії на міжнародному рівні бачиться інтенсифікація співпраці між науковими і експертними дослідженнями, політичними елітами і інститутами громадянського суспільства з метою формування широкої основи для інклюзивних практик і залучення соціуму до вирішення проблем стійкого розвитку, що дасть можливість перейти до якісно інших принципів вироблення державної політики в цій сфері [2].

Особливо значущою сферою є підтримка практик інклюзивного соціального розвитку низки країн пострадянського простору, які, незважаючи на ряд труднощів економічного характеру, намагаються активізувати перетворення соціальної сфери і забезпечити соціальну інклюзивність, понизити або ліквідувати дискримінацію і створити можливості для соціальної підтримки найуразливіших груп.

Це дослідження присвячене аналізу ситуації, що склалася, з соціальною інклюзією у декількох соціальних державах, географічно розташованих на пострадянському просторі, мають спільну історію з Україною та розвиваються у напрямку Євроатлантичної інтеграції: Азербайджану, Грузії, Вірменії та Республіки Молдова. А також проведено генезис соціальної інклюзії Європейських країн: Італії, Австрії, Бельгії, Нідерландів та Німеччини.

Аналіз досвіду навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку у країнах Європи свідчить, що у переважній більшості з них інклюзивне навчання є основною формою здобуття освіти людьми з обмеженими можливостями. Однак, варто зазначити, що діти з особливими освітніми потребами мають змогу здобувати освіту і в спеціальних навчальних закладах, і в закладах масового типу.

У європейських країнах спеціальні заклади функціонують і надають допомогу дітям з обмеженими можливостями здоров'я, однак, вони не є сегрегативними осередками. «Кордони» між спеціальною та загальною освітою

прозорі, оскільки країни з демократичним устроєм пропагують цінності громадянського суспільства, яке базується на ідеях рівноправності, толерантності та інклюзії.

Значною мірою, метою цієї роботи і є формування такого загального погляду на проблему, що дає можливість позначити психологію прийняття рішень суб'єктами інституцій соціальної інклюзії практик в Грузії, Азербайджані, Вірменії і Республіки Молдова – в країнах, що мають загальне минуле, загальну соціально–політичну традицію, але сьогодні розвиваються самостійно і розвиваються своїми шляхами в побудові практик соціальної інклюзії.

Сценарій розвитку соціальної інклюзії в усіх досліджуваних країнах практично без виключення має загальну вихідну точку в принципах законодавства і соціальних практиках колишнього Радянського Союзу. За тридцять років державотворення в тому числі і нашої держави, сталася значна диверсифікація національних практик не лише з різними темпами економічного зростання відповідних країн, але і з тим спектром принципів радянського законодавства, який був в основу сучасних тематик соціальної інклюзії вищезазначених країн. Так, українське законодавство, хоча і повною мірою відповідає міжнародним стандартам в цій області, зберігає головний вектор на регламентацію проблем соціалізації інклюзії інвалідів, а не на соціальні або культурні аспекти. У Азербайджані в законодавчому плані дуже помітне тяжіння на користь принципів обмежувального характеру і прирівнювання питань інклюзії інвалідів до опіки [1].

Значним чинником у рішенні проблем соціальної інклюзії стають відмінності в політичній культурі досліджуваних держав. Це, по-перше, відбивається на мірі готовності і реальної підтримки суспільства в інклюзивній практиці. У випадку з Україною ця проблема посилюється дефіцитом прийняття психологічних та соціально–економічних рішень суб'єктами інституцій соціальної інклюзії, включених в мережеву взаємодію в цій сфері. По-друге, це впливає на формування політичного порядку денного і включення або ігнорування конкретних проблем, пов'язаних з інклюзією. А також зумовлює увагу мас-медіа і преси до цих проблем. Особливо неоднозначно в цьому контексті виглядає обговорення проблем гендерної рівності, сприйняття цінності яких не лише часто не однозначне, але і вимагає певної зрілості усього суспільства.

Аналізуючи відповідні країни, а саме Грузію, Азербайджан, Вірменію, Республіку Молдова та Україна, які існували за відповідною системою державотворення пострадянського періоду, починали створення власних програм розвитку соціальної інклюзії з комплексу практик інклюзій радянського типу, що вже існував, де отримання статусу особи з інвалідністю супроводжувалося чітко сформованою фінансовою допомогою, позбавляючи людину мотивації змінювати ситуацію і проходити реабілітацію із-за ризику втрати допомоги. Ця система залишилася практично незмінною і сьогодні, проте за минулі роки ряд держав приступили до пошуку шляхів по створенню

середовище, що мотивує уразливі групи включатися в життя соціуму.

Це викликає у житті потреби створення безбар'єрного середовища як первинної міри, що забезпечує розширення можливостей для інвалідів по професійній і соціальній реалізації. Ці програми були ініційовані практично по у усіх країнах, що вивчалися, але їх реалізація багато в чому залишається фрагментарною із-за значних фінансових ускладнень, що найбільш яскраво проявляються в Грузії, Вірменії і Республіки Молдова.

Сценарії вирішення проблеми інклюзії у країнах, що вивчаються, відрізняються високим рівнем традиційних практик і консерватизму, що безпосередньо пов'язане з низьким рівнем представництва жінок у владі і гендерною рівністю, тому що зміна пропорції жіночої участі в законодавчих органах веде не лише до більшої уваги до цих питань, але і міняє загальний політичний порядок.

Проблема створення мотивації у осіб з інвалідністю як одна з основних в практиках інклюзії корелює і з ситуацією з гендерною рівністю, де можливості з більш організованим включенням жінок в професійне і соціальне життя, теж залежать від створення необхідних умов для мобільності, а також підтримки оточення і близьких [4].

Практично усі держави, що вивчаються, відрізняються використання сценарію при якому держава має головну роль в рішенні проблем соціальної інклюзії. Сценарію який ряд дослідників називає «громадським», де акцент ставиться на рішення найбільш загальних проблем вразливих груп, де державні чиновники визначають порядок денний і спектр первинних завдань, що, з одного боку, дає можливість вирішити більш важливі завдання, пов'язані з підвищенням якості життя уразливих груп, а з іншого, не вирішує проблему створення індивідуальної мотивації в ряді випадків і можливостей для представників уразливих груп для соціалізації і повноцінної інтеграції в соціум.

Аналіз перспектив розширення соціальної інклюзії ставить також ряд завдань, які мають бути вирішені з боку соціуму. Вони пов'язані не лише з реалізацією програми безбар'єрного середовища і більшої мобільності, але і адаптації методичного забезпечення освітніх програм на усіх рівнях навчання.

Модернізація принципів законодавства може бути успішно здійснена через закріплення найкращих регіональних практик в умовах децентралізації або у формі стійких соціальних норм. На даний момент існує досить великий інституціональний дефіцит як в Україні, так і в аналізованих пострадянських держав, що пов'язано з недостатнім рівнем розвитку громадянського суспільства. Громадські організації не лише дозволили б створити додаткові досить позитивні можливості для представників уразливих груп, але і почати вирішувати проблему мотивації інвалідів по суті, одночасно знімаючи з державних установ додаткові витрати. Відмова більше 25% осіб з інвалідністю від програм реабілітації на даний момент вказує, по-перше, на необхідність їх більшої індивідуалізації і, по-друге, на необхідність кращої організації інформування людей з обмеженими

можливостями. Ця робота має бути взаємопов'язана із заходами з підвищення рівня обізнаності про ці проблеми з боку суспільства і особливо молоді.

Література:

1. Логунов О.П., Гордеева М. О., Медушевский М. А. Сценарії соціальної інклюзії в соціальних державах, що розвиваються: РФ і країни СНД. М. : ЛЕНАНД, 2016. 264 с.
2. Терюханова І.М. Конвенція ООН про права інвалідів: від ратифікації до реалізації / І.М. Терюханова, Н.К. Ступіна, О.А. Терещук. Теоретичні та практичні проблеми реалізації прав людини у сфері праці і соціального забезпечення : тези допов. та наук. повід. уч. II Міжнар. наук.-практ. конф., Х. : Нац. юрид. акад. України, 2010. С. 247–251.
3. Таланчук П. М., Кольченко К. О., Нікуліна Г. Ф. Супровід навчання студентів з особливими потребами в інтегрованому освітньому середовищі: навч.-метод. посіб. Київ : Соціформ, 2004. 128 с.
4. Тріпак М.М. Соціалізація інклюзивних інституцій та моральності в умовах глобальної економічної системи. Міжнародний науково-виробничий журнал «Сталий розвиток економіки». Хмельницький: Інститут економіки, технологій і підприємництва. 2019. с.133-141. ISSN 2308-1988.

Лучик Світлана

*доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку і оподаткування
Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ,
м. Чернівці, Україна*

Лучик Маргарита

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Київський кооперативний інститут бізнесу і права,
м. Київ, Україна*

ЦИФРОВІЗАЦІЯ І ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА

В процесі вдосконалення національної освіти з кожним роком все більшого значення набувають сучасні технології. Впровадження цифрових технологій сприяє модернізації та розвитку освіти, а також підвищенню якості підготовки майбутніх фахівців та зближенню освіти з наукою. У той же час такі технології багато в чому вимагають перегляду існуючих підходів до освітньої діяльності, а також аналізу їх впливу на суспільство та окремі соціальні групи. У зв'язку з цим

вивчення питань технологізації освітнього процесу та її соціальних наслідків є досить актуальним напрямком наукових досліджень євроінтеграційних процесів.

Сучасний світ ставить перед освітою нові завдання. Цифровізація, з одного боку, допомагає їх вирішити, з іншого вона створює нові виклики.

До переваг цифровізації освіти слід віднести насамперед доступність та якість.

Доступність. Інформаційні та комунікаційні технології, а також дистанційні освітні технології як їх складова частина, є реальними засобами для підвищення доступності освіти для осіб з інвалідністю та обмеженими можливостями здоров'я. Вони допомагають готувати учнів, студентів з особливими потребами до оволодіння компетенціями, що дозволять їм в подальшому інтегруватися в суспільство. Проте, навчання з використанням дистанційних освітніх технологій не може і не повинно бути «погіршеної копією» очного навчання. По суті, дистанційне навчання з використанням цифрових технологій - це форма організації навчання зі своїми освітніми технологіями і методами роботи. Така форма навчання змінює моделі процесу навчання. В центрі такої моделі знаходиться не викладач, а студент, і навчальний процес будується на основі потреб і можливостей останнього.

Якість освіти. Цифровізація є одним із способів зробити освіту однаково якісною для всіх. Цифрове середовище простіше і швидше забезпечує диференційований підхід до студентів з врахуванням потреб кожного. Викладач сьогодні є не тільки носієм знань, але й наставником. Він повинен навчати студентів працювати в команді, бачити закономірності та аналізувати тенденції, застосовувати рефлексію, вміти слухати, говорити, швидко адаптуватись, будувати комунікації, керувати своїм психологічним і емоційним станом, планувати свій час тощо. Такого роду навички та компетенції сьогодні йменуються як *soft skills*. Інклюзивна освіта передбачає забезпечення рівних можливостей всім студентам, незалежно від їх фізичного та психічного стану.

До напрямів діяльності, що стимулюють застосування цифрових технологій в навчальному процесі інклюзивної освіти, також слід включати:

використання цифрових технологій студентами з обмеженими можливостями з метою розширення своїх прав і можливостей для запобігання соціальної ізоляції;

підвищення рівня участі в суспільній, соціальній та економічній діяльності за допомогою проектів соціальної інтеграції [1].

Розглянемо тепер проблеми цифровізації освіти. Є ряд експертів, які стверджують, що «цифровізація» посилить освітню нерівність, залишаючи при цьому очне навчання лише для тих, хто зможе його собі дозволити. Персоналізація навчання надто витратна. Пандемія і швидкий перехід закладів освіти, у тому числі вищої, до навчання з використанням дистанційних освітніх технологій виявив слабкі місця у технічному і навчально-методичному забезпеченні. Проблеми, що виникли, можна розділити на об'єктивні і суб'єктивні. До об'єктивних належать: відсутність в учнів і викладачів необхідних технічних засобів (комп'ютерів, веб-камер тощо); низька швидкість і якість

інтернет-з'єднання; недостатня кількість часу у викладачів для реалізації освітнього процесу з використанням дистанційних освітніх технологій. До суб'єктивних проблем слід віднести недостатню компетентність викладачів у використанні засобів дистанційного навчання і цифрових технологій; недостатню мотивацію і самоорганізацію студентів; складність для всіх учасників навчального процесу у використанні різноманітних засобів організації онлайн-навчання [2].

Також, цифровізація інклюзивної освіти накладає на викладачів подвійну відповідальність: забезпечувати адаптацію освітнього середовища до особливих потреб студентів і в той же час організувати навчання у віртуальному інформаційно-освітньому середовищі. Значно змінюються вимоги до створення матеріалів для навчання та розробки засобів інтерактивної взаємодії між викладачем та студентами. Особливої важливості набувають засоби стимулювання навчання студентів для підтримки їх емоційного підйому під час вивчення дисциплін.

Таким чином, після пандемії система освіти, у тому числі інклюзивної, вже ніколи не буде колишньою, вона трансформується з урахуванням розвитку інформаційних і комунікаційних технологій та отриманого досвіду їх використання. До перспектив використання цифрових технологій в інклюзивній освіті слід віднести:

розвиток формату змішаного навчання: поєднання традиційних форм аудиторного навчання з елементами онлайн-навчання з використанням цифрових технологій;

індивідуалізація освітніх траєкторій для студентів з обмеженими можливостями;

використання цифрових технологій при організації та проведенні практичного навчання (онлайн-практика);

розвиток технології онлайн-тьюторінг для супроводу інклюзивного освітнього процесу.

Література:

1. Нечаев В.Д., Дурнева Е.Е. «Цифровое поколение»: психолого-педагогическое исследование проблемы. *Педагогика*. 2016. № 1. С. 36-45.
2. Шадчин И.В. Инклюзивное профессиональное образование в условиях его цифровизации. *Инновационное развитие профессионального образования*, 2020. №4 (28). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/inklyuzivnoe-professionalnoe-obrazovanie-v-usloviyah-ego-tsifrovizatsii> (дата звернення: 14.05.2021).

*Миронова Світлана**доктор педагогічних наук, професор**завідувач, професор кафедри корекційної педагогіки та інклюзивної освіти**Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка,**м. Кам'янець-Подільський, Україна*

ВЗАЄМОДІЯ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ТА ЗАГАЛЬНОЇ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ ІНКЛЮЗИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІВ

Сучасні тенденції в кадровій освітній політиці України відповідають світовим цілям сталого розвитку, спрямованим на забезпечення можливості працівників навчатися **впродовж усього життя** [3]. Такі підходи визначені у низці нормативних документів, зокрема, Законі України «Про освіту», Постанові Кабміну щодо порядку підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників та ін. [1; 2]. Відповідно до нових вимог педагога на разі мають здійснювати курсову підготовку не раз на п'ять років, а щороку. Суттєвою відмінністю є і необхідність оволодіння конкретною кількістю кредитів ЄКТС (5) і годин (150) протягом 5 років. Вагомо, що водночас із обов'язком щодо постійного підвищення своєї кваліфікації педагога одержали право обирати її форму і заклад [2].

Запити педагогічних працівників закладів різних рівнів щодо розвитку фахової майстерності можуть задовольняти різні суб'єкти, в тому числі й заклади вищої освіти (далі - ЗВО), одним із напрямів діяльності яких може бути і надання послуг з підвищення кваліфікації [3]. Особливо вагомою така співпраця може стати тоді, коли ЗВО має вузькоспеціалізовані кафедри.

У публікації визначимо зміст і напрями взаємодії закладів вищої освіти між собою та із закладами загальної освіти з формування інклюзивної компетентності педагогічних та науково-педагогічних працівників. Така компетентність у підвищенні кваліфікації обрана нами не випадково, оскільки у Порядку підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників (пункт 15) вказано, що одним із його основних напрямів є «створення безпечного та інклюзивного освітнього середовища, особливості (специфіка) інклюзивного навчання, забезпечення додаткової підтримки в освітньому процесі дітей з особливими освітніми потребами» [2]. Висвітлимо тему на прикладі діяльності кафедри корекційної педагогіки та інклюзивної освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Осередками з формування інклюзивної культури суспільства та інклюзивної компетентності педагогів мають стати ті кафедри ЗВО, які мають науково-педагогічних працівників спеціальності 016 Спеціальна освіта, 13.00.03 – корекційна педагогіка, 19.00.08 – спеціальна психологія. Адже саме ці фахівці є компетентними в психофізичних особливостях осіб з ООП, методиках їхнього навчання, формах психолого-педагогічного супроводу тощо.

Підвищення кваліфікації має забезпечити, зокрема, такі складові інклюзивної компетентності педагогів:

- ✓ психологічна готовність до інклюзивного навчання і розуміння його особливостей;
- ✓ розуміння основних понять інклюзивної освіти;
- ✓ здатність виконувати посадові обов'язки в закладі з інклюзивною формою навчання і брати участь в команді психолого-педагогічного супроводу осіб з ООП.

Зміст освітніх програм для підвищення кваліфікації має відповідати типу закладу, в якому працює педагог (дошкільний заклад, школа, інклюзивно-ресурсний центр, позашкільна установа), посадовим функціям (вчитель, вихователь, психолог, соціальний педагог, керівник гуртка тощо). Наведемо приклади окремих освітніх програм, розроблених кафедрою корекційної педагогіки та інклюзивної освіти для педагогічних працівників:

- Основи інклюзивної освіти;
- Тренінг з формування психологічної готовності до роботи в інклюзивному закладі;
- Тренінг колективної взаємодії в інклюзивному закладі;
- Реалізація корекційних цілей у навчанні дітей з ООП;
- Формування колективу учнів інклюзивного класу;
- Технологія розробки індивідуальної програми розвитку дитини з ООП;
- Співпраця асистента та вчителя в інклюзивному закладі;
- Сучасний педагогічний менеджмент інклюзивного навчання;
- Методика реалізації соціально-психологічної складової супроводу дітей з ООП;
- Індивідуальний підхід у навчанні дітей з ООП (є кілька варіантів цієї програми з урахуванням конкретної категорії дітей з ООП).

Для науково-педагогічних працівників інших ЗВО кафедра пропонує і такі програми:

- Створення інклюзивного середовища в закладі вищої освіти;
- Організація інклюзивного навчання осіб з ООП в ЗВО.

Всі програми розроблені на 1 кредит ЄКТС і є практично спрямованими.

Підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників здійснюється не лише через курсову підготовку, а й у інших формах, зокрема: стажування, проведення семінарів і вебінарів, круглих столів, супервізій, тренінгів на запит конкретного закладу.

Отже, заклад вищої освіти є потужним осередком розвитку інклюзивного середовища в суспільстві та його інклюзивної культури.

Література:

1. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Порядок підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.08.2019р. №800. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF#Text>
3. Щодо підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти : Лист МОН № 1/9-141 від 04.03.20 року. URL: http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/71473/

Шевченко Володимир

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник

Відділу освіти дітей з порушеннями слуху

Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка

НАПН України,

м. Київ, Україна

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СИСТЕМИ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Питання інтеграції дітей з інвалідністю у загальноосвітній простір є надзвичайно актуальним, особливо у контексті тих змін, які на сьогодні відбуваються в освіті, зокрема і спеціальній. Оскільки кожна дитина по-своєму унікальна і її потреби специфічні, то вона становить незмірну цінність для своїх батьків і родичів, а всі діти разом є неоціненним скарбом суспільства, запорукою його майбутньої долі [4, с. 251].

Протягом останнього десятиліття в Україні змінилася модель ставлення до осіб з інвалідністю, проте негативні стереотипи щодо них залишились як у суспільстві, так і серед фахівців. Це гальмує поступ інтеграційних процесів в країні, а також перешкоджає інклюзивним процесам та соціалізації осіб з особливими потребами.

Проблема толерантного ставлення до осіб з особливими потребами є досить актуальною у контексті інтегрованого навчання. Така форма навчання визнає за людьми з інвалідністю рівні права на отримання освіти [5, с. 364]. Залучення до процесу навчання у закладах освіти означає бути включеним у взаємовідносини з ровесниками та педагогами. Найбільшою проблемою для студентів з особливими потребами є налагодження взаємин та комунікативних контактів.

Вони не бажають відчувати до себе специфічного ставлення (жалості, співчуття, поблажок тощо) як до особи з фізичними обмеженнями. Вони потребують прийняття, розуміння та не ігнорування їх оточуючими.

На сучасному етапі соціальна нестабільність нашого суспільства впливає майже на всі сфери життєдіяльності людини та зумовлює необхідність виховання толерантності особистості [5, с. 365].

Право на навчання громадян з інвалідністю зазначене у Конституції України (стаття 53), яка визначає, що держава є гарантом освіти для всіх своїх громадян, тобто має забезпечити розробку системи освіти для людей, які не мають змоги отримувати навчання на рівні середньостатистичного громадянина. На жаль, на сьогодні Україна не може забезпечити повний комплекс інтеграції та лікування, забезпечення фінансами та інфраструктурою таких осіб згідно їх потреб [3, с. 42]. Сьогодні ця проблема переноситься з соціально-морального рівня на технічно-дизайнерський: по факту нерівність людей проявляється в нерівних можливостях взаємодії з середовищем [2, с. 376].

Тому ми сьогодні спостерігаємо не лише неефективне вирішення цієї проблеми, а й рух по екстенсивному напрямку її вирішення. Це рішення полягає у спробах пристосування середовища до одного рівня взаємодії як з нормотиповими людьми, так і людьми з інвалідністю, хоча ефективним підходом до вирішення проблеми рівності було б надання психо- фізіологічних можливостей для однакового рівня взаємодії з середовищем [2, с. 376].

Для вирішення проблеми рівності людей необхідне лобіювання в суспільстві за рахунок мас-медіа, культурних заходів та законодавчих актів відмови від поняття інвалідності та введення нового поняття. Обов'язковим елементом для успішного виконання цього етапу має бути відмова від заходів типу «параолімпіади». Це дозволить перенести суспільство в одну систему координат взаємодії і зробить їх дійсно рівними. Даний крок довготривалий, потребує детального та чіткого планування до його реалізації, а також спроможність забезпечити ресурсами різного типу процес виконання [2, с. 377].

Важливого значення набувають дослідження, пов'язані з адаптацією людини з інвалідністю до освітнього середовища як у загальноосвітній, так і вищій школах. Більшість проявів таких форм поведінки особи з інвалідністю як агресивність, конфліктність, замкнутість пов'язані з проблемами початкового етапу їхнього входження у колектив. Водночас освіта є одним з найефективніших шляхів виходу людини з особливими потребами зі стану ізольованості від суспільства, і саме новітні освітні програми та технології, зокрема дистанційне навчання, мають стати об'єктом комплексного державно-управлінського впливу. На сьогодні забезпечення освітою осіб з інвалідністю у загальнодержавному масштабі перебуває на недостатньому рівні, навчальні заклади не завжди дають

можливість реалізувати себе та мають недоліки. Потрібно облаштувати заклади всіх ланок освіти відповідно до міжнародних стандартів [1, с. 105].

Ситуація із карантинними обмеженнями сприяла активному впровадженню та поширенню системи дистанційної освіти на всіх ланках, яка надає можливість реалізації освітніх прагнень великій кількості осіб з особливими потребами [3, с. 43].

Розвиток освітніх послуг через мережу Інтернет дозволяє отримати освіту в дистанційному форматі кожній людині, яка прагне до знань, це реальна можливість освіти для інвалідів. Фактично для них вона є «освітою без кордонів» у широкому розумінні. Дистанційне навчання виступає чи не єдиним освітнім шансом для осіб з інвалідністю, воно практично мінімізує перешкоди, які роблять неможливим здобуття освіти у навчальному закладі традиційним способом. Головним здобутком дистанційної освіти для таких осіб є зміна власної та суспільної свідомості – стає очевидною їх придатність до життя і праці, можливість користуватися досягненнями цивілізації нарівні з іншими людьми, приносити суспільну користь, виконуючи різні послуги вдома з використанням комп'ютера. Це означає вирівнювання освітніх та життєвих шансів, подолання психологічних та суспільних бар'єрів у людей з особливими потребами, які іншим способом не можуть розраховувати на успіх у звичайній освітній системі [1, с. 106]. Проте до цього процесу потрібно підходити не масово, а диференційовано.

Література:

1. Євтушенко А.М. Проблеми соціально-психологічної адаптації людей з інвалідністю / Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі у світлі реалізації Конвенції ООН про права інвалідів: тези доповідей XIII Міжнарод. наук-практ. конф. (20–21 листопада 2013 р., м. Київ) Київ : Університет «Україна», 2013. С. 105, 106.
2. Котенко А.С. Поняття «інвалідність» як базова причина проблем соціальної нерівності / Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі у світлі реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю: тези доповідей XVI Міжнародної науково-практичної конференції, (м. Київ, 23–24 листопада 2016 р.). Частина 2. Київ : Університет «Україна», 2016. С. 376, 377.
3. Ложкар В.І. Переваги та необхідність розгляду проблеми освіти людей з обмеженими можливостями / Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі у світлі реалізації Конвенції ООН про права інвалідів: тези доповідей XIII Міжнарод. наук-практ. конф. (20–21 листопада 2013 р., м. Київ) Київ : Університет «Україна», 2013. С. 42, 43.

4. Олефір В.І. Освіта і охорона здоров'я інвалідів – нова актуальна сфера адміністративно-правового забезпечення державного управління / Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі у світлі реалізації Конвенції ООН про права інвалідів: тези доповідей XIII Міжнарод. наук-практ. конф. (20–21 листопада 2013 р., м. Київ) Київ : Університет «Україна», 2013. С. 251.
5. Рейнгард О., Лебеденко В. Толерантність, як необхідна умова інтегрованого навчання людей з особливими потребами / Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі: Тези доповідей. Київ : Університет «Україна», 2011. С. 364, 365.

СЕКЦІЯ І «ПАРАДИГМА РЕАБІЛІТАЦІЇ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ»

Eric Robins,

Postgraduate student, Economics,

Taras Shevchenko National University of Kyiv

INTERNATIONAL EXPERIENCE OF IMPLEMENTATION - PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIPS (PPPS)

PPPs in transportation and infrastructure are not new. But in Ukraine, they are not common yet. An examination of other countries' experiences in PPP is needed.

There is extensive experience in the United States and the United Kingdom with PPPs related to transportation programs. In the US, there is no centralized control or regulations governing PPPs. Though many Federal agencies engage in PPP projects, most PPP projects in infrastructure are undertaken by individual states and municipalities. There is no uniformity across states for these types of projects. In contrast, the United Kingdom's implementation of PPPs projects stems from a more centralized authority (from its Treasury Department) and could be considered more uniform. Two notable PPP type programs in the US and the UK effectively raised revenue through traffic regulation and usage. One is OReGo and the other is Transport for London's Congestion Pricing. [1,2] These unique programs could offer guidance to port authorities on how to operate ports through a PPP structure.

In addition to the US and UK, there should be an examination of countries closer to Ukraine, such as Moldova and Greece. The Republic of Moldova's main PPP program focuses on the development of technology parks, concession agreements, promotion of venture investment, and the formation of financial development institutions. Moldova's Ministry of Economy oversees PPPs through its Public Property Agency (PPA). One notable PPP in Moldova is Giurgiulesti International Free Port, an economic free zone located near Moldova's border with Romania and Ukraine. The Moldovan port is a major logistics hub, consisting of land that was swapped in a territorial exchange with Ukraine along the Danube River. [3] In contrast, in Greece, there is a centralized law on PPPs. Since 2005, there has been a clear approval process for PPPs. There is a specified contractual framework, with provisions that include implementation of projects for payments and user fees. Though the private sector is generally responsible for financing, the government may partially cover this. [4]

The implementation of PPPs ensures the realization of "socially significant projects in the most non-attractive areas for traditional forms of private financing"; "improv[ing] the efficiency of projects through the participation of private business"; and "reduc[ing] the burden on the budget by attracting private funds and shifting part of the costs to users...as well as helping to reduce risks by distributing them between private partners and the authorities." [5]

Experiences from these countries should guide Ukraine as it aims to utilize the PPP model in transportation and infrastructure (especially in the development of ports). Ports, in Ukraine have been a challenge to develop due to entrenched interests. The use of a different business model through a PPP could help change the future of port development.

References:

1. MyOReGO, Oregon Department of Transportation, (2020). URL: <https://www.myorego.org/how-it-works/#faq>.
2. Transport for London's Congestion Charge. URL: <https://tfl.gov.uk/modes/driving/congestion-charge>.
3. Robert Krč, EPPPL Country Reports: Moldova, April 2015, p. 294.
4. Public-Private Partnerships in Greece, Presentation from the Special Secretariat for Public-Private Partnerships, Greece Ministry of Economy and Development, <http://www.sdit.mnec.gr/sites/default/files/assets/Presentation%20on%20Public%20Private%20Partnership.pdf>, April 17, 2019.
5. Călugăreanu, Irina. "Particularities of public-private partnership in the social field of the republic of Moldova," Proceedings of the International Conference on Business Excellence, Sciendo, vol. 13(1), pages 411-420, May 2019.

Zhijiang Yu and Viktoriia Medvid

*Faculty of Economics and Management, Sumy National Agrarian
University, Ukraine*

RESEARCH ON THE DEVELOPMENT PATHS OF CHINA'S SPORTS INDUSTRY FROM THE PERSPECTIVE OF GEO-ECONOMY: TAKING THE BELY AND ROAD INITIATIVE AS AN EXAMPLE

Abstract: In recent years, China's sports industry has developed rapidly, but it is also facing a series of problems such as extensive growth, export suppression, and structural imbalance. Especially in the face of the current international commodity price fluctuations, US-China geo-politics conflicts and other complex and volatile international challenges, it is necessary for China to effectively integrate the sports industry into its own geo-economic strategy. This article focuses on the integration paths of China's sports industry from the Perspective of Geo-economy. The paper analyzes several typical sub-fields of China's sports industry, such as investment of sports infrastructure and construction, sports goods manufacturing industry transfer, embedded development of sports tourism industry, joint development of sports event

industry, and "Internet +" emerging Industrial. This paper believes that the integration of these sub-fields and Chinese Geoeconomic strategy has far-reaching significance.

Keywords: Geo-economic strategy, One Belt One Road intervention, sports industry, the development path

1. Introduction

On November 8, 2014, at the "Strengthening Connectivity Partnership Dialogue", Xi Jinping clearly proposed to promote the Belt and Road Initiative (BRI) pragmatic cooperation and jointly build a community with a shared future for development. It shows that the blueprint of the BRI layout plan and its implementation conditions has been matured. On March 28, 2015, the National Development and Reform Commission, the Ministry of Foreign Affairs, and the Ministry of Commerce jointly issued the "Visions and Actions for Promoting the Joint Construction of the Silk Road Economic Belt and the 21st Century Maritime Silk Road" (hereinafter referred to as "Visions and Actions"). The BRI has officially become a national development strategy [1].

Sports industry can help to meet diverse needs of people, protect and improve people's livelihood, expand domestic demand, increase employment, cultivate new economic growth points. More importantly, it can promote national spirit, enhance national cohesion and cultural competitiveness. Therefore, the best integration between China's sports industry and geo-economic strategy has far-reaching significance. However, China's sports industry has long faced a series of problems such as unbalanced regional development, extensive growth, and suppressed exports, so accelerating the realization of the best integration between China's sports industry and geo-economic strategy is helpful to fully release the vitality of sports industry. At the same time, this is also in line with the needs of China's national interests.

2. Key docking areas for the integration of China's sports industry and geoeconomics

The State Council's "Regarding Acceleration "Several Opinions on the Development of Sports Industry to Promote Sports Consumption" document was formally put forward. The document puts forward specific development goals. By 2025, a system for sports industry with reasonable layout, complete functions and complete categories will be basically established. Additionally, sports products and services will be enriched, market mechanisms will continue to be improved, and consumer demand will become more and more prosperous, which will play a leading role in other industries. The total scale of the sports industry has exceeded 5 trillion yuan, becoming an important force in promoting the sustainable development of the economy and society.

There is no doubt that the major development opportunities contained in the geo-economic strategy of "Belt and Road" are of great significance for the realization of the above goals. According to the actual conditions the geo-economic strategy of China, this paper believes that China's sports industry will focus on the following areas in the future:

2.1 Investment and construction of sports infrastructure

In recent years, China has accumulated a wealth of experience in the construction of complex stadiums such as Nest-type Beijing Olympic Stadium and other super-large Olympic Center. On the whole, China's sports infrastructure construction and development capabilities have reached a high level, with the advantages and conditions for going global. Statistics showed that China's sports construction industry created an added value of 15.90 billion yuan, an increase of 20.00% year-on-year which nearly 3% higher than the national construction industry in 2018. Labor productivity also reached 91854.78 yuan/person, 46.41% higher than the national construction industry labor productivity.

Interestingly, some scholars even proposed a term, that is "China's Stadium diplomacy". Take Africa as an example, according to incomplete statistics, in recent years, China has assisted in the construction of stadiums in Africa in more than 40 countries in Africa, with more than 80 large-scale stadiums and a total of 3 million seats. Among them, the construction of venues for African Football Championship has received Chinese stadium assistance or construction assistance, including Egypt in 2008, Angola in 2010, Gabon & Equatorial Guinea in 2012 (co-organized), Equatorial Guinea in 2015, Gabon in 2017 [2].

In the sense of architecture, sports stadiums, as a kind of architecture, must be imprinted with Chinese cultural symbols, they are also sculptures of Chinese spirit and the materialization of Chinese consciousness. the iconicity, heritage and influence of sports stadium are unmatched by other projects. More importantly, China's "stadium diplomacy" can strengthen bilateral trade exchanges and promote the smooth implementation of China's geo-economic strategy [3]. Therefore, with the growing demand for public facilities of sports service in various countries, China's sports industry can fully rely on its own comparative advantages in the field of sports infrastructure accumulated over a long period of time to increase cooperation, docking and linkage with countries along the BRI to achieve mutual benefit, win-win situation and sustainable development.

2.2 Sporting goods manufacturing industry

After years of accumulation and development, China's sporting goods manufacturing has developed into a world base and become an important force in the manufacturing industry. However, China's sporting goods manufacturing industry has to face the pressure of overcapacity and unreasonable industrial structure.

China's current geo-economic strategy is conducive to optimizing the division of labor in the chain of sports industry, promoting the coordinated development of the upstream and downstream industry chains and related industries, and realizing the sustainable upgrading of the sports industry, especially the sports goods manufacturing industry. On the one hand, China's geo-economic strategy meets the demands of countries along the Belt and Road. By virtue of their advantages of low labor cost, countries like Thailand, Indonesia, Vietnam and other Southeast Asian countries have laid a foundation for the transfer of China's sports goods industry. On the other hand,

under the background of the current volatility of international commodity prices, the Fed's interest rate hike, trade protectionism and the increasingly complex geopolitical environment. China's current geo-economic strategy is particularly important for finding new export destinations for sporting goods. The implementation of China's geo-economic strategy can also promote the innovative products with sports technology to serve the disabled. To short the process of scientific and technological innovations in popularizing sports for the disabled and modernization of sports for persons with disabilities in countries along the One Belt And One Road routes has been achieved.

2.3 The embedded development of sports tourism industry

On July 6, 2017, China National Tourism Administration and General Administration of Sport jointly signed and issued the Action Plan of "One Belt and One Road" Sports Tourism Development (2017-2020). The document guides the implement of sports tourism industry under the background of the BRI. This document designed a series of projects to attract sports tourist together with countries or regions along the routes, popularizing Chinese martial arts to countries along the routes, and establishing sports tourism trading platform of the BRI [4].

Up to now, various regions in China have created a series of sports tourism activities according to their own resources and cultural characteristics, including Guizhou International Kite Tourism Festival, Hebei International Ski Festival, Huangshan International Mountain Bike Festival, Hainan Rounding Island Bicycle Race, Huangshan International Mountain Bike Festival, Hainan Rounding Island Bicycle Race, Hunan Dragon Boat Race, Gansu Horse Racing, Henan Shaolin International Martial Arts Festival, China-Mongolia International Equestrian Festival and so on. At the international level, the number of overseas tournaments organized by Chinese Sports Competition Company, China International Sports Travel Company and China Travel Sports Travel Agency is gradually increasing.

The sports tourism market shows a development trend, the scale of tourism continues to expand, and the demand for tourism tends to be strong, which has laid a good condition for joint development and win-win cooperation with "One Belt And One Road" countries.

2.3 The development of the sports event industry

In the implementation of the "One Belt And One Road" geo-economic strategy, the Chinese government always believes that culture should be the first principle. Among them, sports events belong to the category of sports industry and sports culture, and are also the most active factor in sports activities [5]. The holding of sports events can not only promote the development of other industries such as clothing, construction, catering and transportation, but also provide platforms and opportunities for economic and trade cooperation between countries and regions along the Belt and Road. Furthermore, the "Vision Action" mentioned in the "Connecting People" that sports should be used as a bridge of communication and support countries and regions along the "One Belt And One Road" to host major international events. Therefore, sports events can expand the connotation and extension of the "One Belt And One Road"

strategy effectively. In recent years, China has held a series of events themed on the Belt and Road, including marathon, cycling, sailing, martial arts, and ice-snow events, attracting athletes from countries along the route.

Furthermore, the exchange of sports culture of the disabled can also expand China's geo-economic strategic influence. It should be pointed out that in September 2017, China Disabled People Union issued "the Initiative on Promoting Cooperation and Exchange of Disability Affairs on the 'One Belt And One Road initiative'" In the Initiative, it is explicitly proposed to enhance exchanges between rehabilitation of persons with disabilities and competitive sports, and to further strengthen the contact between the Paralympic Committees of "One Belt And One Road" countries.

2.5 Cooperation and development in emerging fields of "Internet + sports"

With the efforts of Chinese Internet giants such as Alibaba and Tencent, the strong support of the industry, and the pursuit of Chinese consumers, "Internet +" and sports has achieved a perfect integration.

At present, China is working on the construction of cross-border communication trunk network and satellite information channel of countries along the One Belt And One Road. This will not only improve the level of international communication connectivity, but also greatly enhance the development level of "Internet + sports" emerging industries in countries along the Belt and Road. In addition, the pilot practice of "Internet + sports" industry in China and Europe has not only accumulated rich experience, but also laid a solid foundation for the popularization and integration of the emerging industries in the countries along the "One Belt And One Road". Big data has brought convenience to sports activities for persons with disabilities. In particular, smart bracelets monitor and record data of various physical indicators for persons with disabilities, which are transmitted to mobile phones, tablets and computers through APPs, and also bring benefits to sports activities for them. Therefore, "Internet + sports", as an emerging industry, has had a full range of internal strength and extroverted market.

3 Conclusion and suggestions

To sum up, under the guidance of China's geo-economic strategy, the embedding development of China's sports industry should be connected from a strategic height, and the appropriate points, lines and planes should be explored to achieve a development pattern of multi-point flowering, multi-line integration and integration. Suggestions are as follows:

Fields of China's sports industry should accelerate the pace of embedding into China's geo-economic strategy by making full use of existing multilateral cooperation mechanisms, such as Shanghai Cooperation Organization (SCO), China-ASEAN "10 + 1", Asia-Pacific Economic Cooperation (APEC), , and emerging Strategic Platforms such as the Asian Infrastructure Investment Bank.

To speed up the transformation of sports enterprises from low-end processing field to technological transformation and sports product innovation through industrial transfer. Promoting scientific and technological cooperation with developed countries

actively and China's high-end sports technology products to gradually occupy the high-end areas of the global industrial chain.

Moreover, to build more powerful Chinese sports enterprises through overseas mergers and acquisitions or factory establishment with sports enterprises which famous in sports marketing, media and intermediary, or capital injection and co-ownership of world-renowned club.

References:

1. LI JH, Wei YJ. On the Impact and Development Opportunities of the “Belt and Road” Initiative to China's Sports Industry, Physical Education Review. 2020, 39(8):48-50.
2. Africa Cup of Nations = China's "sports diplomacy" 185 million USD to build 3 stadiums!, <https://www.163.com/sports/article/CCO13IL400058781.html>
3. Xue CQ, Ding LG, Chang W and Wan Y. “Architecture of ‘Stadium Diplomacy’ – China-aid Sport Buildings in Africa.” Habitat International, 2019, 190:1–11. doi:10.1016/j.habitatint.2019.05.004
4. Zhang XC, Wang YW, Zhou GL and Li CJ. Interpretation of Sports Tourism Development Plan under Belt and Road Initiative (2017-2020), Journal of Sports Adult Education. 2019, 35(1):39-43.
5. Wang ZP and Zhu YC. Value, Dilemma and Strategy of Development of Sports Event Under the Background of the Belt and Road, Journal of Beijing Sport University. 2017, 40(1):1-6. doi:10.19582/j.cnki.113785/g8.2017.07.001.

Бурденюк Світлана

*викладач економічних дисциплін Подільського спеціального
навчально-реабілітаційного соціально-економічного коледжу,
ВСП «Кам'янець-Подільський фаховий коледж харчової
промисловості НУХТ»,
м. Кам'янець – Подільський*

КОНТРОЛЬ У СИСТЕМІ НАКОПИЧУВАЛЬНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Контроль є важливою функцією держави, що забезпечує умови належного функціонування усієї її фінансової системи. Контроль за страховим ринком дасть змогу відсіяти недобросовісних учасників цього ринку, підвищити надійність та ефективність фінансової, а також і інвестиційної діяльності страхових компаній.

Основними функціями фінансового контролю в сфері пенсійного забезпечення є: профілактична, інформаційна, мобілізуюча. В результаті реалізації цих функцій сформувався спеціальний метод фінансового контролю, який є вираженням засад загального підходу до об'єкта контролю.

У залежності від суб'єктів ініціювання фінансовий контроль в сфері пенсійного забезпечення поділяють на державний, господарський і громадський, що охоплює всіх суб'єктів його здійснення і відразу дає відповідь на питання, хто організовує контроль і є основним користувачем його результатів. [2, с. 34].

Світова практика виділяє два основні методи державного фінансового контролю у сфері пенсійного забезпечення: метод реагування на порушення встановлених законодавством правил функціонування суб'єктів пенсійного забезпечення та метод запобігання можливим порушенням зазначених правил і їх попередження [1, с.226].

Важливість накопичувального пенсійного страхування у функціонуванні вітчизняної пенсійної моделі, на мою думку, полягає в тому, що обов'язкова накопичувальна пенсійна система забезпечить додаткову підтримку солідарній пенсійній системі і окреслить важливість добровільного накопичувального пенсійного страхування. В Україні солідарній системі загрожує зменшення чисельності платників внесків порівняно з чисельністю пенсіонерів. Обов'язкову накопичувальну пенсійну систему розроблено, щоб доповнити солідарну, дозволивши молодим українцям взяти участь у програмі, яка передбачає інвестування частини пенсійних внесків в інструменти фінансового ринку. В майбутньому це мало б компенсувати недостатність виплат із солідарної системи та надати можливість людям отримувати більші розміри пенсійних виплат.

До основних заходів із збереження та захисту пенсійних вкладень відноситься: контроль пенсійних коштів, що відповідає міжнародним стандартам фінансової звітності; відповідне законодавче регулювання; ефективне інвестування пенсійних активів; наявність надійних фінансових інструментів, у тому числі захищених від інфляції; належний державний нагляд і контроль; прозорість діяльності системи, забезпечення доступу учасника до повної інформації про рух коштів на його індивідуальному пенсійному рахунку [3].

Для того щоб система захисту пенсійних активів накопичувальної пенсійної системи другого і третього рівнів була більш надійною і дієвою, вона повинна передбачати застосування багатоступеневого контролю і надання гарантій щодо ефективної діяльності їх фінансових інститутів із метою унеможливлення втрати коштів учасниками даних пенсійних програм. В ній має приймати участь широке коло суб'єктів, з домінуючою роллю держави. Держава повинна через свої контролюючі органи регулювати діяльність всіх фінансових інститутів в системі накопичувального пенсійного страхування. Відповідно до законодавства у сфері пенсійного страхування держава визначає вимоги до компаній з управління

активами, зберігачів, адміністраторів, які будуть обслуговувати пенсійні активи другого і третього рівнів, ліцензує їх, зобов'язує давати оперативну інформацію про зміну вартості пенсійних активів, має право відзивати ліцензію.

В системі захисту пенсійних активів приймають участь безпосередньо самі учасники другого і третього рівнів, крім того повинен мати місце взаємний контроль суб'єктів даних рівнів, контроль саморегульованих організацій. Враховуючи, що другий рівень вітчизняної пенсійної системи буде носити обов'язковий характер, його фінансовий потенціал прогнозується досить потужний і з часом все більше працездатного населення буде залучатися до нього, доцільним бачиться використання громадського контролю.

Серед основних фінансових інститутів держави, які здійснюють контроль за збереженням і використанням пенсійних активів системи накопичувального пенсійного страхування, згідно із національним законодавством є Національна комісія з ринку цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР). У сферу повноважень даної комісії входить погодження щодо формування інвестиційного портфеля учасників накопичувальних пенсійних програм, визначення співвідношення між видами цінних паперів, що мають різний клас ризикованості і відповідно дохідності, в які можуть інвестуватися пенсійні активи. Даний державний фінансовий орган встановлює вимоги та стандарти управління операційними ризиками щодо діяльності Пенсійного казначейства, авторизованої компанії з управління активами, авторизованого адміністратора, центрального адміністратора у системі загальнообов'язкового накопичувального пенсійного забезпечення, тобто основних суб'єктів другого рівня. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку за погодженням з Національним банком України встановлює вимоги та стандарти управління ризиками щодо діяльності авторизованого зберігача у системі загальнообов'язкового накопичувального пенсійного забезпечення [4].

Роль Національного банку України, як регулятора банківського та страхового сектору є важливою, оскільки він виступає як контролер операцій з пенсійними накопиченнями, ініціатором створення спеціальних захищених депозитних продуктів для залучення коштів НПФ з урахуванням того, що це довгостроковий прогнозований ресурс.

Розмежування функцій контролю при запровадженні обов'язкового накопичувального пенсійного страхування здійснюватимуть:

- ✓ Державна податкова служба щодо контролю сплати внесків;
- ✓ Державне казначейство щодо приймання, обліку внесків від роботодавців, клірингу, перерахування їх частини до ПФУ.
- ✓ Пенсійний фонд України щодо персоніфікації цих внесків по конкретним людям, використовуючи Реєстр застрахованих осіб як базу для централізації інформації про пенсійні права людини на 1 та 2 рівні пенсійної системи за

принципом "єдиного вікна", що додатково спростить верифікацію соціальних виплат;

✓ Накопичувальні пенсійні фонди та компанії, що здійснюють їх операційну діяльність – компанії з управління активами, адміністратори, зберігачі щодо безпосереднього пенсійного накопичення управління активами, адміністрування, зберігання активів, і вони зобов'язані законодавством контролювати один одного в щоденному режимі – куди направляються кошти, як оцінюється вартість активів, тощо. Кожну операцію з пенсійними накопиченнями контролюють щонайменше два суб'єкти та несуть за це відповідальність. Тому тут ризики шахрайства значно нижчі, ніж в установах, де немає такої системи взаємоконтролю.

Слід зазначити, що одним із видів соціального контролю, який доцільно проводити при функціонуванні накопичувального пенсійного страхування є аудиторський контроль виникає в умовах поширення ідей гуманізму і свободи як інституційний відгук на зміна уявлень людей про ієрархію взаємин між державою, суспільством і людиною.

Згідно статті 5 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» планові аудиторські перевірки діяльності пенсійних фондів, адміністраторів, компаній з управління активами, зберігачів, страхових організацій та банків, що надають послуги у сфері недержавного пенсійного забезпечення, проводяться не рідше, ніж один раз на рік за рахунок юридичних осіб, що перевіряються. Аудиторська перевірка проводиться аудитором, який має право на провадження аудиторської діяльності і займається виключно наданням аудиторських послуг згідно із законодавством. Аудиторська перевірка проводиться згідно із законодавством на підставі договору, який укладається між аудитором та юридичною особою, що перевіряється. Результати аудиторських перевірок підлягають опублікуванню [5].

Контроль у системі накопичувального пенсійного забезпечення буде сприяти зменшенню ризиків корупції та розвитку добровільного пенсійного накопичення, що є однією з цілей пенсійного реформування.

Література:

1. Б.О. Зайчук, О.Б. Зарудний, С.Б. Березіна, В.Т. Александров, С.М. Недбаєва. Загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Навчальний курс. Київ: НВП «АВТ», 2004. 256 с.
2. Германчук П.К. Державний фінансовий контроль: ревізія та аудит / П.К. Германчук, І.Б. Стефанюк, Н.І. Рубан, В.Т. Александров. — Київ: НВП "АВТ", 2004. 424 с.
3. Пенсійна система України: проблеми і перспективи. Наталія Горюк - експерт по пенсійним питанням. Програма розвитку фінансового сектору

USAID/FINREP-II. Квітень 2013. URL: [presentation_coference_25april2013_ru](#).

4. Про загальнообов'язкове накопичувальне пенсійне забезпечення: проект закону України від 27.12.2019 р. № 2683. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/Л01073А.html.
5. Про недержавне пенсійне забезпечення: закон України від 09.07.2003р. № 1057 IV. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

Вольська Ангелія
*кандидат економічних наук, доцент, викладач
кафедри фінансів та економіки
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

ДО ПИТАННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЗАХОДІВ ПО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРУДОВОЇ ЗАЙНЯТОСТІ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Для України надзвичайно важливими залишаються питання формування та реалізації принципів соціально-справедливого суспільства, що передбачає забезпечення соціальних гарантій, запровадження дієвого соціального вирівнювання, захисту осіб з інвалідністю як чинник інклюзивності та соціалізації суспільства і держави, утвердження системи основоположних та фундаментальних прав.

В Україні близько 2,6 млн осіб із інвалідністю, майже 80% із них – працездатного віку, що відповідає кількості понад 2 млн осіб. Водночас, за даними останніх років, працевлаштованими є приблизно третина з них – 600-680 тис. осіб. Однак, на думку експертів, ці цифри – завищені, оскільки зайнятість осіб із інвалідністю часто існує лише «на папері». Більш реальна цифра – 13%.

Для України зайнятість осіб з особливими потребами – комплексне завдання, рішення якого має бути забезпечене на всіх рівнях.

Вирішення питання працевлаштування осіб з інвалідністю сприятиме збільшенню їхніх доходів та зменшенню рівня бідності цієї категорії населення.

Проведений аналіз виокремив основні перешкоди в реалізації права на працю осіб з інвалідністю:

- люди з інвалідністю й далі залишаються категорією, яка потерпає від дискримінації на ринку праці, незважаючи на формальну заборону дискримінації в національному законодавстві, на практиці особи з інвалідністю не завжди

сприймаються як фахівці чи професіонали. Зустрічаються й прояви дискримінації за ознакою стану здоров'я;

- квотування робочих місць для працевлаштування осіб з інвалідністю вступає в суперечність із конкурсною системою зайняття вакантних посад;

- складний механізм отримання допомоги на забезпечення розумного пристосування, що призводить до відмови приватного сектору претендувати на відповідні дотації;

- у певної частини осіб з інвалідністю спостерігається недостатній рівень мотивації до праці – і саме це є однією з головних перешкод до забезпечення їхньої трудової зайнятості. Причому в даному випадку більш коректно говорити не про низьку, а саме про недостатньо високу мотивацію, адже цим людям, порівняно з іншими необхідно подолати більше перешкод, прикласти більше зусиль для того, щоб працевлаштуватися й працювати.

Акцентуючи увагу на можливих напрямках забезпечення прав на працю, слід виходити із необхідності імплементації Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю і поєднати пріоритетність розвитку економіки та інклюзивність ринку праці. У контексті названого вважаємо за доречне:

- реформування системи зобов'язувального нормативу через надання альтернативи виконання квотної системи працедавцями;

- запровадження більш дієвого принципу – позитивне стимулювання, мотивація роботодавців та заохочення до працевлаштування осіб з інвалідністю;

- впровадження нестандартних форм зайнятості, гнучких режимів праці і відпочинку;

- забезпечення впровадження соціальної послуги супроводу під час працевлаштування та на робочому місці особи з інвалідністю;

- організація центрів денного перебування осіб з інвалідністю або спеціалізованих виробничих майстерень, які, наприклад, широко розповсюджені у Європі;

- державним та місцевим органам влади забезпечувати постійну підтримку підприємств-товариств глухих та німих осіб, Союзу осіб з інвалідністю України та інших підприємств і організацій громадських організацій осіб з інвалідністю у розміщенні державних замовлень на постачання виробленої ними продукції для державних потреб, у рекламуванні продукції та послуг цих підприємств і організацій [1];

- Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю у взаємодії з державною службою зайнятості повинні проводити прогностичні розрахунки потреби в кадрах на коротку та середню строкову перспективу, з урахуванням потреб у працевлаштуванні осіб з інвалідністю;

- проведення інформаційно-роз'яснювальних кампаній для популяризації працевлаштування осіб з інвалідністю, підвищення рівня поінформованості та боротьби із стигматизацією і стереотипами, з якими стикаються особи з інвалідністю, зокрема на робочому місці;

- поширення інформації про існуючі засоби правового захисту і передові практики, спрямовані на полегшення доступу особи з інвалідністю до правового захисту у випадках дискримінації;

- підвищення рівня мотивації до праці є одним з головних завдань у системі заходів, спрямованих на забезпечення трудової зайнятості цих людей. Мотивування до праці, у тій або іншій формі – це спеціальні заходи із посилення мотивації до праці.

Поради мотивації для осіб з інвалідністю: робота приносить заробіток, а він дає людині можливість витратити значно більше коштів, ніж дозволяє допомога по інвалідності; а також надає людині можливості спілкування з клієнтами та колегами по роботі, відчувати свою належність до трудового колективу. При правильному підборі професії та місця роботи людина може самореалізовуватися, отримувати задоволення від праці, творчості при виготовленні якогось матеріального чи інтелектуального продукту, а зайнятість, втілена в результатах праці, дає особі відчуття своєї корисності іншим людям. Наявність роботи сама по собі змінює соціальний статус особи з інвалідністю – перетворює її з державного утриманця на людину, яка сама забезпечує свої матеріальні потреби; робота дає підстави для соціального визнання, самоповаги, кар'єрного зростання. Наявність постійного заробітку розширює можливість встановлення близьких відносин, створення сім'ї. Також, працюючі батьки є гарним прикладом для дітей. Порівно з пенсією, трудовий заробіток дає значно більше можливостей для дозвілля, відпочинку, реалізації власних життєвих проектів (будівництво житла, купівля автомобіля, початок власної справи тощо).

Трудова зайнятість дисциплінує, упорядковує життя людини робить його більш змістовним, наповненим, урізноманітненим [2].

Отже, особи з інвалідністю мають право на самостійність, соціальну інтеграцію та участь у житті суспільства і дії держави повинні бути направлені на формування культури сприйняття особи з інвалідністю як повноправного учасника суспільного життя.

Література:

1. Божко Я.О. Удосконалення механізмів збереження існуючих та створення нових робочих місць для осіб з інвалідністю. URL : http://www.dy.nauka.com.ua/pdf/12_2019/54.pdf (дата звернення: 12.05. 2021).
2. Працевлаштування молоді з інвалідністю. Київ : ПІК ДСЗУ, 2010. URL : http://eef.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/Everyone-has-the-right-to-work_book.pdf (дата звернення: 12.05. 2021).

Гавриш Марина

викладач відділу «Загальноосвітні дисципліни» комунального закладу «Маріупольський фаховий коледж культури і мистецтв», м. Маріуполь, Україна

СУЧАСНІСТЬ ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ В ПЕРІОД ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Ключовими гравцями сьогодення не лише цифрової, але і світової економіки, стали технологічні корпорації, що засновують свій розвиток на створенні повністю цифрових продуктів і послуг (Google, Facebook), або дигіталізації окремих галузей і їх переклад на використання розроблених ними цифрових інструментів (Amazon, Uber, Airbnb). Питання конкуренції, ринкової влади, зайнятості, соціального захисту, етичності розвитку і впровадження технологій в окремих сферах багато в чому визначатимуться швидкістю витіснення людини з безпосереднього процесу виробництва. Тому становлення інклюзивного і стійкого розвитку є вкрай актуальними в умовах сучасної цифрової революції.

В рамках цифрової економіки, споживачі як ніколи раніше вимушені довіряти компаніям, послугами яких вони користуються. У цих умовах інформація, особисті призначені для користувача дані, що часто повною мірою розкривають "карту" психологічних мотивів, звичок і настроїв конкретної людини, стали одним з найбільш цінних ресурсів. Не можна не помітити все частіше спливаючий як в новинних виданнях, так і в наукових публікаціях, питання про конфіденційність особистих даних і процедури регулювання, які повинні допомогти захистити їх у рамках зберігання і обробки з боку великих технологічних компаній. Більше того, приклади великих витоків даних, що зберігаються централізованими гравцями цифрової економіки (витік в жовтні 2019 роки 182 більше 4 млрд записів про аккаунти користувачів в Facebook и LinkedIn, номерів телефонів, електронних пошт), небезпеці засобів спілкування стеження і використання особистих даних в комерційних цілях, робить питання конфіденційності в цифрову епоху вкрай проблемним і суперечливим. У такій ситуації актуалізуються проблеми безпеки, довіри і справедливості, дозвіл яких можливий тільки на шляху інклюзивного розвитку.

Велика частина активного населення розвинених країн світу вже має цілий набір диджиталізованих інструментів і додатків, без яких неможливо представити навіть рутинні повсякденні завдання, такі як поїздка на таксі або орієнтування по місту. Тут в гру вступають технологічні гіганти, прагнучи до того, щоб за допомогою використання вже отриманої інформації і розумінні психології користувача, сформувати звички, достатні для того, щоб скласти значний бар'єр і "ціну" переходу на інше рішення (часто створене початкуючою або невеликою компанією). Платформи, що є основою цифрової економіки, вже мають достатні мережеві ефекти для того, щоб замкнутий цикл постійного вдосконалення буквально відгородив зайняті ними ринкові ніші від нових

гравців. Так, на сьогодні можна сміливо сказати, що існує величезна кількість підприємницьких можливостей, перспективних напрямів і проблем, які вимагають рішення, проте практично кожній новій компанії рано чи пізно доведеться зустрітися з технологічною корпорацією, на чиєму "полі" вона грає. Якщо звернути увагу на цифри, то виявиться, що такі гіганти, як Google витрачають десятки мільярдів доларів на купівлю перспективних стартапів, що ще більше поглиблює і зміцнює їх ринкову владу. Компанія Google, що займає більше 90% ринку веб-пошуку, за час свого існування (22 роки) вчинила 240 придбань невеликих стартапів. У тому числі, за 1,2 млрд дол. сервіс Waze, який в перспективі міг скласти конкуренцію одному з основних і знакових продуктів компанії, – Google Maps. Узагальнюючи підходи до оцінки інклюзивного розвитку, представлені Комісією інклюзивного розвитку (The Commission Inclusive Growth), ООН, Всесвітнім економічним форумом, Організацією економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) можна зробити наступні висновки. По-перше, в умовах глибоких технологічних трансформацій зростає потреба інклюзивних параметрів розвитку. По-друге, до цього феномену прикована увага не лише міжнародних організацій, але і національних держав. По-третє, інклюзивний розвиток в найзагальнішому вигляді розуміється як інтегрований широкомасштабний розвиток, сприяючий отриманню максимальної переваги від результатів економічного розвитку, вищий рівень розвитку разом із зростанням рівності і справедливості в можливостях і доходах.

Одним з показових прикладів впливу мережевих ефектів є відмова сервісу Snapchat від купівлі з боку найбільшої у світі соціальної мережі Facebook за 3 млрд дол. в 2013 році. Після відмови сервіс деякий час успішно розвивався, оскільки мав вкрай незвичайний і цікавий для користувача функціонал. У результаті в 2017 році компанія провела первинне розміщення акцій, а її капіталізація досягла 33 млрд дол. Проте, за цей час з боку Facebook у своє застосування були впроваджені схожі особливості (віртуальна реальність, QR-коди, фото ефекти і інтерфейси), що у результаті переманило аудиторію Snapchat, яка ще не встигла повністю увійти до психологічного циклу, що заважає зміні продукту, і спричинило занепад компанії, разом з падінням цін її акцій.

Одній з сфер, що зазнають значну трансформацію в процесі поширення цифрової економіки (поступової дигіталізації галузей, що раніше функціонували здебільшого без використання цифрових рішень), являється зайнятість. Вже найближчим часом необхідність швидкої перекваліфікації може торкнутися широкого круга працівників різних галузей, що виробляють в основному монотонні, хоч і вимагаючі точності, операції, оскільки все більше число технологічних рішень знаходять своє фінансово виправдане місце на виробництві (згідно з прогнозами фірми Oxford Economics, до 2030 року до 20 мільйонів робітників будуть замінені роботами). Проте, можна відмітити, що цифрові технології чинять величезну позитивну дію на зростання світової економіки, посилення процесів поширення інновацій, створюючи усі нові

сектори з місцем для зростання технологічних компаній, що потребують нових співробітників. Варто підкреслити високу міру суперечності такого розвитку, оскільки разом з наявністю раніше недоступних цифрових рішень (наприклад, у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, аерокосмічній сфері, робототехніці) виникають усі нові негативні питання, характер і глибину яких ще належить визначити. Технологічні новації потребують глибоких соціальних опрацювань. Перенаправляти значні потенційні можливості сучасної цифрової революції на добробут усіх членів суспільства можна тільки на шляху інклюзивного розвитку.

Література:

1. Сапун К. В., Селезньова Р. В. Концепція інклюзивного зростання в економіці. URL: dspace.nbuv.gov.ua/handle/26-Prohnikmak
2. Кастельс М. Інформаційні технології, глобалізація та соціальний розвиток. Соціальна глобалістика: навч. посіб. / за наук. ред.: Е. А. Афоніна, В. Д. Бондаренка, А. Ю. Мартинова. Київ : Освіта України, 2011. 230 с.
3. Потенциал и опасности глобализации. Тематический обзор МВФ от 12.04.2000. URL: <http://www.imf.org/external/np/exr/ib/2000/rus/041200r.htm>
4. Гражевська Н. І. Економічні системи епохи глобальних змін: [монографія]. Київ :Знання, 2008. 431 с.

Гарбарець Ірина

*заступник директора з навчальної роботи,
викладач кафедри фінансів та економіки*

*Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

ЕЛЕМЕНТИ ФІНАНСОВОЇ ІНКЛЮЗІЇ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ СУБ'ЄКТІВ СОЦІУМУ

Розвиток сучасної економіки стає неможливим без фінансово обізнаного населення країни, які є повноцінними учасниками цього процесу. Рівень участі суспільства у фінансових процесах вже давно є активно досліджуваним явищем. Взагалі, за останні роки у всьому світі проблема стає все більш важливою у зв'язку з низькою участю населення у фінансовій сфері – не кожен громадянин має доступ до якісних фінансових послуг, а також достатні знання та досвід для їх використання [3].

Україна характеризується недостатнім рівнем поширення фінансових послуг. Недостатній досвід та доступ до якісних фінансових послуг заважають поліпшенню фінансової грамотності суб'єктів економіки. Фінансові можливості населення України поки що частково обмежені через частковий брак досвіду користування цими послугами. Ця проблема особливо актуальна для людей похилого віку, груп населення з низьким рівнем доходу, а також осіб, які проживають у сільській, гірській місцевостях, усі вони фактично обмежені від прогресивної фінансової політики та продовжують управляти фінансами домогосподарств поза офіційною фінансовою системою [1].

У контексті нашого дослідження необхідно визначити термінологічний зміст основної дефініції «фінансова інклюзія». Інклюзія (від англ. inclusion – включення, охоплення) – підвищення рівня участі всіх громадян у різних сферах життя суспільства. Слово «інклюзія» вперше було використано у США в 1970-х роках, але тоді була визначена лише соціальна інклюзія, з часом концепт поширився на економічний простір [4].

Оскільки фінанси – це економічні відносини в процесі створення і перерозподілу ВВП для задоволення соціального відтворення суспільних благ населення. Тоді фінансова інклюзія – це створення відповідних благ всього населення в процесі створення відповідних фондів для реалізації фінансових послуг, які економічно урегульовані та відповідають потребам населення.

Фінансова інклюзія позитивно впливає на економічне зростання, зростання та стабілізацію доходів, більш ефективне управління ресурсами та зменшення вразливості до економічних криз. З цієї причини аналіз наявних проблем використання фінансових послуг в Україні та представлення перспектив і механізмів їх вирішення вимагає особливої уваги.

Будучи відповідальним та фінансово освіченим, суб'єкт соціуму частіше користується широким спектром фінансових послуг: заощадження, позики та страхування, створення та розвиток власного бізнесу, вкладення інвестиції в освіту та охорону здоров'я, управління ризиками, що суттєво, значною мірою покращує загальну якість їхнього життя.

Таким чином, в цілому зміст фінансової інклюзії полягає у залученні особливо слаборозвиненого та малозабезпеченого населення, до певних умов надання фінансових продуктів у відкритій формі за допомогою різних фінансових організацій і фінансової інфраструктури задля забезпечення. Інакше кажучи, суб'єкти соціуму не просто повинні існувати поруч із фінансовою системою, а провадити діяльність у самій системі, тобто, бути не просто фінансово грамотним, володіти якоюсь базою знань чи певними навичками, а активно їх використовувати на практиці в повсякденному житті [3].

Ключ до формування елементів фінансової інклюзії лежить у трьох площинах: (рис.1.).

Рис.1. Елементи фінансової інклюзії

Джерело: Складено автором

Одна з головних проблем забезпечення фінансової інклюзії в Україні є географічні бар'єри, тобто місце проживання, адже неможливо скористатися фінансовою послугою через фізичну недоступність для жителів певних районів, у тому числі гірського населення. Оскільки, населення країни, яке проживає у сільській місцевості, або у віддалених населених пунктах не має фізичного доступу до фінансових послуг через брак відсутності банківських установ в їх місцевості, а також доступу до мережі Інтернет. Ці питання вимагають удосконалення та практичної його реалізації.

Як зазначалося вище, недостатня фінансова грамотність є не менш важливою перешкодою для розповсюдження фінансових послуг. Фінансова грамотність сильно допомагає у досягненні особистих цілей, дає відчуття стабільності та просто допомагає створити міцну основу будувати плани на майбутнє. Пересічний українець не розуміється на фінансових продуктах, а використовує в основному прості банківські послуги, такі як: оплата комунальних платежів через термінали платіжних систем та інтернет-банкінг, користування банківськими рахунками та пластиковою картою, користування банкоматом [2].

Вагоме значення для фінансової грамотності населення має щоденний облік грошових коштів, тобто контроль їх використання, планування сімейного бюджету та створення заощаджень на випадок непередбачуваних обставин. Збільшення рівня фінансової грамотності прискорює попит на фінансовому ринку, що своєю чергою збільшує спектр фінансових послуг. Від фінансової

обізнаності суспільства залежить не тільки добробут населення, але й економічний успіх країни в цілому, а також фінанси домогосподарств.

Захист прав користувачів є не меншою проблемою, ніж попередні. Це гарантія безпечної, передбачуваної та якісної послуги, що надається третьою стороною. Розв'язання цієї проблеми лежить в площині розробки й відповідності законодавчого і нормативного забезпечення як окремо в банківській системі, так і на фінансовому ринку в цілому, що дозволить гарантувати ринок безпечних та надійних фінансових послуг. Система захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг сьогодні не повністю відповідає загальним принципам економічного співробітництва і розвитку та призводить до зростання недовіри населення до фінансових установ та, як наслідок, до низького рівня фінансової інтеграції.

Отже, до переліку елементів фінансової інклюзії необхідно доповнити ще один важливим чинником, як довіра громадян до фінансових інститутів. Цей чинник на сьогодні є особливо актуальний для нашої країни, де існує криза довіри, яка виводить заощадження з банківської системи, що підтверджується високим рівнем готівки та валюти поза банками. Згідно із зарубіжним досвідом, довіра є основною базою фінансового сектору.

Саме поєднання фінансової інклюзії з довірою громадян та бізнесу до банківської системи є стимулом спрямувати заощадження в інвестиції, зменшити тіньову економіку, підвищити фінансову стійкість усіх учасників господарських відносин. Чим активніше суб'єкти соціуму користуються фінансовими послугами, тим вищий рівень та якість його життя [4].

Підсумовуючи вищезазначене, доцільно зауважити, що фінансова інклюзія в Україні потребує апробації та практичної реалізації. Причинами цього є: низький рівень життя населення, а саме рівень його доходів домогосподарств; обмежений доступ до фінансових послуг через недостатній розвиток платіжної інфраструктури сільської місцевості; низький рівень фінансової грамотності та обізнаності населення, а також низька довіра до банківських установ.

Отже, для розвитку ефективної фінансової інклюзії та продуктивності галузі економіки пропонуємо:

- збільшення екосистеми та інфраструктури фінансових послуг;
- розвиток цифрових технологій;
- посилення цифрової та фінансової обізнаності;
- забезпечення балансу між інноваціями та ризиками;
- регулятивна підтримка фінансового охоплення та цифрової фінансової практики.

Вищезазначене допоможе розширити спектр фінансових послуг та захистити права споживачів, слугуватиме стійкому та всеосяжному розвитку майбутньої української економіки та покращить добробут суб'єктів соціуму.

Література:

1. Абрамова І. В. Стан і пріоритети фінансової інклюзії в Україні. Бізнес Інформ. 2020. №10. С. 294–300.
2. Дудинець Л. А., Верней О. Є. Фінансова інклюзивність та її детермінанти. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2018. Випуск 2 (130). С 8-13.
3. Дудчик О.Ю. Фінансова грамотність населення: теоретичні аспекти, проблеми і перспективи поліпшення в Україні / О.Ю. Дудчик, І.О. Матвійчук. *Інфраструктура ринку*. 2019. Вип. 31. С. 631-636.
4. Жуковська А.Ю. Наукові детермінанти інклюзивного підприємництва. *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. Вип. 12 (2020) С. 113-120.

Герасимова Тамара

*викладач кафедри обліку і оподаткування
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ, ЯК ОСНОВНИЙ ФАКТОР ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

Інклюзивний розвиток будь-якого регіону можливо забезпечити лише з: удосконаленням механізмів та методів управління його господарською діяльністю; ростом рівня економічної активності населення; підвищенням конкурентоспроможності регіону в цілому. Сьогодні, досить не в легких умовах розвитку нашої держави та складному динамічному світі, розвиток економічної та соціальної сфер територій є надзвичайно важливим завданням.

Сучасна інклюзивність є одним з важливих параметрів розвитку та формування якості життя населення країни при умові, щоб її рівень задовольняв всіх представників суспільства, всі верстви населення.

Результативна економічна політика держави є особливим фактором інклюзивного розвитку регіонів. Метою регіональної економічної політики держави є забезпечення розумного, сталого та інклюзивного економічного зростання, що має базуватись на процесах послідовного впровадження у сферу економічного розвитку новітніх технологій та досягнень науково-технічного прогресу, які забезпечать кількісне зростання і якісні зміни в розвитку регіонів в розподілі, обміні, споживанні товарів і послуг та їх виробництві.

Напрями держави в економічному розвитку і зростанні регіонів повинні включати систему регіональних завдань, регіональних проектів і програм, контрольні баланси виробництва і розподілу важливих ресурсів та продуктів, систему стабільних економічних відносин. Державне регулювання регіональним розвитком має бути системним, рекомендаційним та стратегічним.

Сьогодні ще існують проблеми щодо пошуку найбільш оптимальних й ефективних шляхів економічного розвитку, які не можливі без інклюзивності, прискорення соціально-економічного розвитку країни та її регіонів і «...інклюзивне економічне зростання може бути досягнуто перш за все завдяки розширенню економічної свободи та створенню рівних правил для всіх. Це дасть змогу залучити прямі іноземні інвестиції, що в свою чергу сприятиме підвищенню ділової активності та продуктивності економіки» [2].

Економічна політика інклюзивного розвитку має бути спрямована на підтримку рівномірності у розвитку всіх ланок економічної системи і направлена на підвищення добробуту всіх членів суспільства та створення для людини рівних можливостей доступу до суспільних ресурсів.

Важливим для розвитку інклюзивної економіки в регіонах України є поступове зменшення розривів у доходах та багатстві між регіонами. Однак, у нас ще існує значний розрив між регіонами і є регіони, які в декілька разів багатші, ніж інші. В кожному українському регіоні є території, в першу чергу міста, які значно більш розвинуті і мають значно кращі умови життя, ніж периферійні, віддалені сільські райони. В умовах інклюзивного розвитку, регіональна політика держави має сприяти згуртованості регіонів і інвестування мають бути в менш розвиненні регіони, щоб зробити їх привабливішими для приватних інвесторів. Важливо планувати розвиток регіону таким чином, щоб вирівнювати економічну спроможність слабших регіонів.

Щодо питань стратегії регіонального розвитку, законодавство України відповідає кращим європейським стандартам і близьке за структурою до подібних документів країн членів Європейського Союзу. Відповідно до статті 24-1 Бюджетного кодексу України у нас створено бюджетну програму Державного бюджету для здійснення фінансування регіонального розвитку за рахунок коштів Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР).

«Кошти державного фонду регіонального розвитку спрямовуються на виконання інвестиційних програм і проектів регіонального розвитку, що мають на меті розвиток регіонів і відповідають пріоритетам, визначеним у Державній стратегії регіонального розвитку та відповідних регіональних стратегіях розвитку» [1, ст. 24-1].

Сьогодні всі області України володіють розробленими стратегіями розвитку до 2025 років. Але, на великий жаль, в окремих регіонах не всі керівники можуть продуктивно скористатися новими інструментами регіонального розвитку. Наприклад, протягом 2015 року, з виділених трьох мільярдів, до державного бюджету було повернуто 520 мільйонів гривень, які не були використані в

регіонах. Такий відсоток невикористаних коштів став головною причиною того, що розмір ДФРР на 2016 рік залишився на рівні 3-х мільярдів, хоча проект бюджету передбачав 4,7 мільярди. Або, наприклад, станом на 19 червня 2020 року, за програмою ДФРР було спрямовано із держбюджету 2 млрд. грн. із 4,9 млрд. грн. передбачених на 2020 рік. При цьому, розпорядниками було освоєно лише 432 млн. грн із цієї суми.

Державна стратегія регіонального розвитку, яка впроваджується Урядом, визначила цілі та завдання, механізми та інструменти реалізації політики інклюзивного розвитку в регіонах України. Послідовне впровадження нової державної регіональної політики інклюзивного розвитку дає можливість побачити перші позитивні зміни. Політика інклюзивного розвитку в регіонах України направлена на те, щоб переміщення населення з регіону в регіон було в пошуках кращої роботи, а не через причину війни, чи в пошуках кращого медичного забезпечення. І тут необхідне державне регулювання в спрямуванні інвестицій в розвиток інфраструктури в ті регіони, які мають меншу фінансову можливість для свого розвитку і через позики чи податки не можуть достатньо залучити кошти, щоб забезпечити населенню свого регіону більш високий рівень життя.

Одним із факторів інклюзивного розвитку регіону є мобільність населення, адже істотні відмінності у рівні та якості життя в сільській місцевості та місті, у великих і малих містах, регіонах – все це визначає основну різницю потенціалів, яка змушує індивідів рухатися до місць скупчення благ і послуг. Надлишок робочої сили в одних регіонах призводить до формування пропозиції робочої сили і можливості використовувати мобільне населення для розвитку економіки свого регіону на відміну від тих регіонів де населення за браком робочих місць, зміною професії, посади, кваліфікації змушене переміщатися на нові місця проживання чи то внаслідок військових дій, природних катаклізмів і т.п., або виїжджати за кордон в пошуках роботи. Явище міграції українців за кордон почалося наприкінці ХІХ століття і активно продовжується по нинішній день. Якщо на початковому етапі трудова міграція мала переважно форму поїздок у сусідні країни з метою торгівлі, то на даний час виїхали з України з метою працевлаштування, проте перебувають за межами держави впродовж 10 і більше років. Значна частина мігрантів працює за кордоном на власний страх і ризик та статистично не обліковується. Не всі українці готові чекати гідного життя десятиліттями і тому їдуть працювати за кордон, зокрема, в ту ж сусідню Польщу. Так, за даними Міністерства соціальної політики, в 2019 році налічувалося 3,2 млн. трудових мігрантів, а під час сезонних робіт, було від 7 до 9 млн. мігрантів. У 2020 році, за даними голови НБУ, було близько 3 млн. трудових мігрантів і в країну повернулися лише 400-500 тисяч осіб, переважно через пандемію коронавірусу так, як країни Євросоюзу закривалися на локдаун, люди втрачали роботу і змушені були повертатися. На ПМП за кордон в минулому році виїхали 3259 українців, але також через пандемію цифра знизилася.

У 2021 році, за даними Інституту демографії та соціальних досліджень, кількість трудових мігрантів становить 2,5-3 млн. осіб. Серед головних причин міграції це: задоволення мінімальних потреб сім'ї (50% опитаних); 27% хотіли полишити країну заради самореалізації; 17% – через відсутність перспектив в Україні [3].

В період охоплення кризою економіки України, роль трудової мобільності населення надзвичайно велика. В умовах триваючої військової агресії, стрімкого поширення коронавірусу, поглиблення і розширення негативних тенденцій в економіці, закриття товарних ринків для українських експортерів, нафтові війни у світі досить згубно загрожують українській економіці та фінансовій системі. Сьогодні лідерами економічного відновлення виступають в основному лише торгівля та інвестиції і згідно статистичних даних, з кожним роком ситуація на ринку праці ускладнюється, зменшується кількість робочих місць та зростає чисельність незайнятого населення, що призводить до дисбалансу на ринку праці. Лише висока трудова мобільність населення сприяє забезпеченню його роботою, а отже, і засобами до існування, а також, знижує напруженість на регіональних і загальнодержавному ринках праці. В регіональному розрізі найбільше навантаження на одне вільне робоче місце (вакантну посаду) припадає на західні області.

Тому, мобільність трудових ресурсів формує новий етап розвитку регіону. Якщо в країнах Європейського Союзу мобільності перешкоджають мовні відмінності, то в Україні таких проблем не має, а тому цим факторам інклюзивності за необхідності бажано користуватися усім регіонам.

Сучасні, сформовані в Україні, об'єднанні територіальні громади самостійно можуть розпоряджатися власними коштами маючи вже більші фінансові можливості на власний розвиток, що дозволяє формувати різні підходи інклюзивного розвитку кожного регіону відповідно до його специфіки і особливостей та отримати позитивний ефект на рівні держави, з виділеними сильними і слабкими сторонами кожного регіону, вчасно реагувати на допомогу у вирішенні проблемних завдань з якими регіону справитися самостійно важко. Процеси адміністративно-територіальних реформ сприяють підвищенню рівня життя кожного громадянина в кожному міському чи сільському населеному пункті будь-якого регіону.

Хмельницька область є такою, що, мабуть, найбільш підходить для аналізу ситуації економічного розвитку з утворенням ОТГ, їх діяльності, здобутків та проблем і дає змогу на прикладі області подивитись на здобутки громад, оцінити їхні досягнення чи проблеми і на цій основі спробувати спрогнозувати ситуації у тих громадах, які лише пройшли етап об'єднання.

За результатами моніторингу соціально-економічного розвитку регіонів за 2020 рік, проведеного Міністерством розвитку громад та територій України, Хмельницька область посіла 5 місце. За підсумками року області покращились показники за наступними напрямками: «Економічна ефективність» – 2 місце (2019

рік – 22 місце); «Інвестиційний розвиток та зовнішньоекономічна співпраця» – 8 місце (2019 рік – 22 місце); «Розвиток інфраструктури» – 6 місце (2019 рік – 17 місце); «Відновлювальна енергетика та енергоефективність» – 6 місце (2019 рік – 16 місце) [4].

Таким чином, необхідність інклюзивного економічного розвитку регіонів продиктована як загальнолюдськими цінностями та відповідністю до світових трендів задля отримання кредитів та інвестицій, так і необхідністю пошуку більш ефективних й оптимальних шляхів розвитку.

Література:

1. Бюджетний Кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456 – УІ. Дата оновлення 01.01.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>. (Дата звернення 07.05.2021).
2. Програма діяльності Кабінету Міністрів України: Проект Постанови про Програму діяльності Кабінету Міністрів України. Режим доступу: URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc>.
3. Аналітичний портал новин ТОВ «ІА Слово і Діло» URL: <https://www.slovoidilo.ua>.
4. Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів за січень-грудень 2020 року: Міністерство розвитку громад та територій України. Дата видання: березень 2021 року. URL: <https://www.minregion.gov.ua/>. (Дата звернення 07.05.2021). С. 41.

Гнатишин Людмила
*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри обліку та оподаткування
Львівського національного аграрного університету,
м. Львів, Україна*

ІНТЕГРАЦІЯ ЛЮДЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ ФІЗИЧНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ У ПРОФЕСІЙНУ БУХГАЛТЕРСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ

У сучасному українському суспільстві важливим є формування громадської думки про необхідність ціннісного, толерантного ставлення до людей особливої категорії – людей з обмеженими зичними можливостями. Посилення уваги до проблем людей з особливими потребами зумовлене їхньою здатністю повноцінно сприймати, розуміти та примножувати матеріальні й духовні цінності. Серед актуальних проблем становлення особистості особливо відчутними і гострими є

питання, пов'язані з інтегруванням людей з функціональними обмеженнями в сучасне соціальне, а першочергово в професійне бухгалтерське середовище.

Професійне бухгалтерське середовище ще не готове сприймати людей з обмеженими можливостями як рівних і повноцінних фахівців у колективів бухгалтерів. Тому на інституційному рівні насамперед мова повинна йти про формування системи забезпечення, яка б сприяла ефективній соціальній інтеграції саме цієї категорії осіб.

Україна декларує демократичний напрям розвитку, наслідує гуманістичні традиції, проповідує принципи толерантності, створює умови для комфортного життя всім категоріям громадян. У цьому контексті доволі непросто розв'язувати проблеми професійної інтеграції осіб з функціональними обмеженнями здоров'я.

Припускаємо, що для повноцінного життя людей з обмеженими фізичними можливостями необхідне їх залучення у тому числі до професійної бухгалтерської діяльності. Адже окремі ділянки бухгалтерської професії – це малорухомий вид діяльності до якого можуть бути адаптовані особи із обмеженими фізичними можливостями. Інтеграція таких людей у професійну бухгалтерську діяльність забезпечить підтримку зв'язків зі здоровим оточенням, державними установами різного профілю, громадськими організаціями й управлінськими структурами. Власне кажучи, мова йде про соціальну адаптацію інвалідів через інтеграцію у професійну діяльність.

Серед людей з обмеженими фізичними можливостями чимало висококваліфікованих професіоналів – бухгалтерів, юристів, економістів, ІТ-спеціалістів. Оскільки людям з обмеженими фізичними можливостями складніше знайти роботу бухгалтера, вони її більше цінують, менше відлучаються з робочого місця і відповідальніше виконують свої обов'язки. Тим паче, сучасні інформаційні ресурси та програмні онлайн продукти дозволяють виконувати віддалено поставлені завдання. Тобто для бухгалтерів з обмеженими фізичними можливостями не завжди потрібно спеціально облаштовувати робоче місце, інколи достатньо перерозподілити функції чи змінити графік роботи, щоб така людина за допомогою відповідних методичних та технічних інструментів змогла виконувати роботу вдома.

Бухгалтери з обмеженими фізичними можливостями можуть бути такими ж ефективними працівниками, як і всі інші працівники бухгалтерії, якщо при працевлаштуванні врахувати стан їхнього здоров'я та уважно поставитися до підбору професійних функцій. При цьому працевлаштування дасть людині не лише заробіток, а й інші блага такі як спілкування, можливість самореалізації та кар'єри, певний соціальний статус, наповненість життя тощо. Бухгалтер з обмеженими фізичними можливостями, як правило, має сильнішу мотивацію до збереження роботи, ніж інші працівники, отже, за рівних умов він надійніший, відданіший підприємству та менш схильний до зміни місця роботи. Працівники з обмеженими фізичними можливостями ймовірніше «вкладатимуть душу» у свою працю, оскільки для них пов'язані з роботою соціальні контакти й

соціальний статус часто є важливішими, ніж для інших працівників підприємства [1].

У межах корпоративної соціальної відповідальності підприємство, на якому бухгалтером працює людина з обмеженими фізичними можливостями, формує імідж свого підприємства чи організації як соціально відповідального бізнесу. Якщо підприємство чи організація додержуються норм чинного українського законодавства, то вони виявляють свою соціальну відповідальність, отримують визнання місцевої спільноти та своїх співробітників.

Роботодавці (юрособи та фізособи-підприємці), що використовують найману працю, зобов'язані виділяти і створювати робочі місця для осіб з обмеженими фізичними можливостями у межах нормативу робочих місць для працевлаштування інвалідів. Він визначений у розмірі 4% середньооблікової кількості штатних працівників (СКШП) за рік, а якщо працює від 8 до 25 осіб – у кількості 1 робочого місця (ст. 19 Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» від 21.03.1991 р № 875-ХІІ) [2].

Література:

1. Працевлаштування та зайнятість людей із інвалідністю: Довідник для роботодавців/ Упорядн. Семігіна Т.В., Іванова О.Л., 2010. 140 с.
2. Як і коли реєструватися у фонді, норматив працевлаштування інвалідів, хто повинен виконувати норматив, відповідальність роботодавців за невиконання нормативу з працевлаштування інвалідів. URL: file:///C:/Users/%D0%B0%D0%B4%D0%BC%D1%96%D0%BD/Downloads/%D0%9A-%D0%9F%2015.05%20%D0%86%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BB%D0%B8%D1%81%D1%821%20(2).pdf

Годнюк Ірина

кандидат економічних наук., доцент,

викладач кафедри обліку і оподаткування

Подільського спеціального навчально-реабілітаційного

соціально-економічного коледжу,

м.Кам'янець-Подільський, Україна

ЗЕМЕЛЬНА РЕФОРМА ЯК ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ

У сучасному світі усе частіше людство торкається теми інклюзії, соціальної

нерівності, нерівномірності розподілу ресурсів, можливостей і доходів у суспільстві. Усу частіше різні країни почали звертатися до концепції інклюзивного розвитку та зростанн.

На основі аналізу сучасної економічної літератури, можна визначити ключові складові інклюзивного розвитку: 1) ширші цілі; 2) всебічний розвиток людського капіталу; 3) скорочення нерівності і бідності; 4) важливість активної участі в економічному житті, а не тільки в розподілі доходу; 5) отримання вигоди широкими верствами населення, особливо дітьми, жінками, людьми похилого віку; 6) дбайливе використання природних ресурсів і захист навколишнього середовища [4].

Поняття «інклюзивний розвиток» має широке значення і реалізується в багатьох аспектах. Як наслідок, наразі відсутнє не тільки загальноприйняте визначення цієї категорії, а й навіть єдине уявлення про цей процес.

Аналіз наукової літератури дає можливість зробити висновок про двоякість підходів до трактування досліджуваної категорії: з одного боку, інклюзивний розвиток розглядається як економічний розвиток, основною метою якого є скорочення бідності та нерівності, а з іншого – як процес всебічного залучення населення в процес зростання та забезпечення рівних можливостей всього населення для реалізації власного людського потенціалу. Отримувати вигоди від зростання люди можуть не тільки як активні учасники економічних процесів, але і як пасивні – завдяки політиці перерозподілу. Така практика є поширеною у багатьох країнах, оскільки інклюзивний розвиток передбачає включення переважної більшості людей у процеси політичних, соціальних та економічних змін [3].

Інклюзивний розвиток заснований на такому типі економічного зростання, який дозволяє відчути його результати кожному члену суспільства, охоплюючи усі сфери його життя завдяки чому забезпечити більшій частині населення більш високий рівень життя.

Одним із факторів збільшення рівня життя на рівності всіх верств населення в Україні є завершення земельної реформи, як однієї з базових складових державної аграрної політики та створення [1].

Згідно законодавства, покупцями землі визначено громадян України у встановлених межах, але виникає питання, хто на справді зможе придбати землю і за якою ціною. Враховуючи неврегульовану законодавчу базу щодо ринку землі, відсутність реальної оцінки землі та важку економічну кризу в країні, не слід очікувати прозорих економічних відносин, щодо купівлі продажу землі. Тому єдиним і правильним рішенням є створення головного покупця землі – держави. Чому ж купівля землі державою на мій погляд має сенс?

По-перше, – держава найсильніший власник та менеджер. Країна маючи потужну державну політику і міцну законодавчу базу може легко керувати земельним активом та отримувати величезні прибутки до бюджету, тим самим

збагачуючи кожного громадянина України. Для цього потрібно тільки воля народу і бажання працювати на країну.

По-друге, – створення Земельного державного банку буде забезпечувати регулювання землекористування в Україні, розробку національної інфраструктури геопросторових даних та уніфіковану методику нормативної грошової оцінки земель.

По-третє, – купувати землю в охочих продати, буде держава шляхом емісії грошових коштів НБУ. Понесені витрати держава покриватиме внаслідок надходжень від колишніх власників землі, і майбутніх орендарів, що будуть отримувати землю від держави за договором оренди.

Тобто ті громадяни, що захочуть працювати на землі отримують землю в оренду із Земельного державного банку на правах договору оренди, у розмірах та на умовах, що передбачено земельним законодавством країни. Також важливим буде контроль за орендованими землями з боку держави, що буде стимулювати орендарів до ефективного використання с-г земель.

Громадяни, що будуть продавати землю, отримують реальну ринкову вартість землі, що буде встановлена державою згідно розробленої методики, а не за цінами, що диктує орендар чи будь-яка інша зацікавлена особа.

Крім того, держава, купуючи землі у власників має можливість їх надати безкоштовно тим хто ще не отримав своєї частки під час приватизації і потім викупити її за бажанням власника. Також можливим є варіант компенсації вартості без надання землі у приватну власність.

По-четверте, – за бажанням, власник землі може мати землю у приватній власності, яка йому належить, що створює можливості існуванні державної і приватної власності в Україні.

По-п'яте, – створення сприятливих умов для вільного доступу землевласників та орендарів до фінансових ресурсів, розбудова системи мікрокредитування, бюджетних дотацій сільськогосподарським виробникам дасть можливість найбільш результативно реалізовувати селянам свої права на земельну власність та стати ефективними суб'єктами господарювання.

Така система обігу сільськогосподарських земель дасть можливість нашій країні зберегти нашу землю у державній власності, підтримати власників земельних ділянок для створення механізму інклюзивного розвитку та отримати нові надходження до бюджету, що так важливо на сьогодні, в умовах війни та падіння економіки країни.

Література:

1. Гладій М.В., Лузан Ю.Я.. Земельна реформа: сучасні проблеми і шляхи вирішення. URL: <http://www.eaprk.org.ua/contents/2020/02/6> (дата звернення: 12.04.2021).
2. Земельний кодекс. Закон України від 20.12.2001 № 2905-III (поточна редакція). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення: 12.04.2021).

3. Прогнімак О.Д. Інклюзивний розвиток України: перешкоди та перспективи. Економічний вісник Донбасу, 2018. № 1(51). С. 187–197. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/154014888.pdf> (дата звернення 12.04.2021).
4. Федулова Л.І. Інклюзивні інновації в системі соціально-економічного розвитку. Економіка: реалії часу. Науковий журнал. 2016. № 3 (25). С. 56–65. URL: <http://economics.opu.ua/files/archive/2016/n3.html> (дата звернення 27.01.2020).

Годованюк Альона

*викладач кафедри фінансів та економіки
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ПІДХОДУ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОЇ ЕКОНОМІКИ

Аналіз інклюзивної економіки полягає в ідеї, що суспільство, в якому високий соціальний капітал, є суспільством, на високому рівні міжособистісної довіри та громадянської співпраці людей. Довіра полегшує операції, що заохочують та сприяють економічному зростанню. Рівні довіри та громадянської співпраці є корисною відправною точкою в пошук засобів, за допомогою яких можна визначити кількісно поняття економічно розвинутого суспільства.

Враховуючи, що метою українського суспільства є надання людям можливості брати повноцінну участь у економічному житті та соціальній згуртованості з метою встановлення зв'язку з економічним зростанням. Література щодо соціальної згуртованості використовує інструменти довіри та громадянської співпраці як два заходи, які визначають рівень соціального капіталу в суспільстві.

Сприйнята напруженість між інклюзією та економічним зростанням - помилкове переконання, що їх слід вирішувати окремо, адже, заважають зусиллям для стимулу та досягнення інклюзивного зростання. Але насправді недостатня економічна інклюзивність загрожує процвітанню, і важко поліпшити економічну мобільність та розподіл ресурсів, не збільшивши загальний розмір економіки [1, с. 76].

Дослідження показують, що зростання ВВП в економіці країни можна пояснити більшою участю людей з особливими можливостями у робочій силі за рахунок вдосконалення розподілу талантів. Крім того, економіка зростає швидше

та енергійніше, не згадуючи протягом тривалих періодів - коли процвітання більш рівномірно розподіляється між групами населення

Крім того, дослідження показують, що нинішня нерівність може самовкорінюватися: у міру стагнації рівня життя та соціальної мобільності багато людей потрапляють у порочний цикл відсталості, що загрожує довгостроковому зростанню всіх. Сім'ї та громади не можуть інвестувати у своїх дітей та їх фізичне і соціальне середовище, створюючи бар'єри для розвитку людини та місця, що заважає доступу до можливостей. У свою чергу, це обмежує здатність цих груп брати участь у процесах росту, і, що ще гірше, їх середовище залишається без інгредієнтів для нарощування імпульсу та зворотної динаміки.

У тісній співпраці з державними та місцевими органами влади, приватним сектором, громадськими лідерами та громадами по всій країні існує трифазний підхід, який можуть застосовувати практики для реалізації інклюзивної економіки. Цей підхід підтверджується розумінням того, що будь-які успішні зусилля потребують об'єднання технічної експертизи, адаптивних підходів та мислення, а також залучення громади для зміни несприятливої динаміки в складних економічних умовах [3].

Дуже часто планування економічного розвитку відбувається у громадах, а не лише на рівні країни. Для досягнення економіки, в якій переваги розподіляються, керівники повинні застосувати підхід, який повністю корениться в людській перспективі, безпосередньо залучаючи різні думки та надаючи повноваження щодо прийняття рішень громади, які вони прагнуть розширити.

Для менеджерів не менш важливо зрозуміти вихідну точку та виміряти потенційну можливість досягнення ключових результатів. Надійний збір фактів, який висвітлює не лише сучасні реалії, але й багатий історичний контекст країни, може допомогти зацікавленим сторонам повністю зрозуміти глибину та складність викликів, з якими вони стикаються.

Нарешті, поєднання державного, приватного та соціального секторів із сміливим, вимірюваним прагненням, закріпленим у економічних фактах та активах, за допомогою яких можна орієнтуватися у цілях, інклюзії та інвестиціях [4].

Першим кроком у розробці комплексних заходів є виявлення бар'єрів та можливостей для впливу. Варто розглянути можливість проведення оцінок для виявлення першопричин, що перешкоджають ключовим подорожам та силам, що ведуть до нерівності. Розуміння цих сил дозволить людям з інвалідністю оцінювати компроміси різних інклюзивних втручань, а також розробляти цілеспрямовані втручання, які дадуть більш справедливі результати.

Фізіологічні розбіжності сприяють численним бар'єрам, включаючи економічні, ринкові, соціокультурні та інституційні фактори. У той час як традиційні заходи вирішують єдиний бар'єр одночасно, справжні зміни вимагають скоординованих дій з боку державного, приватного та соціального

секторів для всебічного вирішення «вузьких місць», що перешкоджають інклюзивному суспільству

Лідери державного, приватного та соціального секторів повинні розглянути можливість впровадження критично важливої інфраструктури, щоб допомогти підтримувати прогрес та досягти інклюзивних економічних результатів з часом. Наприклад, вони можуть інвестувати в системи моніторингу та оцінки, які аналізують зворотній зв'язок, запускають пілотні ініціативи, що допомагають встановити докази концепції, та встановлюють шляхи значущого залучення внутрішніх та зовнішніх зацікавлених сторін для інформування про дії та вдосконалення. Крім того, важливо, щоб лідери постійно та прозоро повідомляли про прогрес громадам та змінювали курс за необхідності.

Отже, середовище високої довіри та інклюзивної економіки полегшує особам захист, судовий процес та експропріацію. Агенти можуть застосовувати більш тривалі та відповідні часові горизонти для інвестиційних рішень, оскільки довгостроковий прибуток стає більш привабливим, ніж короткострокові вигоди, які підривають економічну стабільність.

Отже, інклюзивне зростання дає змогу залучити більшу частину трудових ресурсів до ефективної економічної діяльності, завдяки чому забезпечити частині населення з інвалідністю більш високим рівнем життя [2, С. 188].

Література:

1. Інклюзивний розвиток економіки в умовах глобальних викликів сьогодення: матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Харків, 1-28 лютого 2020 р. Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2020. 229 с.
2. Прогнімак О.Д. Інклюзивний розвиток України: перешкоди і перспективи. Економічний вісник Донбасу. 2018. № 1 (51). С. 187 – 197
3. Сидорова А.В. Антикризова стратегія розвитку України: соціально-економічні, фінансові та глобальні виклики: монографія. Вінниця: ДонНУ, 2016. URL: <http://jmonographs.donnu.edu.ua/article/view/3846/3879>
4. Стратегія розвитку Європи до 2020 року. URL: http://aei.pitt.edu/42633/1/com2010_2020en01_straetry.pdf

Грицина Оксана,
кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Львівського національного аграрного університету,
м. Дубляни, Україна

Шолудько Ольга,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Львівського національного аграрного університету,
м. Дубляни, Україна

ФІНАНСОВА ІНКЛЮЗІЯ ЯК ФАКТОР ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

У світі все більшої актуальності набуває проблема залучення населення до фінансового сектора, оскільки не кожен громадянин, і особливо в Україні, має достатні знання у фінансовій сфері та доступ до фінансових послуг. Майже третина населення світу на сьогодні не має доступу до банківського рахунку. Тому провідні міжнародні організації визначають фінансову інклюзію однією з цілей власної діяльності. OECD/INFE визначає фінансову інклюзію як процес просування доступного, вчасного та повноцінного доступу до широкого спектру фінансових продуктів і послуг, поширення їх використання у суспільстві через впровадження існуючих та інноваційних підходів включно з фінансовою обізнаністю.

За даними Світового банку, понад 100 країн світу мають розроблену національну стратегію з фінансової інклюзії. Національний банк України визначив фінансову інклюзію однією із стратегічних цілей.

Під фінансовою інклюзією (доступністю) розуміють повноцінний доступ до базового набору фінансових послуг всього населення країни, малого та середнього бізнесу. У сучасній економічній літературі доступність до фінансових послуг розглядається як стимул для економічного зростання і скорочення нерівності доходів населення.

Фінансова інклюзія допомагає здійснювати фінансове планування, вирішувати довгострокові завдання і дає можливість впоратися з непередбачуваними ситуаціями, пов'язаними з власними зобов'язаннями та платоспроможністю. Будучи відповідальними, фінансово обізнаними особами, споживачі більше схильні користуватися широким спектром фінансових послуг, такими як розрахунки та заощадження, кредитування та страхування, започаткування та розвиток бізнесу, інвестування в освіту та охорону здоров'я, управління ризиками, що суттєво поліпшує загальну якість їх життя.

Україна зробила перші кроки в розбудові платіжно-кредитних послуг, фінансової грамотності та фінансової доступності ще в 1996 р. шляхом започаткування спільних з міжнародними картковими платіжними системами проектів емісії платіжних карток, впровадження зарплатних, пенсійних проектів,

розвитку мережі прийому безготівкових платежів та прийняття в 1999 -2013 рр. відповідних законодавчих та нормативно-правових актів. Проте значна частина громадян продовжують отримувати пенсії готівкою і не застосовують цифрові платіжні інструменти (рахунки, інтернет-банкінг, інтернет-комерцію, безготівкову оплату комунальних послуг тощо). В період 2014-2021 рр. в Україні спостерігається інтенсивне впровадження інноваційних платіжних інструментів (цифрових карток, мобільних гаманців, безконтактних платежів тощо) та сервісів, впровадження платіжними системами та міжнародними компаніями проєктів MasterPass, Visa Checkout, G-PAY, Apple Pay.

Для забезпечення подальшого реформування та розвитку фінансового сектору України була прийнята Стратегія фінансового сектору України до 2025 року, яка визначає фінансову інклюзію як один із важливих напрямів, окреслює необхідність стимулювання фінансової доступності, розвитку платіжної інфраструктури для здійснення безготівкових операцій, у тому числі у сільській місцевості та у віддалених територіях [3].

Рівень фінансової доступності в Україні залишається значно нижче європейського рівня. Ми вважаємо, що це пов'язано із наступними чинниками: наявністю соціальних бар'єрів; віддаленістю від адміністративних центрів, важкодоступністю та малонаселеністю сільських територій; значними фінансовими обмеженнями; стереотипними поведінковими реакціями сільських жителів; недостатнім рівнем фінансової грамотності та культури. Віддаленість сіл та сільських територій від адміністративних центрів є однією з причин розриву в рівні та якості життя населення, сполучення між якими іноді не дозволяє часто навідувати фінансові установи. З огляду на значну кількість таких сільських поселень, для багатьох сільських жителів доступність банківських послуг обмежена. Серед стереотипних поведінкових реакцій сільських жителів можна виділити насторожене ставлення до сучасних фінансових технологій, недостатню фінансову грамотність та низький рівень фінансової культури. Розвиток фінансової доступності та можливості участі сільських жителів як учасників фінансового ринку різні, як в контексті інвестування, так і проведення розрахунків та платежів. Слід відзначити територіальну нерівномірність процесів розвитку цифрових технологій (діджиталізації), яку можна позиціонувати як два важливі параметри зростання активності населення у фінансовому секторі:

- діджиталізація підвищує їх доступність для бізнесу та населення (як наслідок, сприяє розвитку фінансової доступності), особливо в умовах територіальної віддаленості, що характерно для сільських територій;
- діджиталізація дозволяє фермерським господарствам, малому і середньому бізнесу, які працюють на сільських територіях значно скоротити витрати ведення бізнесу за рахунок зниження ціни фінансової цифрової операції.

При недостатньому рівні фінансової усвідомленості і грамотності населення та бізнесових структур, це може привести до посилення розриву в рівні та якості життя на сільських територіях, що негативно позначиться на формуванні ВВП.

Однією з умов реалізації та застосування інструментів цифровізації

фінансового сектора на сільських територіях є наявність на території можливості використання Інтернету. На жаль, Інтернет-з'єднання у багатьох сільських територіях характеризується низькою стійкістю або його відсутністю, обмеження використання Інтернет-сервісів є перешкодою розвитку фінансової інклюзивності та доступності на сільських територіях. У доповіді Українського інституту майбутнього «Україна 2030Е – країна з розвинутою цифровою економікою» визначено, що до 2030 року **95%** територій сільської місцевості буде покрито технологіями мобільного Інтернету [4].

Отже, розвиток фінансової доступності та інклюзії для жителів села і сільських територій є необхідною умовою підвищення їх добробуту, якості життя, включення в формальну економіку, розвитку експортної діяльності. Перешкодами розвитку є недостатня фінансова обізнаність та грамотність серед сільських жителів, недостатнє покриття мережею Інтернет сільських територій і віддаленість офісів фінансових установ. При цьому молодь, покинувши навіть тимчасово сільську місцевість, дуже швидко стає споживачами банківських послуг.

Стереотипні поведінкові реакції, зокрема упереджене ставлення та недовіра, є перешкодою для залучення до споживання фінансових послуг. Можна припустити, що залучення сільської молоді у фінансові послуги через зв'язок поколінь сприятиме фінансовій освіченості та грамотності, а отже й фінансовій інклюзії старшого покоління. В цілому робота над підвищенням рівня фінансової інклюзії та фінансової грамотності є довгостроковою, тому вимагає координації та взаємодії різних стейкхолдерів та партнерів для досягнення поставлених цілей.

Література:

1. Ануфрієва К.В., Шкляр А.І. Фінансова інклюзія як чинник соціоекономічного розвитку. Український соціум. 2019, № 3 (70). С. 59-77. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2019/10/59_77_No370_2019_ukr.pdf
2. Грубер К. В. Доступ населення до фінансових послуг як складова фінансової інклюзії: еволюція та оцінка у вітчизняних реаліях. Збірник наукових праць. *Історія нар. господарства та економічної думки України* / ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». Київ, 2020. № 53. С. 407.
3. Стратегія фінансового сектору України до 2025 року. Національний банк України. Міністерство фінансів України: [Веб-сайт]. Київ, 2021. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/Strategija_financovogo_sectoru_ua.pdf (дата звернення: 25.03.2021).
4. Україна 2030Е – країна з розвинутою цифровою економікою. Хвиля: [Веб-сайт]. Київ, 2021. URL: <https://hvylya.net/analytics/economics/ukraina-2030e-ukraina-z-rozvinutoju-cifrovoju-ekonomikoju.html> (дата звернення: 26.03.2021).

Дерлиця Андрій

*кандидат економічних наук, викладач кафедри фінансів та економіки
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

ТРАНСАКЦІЙНИЙ АНАЛІЗ У СФЕРІ СУСПІЛЬНИХ ФІНАНСІВ

Перспективним напрямком розвитку вітчизняної фінансової науки є імплементація досягнень Західної інституційної теорії. Узагальнення доробку найавторитетніших представників інституціоналізму, зокрема робіт О. Вільямсона [1] та Д. Норта [2], дозволяє виокремити три ключових складових предмету досліджень даної теорії: інституції-норми, інституції-організації та трансакції. Важлива заслуга інституційного напрямку економічної науки полягає у тому, що він приділяє увагу дослідженню трансакційних витрат. Адже економічна теорія трансакційних витрат (transaction cost economics), яка підняла на науковий рівень аналіз проблематики трансакційних витрат, є складовою частиною нової інституціональної економічної теорії [1, с. 16].

Як на Заході, так і в Україні теорія трансакційних витрат головним чином застосовується до сфери функціонування суб'єктів господарювання та фінансового ринку. Як зазначає О. Вільямсон, у роботі “Економічні інституції капіталізму”, написаній у 1985 році: “сфера, до якої економічна теорія трансакційних витрат зробила незначний, хоча й багатообіцяючий внесок – це державні фінанси” [1, с. 400].

Під трансакціями у суспільних фінансах розуміють економічні потоки (economic flow), що виникають у процесі взаємодії між інституційними одиницями за взаємною згодою, чи під дією закону, а також всередині інституційних одиниць [3, с. 40]. На відміну від ринкової взаємодії, де операції здійснюються на добровільній основі, в суспільному секторі трансакції базуються переважно на державному примусі. Відповідно, трансакції у суспільному секторі можуть набувати форми не лише обмінних операцій (exchange), коли передача товару, послуги, активу, або праця передбачає рівнозначну зворотну оплату, але й трансфертних операцій (transfer), що допускають повністю, або частково нееквівалентний обмін [3, с. 41].

Доволі часто у наукових публікаціях трансакції згадуються у контексті суспільного сектору (public sector transactions) [4, с. 319], а не суспільних фінансів. На нашу думку, оскільки відповідно до інституційної теорії, суспільний сектор передовсім є сукупністю певних інституційних одиниць, а суспільні фінанси концентрують увагу на доходах, видатках та інших потоках, використання саме останньої семантичної конструкції більше відповідає природі трансакцій.

Трансакції можуть бути зовнішніми (між суб'єктами) та внутрішніми (в середині організації), тож можна виділити два перспективних напрямки застосування трансакційного аналізу у суспільних фінансах:

- зовнішній трансакційний аналіз взаємозв'язків інституційних одиниць: платників податків, споживачів благ, одержувачів трансфертів і допомог, бюджетних установ, розпорядників бюджетних коштів, і т. д;

- внутрішній трансакційний аналіз функціонування інституційних одиниць у суспільному секторі (зокрема бюджетних організацій). Заслугою трансакційної теорії є те, що вона придатна саме до аналізу внутрішніх процесів організації. Як зазначає О. Вільямсон “економічна теорія трансакційних витрат застосовує мікроаналітичний підхід до вивчення економічної організації” [1, с. 1]. Це робить її корисною зокрема для дослідження функціонування бюджетних установ.

Трансакційними витратами є витрати, які виникають при здійсненні трансакцій, операцій, укладанні та виконанні угод. Вони є витратами ресурсів і часу на укладання угоди, а також асоціюються із втратами, що виникають у випадку укладення неповної, неефективної угоди, або такої, яка була порушена однією із сторін. Трансакційні витрати часто порівнюють із тертям у механічних системах. Вони виникають в економіці, як “вартість переміщення товару або послуги через технологічну відокремлювану площину взаємодії” [1, с. 1]. Ключем до розуміння трансакційних витрат є небезкоштовність інформації, оскільки вони значною мірою складаються з витрат на вимірювання цінних атрибутів того, що обмінюється, а також витрат на захист прав по нагляду за дотриманням угод і забезпеченням їх виконання [2, с. 40].

Можна припустити, що трансакційні витрати, як витрати на ведення переговорів, укладення угод, досягнення домовленостей є більш суттєвими саме у сфері суспільних фінансів. Адже тут формується колективне рішення, яке досягнути набагато складніше, ніж у ієрархічних виробничих системах і між суб'єктами ринкової взаємодії, де угоди є стандартизованими та здійснюються у відпрацьованому для цього середовищі.

Прийнято вважати, що трансакційні витрати напряду не пов'язані зі створенням вартості, забезпечуючи лише реалізацію трансакцій у ході зміни власника продукту, включаючи перехід прав власності (та охорону цих прав) від одних інституційних одиниць до інших. Дана теза потребує окремої оцінки стосовно сфери суспільних фінансів. У публічній сфері, для реалізації ефективної фінансової політики у вимірі формування оптимального для суспільства/громади рішення, необхідною є значна сукупність дій по підготовці, досягненню компромісів і контролю, що пов'язане із значними витратами, які є необхідною складовою досягнення позитивного ефекту.

Інституційна теорія не завжди достатньо акцентує увагу на тому, що саме трансакції обміну, як основа ринкової економіки, приводять до зростання корисності учасників взаємодії. Тобто вигоди обміну проявляють себе саме завдяки реалізованим трансакціям, адже внаслідок здійснення операцій

обмінного характеру досягається зростання корисності у вигляді так званого споживчого надлишку. Перспективним та одночасно складним завданням аналізу є дослідження внеску трансакцій, трансакційних витрат у зростання вигод і корисності при зміні деталей інституційної організації. Адже фактично це передбачає, що поряд із трансакційними втратами існують також і *трансакційні вигоди*. Окрім цього, можна припустити, що певні види трансакційних витрат не призводять до вказаного позитивного ефекту, виступаючи, по-суті, *трансакційними втратами*. Таким чином, трансакційний аналіз повинен концентрувати свою увагу на трансакційних витратах, трансакційних втратах і трансакційних вигодах, що дозволить говорити про певний балансуєчий результат впливу інституційного способу організації трансакцій на економічну ефективність.

Дане питання може бути сформульоване і стосовно суспільних фінансів: якими є трансакційні вигоди та їх особливості у публічній сфері? На наш погляд, вони проявляються через отримання відповідного потребам та запитам індивідів рішення. Тобто трансакційні витрати у сфері суспільних фінансів є необхідним механізмом забезпечення відповідності попиту та пропозиції при постачанні суспільних благ, інших послуг держави, що веде до збільшення корисності учасників колективної взаємодії.

Розглянемо окремі напрямки трансакційного аналізу у сфері суспільних фінансів. Більш детально дана проблематика розкрита, зокрема, у наступній роботі [5].

- винесення питань у сферу публічного обговорення пов'язана із значними трансакційними втратами. Привернення уваги до актуальних проблем функціонування суспільства/територіальної громади потребує активності громадян і відповідних витрат. Шляхом до зниження даних витрат у сучасну цифрову епоху, є електронні петиції громадян, які дозволяють винести на поверхню публічного обговорення актуальні проблеми;

- процедури загальнодержавних та місцевих виборів, як складова здійснення суспільного вибору вимагають значних витрат бюджетних коштів, які є трансакційними втратами суспільства на з'ясування суспільних пріоритетів;

- законодавча діяльність представницьких органів, яка потребує парламентських слухань, роботи експертних служб та парламентських комітетів є ще одним видом необхідних трансакційних витрат, які покращують якість проектів нормативних документів;

- ефективність суспільних фінансів напряму залежить і від якості оцінки корисності альтернативних бюджетних програм з метою їх включення у бюджетні показники, на що у розвинутих країнах витрачаються значні ресурси;

- до неминучих трансакційних витрат можна віднести також витрати на нагляд за дотриманням фіскального законодавства;

- необхідними для ефективного функціонування суспільних фінансів є також витрати на поширення, забезпечення доступності та публічності у сфері суспільних фінансів;

- ще одним важливим напрямком трансакційного аналізу є дослідження внутрішніх трансакційних витрат у суспільних фінансах, для прикладу на рівні бюджетної організації;

- яскравим прикладом трансакційних витрат у сфері суспільних фінансів є функціонування системи публічних закупівель. Оптимізація даної сфери веде до суттєвого підвищення ефективності суспільних фінансів внаслідок забезпечення кращого вибору та зменшення бюджетних видатків. Це потребує додаткових трансакційних витрат на проведення торгів та контроль у цій сфері.

Література:

1. Вільямсон О. Економічні інституції капіталізму: Фірми, маркетинг, укладання контрактів. Київ : Артек, 2001. 472 с.
2. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки. Пер. з англ. Київ : Основи, 2000. 198 с.
3. Government Finance Statistics Manual 2014. International Monetary Fund. 2014. 446 р. URL: <https://www.imf.org/external/Pubs/FT/GFS/Manual/2014/gfsfinal.pdf>.
4. Williamson O. E. Public and Private Bureaucracies: A Transaction Cost Economics Perspective. *Journal of Law, Economics, & Organization*, 1999. Vol. 15, No. 1, p. 306-342. URL: <http://www.jstor.org/stable/3554953>
5. Дерлиця А. Ю. Концептуальні основи трансакційного аналізу суспільних фінансів. Економічний аналіз. 2020. Том 30. № 3. с. 72 – 80. URL: <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/view/1842/6565656900>

Комарніцька Оксана

*аспірант, викладач кафедри фінансів та економіки
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОГЛЯДИ НА СОЦІАЛЬНУ СПРАВЕДЛИВІСТЬ КРАЇНИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ ТА ПРАГМАТИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ СОЦІУМУ

Великий вплив на сталий розвиток країни та її регіонів має дотримання важливого принципу формування громадянського суспільства — соціальної

справедливості. Соціальна справедливість є загальновизнаною цінністю, що закріплена в документах світової спільноти, зокрема в міжнародних пактах ООН [1]. Дотримання принципу соціальної справедливості під час розроблення та реалізації соціальної політики країни впливає на рівень життя населення, темпи зростання соціального та трудового потенціалу, соціально-економічний розвиток у цілому.

Соціальна справедливість визначається системою оцінок і цінностей людей, моральними стандартами, тобто соціально-етичними вимогами до реально існуючих економічних відносин. За даними Інституту соціології НАН України, 86% українців вважають нерівність суттєвою. Для більшості опитаних вихід із ситуації є можливим за умови посилення державного впливу на економіку та перерозподіл соціальних благ; 60% вважає, що уряд зобов'язаний наскільки можливо вирівнювати доходи людей, а 70% виступає за те, щоб уряд контролював ціни та доходи [2].

Кожна особа повинна мати рівні права у широкій схемі прав і свобод для всіх громадян країни, особливо для людей з обмеженими можливостями, й у цьому полягатиме соціальна справедливість. Дійсно, соціально орієнтована держава повинна забезпечити реалізацію п'яти видів основних благ:

- 1) базові свободи (свобода совісті, свобода думки тощо);
- 2) свобода пересування і вибору заняття на тлі широкого вибору можливостей (ці можливості мають передбачати заняття з різними кінцевими цілями і давати змогу коригувати або змінювати їх);
- 3) влада, повноваження і відповідальність, що набуваються залежно від посади і місця роботи (ці категорії визначають ступінь самостійності та соціальні можливості людей);
- 5) соціальні основи самоповаги індивідів, що дають змогу громадянам відчувати власну значущість як особистостей, розвивати і реалізувати свої моральні якості та досягти власної мети з повагою до себе [3].

Реалізація принципу соціальної справедливості в суспільстві означає, що при цьому здійснюється справедливий: 1) розподіл діяльності; 2) розподіл доходів; 3) розподіл праці; 4) розподіл соціальних благ (прав, можливостей, влади); 5) розподіл винагород, визнань; 6) розподіл рівня та якості життя; 7) розподіл інформації та культурних цінностей [4].

Існує чотири концептуальні погляди на соціальну справедливість:

- усі члени суспільства отримують рівні блага;
- максимізується корисність найменш забезпечених членів суспільства;
- максимізується загальна корисність усіх членів суспільства;
- соціальна справедливість установлюється ринком і його регуляторами.

Соціальна конкурентоспроможність країни свідчить про наявність конкурентних переваг у світовому співтоваристві за показниками соціальної

справедливості, рівня задоволеності життям населення, рівня безпеки, рівня стійкості щодо глобальних проблем та можливості потенційного розвитку для забезпечення конкурентних соціальних переваг у політичній, економічній та соціальній сферах. Досить вагоме значення мають культура, якість освіти і розвиток науки, система цінностей і національна згуртованість, а також інфраструктура, спрямована на розвиток інтелектуального капіталу.

Висока соціальна конкурентоспроможність передбачає високий міжнародний рейтинг за показниками добробуту, розвитку ринків, інфраструктури, системи освіти, охорони здоров'я, суспільних інститутів, які визначають комфортні умови життя в країні, ступінь соціальної безпеки, соціальної справедливості, умови розвитку бізнесу, самореалізації особистості, привабливість для інвестицій, перспективи успішного розвитку в майбутньому.

Таким чином, соціальна конкурентоспроможність України є високою за показниками, які розраховуються з урахуванням людського потенціалу, рівня освіти й є низькою за соціально-економічними показниками, які враховують соціальну справедливість, соціальний капітал, стабільність ринку праці, рівень охорони здоров'я, рівень доходу та задоволеність життям населення. Вкрай важливим сьогодні є розроблення збалансованої соціально- економічної політики на макро– та регіональному рівнях, яка має стати основою зростання соціальної конкурентоспроможності України і дасть змогу зайняти гідне місце серед світової спільноти, будучи підтвердженням комфортного проживання українців та сталого розвитку.

Загострення міжнародної конкуренції спонукає до кардинальної зміни в ставленні до чинників економічного зростання. Маючи за приклад «нову економіку» в розвинених країнах, яка ґрунтується на знаннях та інноваціях, для ефективного довгострокового розвитку України, варто запровадити заходи з підвищення рівня трудового та соціального потенціалу.

З досвіду розвинених держав сучасна концепція управління розвитком трудового потенціалу повинна будуватися на:

- стратегічному підході до управління трудовими ресурсами;
- наданні перспектив кар'єрного зростання;
- інвестуванні в підвищення інтелектуальних та професійних здібностей;
- поліпшенні умов праці та забезпеченні сприятливого психологічного мікроклімату в колективі;
- визнанні інноваційної якості трудового потенціалу осіб з обмеженими можливостями.

Висновки. Україна поступається за рівнем розвитку трудового потенціалу розвиненим країнам, що проявляється у низькій якості життя, недостатньому фінансуванні людського розвитку за рахунок усіх джерел (держави, домогосподарств та підприємств), утраті позицій у розвитку трудового

потенціалу країни. Це призводить до негативних соціально-економічних наслідків.

Переважними напрямками соціальної політики щодо підвищення рівня трудового та соціального потенціалу повинні стати всеохоплюючі аспекти поліпшення умов життя населення, що неможливі без проведення заходів, спрямованих на:

- підвищення рівня життя населення та профілактику бідності;
- забезпечення зайнятості населення, підвищення якості і конкурентоспосожності робочої сили;
- додержання конституційних прав громадян на працю, соціальний захист населення, освіту, охорону здоров'я, культуру, житло;
- переорієнтування соціальної політики на родину, забезпечення прав і соціальних гарантій, що надаються жінкам, особам літнього віку, дітям, молоді, особам з обмеженими можливостями;
- вплив на демографічну ситуацію у напрямі зниження смертності населення, особливо дитячої, та стимулювання народжуваності;
- поліпшення та реструктуризацію соціальної інфраструктури.

Заходи з управління трудовим та соціальним потенціалом в Україні мають зайняти першочергове місце у програмах сталого розвитку окремих регіонів та держави у цілому в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму.

Література:

1. Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах. ООН, 1966-76. Преамбула. URL: [http://www.un.org/ru/documents/ decl_conv/conventions/pactecon.shtml](http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactecon.shtml).
2. Макарова О.В. Соціальна політика в Україні: монографія; Ін-т демографії та соціальних дослід- жень ім. М.В. Птухи НАН України. Київ, 2015. 244 с.
3. Агарков О. Принцип соціальної справедливості як основа методології соціально-політичного маркетингу. URL: <http://social-science.com.ua/article/653>.
4. Гриненко А.М. Соціальна справедливість як ключовий принцип у реалізації соціальної політики держави. URL: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/pedagogika/2009/112-99-21.pdf>.

Кофанова Олена

*доктор педагогічних наук, кандидат хімічних наук, професор,
професор кафедри геоінженерії Національного технічного університету
України
"Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського",
м. Київ, Україна*

ПРОГНОЗУВАННЯ ПОТЕНЦІЙНОГО РИЗИКУ ДЛЯ ЗДОРОВ'Я ЛЮДЕЙ ЗА КОМПЛЕКСНИМ ПОКАЗНИКОМ ТЕХНОГЕННОГО НАВАНТАЖЕННЯ НА ДОВКІЛЛЯ

Методи математичного моделювання спираються на теорію вірогідностей і математичної статистики та надають можливість прогнозувати розвиток різних за природою економічних процесів, варіюючи сценарії їх розвитку. Незалежно від галузі економіки, статусу підприємства, виду його господарської діяльності тощо керівництву потрібні надійні інструменти для прийняття вірних рішень в умовах певної нестачі інформації. Отже, прогнозування з використанням методів математичного моделювання є одним з ефективних засобів, які досить часто застосовуються під час прийняття управлінських рішень, у тому числі й у сфері забезпечення умов проживання людей з особливими потребами.

У прогнозуванні важливе значення має метод (методи), який обирає дослідник для досягнення поставлених ним цілей. Під методом у даному контексті розуміємо математичні або логічні операції, які спрямовані на досягнення бажаного результату при прогнозуванні [1]. До найбільш вживаних методів економічного прогнозування належать нормативні розрахунки, метод експертних оцінок, математичне моделювання, метод аналогії тощо. Кожен з названих методів не є універсальним і має свої переваги, недоліки й обмеження при застосуванні. Отже, у табл. 1 показано характеристику деяких з методів, що зазвичай використовуються для здійснення прогнозів у соціальній та економічній сферах діяльності людини [2].

Таблиця 1

Методи прогнозування, засновані на експертному оцінюванні

Метод	Характеристика
Індивідуального експертного оцінювання	Основним джерелом інформації є оцінка одного експерта.
Інтерв'ю	Інформація отримується завдяки діалогу фахівця з експертом (у режимі "питання-відповідь"), далі проводиться індивідуальне оцінювання.
Дельфійський	Інформація одержується на основі оцінки експертної групи шляхом проведення незалежного анонімного опитування експертів. Опитування відбувається у декілька етапів, причому, експертам повідомляють результати кожного попереднього етапу.

Секція I «Парадигма реабілітації в системі економіки країни»

Колективної генерації ідей	Аналіз досліджуваної проблеми базується на таких основних принципах: – відмова від оцінювання чи критики ідей, що обговорюються; – регламент часу для виступу, але надається можливість декількох доповідей; – у пріоритеті є виступ експерта, який продовжує розвивати ідею попереднього доповідача; – критика ідей, які розглядаються на наступних етапах; – концентрація усіх ідей, що обговорюються. За допомогою цього методу створено й інші методи, зокрема, метод керованої генерації ідей, деструктивної віднесеної оцінки, стимульованого спостереження та ін.
Колективного експертного оцінювання	Встановлення узагальненої оцінки експертної групи шляхом аналізу індивідуальних незалежних експертних оцінок, наданих окремими експертами групи.
Експертних комісій	Поєднання у єдиний висновок усіх прийнятих окремими експертними групами оцінок прогнозів стосовно певних аспектів досліджуваного об'єкту.
Евристичного прогнозування	Розробка з поступовим зменшенням "дерева" пошуку експертної оцінки з використанням евристичних прийомів і логічного аналізу певної прогнозової моделі.
Побудови прогнозного сценарію	Встановлення послідовностей станів об'єкту прогнозування при різних прогнозах фону.
Матричний	Обробка експертних оцінок за допомогою побудови й аналізу матриць.
Морфологічний	Встановлення структури об'єкту прогнозування і оцінювання можливих значень її елементів (складових) з наступним перебором і оцінюванням варіантів комбінацій цих значень.
Морфологічної матриці	Морфологічний метод побудови матриці прогнозування.

Аналіз літературних джерел показав, що одним з дієвих підходів оцінювання рівня екологічної безпеки (ЕБ) об'єктів і компонентів довкілля є комплексне поєднання індикаторного підходу й методу експертного оцінювання. У сучасному світі особливо гостро стоїть проблема встановлення рівня ЕБ для міських територій, забруднених виробничою діяльністю людини, з метою мінімізації ризику для здоров'я населення.

Для вироблення управлінських рішень щодо розробки заходів з мінімізації та усунення екологічних ризиків (ЕР) потрібна достовірна й актуальна інформація про вміст певних забруднювачів у конкретному середовищі, рівень забруднення (РЗ) території, тренди розвитку деградаційних процесів, інші відомості тощо. У зв'язку з цим для встановлення рівня екологічної небезпеки (ЕН) міських територій, у тому числі й рекреаційних зон, пропонуємо комплексно-критеріальний підхід, який

враховує і тип діяльності людей, і вид відпочинку, і наявність/відсутність поряд водних об'єктів та/або напружених автомагістралей тощо.

Отже, якщо територія міста розташована неподалік від автодороги, то як індикатор рівня ЕН використовуємо комплексний показник техногенного навантаження (КПН), на основі значень якого можна розробляти заходи зі зменшення екологічного тиску на довкілля [3]. Запропонований показник кількісно й якісно характеризує вплив інгредієнтів викидів двигунів автотранспортних засобів (АТЗ) на ЕБ територій рекреаційного призначення та розраховується на основі попередньо встановлених (емпірично або за методом експертного оцінювання) показників геохімічного забруднення окремих компонентів довкілля – повітря, ґрунту, водойм тощо за формулою.

$$КПН = \sum_{i=1}^n k_i \cdot x_i, \quad (1)$$

де n – загальна кількість показників, що входять до КПН; k_i – ваговий коефіцієнт; x_i – значення показника забруднення, що формують КПН.

Встановлення значень КПН передбачає оцінювання кожного з компонентів довкілля за градаціями 1–4 бали, де 1 бал відповідає екологічно прийнятному РЗ території, а 4 бали – екологічно неприйнятному РЗ. У такому випадку КПН набуває значень $3 \leq КПН \leq 12$. У разі відсутності водойми КПН набудатиме значень $2 \leq КПН \leq 8$ [3]. Отже, оцінювання РЗ території за КПН надає можливість ранжирувати території за забрудненням токсикантами і надавати інформацію стосовно рівня ЕР для здоров'я людей, в тому числі й з особливими потребами (рис. 1) [5]. Як можна побачити, чотири рекреаційні зони (поряд з озерами № 14 і № 15, Лебедине і Вирлиця, Совськими ставками, а також територія поряд з озером у парку імені Романа Шухевича, м. Київ) з досліджуваних зон відпочинку створюють підвищений ЕР для здоров'я населення, яке відпочиває на цих територіях.

Із використанням програмного продукту Gnuplot та на основі обробки результатів математичного моделювання у середовищі MathCad побудовано залежності КПН від масових викидів шкідливих речовин АТЗ і мінімальної відстані від дороги, на якій спостерігається екологічно прийнятна концентрація всіх досліджуваних домішок без виключення (немає перевищення ГДК_{м.р.}) (рис. 1) [4].

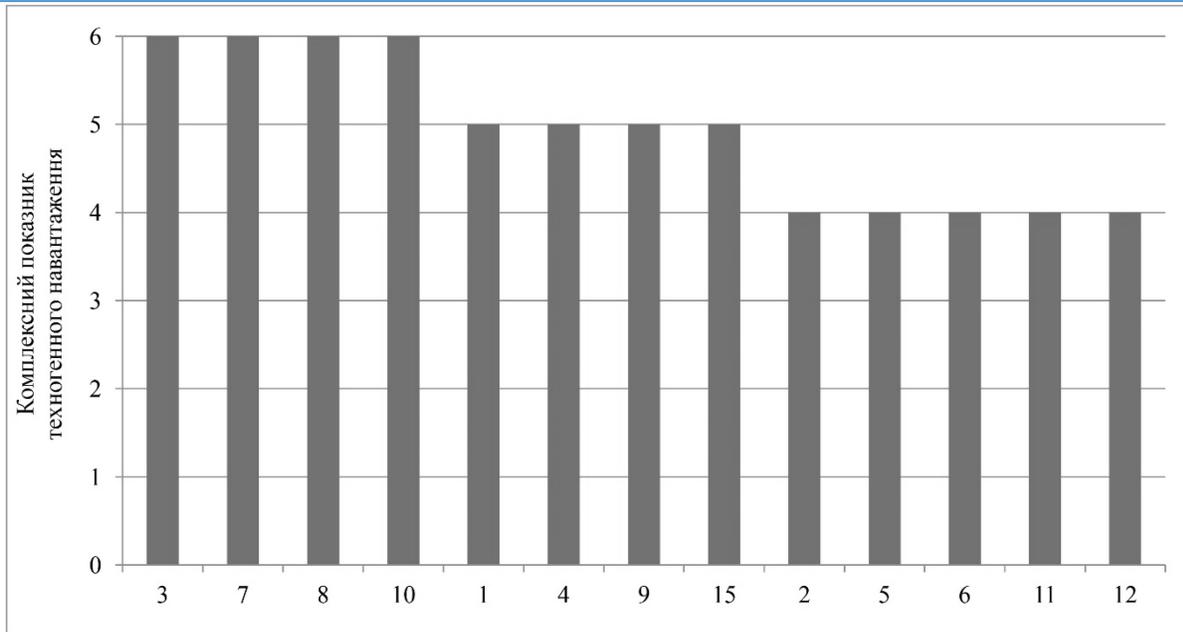

Рис. 1. Ранжирування досліджуваних зон відпочинку м. Києва за КПН від викидів АТЗ (без урахування інгредієнтного забруднення водойм).

Таким чином, для побудови адекватних математичних моделей і створення прецизійних прогнозів рівня ЕН міських територій, потрібні емпіричні моніторингові дані, надійні оцінки експертів щодо потенційного токсикологічного впливу певних забруднювачів на здоров'я людей. Важливу інформацію несе також вивчення обсягів викидів автотранспортних потоків, що рухаються дорогами поряд із досліджуваними територіями.

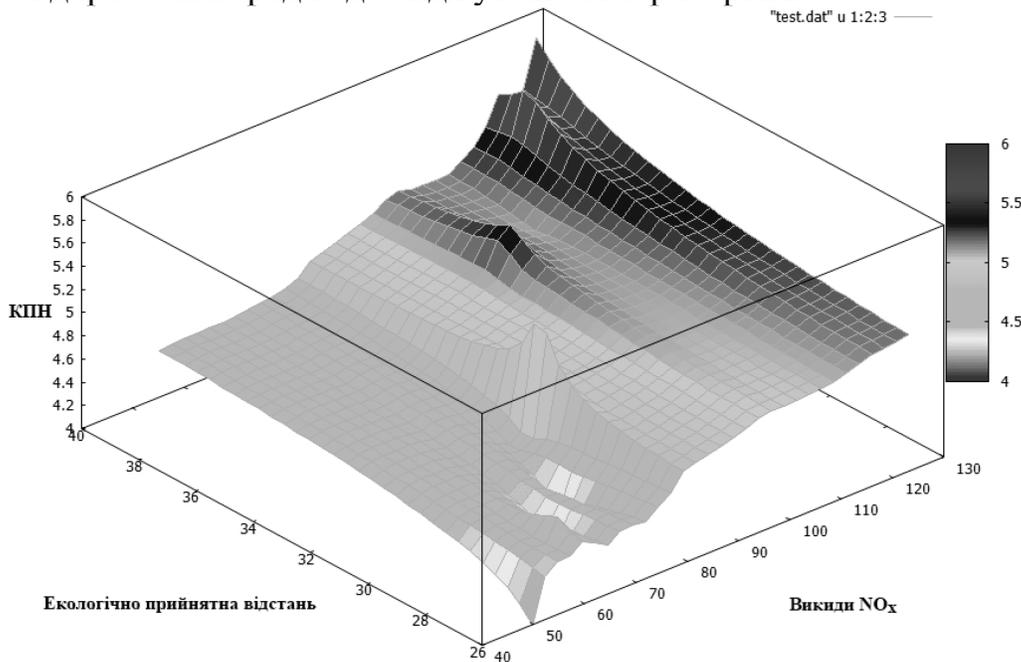

Рис. 2. Залежність КПН зон відпочинку від масових викидів оксидів Нітрогену NO_x (у перерахунку на NO_2) і мінімальної відстані від дороги, на якій спостерігається екологічно прийнятна концентрація токсикантів.

Література

1. Новикова Н. В., Поздеева О. Г. Прогнозирование национальной экономики: учеб.-метод. пособ. Екатеринбург: Изд-во Урал. гос. экон. ун-та, 2007. 137 с.
2. Методы прогнозирования. Центр управления финансами. 2009–2016. URL: <http://center-yf.ru/data/Marketologu/Metody-prognozirovaniya.php>.
3. Борисов О. О., Кофанова О. В. Интегральный показатель геохимического загрязнения городских рекреационных зон внаслідок автотранспортного навантаження. *Енергетика : економіка, технології, екологія*. 2019. № 1. С. 117–129.
4. Борисов О. О., Кофанова О. В. Потенціометрія, кондуктометрія і рефрактометрія як методи експрес-контролю якості ґрунтів і поверхневих вод у зонах відпочинку людей. *Науковий вісник ТДАТУ*. 2019. № 9 (1). URL : <http://oj.tsatu.edu.ua/index.php/visnik/article/view/231/215> (дата звернення : 21.05.2020). DOI: 10.31388/2220-8674-2019-1-44.

Кошкालда Ірина

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри управління земельними ресурсами та кадастру
Харківського національного аграрного університету ім.В.В.Докучаєва,
м. Харків, Україна*

ІНКЛЮЗИВНИЙ РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: СВІТОВИЙ ДОСВІД

В сучасних умовах розвитку національної економіки все частіше зустрічається поняття інклюзії. Про те дана категорія не має чіткого визначення та однозначного трактування, що породжує інколи нерозуміння її значення і як наслідок некоректність її вживання.

Даний термін походить від англійського слова «inclusion» і означає включення, залучення. Іншими словами, якщо вести мову про національну економіку, в контексті інклюзивного розвитку, то це має бути процес, який спрямований на реалізацію економічного зростання і справедливого розподілу його результатів з метою максимального задоволення потреб кожного члена суспільства, який може приймати участь у цьому процесі. І поряд з Концепцією нової норми (New Normal), Концепцією реіндустріалізації (неоіндустріалізації)

та Концепцією «зеленої» економіки зараз представлена Концепція інклюзивного сталого зростання (Inclusive sustainable growth).

Цілі Концепції інклюзивного сталого зростання є більш ширшими і не обмежуються лише збільшенням доходу та ВВП. Увага має бути приділена всебічному розвитку людського капіталу, скороченню нерівності і подоланню бідності, важливості активної участі в економічному житті, а не тільки в розподілі доходу, отримання вигоди широкими верствами населення та підвищення добробуту а також дбайливе використання природних ресурсів і захист навколишнього природного середовища [1].

Ми погоджуємося з думкою науковців, які вважають, що при інклюзивному розвитку не особистість має пристосовуватися до економічних, соціальних, психологічних та інших проблем, а навпаки – суспільство має створити рівні умови для задоволення потреб кожного члена суспільства [2].

У 2008 р. Всесвітній банк представив доповідь щодо питання економічного розвитку в контексті стратегії забезпечення сталого розвитку в інтересах усіх верств населення (Growth Report: Strategies for Sustained Growth and Inclusive Development) [3]. В даній доповіді, було розкрито сутність стратегій зростання 13 країн, які швидко розвивалися і потенціалу економічного росту покращення життя на планеті.

Одним із ключових висновків було визначено що швидке і довготривале зростання економіки – не чудо, а реальність. Реальність, яка необхідна для подолання бідності і підвищення рівня життя людей.

Не дивлячись на деякі відмінні риси країн, які досягли значного економічного зростання було визначено важливість якісного управління, економічної безпеки, конкуренції, раціональної бюджетної і кредитно-грошової політики, а також державних інвестицій в охорону здоров'я і освіти. Також було розглянуто глобальні тенденції і їх наслідки для економічного зростання, в тому числі глобальне потепління, зростання цін, збільшення нерівності в рівні доходів, міграція робочої сили.

Для досягнення тривалого інклюзивного сталого зростання країн виділено п'ять загальних моментів, які було визначено у ході дослідження 13 країн: повне використання можливостей, що створює світова економіка; підтримання макроекономічної стабільності; забезпечення високого рівня заощаджень та інвестицій; надання ринкам розподілу ресурсів; цілеспрямованість та ефективність уряду. Також однозначним був висновок, що значну роль у процесі інклюзивного зростання відіграє розвиток інфраструктури. Для будь-якої людини важливими є безпечні та якісні умови проживання, транспорт, дороги, зв'язок, освіта, охорона здоров'я тощо.

Країни, які досліджували були різними за своїми характеристиками (розмір, наявність природних ресурсів, корисних копалин тощо), населення їх мало різний менталітет і віросповідання але всі вони прагнули досягнути високого

економічного зростання і причому робили це протягом тривалого часу від 30 до 45 років.

Найбільш вражаючі результати, як на наш погляд, мав Сінгапур. Країна, яка не мала ніяких природних ресурсів, наприклад, імпортували навіть питну воду. Країна, яка мала міжетнічні, міжязикові та міжконфесійні розбіжності, оскільки на її території жили китайці, індуси та малайці. Але за 35 років з нуля вдалося побудувати самодостатню і найбільш успішну і багату країну світу.

Такі перетворення було проведено завдяки грамотній політиці та виваженим управлінським діям прем'єр-міністра Лі Куан Ю. Навколо себе він об'єднав найкращі уми, використав найдосконаліші стандарти в системі управління державою. Він разом зі своєю командою компенсував недолік ресурсів перевагою в інтелекті, дисципліні та винахідливості [4].

Подолання корупції на всіх рівнях, підвищення рівня освіти, залучення до роботи найкращих випускників зарубіжних університетів, широке використання англійської мови, запровадження системи матеріального стимулювання для людей, які займають високі керівні посади, необхідність розуміння світового устрою і корегування відповідно до нього своєї внутрішньої і зовнішньої політики дозволило уряду Лі Куан Ю зробити прорив у системі управління державою. І на власному прикладі продемонструвати вражаючий результат.

Такий досвід є корисним для будь-якої країни і сінгапурське чудо можна створити власноруч але необхідно пам'ятати, що важливим є відданість своїй країні і народу, здоровий глузд, висока мораль, залізна воля політиків, які добре знають свою справу.

Отже, інклюзивний розвиток національної економіки України має бути спрямований в першу чергу на подолання корупції у всіх сферах, підвищення якості освіти і медицини, залучення іноземних та вітчизняних інвесторів, покращення стану інфраструктурних об'єктів тощо. І звичайно необхідним є формування уряду, робота якого буде спрямована на задоволення потреб різних верств населення.

Література:

1. Прогнімак О. Д. Інклюзивний розвиток України: перешкоди vs перспективи. *Економічний вісник Донбасу* № 1(51), 2018, С.187-197.
2. Красота О. В. Теоретико-концептуальні засади дослідження багатоаспектності поняття інклюзії. *Інклюзивний розвиток економіки в умовах глобальних викликів сьогодення: матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф.* Харків, 1-28 лютого 2020 р. / Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О.М. Бекетова. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2020. 229 с.
3. Всемирный банк предпринял попытку раскрытия стратегий роста быстро развивающихся стран / Центр гуманитарных технологий. 25.05.2008. URL: <http://gtmarket.ru/news/state/2008/05/25/1686>. Доклад о росте. Стратегии

устойчивого роста и инклюзивного развития (The Growth Report. Strategies for Sustained Growth and Inclusive Development).

4. Ли Куан Ю. Сингапурская история: из третьего мира в первый. Международные отношения, 2011. 628 с.

Крупіна Наталія

викладач економічних дисциплін

Одеського фахового коледжу нафтогазових технологій,

інженерії та інфраструктури сервісу ОНАХТ,

м. Одеса, Україна

ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ БАЗИ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ БЮДЖЕТНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Одним із напрямів підвищення рівня фінансової незалежності органів місцевого самоврядування є впровадження реформи бюджетної децентралізації, що забезпечує законодавче вирішення питань утвердження бюджетної самостійності територіальних громад. Це дає змогу ефективніше виконувати функції держави, а також успішно забезпечувати громадян необхідними благами та послугами. При цьому розвиток місцевого самоврядування спрямовано на створення та підтримку сприятливих умов функціонування територіальних громад, реалізацію пріоритетних проектів розвитку місцевої інфраструктури та підвищення рівня добробуту населення, що вимагає наявності міцної матеріальної та фінансової бази.

Починаючи з 2016 р. розв'язання зазначеного питання в контексті запровадження процесів децентралізації спрямовано на визначення та розмежування завдань і функцій органів державної лади та місцевого самоврядування [2]. Внесення змін до податкового та бюджетного законодавства стало практичним кроком до підвищення фінансової спроможності місцевих рад, створення підґрунтя для фінансової автономії місцевого самоврядування за рахунок розширення дохідної бази місцевих бюджетів, введення нових видів трансфертів та реформування механізму бюджетного вирівнювання [4].

При цьому новим підходом до формування доходів місцевих бюджетів передбачено: – введення нових податків, які зараховуються до місцевих бюджетів (акцизного податку з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлі підакцизних товарів; транспортного податку з фізичних та юридичних осіб; податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, сплаченого фізичними та юридичними особами, які є власниками об'єктів нежитлової

нерухомості); – перерозподіл доходів державного та місцевих бюджетів (державного мита за видачу закордонних паспортів та плати за надання інших адміністративних послуг); – оптимізацію системи міжбюджетних [3].

Як свідчить вітчизняна практика, в результаті внесених змін місцеві органи влади отримують необхідні обсяги фінансових ресурсів для виконання власних повноважень та забезпечення розвитку регіону. Саме утвердження фінансової самостійності місцевих бюджетів дає змогу органам місцевого самоврядування самостійно планувати свій розвиток, виходячи із власної ресурсної бази та наданими можливостями пошуку додаткових джерел надходжень. Оскільки в Україні основними джерелами наповнення дохідної бази місцевих бюджетів є закріплені доходи та офіційні трансферти, тому органам місцевого самоврядування необхідно, в першу чергу, спрямовувати свою діяльність на зміцнення власної дохідної бази місцевих бюджетів. Це дасть змогу забезпечувати: підтримку підприємств, що створюють нові робочі місця й збільшують фонд оплати праці; зростання можливостей впливу органів місцевого самоврядування на наповнюваність місцевих бюджетів; застосування режиму жорсткої економії бюджетних коштів; сприяння розвитку малого та середнього бізнесу; збільшення доходів від місцевого господарства та забезпечення прибутковості комунальних підприємств.

Попри зазначене, подальшого вирішення потребують питання щодо недостатності обсягів бюджетних коштів для фінансування розвитку місцевого самоврядування; зниження частки міжбюджетних трансфертів у складі доходів місцевих бюджетів та ступеня централізації фінансових ресурсів у державному бюджеті, залежності системи формування та виконання місцевих бюджетів від рішень органів державної влади. При цьому необхідним постає першочергове нормативно-правове врегулювання даних питань.

Таким чином, основним завданням, що має вирішуватись в процесі бюджетної децентралізації є забезпечення фінансової стійкості місцевих бюджетів шляхом формування достатнього обсягу ресурсної бази для виконання органами місцевого самоврядування покладених на них функцій та завдань та виконання пріоритетних завдань й програм розвитку регіону. Це дасть змогу в повній мірі забезпечувати різні верстви населення, в тому числі і категорію громадян з інвалідністю якісними суспільними благами та послугами та сприятиме сталому розвитку регіону загалом.

Література:

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI. Дата оновлення: 11.01.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
2. Бюджет місцевої ради в умовах децентралізації / Центр політичних студій та аналітики. URL: <http://eidos.org.ua/novyny/byudzhet-mistsevoji-rady-vumovah-detsentralizatsiji/>.

3. Даудова Г. В. Бюджетоутворюючі податки місцевих бюджетів в контексті бюджетної децентралізації. Теорія та практика державного управління: зб. наук. пр. Харків: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», Вип. 3 (50). С. 150–156.
4. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е.; Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO: Швейц.-укр. проект. Київ: Софія, 128 с. URL: <http://despro.org.ua>

Лаврук Наталія
*кандидат економічних наук,
викладач кафедри фінансів та економіки
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

РИНОК СТРАХОВИХ ПОСЛУГ В КОНТЕКСТІ ФІНАНСОВОЇ ІНКЛЮЗІЇ

Страховання нині є невід'ємною складовою ринкової економіки, оскільки покликане забезпечити потреби суспільства у страховому захисті. Відповідно страховий ринок є одним із ключових елементів ринкової економіки, тому що він тісно пов'язаний з ринком капіталів і цінних паперів, засобів виробництва і споживчих товарів, праці та робочої сили.

Світова тенденція змін в економіці та пандемія активізували питання фінансової інклюзії суспільства, котрі аналізуються не тільки на локальному, але й на світовому рівнях. Одним із загальноприйнятних показників фінансової інклюзії є наявність у населення онлайн доступу до інструментів страхування. За даними Світового банку, на сучасному етапі 100 % рівня фінансової інклюзивності населення вже досягли окремі країни, серед яких Данія, Швеція, Норвегія, Нідерланди й Австралія.

Окремі теоретичні і практичні аспекти фінансової інклюзії розглядаються у роботах Нечипорук Л. В. [1], Д. Пірса (Pearce, D.) [2], ДеКокера Л. (De Koker, L.), Йенчш, Н (Jentsch, N.) [3].

Встановлено, що важливе місце в системі фінансових послуг займають страхові послуги, а тому формування фінансово включеного суспільства потребує відповідного рівня їхнього споживання.

В Україні з поміж показників фінансової інклюзії в контексті страхових послуг пропонується розглядати такий і з основних показників, як показник проникнення

страхування (обсяг валових страхових премій до ВВП).

Цей важливий показник характеризує співвідношення обсягу страхових премій та ВВП. Він дозволяє оцінити вплив страхування на соціально-економічний розвиток країни (рис.). Слід зауважити, що незважаючи на позитивні зрушення у розвитку страхового ринку України, його частка залишається значно меншою норми (в контексті фінансової безпеки держави порогові значення знаходяться у границях: 8-12), що безумовно відбивається як на інтернаціоналізації і географічному перерозподілі ризиків, так і на інтернаціоналізації фінансових операцій страховиків.

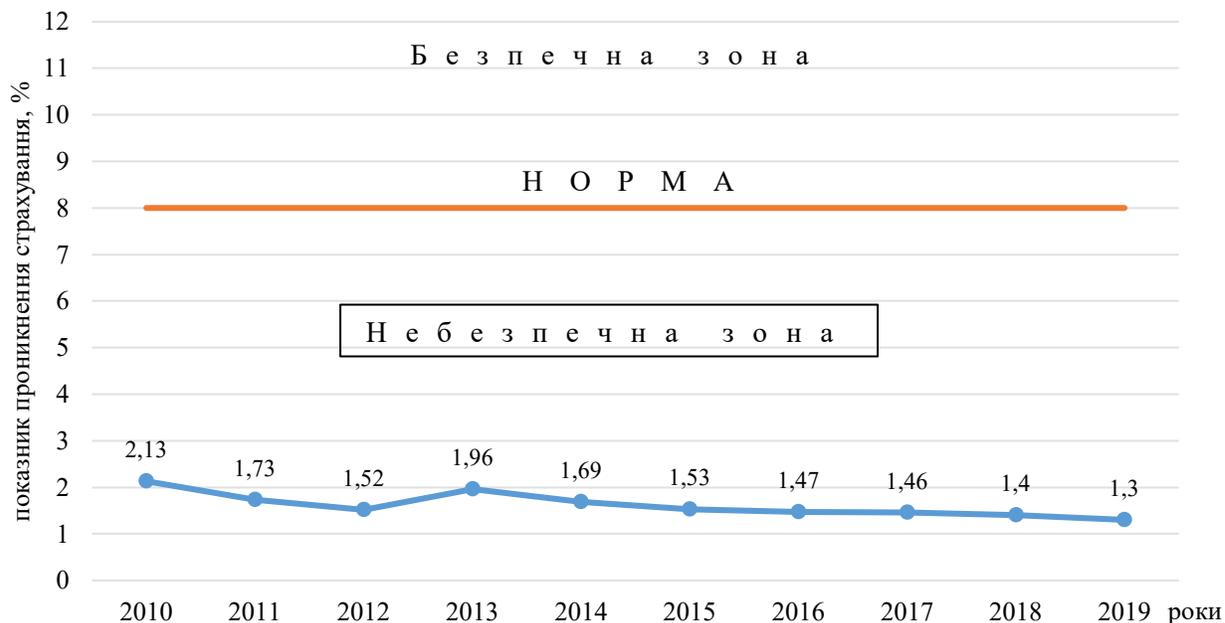

Рис. Динаміка показнику проникнення страхування в Україні
Джерело: [4].

Можна побачити, що за 2019 рік частка валових страхових премій по відношенню до ВВП становила 1,3%, що на 0,1 в.п. менше в порівнянні з 2018 роком, а частка чистих страхових премій по відношенню до ВВП залишилась на рівні 2018 року та становила 1,0%.

Означені показники фінансової інклюзії в контексті страхових послуг в Україні значно менші за норму, а тому знаходяться в межах небезпечної зони. Зауважимо, що така ситуація безпосередньо залежить від: 1) інституціональної структури (механізмів координації та стимулювання), котра останнім часом піддається впливу процесу формування мережевої економіки. Слід враховувати, що якщо розвинуті ринки характеризуються максимальним задоволенням потреб страхувальників, то в Україні спостерігаються тенденції до зміни попиту на масові страхові продукти, трансформації їхніх традиційних форм і видів; 2) макроекономічної ситуації (інститути краще імплантуються в умовах стабільного і збалансованого зростання). Суттєву загрозу економічному розвитку несуть дисфункції, що виникають в

наслідок неточної трансплантації (за об'єктом чи технологією).

Стосовно реалізації головної функції страхового ринку, котра полягає в акумуляції і розподілі страхового фонду з метою забезпечення страхового захисту суспільства, показником якої є рівень виплат, то вона в повному обсязі практично не реалізується, що й визначає його дисфункціональність. Варто зазначити, що позитивну роль щодо розвитку ринку страхових послуг України може відіграти поширення інноваційності бізнес-процесів, котрі за умов глобалізації ринку страхових послуг частіше за все імпортуються з-за кордону та набувають поширення через діяльність транснаціональних страховиків.

У подальшому фінансові послуги стануть доступнішими для громадян, оскільки в Україні з'явиться національна стратегія з підвищення фінансової інклюзії, робота над якою була ініційована Національним банком України та Міжнародною фінансовою корпорацією (IFC), яка є частиною Групи Світового банку. Реалізація цього проекту здійснюватиметься у партнерстві та за умови фінансування Держсекретаріату економічних справ Швейцарії (SECO), а також Фонду ефективного корпоративного управління уряду Великої Британії в Україні (GGF) [5].

Національна стратегія з підвищення фінансової інклюзії покликана вирішити низку проблемних питань, що віддзеркалюють «реалізацію якісно спланованої та продуманої стратегії фінансової інклюзії, що допоможе Україні збільшити доступ до фінансових послуг. Це має величезне значення, особливо зараз, враховуючи економічну кризу, спричинену пандемією. Такого роду завдання є основою нашого стратегічного партнерства з Національним банком України та нашої спільної мети зміцнити фінансову систему країни, і утвердити довіру до фінансового сектору» [5].

Зокрема, Віце-президент ЛСОУ зазначає, що існуюча практика обміну інформацією в електронному вигляді не звільняє страхувальника від надання всіх документів для страхової виплати на паперовому носії. Зазначені проблеми перешкоджають забезпеченню страхового захисту, особливо в малонаселених і віддалених населених пунктах, а тому ведуть до істотних витрат страхувальників на реалізацію свого права стосовно страхового відшкодування (витрати на отримання та пересилання документів, надання пошкодженого майна для огляду страховику). Особливо проблематично це стало в період самоізоляції, коли вкрай важко відвідати офіс страхової компанії. Тому для підвищення фінансової інклюзії страхових послуг запропоновано створити регуляторне середовище, в якому доцільно купити або пролонгувати страховий поліс, внести до нього зміни, зареєструвати заяву про настання страхового випадку можна буде повністю в дистанційному режимі. На сьогоднішній день основними драйверами розвитку ринку InsurTech в країнах світу є високий рівень конкуренції на страховому ринку і загальна цифровізація під впливом карантину [6].

Вважаємо, що нині сучасні страховики прагнуть відповідати зростаючим потребам клієнтів, оскільки здійснюють повсюдний перехід продажів в онлайн, сприяють зростанню кількості мобільних пристроїв, розвитку телематики, що

дозволяє пропонувати клієнтам новий рівень сервісу і персоналізації страхового продукту. В цих умовах внесення змін до законодавства та приведення бізнес-процесів страховиків до вимог цифрової економіки є невідмінною складовою фінансової інклюзії.

Література:

1. Нечипорук Л. В. Фінансова інклюзія в контексті страхових послуг. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. Харків, 2018. Т. 3, № 26. С. 411-417.
2. Pearce D. Analysis and roadmap recommendations. Financial inclusion in the Middle East and North Africa, 2011.
3. De Koker L. Financial Inclusion and Financial Integrity: Aligned Incentives? / L. De Koker, N. Jentzsch // The Shadow Economy, Tax Evasion, and
4. Річний звіт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг: Нацкомфінпослуг України. URL: <https://nfp.gov.ua>
5. Діденко С. Як цифрові технології і фінансова інклюзія допоможуть відновитися Україні в умовах пандемії. URL: <https://ua.news/ua/kak-tsyfrovye-tehnologyu-y-fynansovaya-ynklyuzuuya-pomogut-vosstanovytsya-ukrayne-v-uslovyuah-pandemyu/>
6. Залетов О. Страхування переходить в онлайн. URL: <http://finpost.com.ua/news/19920>

Лега Ольга

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри бухгалтерського обліку та економічного контролю*

Яловега Людмила

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри бухгалтерського обліку та економічного контролю*

Прийдак Тетяна

*кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри
бухгалтерського обліку та економічного контролю
Полтавська державна аграрна академія,
м. Полтава, Україна*

ПЕРЕВАГИ ПРОФЕСІЇ «БУХГАЛТЕР» ДЛЯ СУЧАСНОЇ МОЛОДОЇ ЛЮДИНИ З ФІЗИЧНИМИ ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ

Дуже часто життя показує, що люди з особливими потребами можуть бути повноцінними й високоефективними членами суспільства, висококласними фахівцями. Вони соціально активні та надихають своїм прикладом інших.

Соціальна політика стосовно осіб із обмеженими можливостями здійснюється за двома напрямками: з точки зору суспільних, глобальних проблем – зміни громадської думки стосовно проблеми інвалідності; формування середовища життєдіяльності, створення системи соціального й раціонального працевлаштування та інші [1].

Світові практики у сприянні економічній інклюзії вразливих категорій населення показують згладжування економічних бар'єрів. Зокрема, у ФРН категоріям громадян (особам із інвалідністю, людям похилого віку, матерям із дітьми до 6 років, молоді), котрі менше за інших представлені на ринку праці, надають більше можливостей.

У Швеції створено Службу громадської зайнятості, яка здійснює заходи з державної підтримки осіб із інвалідністю та роботодавців, які їх працевлаштовують. У Канаді ухвалено окремий Закон про рівність у працевлаштуванні (Employment Equity Act). Стаття 5 цього Закону зобов'язує кожного роботодавця впроваджувати політику рівності у працевлаштуванні шляхом усунення бар'єрів у сфері зайнятості щодо визначених груп осіб. Створено також Спільну робочу групу з питань різноманіття та інклюзії у публічній службі (Joint Union / Management Task Force on Diversity and Inclusion in the Public Service). У Франції існують дві програми професійного навчання на робочому місці: Центр підготовки працівників – ЦПП та Центр підготовки фахівців – ЦПФ. У Польщі кожний роботодавець повинен сплатити спеціальний внесок у Фонд реабілітації осіб із інвалідністю. Ці гроші використовують на створення та обладнання робочих місць для людей з особливими потребами. В

Європейському Союзу усі підприємства, а не тільки засновані громадськими організаціями людей із інвалідністю, можуть одержати державну допомогу на створення робочих місць для осіб з інвалідністю [2].

В Україні за даними бази grc.ua серед загальної кількості вакансій, розміщених на сайті, лише 2 % пропозицій з працевлаштування доступні для людей з особливими потребами. Найактивніше роботодавці пропонують робочі місця у таких професійних сферах, як «ІТ телеком», «Продажі», «Маркетинг», «Адміністративний персонал» та «Початок кар'єри» [1].

На сайті <https://ua.jobble.org/робота-для-людей-з-обмеженими-можливостями?p=2> представлено 8577 вакансій, на сайті <https://rabota.ua/ua/zapros/робота-для-людей-з-обмеженими-можливостями/украина> – 1114 вакансій. Сайт <https://besplatka.ua/rabota/lyudyam-s-invalidnostyu> пропонує вакансії у сферах: ІТ, комп'ютери, інтернет – 102, адміністрація – 8, готелі, туризм, подорожі – 4, дизайн, творчість, фото, відео – 1, ЗМІ, видавництво, поліграфія – 3, культура, музика, розваги – 1, логістика, склад – 6, маркетинг, реклама, PR – 26, освіта, наука, переклад – 9, охорона, безпека, армія – 2, продажі, закупівлі – 29, робітники, виробництво – 13, роздрібна торгівля – 8, діловодство – 14, страхування – 1, сфера обслуговування – 4, сільське господарство – 1, телекомунікації, зв'язок – 4, транспорт – 4, управління персоналом, HR фахівці – 1, фінанси, банк, інвестиції – 2. Отже, аналіз баз вакансій показав, що на українському ринку праці для людей з обмеженими можливостями знайти роботу можливо.

На нашу думку, однією з професій для молодшої людини з обмеженими можливостями може стати професія фахівця з бухгалтерського обліку.

Насамперед, перевага є ергономіка професії. Свої функціональні обов'язки бухгалтер виконує сидячи, працюючи за комп'ютером. Звісно, сидяча робота є шкідливою та стомлюючою, оскільки пов'язана з постійною напругою м'язів та малорухливим положенням тіла. Але при правильній організації робочого місця бухгалтера неприємні фізичні відчуття та стомленість можна зменшити [3].

Другою перевагою є можливість працювати віддалено, перебуваючи у зручному для працівників місці. Зокрема, сьогодні широкого попиту набувають фірми, які надають бухгалтерські послуги – аутсорсинг. За даними сайту <https://poltava.ria.com/> послуги з бухгалтерського супроводу пропонують 30 фізичних та юридичних осіб. Зокрема, аналіз стану бухгалтерського обліку 15 оголошень, бухгалтерське обслуговування – 17 оголошень, бухгалтерський аутсорсинг – 18 оголошень, ведення бухгалтерського обліку 16 оголошень, ведення податкового обліку – 16 оголошень, відновлення бухгалтерського обліку – 17 оголошень, консультування бухгалтера – 18 оголошень, нульова звітність – 13 оголошень, розрахунок заробітної плати – 15 оголошень.

Звісно, при визначенні майбутньої професії важливо враховувати характер і ступінь порушення функціональних систем організму, психофізичні особливості та фізичні можливості. Визначаючи доступні види трудової діяльності необхідно

враховувати особисті якості й нахили у виборі майбутньої професії, стан працездатності, зміни соціально-психологічного характеру тощо. Але, все ж, якщо наважитися на отримання бухгалтерської освіти, то необхідно також врахувати і вимоги сучасного ринку праці щодо бухгалтерів, які представлено на рис. 1.

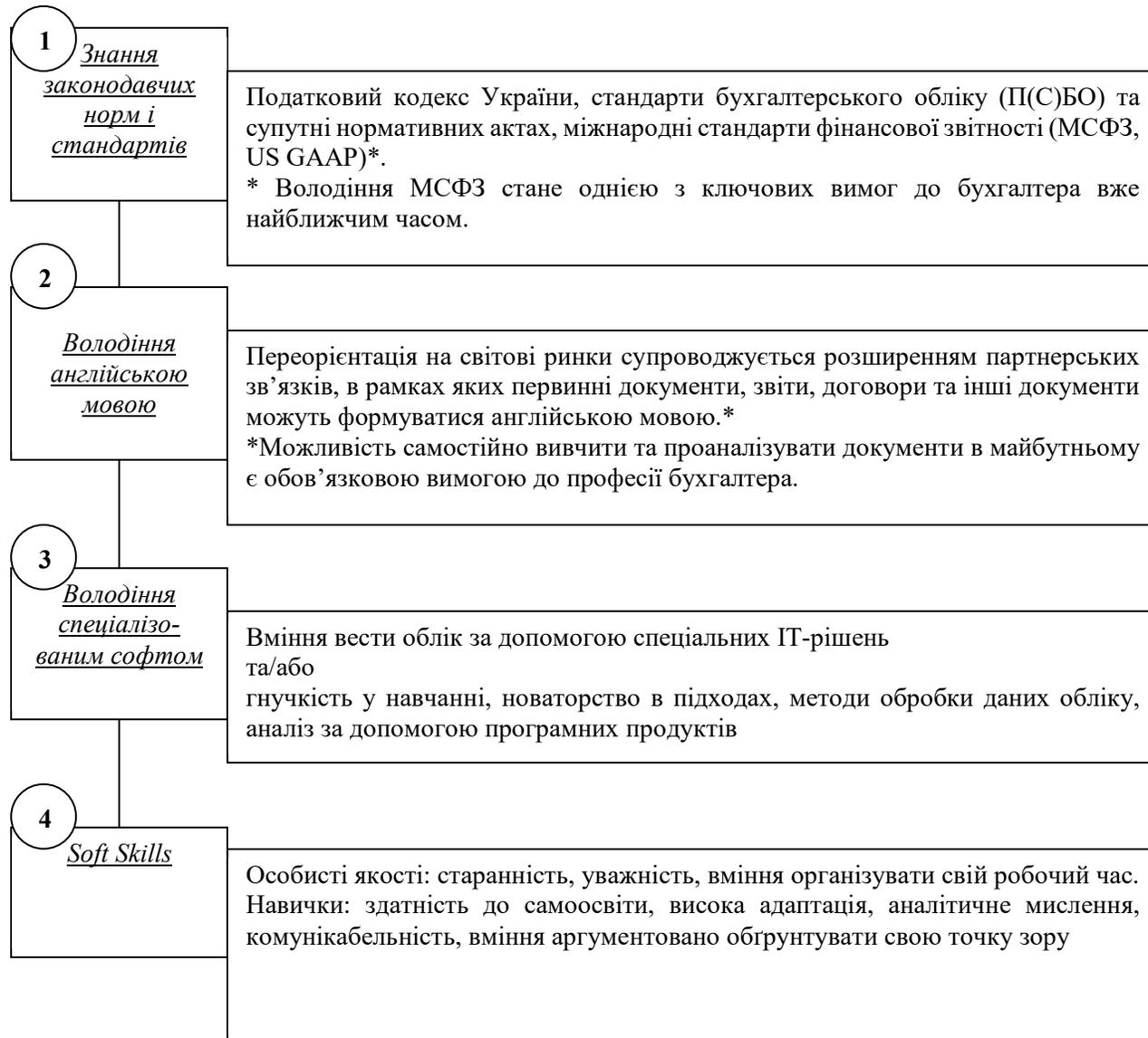

Рис. 1. Вимоги сучасного ринку праці щодо професії «бухгалтер»*

* Узагальнено на підставі [4]

Організовуючи інклюзивне навчання, при підготовці здобувачів вищої освіти в сфері обліку і оподаткування заклади освіти повинні бути орієнтовані на: 1) створення відповідного освітнього середовища; 2) залучення кваліфікованих викладачів; 3) відборі здобувачів вищої освіти, які мають достатньо мотивації, щоб опанувати професію; 4) формуванні професійних компетентностей, які дозволять отримати фахівця з високим творчим потенціалом, здатного до самоосвіти та праці у швидкоплинних змінах законодавства.

Однією з рекомендацій посилення соціальної інклюзії в Україні є політика в соціально-економічній сфері, розвитку ринку праці – формування сприятливих можливостей для працевлаштування людей з особливими потребами. Тому соціально відповідальні роботодавці адаптуючи умови праці для таких людей, своїм прикладом можуть заохотити інших включатися у процес їхнього працевлаштування. В результаті, людям з особливими потребами можливо знайти роботу, а це дає надію на більше поширення практики інклюзивного працевлаштування по всій країні.

Література:

1. Які можливості працевлаштування є для людей з інвалідністю. URL: <https://grc.ua/article/21541> (дата звернення 22.04.2021).
2. Зубченко С. О., Каплан Ю. Б., Тищенко Ю. А. Створення безбар'єрного середовища та соціальна інклюзія: світовий досвід для України : аналіт. доп. Київ : НІСД, 2020. 24 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-01/dopovid.pdf> (дата звернення 22.04.2021).
3. Скорба О.А., Герасіка Н. І. Ергономіка в сфері діяльності бухгалтера. *Перший крок у науку: VIII студентська конференція*. Суми, 2016. ст. 208. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/49024/1/Herasika_erhonomika.pdf (дата звернення 22.04.2021).
4. Галелюка М. Нова бухгалтерія – якою вона буде? URL: <https://nachasi.com/2018/07/16/nova-buhgalteriya> (дата звернення 22.04.2021).

Лучик Василь
*доктор економічних наук, професор,
в.о. завідувача кафедри економічної кібернетики,
інформаційної та соціокультурної діяльності
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

ЗАГРОЗИ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Термін «цифрова економіка» вперше було розглянуте на саміті групи G20 в Анталіє у 2015 р. А вже 2017 р. на нараді «цифрових» міністрів прийнята «Декларація міністрів по цифровій економіці». У ній прийнято рішення про підключення до 2025 р. всіх громадян до цифрових комунікацій [1].

Цифровізація економіки неминуча, але для того, щоб вона не призвела до збільшення нерівності, необхідністю є побудова високотехнологічної цифрової інфраструктури, забезпечення загального доступу за доступною ціною, а також безперервної освіти і навчання для всіх громадян. Крім цього, необхідністю має стати розширення можливостей працевлаштування.

Підвищення цифрової інклюзії (рівний доступ усіх верств населення до цифрових технологій та можливостей і популяризація цифрової грамотності серед населення) вимагає втручання держави у процес розроблення сучасних напрямів розвитку і функціонування цифрової економіки.

Панасюк В. М. [2, с. 162] під підвищенням цифрової інклюзії розуміє: 1) рівний доступ усіх верств населення до цифрових технологій та можливостей; 2) підвищення рівня покриття територій країни цифровою інфраструктурою; 3) створення сучасних умов і можливостей для реалізації людського капіталу; 4) вивчення зарубіжного досвіду цифрової інклюзії; 5) популяризація цифрової грамотності серед населення; 6) залучення висококваліфікованих кадрів; 7) запровадження у системі освіти новітніх методик навчання: фокусу на STEM-освіту, soft skills та підприємницьких навичок (закріплення знань та вмій).

Насьогодні можна виділити такі основні п'ять тенденцій, що формуватимуть наш глобальний світ у найближчому майбутньому: зміна клімату; демографічні зміни, особливо старіння населення; урбанізація; поява цифрових технологій; нерівність.

Демографія, урбанізація і технологічні інновації є проявами людського прогресу. Вони неминучі і триватимуть постійно. Їх не потрібно зупиняти, їм не потрібно перешкоджати, їх слід направляти і формувати таким чином, щоб максимізувати позитивні впливи і мінімізувати негативні. Навпаки, такі тенденції, як зміна клімату, погіршення стану навколишнього середовища є такими, які можуть видозмінюватись. Вони не мають позитивних сторін і є наслідком явних управлінських провалів. Нерівність також підриває стійкість розвитку, тому його наслідки необхідно виправляти.

Хоча всі п'ять тенденцій є універсальними явищами, національна політика може формувати і впливати в основному на перші три з них. Вирішити проблему зміни клімату можуть тільки узгоджені дії всіх країн. Боротьба з нерівністю повинна носити гібридний характер, оскільки всередині країни з ним можна боротися в значній мірі за допомогою національної політики. Але зменшення нерівності між країнами, включаючи подолання технологічного розриву, вимагає спільних глобальних зусиль.

Пищуліна О. вважає, що «в узагальненому вигляді до числа основних ризиків і загроз цифровізації відносять: можливість концентрації влади на ринку і посилення монополій; захоплення нових ринків транснаціональними корпораціями; дестабілізація грошово-кредитної системи; наростання залежності від компаній-лідерів в сфері інформаційно-комунікаційних технологій» [3].

Крім цих основних тенденцій, на сьогодні на економічний розвиток країн ще довго матиме пандемія коронавірусу. Спалах епідемії коронавірусу став ще одним викликом для людства, який носить глобальний характер. Як свідчить світова історія, перш за все, епідемії, пандемії та інші види надзвичайних ситуацій тягнуть за собою надмірну втрату ресурсів, що може призвести до спаду економічного зростання, уповільнення темпів відтворення, зменшення обсягів випуску товарів та послуг тощо.

За таких обставин сьогодні вже не викликає сумнівів той факт, що пандемія коронавірусу стала викликом для світової економіки, включаючи країни з найсильнішими економічними системами.

Так, за оцінками експертів Світового банку, пандемії сьогодні можуть стати реальним шоком для світової економіки: серйозна пандемія може викликати економічний збиток на рівні близько 5% світового ВВП, або понад 3 трлн. дол. США, тоді як втрати від «слабкої» пандемії грипу (наприклад вірус H1N1 2009 року) можуть скласти близько 0,5% світового ВВП.

При цьому слід зазначити, що Україна вступила у боротьбу з коронавірусом, маючи незначні фінансові резерви. В даному контексті на особливу увагу заслуговує більш докладний розгляд впливу пандемії на економіку конкретних регіонів України, зокрема, прикордонних. По-перше, це пов'язано з тим, що прикордонні регіони в значно більшій мірі стикаються із загрозою поширення вірусу, ніж центральні території, по-друге, однією з основоположних галузей є туристична галузь, яка може зазнати суттєвих втрат внаслідок закриття кордонів і обмеження пересування громадян. По-третє, пов'язаними з туризмом галузями є туристичні послуги, а саме сектор автобусних, залізничних і авіаперевезень.

Недостатня диверсифікація ринків збуту підприємств може поставити господарський комплекс в пряму залежність від економічного стану нечисленних торгових партнерів. Імпортери також будуть переживати досить важкі часи через торгові обмеження і падіння попиту.

Окремо слід відзначити значну загрозу, пов'язану з ризиками соціальної нестабільності, які можуть виникнути внаслідок реалізації протиепідемічних дій центральної влади. Йдеться про соціальні заворушення, зростання безробіття, зниження соціальних стандартів.

Передбачається, що витрати на медичне обслуговування, викликані лікуванням коронавірусу і супутніх інфекцій, можуть стати катастрофічно великими для домогосподарств. У період пандемії COVID-19 особливо проявляються швидкий і постійний характер загроз кібербезпеки. Спалах коронавірусу змусив населення всього світу працювати і навчатися вдома, а підприємства і установи переводити свою діяльність в онлайн-середовище. Тому активізація кіберзлочинців також стає реальною загрозою і викликом всьому глобалізованому суспільству.

Можна стверджувати, що розвиток цифрової економіки є процесом, який відбувається у складних умовах невизначеності майбутнього. Такий розвиток

приведе до позитивних змін всіх сфер життя суспільства, але й оголить існуючі і створить нові ризики. Наприклад, ризики порушення інформаційної безпеки, безробіття, і що найголовніше, ризик посилення соціально-економічної нерівності. Тому державна влада має визначити основні заходи щодо нейтралізації всеможливих ризиків, які стосуватимуться розвитку цифрової індустрії. Програмні підходи щодо мінімізації ризиків повинні базуватися не тільки на методах попередження випадкових викликів, а й застосовувати досягнення галузі ІТ-технологій з метою упередження їх появи. Для вирішення проблеми нейтралізації таких ризиків необхідно прогнозувати і своєчасно реагувати на тенденції формування національного та глобального цифрового простору.

Література:

1. Декларація Міністрів по цифровій економіке. URL: <http://www.eurasiancommission.org/ru/act/dmi/workgroup/materials.pdf>.
2. Панасюк В.М. Інформатизація та цифровізація: тенденції та напрями розвитку в Україні / В.М. Панасюк // Науковий журнал «Інтелект XXI» – Випуск 1, 2020. С.160-165.
3. Пищуліна О. Дві сторони цифрових технологій: «цифрова диктатура» або збереження стійкості. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/dvi-storony-tsyfrovyykh-tekhnologii-tsyfrova-dyktatura-abo-zberezhennia-stiikosti>.

Коваль Л.В.

*кандидат економічних наук, доцент кафедри бухгалтерського обліку
Вінницького національного аграрного університету
м. Вінниця, Україна*

Маркевич Людмила

*аспірантка Вінницького національного аграрного університету
м. Вінниця, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОЧОГО ПРОЦЕСУ БУХГАЛТЕРА З ФІЗИЧНО ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ

В умовах сьогодення Україна досить стрімко розвивається у напрямку ринкової економіки та все більше інтегрується у систему міжнародних економічних відносин. Збільшення конкуренції на ринку, призводить до переоцінки важливості оптимальної організації ведення обліку, здійснення аналізу господарської діяльності та контролю за використанням ресурсів

підприємства. Не останню роль відіграє відбір найбільш висококваліфікованих працівників цієї спеціальності, адже відомо, що внаслідок помилок з боку працівника відбувається понад 20% із усіх порушень технологій та виникнення аварійних ситуацій в системах керування.

Молодим людям з інвалідністю особливо важко конкурувати з повноцінними працівниками при працевлаштуванні. На шляху до бажаної посади їх весь час супроводжує ряд різних перешкод – низька самооцінка, дискримінація, відсутність рівних можливостей в отриманні освіти, в особистісному зростанні, нерівність на ринку праці, загальна ізоляваність у соціальному середовищі, засоби пересування, а також облаштування на робочому місці. Спираючись на законодавчі важелі, сучасне суспільство прагне задовольняти все ширше коло потреб людей з інвалідністю, наближати умови їх життя до умов життя здорової молоді. Головною тенденцією сучасних процесів соціалізації людей з інвалідністю визначається пристосування суспільства до їх потреб [4].

Згідно зі ст.177 Господарського кодексу України суб'єкти господарювання зобов'язані за рішенням місцевої ради за рахунок своїх коштів відповідно до законодавства створювати спеціальні робочі місця для осіб з обмеженою працездатністю й організувати їх професійну підготовку [1].

Це стосується і облікових фахівців із захворюваннями опорно-рухового апарату, праця, яких передбачає особливу організацію робочого місця бухгалтера та створення належних умов, відповідно до стану здоров'я, обладнуючи спеціальні робочі місця для працевлаштування осіб з інвалідністю, здійснюючи для цього адаптацію основного й додаткового обладнання, технічного оснащення з урахуванням обмежених можливостей інваліда за вимогами ергономіки.

Комплексним вивченням особливості виробничої діяльності людини та уможливлення її ефективності, безпеки та комфорту займається ергономіка. Вона вивчає діяльність людини в умовах сучасного виробництва з метою оптимізації знарядь і процесу праці та забезпечення необхідних зручностей для людини. Тобто створення таких умов, за яких забезпечується висока продуктивність, стійка працездатність та зберігається здоров'я працівника. Ергономіка – це наука про пристосування посадових обов'язків, робочих місць, предметів і об'єктів праці, а також комп'ютерних програм для найбільш безпечної та ефективної праці працівника, виходячи з фізичних і психічних особливостей людського організму [2].

Службове приміщення, для ефективної роботи облікового персоналу, слід організувати відповідно до певних вимог. Робоче місце бухгалтерів слід організувати не в одному великому залі, а групами в окремих кімнатах задля уникнення шуму під час роботи. Якщо обліковий апарат невеликий, для бухгалтерії можна виділити одну кімнату, але з розрахунком, щоб на кожного

працівника припадало не менше ніж 5 м² площі, враховуючи індивідуальні потреби й працівника з обмеженими фізичними можливостями (відповідно обладнаний транспорт, ліфт, пандус, візок, милиці, робочий стіл, комп'ютер тощо).

При цьому слід враховувати, що стан психофізіологічного середовища трудового процесу в бухгалтерії є відображенням культури праці і досить суттєво впливає на рівень продуктивності праці. Слід приділити увагу також мікроклімату робочого місця. Основними його елементами у приміщенні є: температура, відносна вологість і вентиляція. Оптимальними є: температура в холодні періоди року в межах 20–22 °С, у теплі – 22–25°; відносна вологість – відповідно 75 та 30–60%; швидкість руху – 0,1 м/с. Колірне сприйняття навколишнього середовища дуже впливає на емоційний стан і працездатність людини. Режим праці та відпочинку – це порядок чергування часу праці і відпочинку окремих працівників та апарату загалом. Режим визначає час початку і закінчення роботи, перерви і відпочинку, чергування видів робіт, графік відпусток. Усе це впливає на працездатність – здатність організму витримати певні навантаження протягом робочого дня [4].

Якщо працю і відпочинок організовано неправильно, то втома може нагромаджуватись щоденно і переходити в перевтому та захворювання. Через це режим праці необхідно будувати з урахуванням працездатності, яка змінюється протягом доби. Найбільшою працездатність є в ранковий час – з 8-ї до 12 години, у період з 14-ї до 17 години вона знижується. Через це режим праці необхідно будувати з урахуванням працездатності, яка змінюється протягом доби. Найбільшою працездатність є в ранковий час – з 8-ї до 12 години, у період з 14-ї до 17 години вона знижується.

Таким чином, плануючи розпорядок, слід керуватися такими загальними принципами:

- відвести для найбільш плідної розумової праці вранішні години;
- передбачити час для виконання індивідуальної, найбільш відповідальної праці, протягом якої ніхто не повинен відпочинку на 5–10 хв.;
- протягом робочого дня чергувати характер праці;
- перерви для приймання їжі робити через 4–5 годин;
- регламентувати прийом відвідувачів;
- у другій половині дня вирішувати організаційні питання (проводити наради, ділові бесіди, узгодження, переглядати пошту);
- специфіка роботи бухгалтера, постійне спілкування з людьми справляють певний нервово-емоційний вплив, тому в розпорядку дня слід передбачити чергування праці і відпочинку, щоб стомлюваність звести до мінімуму [3].

Виходячи з природи бухгалтерського обліку, він є інструментом регулювання економіки та економічних відносин в цілому тому без належного

обліку, контролю та аналізу не можливо прийняти правильні управлінські рішення для успішного бізнесу в майбутньому. Бухгалтерський облік в повному обсязі охоплює всю фінансово-господарську діяльність підприємств та забезпечує аналітичну роботу інформацією для прийняття управлінських рішень, тому належне оформлення робочого місця облікового персоналу, у тому числі працівників із обмеженими можливостями, підвищує його роль, як основного інструменту при здійсненні контролю за додержанням режиму економії та фінансового успіху підприємства.

Отже, в законодавстві України закріплений дієвий механізм індивідуальної допомоги у працевлаштуванні інвалідів для підтримання їх спроможності вести повноцінне соціальне життя, а завдання роботодавців – забезпечити ергономіку робочого місця працівникам з інвалідністю. Підприємства за рахунок коштів Фонду соціального захисту інвалідів або за рішенням місцевої ради, за рахунок власних коштів, у разі необхідності, створюють спеціальні робочі місця, в тому числі – й в бухгалтерії, для працевлаштування осіб з інвалідністю, здійснюючи для цього адаптацію основного й додаткового обладнання, технічного оснащення й пристосування з урахуванням обмежених можливостей працівників бухгалтерії із захворюваннями опорно-рухового апарату.

Література:

1. Господарський кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>(дата звернення 26.04.21 р.).
2. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D1%> (дата звернення 26.04.21 р.).
3. Кундря-Висоцька О. П. Організація бухгалтерського обліку : навч. посібник. Київ : УБС НБУ, 2015. С. 67.
4. Кушнір Л.А., Кушнір В.О. Ергономіка для сучасного бухгалтера з фізичними обмеженими можливостями: тези доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кам'янець-Подільський. 21–22 травня 2020 р.). Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж, 2020. 239 с.

Мех Ярослав

кандидат економічних наук, професор,
викладач Західноукраїнського національного університету,
м. Тернопіль, Україна

Пещанюк Надія

викладач кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу, спеціаліст вищої категорії,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ВИТОКИ МЕТОДОЛОГІЇ І СУЧАСНЕ ПОНЯТТЯ АКТУАРНОГО ОБЛІКУ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ МІЖ ВЧЕНИМИ РІЗНИХ КРАЇН

Пошук рішень з будь-яких актуальних проблем сучасної економічної науки і, особливо, науки про бухгалтерський облік, в умовах інклюзії ґрунтується, насамперед, на сучасному розумінні інклюзії в освіті. Забігаючи наперед, необхідно зі всією переконаністю відзначити, що кращої бази для такого дослідження як Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж, напевно, не можливо знайти не тільки в Україні, а й у світі.

Саме тут науковці, викладацький колектив коледжу (який, до речі, вже давно заслуговує на рівень вищого навчального закладу) виробили поняття інклюзивної освіти і успішно реалізують через навчальний процес взаємодію освіти, економіки, бухгалтерського обліку та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму.

Вони домоглися повної ліквідації *соціальної ізоляції* (виключення), як негативного ставлення до поняття різноманітності і вклали в поняття «інклюзивна освіта» соціальну модель розуміння інвалідності, яка трактує інвалідність, як поняття, яке не повинно еволюціонувати, і не повинно бути бар'єром у зовнішньому середовищі, заважати молодим людям їхній повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими. Саме тому, в навчальному закладі, в основу *інклюзивної освіти* покладена ідеологія, яка виключає будь-яку дискримінацію студентів, але в той же час створює відповідні умови для отримання якісної освіти, заняття спортом тощо, для таких молодих людей. Це в повній мірі відповідає світовим вимогам, а тому, вчені не тільки України а й різних країн світу зацікавилися цією освітньою технологією, яка передбачає навчання й виховання молодих людей з особливими освітніми потребами у звичайному навчально-виховному закладі, де створені відповідні умови для забезпечення максимальної ефективності навчального процесу, в позитивному ставленні до різноманітності студентів у навчальному середовищі, сприйнятті індивідуальних особливостей розвитку молодої людини не як проблеми, а як можливостей для розвитку.

Назва теми нашого дослідження, дозволяє розглянути понятійно досить актуальну проблему сучасної облікової науки в умовах інклюзії, зокрема, актуарний облік. Йдеться про те, що є необхідність, а у вищезгаданому навчальному закладі і можливість, розширити професію бухгалтера знанням актуарного обліку. Сьогодні професія «актуарій» відома та популярна в усьому світі. У Європі вона давно конкурує з юридичною і політичною кар'єрою, а в США – і зовсім входить у трійку самих високооплачуваних та престижних. Це й не дивно, адже саме актуарні висновки часто впливають на прийняття найважливіших рішень у сфері страхування, інвестування, консалтингу, пенсійного забезпечення та навіть державного керування. Варто зауважити, що фахівець з актуарного обліку це, насамперед, спеціаліст з оцінки ризиків, фінансовий аналітик, консультант у сфері страхування, а, навіть, експерт в області планування, розрахунків і прогнозування ризиків, висококласний аналітик.

Будучи всесвітньовідомою, професія бухгалтера-актуарія ще недостатньо поширена у нашій країні. Професія актуарія подібна за формою з професією аудитора, вона різнобічна, дає можливість працювати в різноманітних галузях економіки та фінансів, державного сектору, приватного бізнесу чи навіть організувати власний консалтинговий проєкт. Актуаріям також має бути притаманна високорозвинена гнучкість мислення, креативність, стратегічність, націленість на досягнення результату, здатність ефективно працювати в команді, готовність приймати правильні рішення у ситуаціях, що швидко змінюються, вміння доступно та переконливо презентувати результати проведеної роботи.

Компетенції, статус та визнання актуаріїв вимагають відповідно високих кваліфікаційних стандартів щодо професійної освіти актуаріїв. Необхідними початковими умовами для старту в підготовці фахівців з актуарного обліку є висока успішність із вивчення предметів на першому і другому курсах, високі лідерські та особистісні якості. Однак, на перший план винесено прагнення студента постійного особистісного розвитку та стійке бажання стати професіоналом міжнародного рівня, що, до речі притаманне для студента Подільського коледжу.

Наступний крок – освоєння предметів спеціальної фахової підготовки на третьому і четвертому курсі, зокрема, успішно скласти серію професійних іспитів, та отримали право займатися актуарними розрахунками та посвідчувати їх і, посилена підготовка на наступному освітянському рівні- магістратура. Для навчального закладу важливо доповнити навчальний план дисциплінами, які розвивають підготовку висококваліфікованих фахівців з актуарного обліку.

Вимагається високий рівень знань англійської мови, вміння правильно та швидко розв'язувати фінансові, економічні завдання обліково-аналітичними та математичними методами, формувати бізнес-кейси та досліджувати інші прикладні проблемні ситуації.

В даний час багато світових вчених почали використовувати слово «актуарний» в теорії бухгалтерського обліку для позначення типу обліку або стадії розвитку обліку. На їх думку, актуарний бухгалтерський облік - це облік, головною метою якого вважається оцінка створюваної економічної вартості і майбутніх грошових потоків. Він має свої власні цілі і завдання, основні групи користувачів, принципи обліку (релевантність, правдиве подання даних, суттєвість, порівняльність, своєчасність, етичність тощо), балансові рівняння, систему актуарної фінансової звітності, систему економічного аналізу цієї звітності, а також специфічні моделі оцінки вартості суб'єкта господарювання, які використовують інформацію актуарної звітності.

Відтак, твердять автори, актуарний облік можна вважати новим типом обліку на сучасній стадії розвитку бухгалтерського обліку, що є досить обґрунтованим і необхідним. Актуарний облік формує важливий вектор розвитку теорії та методології традиційного бухгалтерського обліку та дозволяє привести традиційні системи обліково-аналітичного забезпечення управління у відповідність з новими вимогами сучасної освіти і економіки. Тому питання розробки концепції актуарного обліку та його впровадження на підприємствах мають велике значення для вдосконалення бухгалтерського обліку та збільшення корисності і цінності облікової інформації для учасників сучасних ринків капіталу.

Для досягнення поставленої мети в актуарному обліку вирішуються такі завдання: формування фінансової інформації про комерційну діяльність та вкладення ресурсів, корисну при прийнятті рішень про інвестування, кредитування, прогнозування величини, термінів і ймовірності її майбутніх грошових потоків, а також інформацію фінансового обліку корисну для оцінки фінансового ризику, пов'язаного зі структурою фінансування та категоріями операційної і фінансової діяльності, а також про економічні ресурси організації, вимоги на ці ресурси з боку власників, постачальників та інших кредиторів, а також про зміни ресурсів і вимог на них та інші подібні рішення. Ці завдання актуарного обліку відповідають завданням МСФЗ та сучасній теорії корпоративних фінансів і оцінки вартості.

Легко зауважити цінність даних отриманих з актуарного обліку, котрі спрямовані на формування такої інформації, яка сьогодні вкрай необхідна діючим потенційним інвесторам і кредиторам для прийняття рішень про вкладення ресурсів на основі оцінки її економічної вартості, прогнозованих грошових потоків за операціями з акціонерами і позикодавцями, вільних грошових потоків, а також грошових потоків від можливого продажу їх вкладень на ринку капіталу.

Зрозуміло, що підтвердження статусу актуарія, вимагає, як до речі і аудитора, додаткової задачі Міжнародних актуарних іспитів для одержання Свідоцтва на право займатися актуарним обліком і консультуванням та посвідчувати їх в межах України і певних країн світу.

Підсумовуючи, треба відмітити, що актуарію (з лат. людина, яка швидко приводить в рух будь-яку справу) з бухгалтерського обліку і аудиту притаманні такі риси професійного «характеру»:

різноманітність - актуарна професія визначає значне різноманіття напрямків діяльності. Серед них, зокрема, банківська та інвестиційна сфера, державне управління, страхування, пенсійне забезпечення, консалтинг, аудит, управління ризиками компаній, керівництво проектами;

впливовість - унікальні компетенції актуаріїв є невід'ємною складовою процесу прийняття важливих рішень фінансових організацій чи державного апарату управління. Знання актуаріїв дозволяють замінити ризиковість та невизначеність на чіткий обліковий алгоритм прийняття ефективного зваженого рішення; оплата - актуарна професія є однією з найбільш високооплачуваних у світі;

інтелектуальність - багатьом професіям притаманна щоденна монотонність функціоналу співробітника. Натомість актуарій чи не щодня аналізує нові ситуації в бізнесі, тренди в економіці, невизначеності та ризики фінансового світу. Кожен новий проект вимагає унікальності підходу, творчості, креативності та винахідливості;

можливості - актуарій має безліч можливостей реалізувати свій професійний потенціал в різноманітних сферах діяльності як в Україні, так і по всьому світу. Знання та досвід актуарія не чутливі до кордонів держав; *компетентність* - професія «актуарій» одразу визначає високий статус, професійну підготовку та досвід роботи зі складними проектами із значущим рівнем відповідальності;

виваженість - професія надає необхідний рівень свободи, що дозволяє збалансовано поєднати професійну діяльність, особистісний розвиток, сімейний статок та різноманіття яскравих життєвих подій.

Ми не ставили за мету в межах цієї статті висвітлити всі питання. Та це й неможливо. Ми продовжуємо працювати в цьому напрямку. Для нас було важливо підняти цю проблему і показати «красу» бухгалтерського обліку з іншого, малодосліджуваного боку, - актуарності. Нас приємно вразили нові можливості актуарного обліку, зокрема, *в сфері страхування* відповідальності власників транспортних засобів, майнового страхування, страхування здоров'я, виїжджаючих за кордон; *в банківському бізнесі* для відстеження доходності інвестиційних проектів із гарантіями стійкості та ліквідності банку; *в корпоративних фінансах*, адже кожне бізнес-рішення є вибором між кількома можливими альтернативами. Актуарії можуть побудувати обліково-аналітичну модель оптимального рівня складності, а це дозволить підприємцю уникнути значних збитків – часто такий економічний вигреш вимірюється роками та мільйонами відповідно; *в інвестиційній сфері*, зокрема, в управлінні інвестиціями. Акції, облигації, опціони, свопи, варанти, форварди, ф'ючерси, валютні курси, фінансові індекси – типові інвестиційні інструменти

повсякденного аналізу актуарія. Аналіз цінової динаміки, прогнозування, формування портфелю згідно обраних критеріїв «прибутковість-ризиковість», управління ризиками, побудова оптимальної стратегії інвестування – класично незмінні атрибути професійної діяльності висококласного актуарія, насамкінець, в консалтингу, котрий був і є мрією багатьох творчих, активних та ініціативних особистостей де висока швидкість різноманітних життєвих подій, свобода, незалежність, відчуття власного контролю над особистісною є життєвою стратегією кожного студента Подільського коледжу.

Література:

1. Exposure Draft. Conceptual Framework for Financial Reporting: The Objective of Financial Reporting and Qualitative Characteristics and Constraints of Decision-Useful Financial Reporting Information. Financial Accounting Standards Board , 2018.
2. *Hickman J.* History of Actuarial Profession / in Encyclopedia of Actuarial Science. John Wiley & Sons , Ltd , 2014.
3. *Ogborn M. E.* The Professional Name of Actuary // Journal of the Institute of Actuaries. 1956. Vol . 82. P. 233-246.
4. *Penman SH* Financial Statement Analysis and Security Valuation. 3rd ed. New York : McGraw - Hill / Irwin , 2017.
5. *Porter TM* Trust in Numbers: The Pursuit of Objectivity in Science and Public Life. Princeton : Princeton University Press , +1995.
6. *Risar Y.* Conceptual Framework for Financial Reporting: Objective of Financial Reporting and Qualitative Characteristics of Decision- useful Financial Reporting Information. Financial Accounting Standards Board , 2016.
7. The Deed of Settlement of the Society for Equitable Assurances on Lives and Survivorships, as the same is inrolled in His Majesty 's Court of King' s Bench at Westminster, in the year 1765. London: Printed by Richard Taylor, Red Lion Court, Fleet Street , 1 833.
8. *Young, T. E.* Presidential address: The origin and development of scientific and professional societies , with their bearing upon the Institute of Actuaries and its associated profession. *Journal of the Institute of Actuaries.* 1897. Vol . 33. P. 453-485.

Місько Алла

*викладач кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ ПОНЯТТЯ «ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА»

Підприємство, що прагне працювати й отримувати прибутки тривалий час на певному ринку, має стабільно функціонувати, ефективно використовувати кошти, підтримувати свій потенціал на майбутнє й бути готовим до будь-яких непередбачуваних збитків. Однією з найважливіших умов забезпечення стійкого зростання підприємства та формування позитивних результатів його фінансової діяльності є існування ефективної системи гарантування фінансової безпеки, що забезпечуватиме захист підприємства від загроз.

Фінансова безпека підприємства - складне соціально-політичне явище, що охоплює чимало сторін життя суб'єкта господарювання. Його можна схарактеризувати як стан відсутності небезпеки або наявності певної протидії небезпеці. Однак, на підприємстві не буває такого, щоб за весь період функціонування воно не поставало перед певними труднощами.

Зауважимо, що вітчизняні та закордонні науковці поняття «фінансова безпека» та її сутність трактують по-різному. У табл. 1 подано визначення різними науковцями сутності поняття фінансової безпеки підприємства.

На сучасному етапі розвитку вітчизняної економічної науки найбільше уваги у дослідженнях провідних фахівців приділено методичним розробленням щодо визначення рівня економічної безпеки підприємства. Водночас питання створення методу забезпечення оцінки фінансової безпеки підприємства не отримали значного поширення серед науковців і практиків; існуючі методики є фрагментарними та недосконалими. Серед проблем гарантування рівня фінансової безпеки підприємства можна назвати відсутність єдиного погляду щодо визначення складових фінансової безпеки підприємства та непевність у визначенні складу індикаторів фінансової безпеки підприємства.

Таблиця 1

Визначення різними науковцями сутності поняття «фінансова безпека підприємства»

Автор	Визначення
Бланк І. О. [1]	Фінансова безпека є інтегрованим поняттям категорій економічної безпеки та фінансування підприємства, що є якісно та кількісно детермінованим рівнем його фінансового стану, який забезпечує стабільну захищеність пріоритетних збалансованих інтересів суб'єктів економічної діяльності від реальних та потенційних загроз

	- зовнішніх та внутрішніх, параметри яких визначають на підставі фінансової філософії підтримки сталого розвитку підприємства у поточному та перспективному періодах
Реверчук Н. І. [5]	Фінансова безпека підприємства - це захист від можливих фінансових витрат і попередження банкрутства підприємства, досягнення найефективнішого використання корпоративних ресурсів; саме вона є провідною й вирішальною, оскільки за ринкових умов господарювання фінанси є рушієм будь-якої економічної системи
Шелест В. В. [6]	Фінансова безпека підприємства - фінансовий стан, що характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх впливів; дозволяє забезпечити ефективну діяльність підприємства за рахунок оптимального залучення майна, переданого установниками в управління у довгостроковому періоді
Кракос Ю. Б., Разгон Р. О. [7]	Фінансова безпека - здатність підприємства самостійно розробляти та проводити фінансову стратегію згідно з цілями корпоративної стратегії, за умов невизначеного конкурентного середовища
Єпіфанов О. А. [2]	Фінансове забезпечення (безпека) підприємства - це здатність суб'єкта підприємництва здійснювати свою підприємницьку діяльність ефективно та стабільно шляхом використання сукупності взаємопов'язаних діагностичних, інструментальних і контрольних заходів фінансового характеру, що мають оптимізувати використання фінансових ресурсів, забезпечити їх рівень і нівелювати вплив ризиків внутрішнього та зовнішнього середовищ
Кузенко Т. Б., Мартюшева Л. С., Грачов О. В., Литовченко О.Ю. [3]	Фінансова безпека розглядає та регулює питання фінансово-економічної заможності підприємства, стійкості до банкрутства; про її стан свідчить рівень рентабельності, частка ринку, доступ до кредитів, ліквідність коштів, курсова вартість цінних паперів, оптимальна структура капіталу
Сусіденко О. В. [4]	Система фінансової безпеки підприємства - це сукупність взаємопов'язаних елементів (спеціальних структур, засобів, методів і заходів), здатних забезпечити безпеку ведення бізнесу від внутрішніх і зовнішніх загроз

Бачимо (табл. 1), що науковці трактують це поняття по-різному: деякі - як складову економічної безпеки, інші - як стан захищеності інтересів підприємства

чи стан ефективного використання ресурсів підприємства.

Отже, загалом можна стверджувати, що фінансова безпека є однією з найважливіших складових діяльності підприємства, що характеризує ступінь захищеності фінансових інтересів на всіх рівнях фінансових відносин.

Для гарантування фінансової безпеки підприємства необхідними є:

- забезпечення фінансової рівноваги, стійкості, платоспроможності та ліквідності підприємства у довгостроковому періоді;
- задоволення потреби у фінансових ресурсах для стійкого розширеного відтворення підприємства;
- забезпечити стійкості грошових розрахунків і основних фінансово-економічних параметрів;
- забезпечення достатньої фінансової незалежності підприємства;
- протистояння наявним і можливим небезпекам і загрозам, що можуть спричинити фінансовий збиток;
- забезпечення достатньої гнучкості при ухваленні фінансових рішень;
- забезпечення захищеності фінансових інтересів власників підприємства;
- нейтралізація негативного впливу фінансових і банківських криз і навмисних дій конкурентів, тіньових структур на розвиток підприємства;
- запобігання агентським конфліктам між акціонерами, менеджерами та кредиторами з приводу розподілу, використання й контролю за грошовими потоками підприємства;
- запобігання злочинам і адміністративним правопорушенням у фінансових правовідносинах [8].

Отже, на підставі аналізу, систематизації й узагальнення визначатимемо фінансову безпеку підприємства як стан найефективнішого використання економічних ресурсів підприємства, виражений у найкращих значеннях фінансових показників, які мають сприяти фінансовому розвитку підприємства.

Література:

1. Бланк И. А. Управление финансовой безопасностью. Киев : Ника-Центр ; Эльга. 2004. 784 с.
2. Єпіфанов А. О., Пластун О. Л., Домбровський В. С. Фінансова безпека підприємств і банківських установ : монографія. Суми : ДВНЗ УАБС НБУ, 2009. 295 с.
3. Кузенко Т. Б., Мартюшева Л. С., Грачов О. В, Литовченко О. Ю. Фінансова безпека підприємства : навч. посіб. Харків : ХНЕУ, 2010. 304 с.
4. Сусіденко О. В. Фінансова безпека підприємства: теорія, методи, практика : монографія. Київ : Центр навч. літ., 2015. 128 с
5. Реверчук Н. Й., Малик Я. Й., Кульчинський І. І. Економічна безпека в Україні: держави, фірми, особи : навч. посіб. / під ред. С. К. Реверчука. Львів : ЛФМАУП, 2009. 192 с.

6. Шелест В. В. Управління фінансовою безпекою довірчого товариства. *Актуальні проблеми економіки*. 2008. № 3. С. 181-184.
7. Кракос Ю. Б., Разгон Р. О. Управління фінансовою безпекою підприємств. *Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики*. 2008. № 1. С. 86-97.
8. Васильців Т. Г., Максимюк С. О., Керницький І. С. Сутнісні характеристики та напрями формування системи економічної безпеки суб'єктів господарювання. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2017. № 3. С. 174-178.

Пилипенко Катерина,
*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри бухгалтерського обліку та економічного контролю*

Змієвська Альбіна
*здобувач вищої освіти СВО Бакалавр,
спеціальність 071 Облік і оподаткування,
Полтавський державний аграрний університет,
м. Полтава, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ВЕДЕННЯ ОБЛІКУ МАЛИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Протягом останніх років в Україні активізується діяльність у сфері підприємництва, що призводить до активного розвитку малого бізнесу. Ефективність цього бізнесу пояснюється тим, що він не потребує великих фінансових вкладень, а його перевагами є швидке адаптування до бажань клієнта та при цьому невелика затратність матеріальних і трудових ресурсів. Основними ознаками малого підприємства є:

- невеликий ринок збуту, за якого організація не має змоги впливати на ціну чи обсяг реалізації;
- правова незалежність – управління малим підприємством здійснюється безпосередньо власником;
- управління підприємством, яке передбачає, що власник самостійно приймає участь у всіх аспектах управління підприємством та вільний від зовнішнього тиску.

Суттєвим напрямком малого підприємництва є організація бухгалтерського обліку, яка залежить від обраної системи оподаткування, бухгалтерського обліку та його форми. Законом «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» передбачено самостійний вибір форми організації бухгалтерського обліку [1].

Для малих підприємств найчастіше стартовим капіталом є самофінансування, і введення до штату бухгалтера є фінансово неможливим, тому підприємці найчастіше обирають користування бухгалтерськими послугами підприємця-спеціаліста, або централізованою бухгалтерією на договірних засадах.

Згідно норм Податкового кодексу України суб'єкти малого бізнесу можуть застосовувати два варіанти оподаткування: загальну систему оподаткування та спрощену. Спрощена система оподаткування, обліку та звітності передбачає особливий механізм справляння податків і зборів, що встановлює заміну сплати окремих податків і зборів, на сплату єдиного податку в порядку та на умовах, визначених Податкового кодексу України, з одночасним веденням спрощеного обліку та звітності [2]. Загальна система оподаткування, має більш складну систему ведення бізнесу з точки зору обліку та звітності. Проте вона дозволяє займатися будь-яким видом діяльності та немає інших обмежень, що притаманні спрощеній системі оподаткування.

Найчастіше суб'єкти обирають спрощену систему, якщо все відповідає її вимогам, та реєструються як платники єдиного податку. Перша група – фізичні особи-підприємці, які не використовують працю найманих осіб, здійснюють виключно роздрібний продаж товарів з торговельних місць на ринках або провадять господарську діяльність з надання побутових послуг населенню і обсяг доходу яких протягом календарного року не перевищує 300000 гривень. Друга група – фізичні особи-підприємці, які здійснюють господарську діяльність з надання послуг, у тому числі побутових, платникам єдиного податку або населенню, виробництво або продаж товарів, діяльність у сфері ресторанного господарства, за умови, що протягом календарного року відповідають сукупності таких критеріїв: не використовують працю найманих осіб або кількість осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах, одночасно не перевищує 10 осіб; обсяг доходу не перевищує 1500000 гривень. Третя група – фізичні особи-підприємці, які не використовують працю найманих осіб або кількість осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах, не обмежена та юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми, у яких протягом календарного року обсяг доходу не перевищує 5000000 гривень. Четверта група – сільськогосподарські товаровиробники, у яких частка сільськогосподарського товаровиробництва за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75% [3].

Платникам першої та другої груп єдиного податку необхідно щоденно за підсумками робочого дня відображати отримані доходи, до 2021 року для цього було обов'язковим ведення Книги обліку доходів. Платники третьої групи ведуть Книгу обліку доходів і витрат, у якій щоденно за підсумками робочого дня відображають відповідно отримані доходи та понесені витрати. В Книзі окремо зазначається інформація про кошти, що надійшли на поточний рахунок платника податку або отримано готівкою, фактично безоплатно отримані товари (роботи, послуги) та понесені витрати, зокрема оплачені придбані товари (роботи, послуги), виплачена заробітна плата, сплата єдиний соціального внеску тощо. На

підставі Книги складається Звіт суб'єкта малого підприємства – фізичної особи – платника єдиного податку, який подається до податкової щоквартально з наростаючим підсумком.

До форм бухгалтерського обліку можна віднести просту, спрощену та автоматизовану форму. Автоматизована характерна для великих підприємств, тому для малого бізнесу з невеликим обсягом робіт та незначним документообігом характерна проста або спрощена форма з веденням спрощеного обліку та звітності. Крім бухгалтерського ведення обов'язковим є податковий облік, який передбачає організацію первинного обліку, ведення аналітичного обліку податків та подання податкової звітності. На підставі аналітичних реєстрів складають податкову звітність, наприклад податкову декларацію з податку на прибуток, податкову декларацію з податку на додану вартість, декларацію платника єдиного податку – юридичної особи тощо.

Передумовою успішного функціонування малого підприємства є належним чином організована системи обліку. Власник підприємства має виконати певний перелік дій для врахування усіх елементів діяльності, серед яких: аналіз виду діяльності, аналіз необхідності використання найманої праці, прогноз податкового навантаження при кожній системі оподаткування.

Література:

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 р. № 996. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi> (дата звернення 24.03.2021р.)
2. Податковий Кодекс України від 21.12.2010 р. № 2755-17. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення 24.03.2021р.)
3. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності: Закон України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4014-17#Text> (дата звернення 24.03.2021р.)
4. Пилипенко К., Пужайло Д. Нормативне регулювання створення та ведення обліку фермерським господарством. *Проблеми обліково-аналітичного забезпечення управління підприємницькою діяльністю* : матеріали III Міжнар. наук. – практ. конф. (м. Полтава, 21 квітня 2021 р.) / за ред. Пилипенко К. А. Полтава : ПДАУ, 2021. С. 919-923.
5. Пилипенко К., Ліпський Р. Облік у фермерських господарства: навч. посіб. [для студ. вищих навч. закл.]. 2021. С. 16-17.

*Пилипенко Катерина,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри бухгалтерського обліку та економічного контролю*

*Катерина Сацька
здобувач вищої освіти СВО Бакалавр,
спеціальність 071 Облік і оподаткування,
Полтавський державний аграрний університет,
м. Полтава, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ ОПОДАТКУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Як відомо, кожне підприємство, незалежно від форми власності, зобов'язане платити, передбачені Податковим Кодексом України, податки та збори. Це потрібно для того, аби сформувати доходну частину бюджет держави. Якщо фермерське господарство створене у формі юридичної особи, то на нього поширюються вимоги щодо обов'язкового ведення бухгалтерського обліку. Згідно з частиною першою ст. 2 Закону України № 996, незалежно від їх організаційно-правових форм і форми власності, облік ведеться обов'язково та подається фінансова звітність підприємства. Фермерське господарство створене як юридична особа веде облік у загальному порядку, визначеному законодавством.

Отже, фермерське господарство - юридична особа, сплачує податки та збори при веденні бухгалтерського обліку, визначивши до якої групи платників податків він належить. А це означає, що без оподаткування не обійтись. Почнемо з короткого пояснення, що взагалі представляє собою фермерське господарство. Фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян, в основному родичів, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію. Такі господарства можуть бути зареєстровані як юридичною особою, так і фізичною особою-підприємцем. Але оскільки законом передбачено, що ФОПи можуть не вести облік, то ми поговоримо про юридичні особи, які всі операції з оподаткування відображають в обліку та подають певні форми фінансової звітності. Коли господарство тільки створюється, його засновники повинні вирішити за якою системою оподаткування буде вестися облік на підприємстві. Такими системами є: загальна система оподаткування; спрощена система оподаткування. Ті види податків, які будуть сплачуватися підприємством напряму залежить від обраної системи оподаткування: загальної або спрощеної. Якщо на загальній системі податки для ФОП розраховують від прибутку:

- 18 % ПДФО (податок на доходи);
- 1,5 % військовий збір;
- 22 % ЄСВ.

Фермерське господарство-юрособа на загальній системі оподаткування має сплатити:

- 18 % податку на доходи;
- податок на землю (розмір залежить від її кількості)
- 41,5 % податку на заробітну плату найманих працівників.

Вони також можуть зареєструватись платниками ПДВ. 20% (або 14%).

Фермерські господарства майже завжди обирають спрощену систему оподаткування і сплачують єдиний податок 3 або 4 групи. Для таких підприємств рекомендованою буде все ж 4 група платників даного податку. Це пояснюється тим, що об'єктом оподаткування єдиного податку для 4 групи є площа сільськогосподарських угідь, що є у власності господарства. Тобто фермерське господарство буде сплачувати податок відповідно до того скільки га землі знаходиться у його розпорядженні.

Дана група платників єдиного податку передбачає сплату податку платника 4-ї групи.. Для того аби стати платником такого податку, звісно, потрібно навести ряд документів. Але не кожне підприємство має право стати його платником. Перелік допустимих платників наведено у ст. 2, п.1 цього закону Податок платника 4-ї групи є, можна сказати, головним у діяльності оподаткування фермерського господарства, адже він об'єднує такі податки як:

- Податок на прибуток підприємств;
- Податок на землю;
- Комунальний податок;
- Збір за спеціальне водокористування.

Оскільки фіксований податок відіграє таку велику роль, пропонуємо розглянути табл. 1.

Таблиця 1

Податки та збори, що справлялися з фермерського господарства як юридичної особи [2]

Вид податку (збору)	Нормативний акт	Термін сплати та звітності
Фіксований сільськогосподарський податок	Закон України «Про фіксований сільськогосподарський податок» від 17.12.98 р. № 320-XIV / ПКУ	Щомісячно до 20 числа наступного за звітним місяця) у відсотках
Податок на прибуток	Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» від 22.05.97 р. №283/97-ВР / ПКУ	Щоквартально до 20 числа місяця наступного за звітним Сплачується, якщо господарство не є платником ФСП
Податок на додану вартість	Закон України «Про податок на додану вартість» від 3.04.97 р. №168/97 -ВР / ПКУ	Щомісячно, не пізніше 20 числа місяця, що настає за звітним
Акцизний збір	Декрет КМУ «Про акцизний збір» від 26 1292р №18-92 / ПКУ	Не пізніше 15 числа наступного за звітним місяця

Секція I «Парадигма реабілітації в системі економіки країни»

Податок на доходи фізичних осіб (з доходів найманих працівників)	Закон України «Про податок з доходів фізичних осіб» від 22.05.03 р. №889-ІУ / ПКУ	Не пізніше строку одержання в банку коштів на виплату заробітної плати (доходів)
Збір на обов'язкове державне пенсійне страхування із доходу найманих працівників	Закон України «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування» від 26.06.97 р. №400/97 -ВР	Одночасно з одержанням коштів у банку на оплату праці
Збір на обов'язкове соціальне страхування із доходу найманих працівників	Закон України «Про збір на обов'язкове соціальне страхування» від 26.06.97 р. №402/97-ВР	Одночасно з одержанням коштів у банку на оплату праці
Місцеві податки та збори	Декрет КМУ «Про місцеві податки і збори» від 20.05.93 р. №56-93 / ПКУ	Перераховуються до місцевих бюджетів у визначеному порядку
Збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства	Закон України «Про збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства» від 9.04.99 р. №587-ХІУ / ПКУ	Щомісячно 15 числа, що настає за звітним місяцем
Збір за забруднення навколишнього середовища	Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 26.06.91 р. №1264	Щоквартально до 20 числа місяця, що настає за звітним місяцем
Орендна плата за землю, що перебуває у державній власності	Закон України «Про оренду землі» від 6.10.98 р. №161-ХІУ	Щомісячно 15 числа що настає за звітним місяцем

Самостійно обрати спрощену систему оподаткування може юрособа або ФОП за умови, що вона відповідає ЄП-критеріям та реєструється платником ЄП (п. 291.3 ПКУ) [2].

Ставка фіксованого сільськогосподарського податку з одного гектара сільськогосподарських угідь встановлюється у відсотках до їх грошової оцінки, проведеної за станом на 1 липня 1995 р., відповідно до Методики, затвердженої КМУ, як зображено в табл. 2. Сплата ЄП здійснюється тільки у грошовій формі.

Таблиця 2

Ставки єдиного податку згідно п.293.9 ПКУ [1, 2]

Види земельних ділянок	Ставки єдиного податку (у % від нормативної грошової оцінки)		
	Загальні	у гірських зонах та на поліських територіях	на закритому ґрунті
Рілля, сіножаті, пасовища	0,95 (у 2016 році - 0,81; у 2015 році - 0,45)	0,57 (у 2016 році -0,49; 2015 рік - 0,27)	6,33 (2016 рік - 5,4; 2015 рік - 3,0)
Багаторічні насадження	0,57 (у 2016 році - 0,49; 2015 рік - 0,27)	0,19 (у 2016 році - 0,16; 2015 рік - 0,09)	–
Землі водного фонду	2,43 (2015 рік - 1,35)	–	–

Грошова оцінка сільськогосподарських угідь у разі необхідності може змінюватись згідно із законодавством.

Ну і як у будь якого підприємства, заключним етапом є складання та подання декларації до Фіскальної Служби України. Фермерські господарства як платники єдиного податку подають Податкову декларацію платника єдиного податку четвертої групи. Строками подання такої декларації є календарний рік.

Література:

1. Податковий кодекс України від 21.12.2010 р. № 2755. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.

2. Пилипенко К., Ліпський Р. Облік у фермерських господарства: навч. посіб. [для студ. вищих навч. закл.]. К. 2021. С. 16-17.

*Погуляйко Ю.М.,
аспірант*

Луцький національний технічний університет

ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК СКЛАДОВА ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

В умовах поглиблення децентралізаційних процесів питання інвестиційного забезпечення на регіональному рівні набувають особливої ваги, адже органи влади сьогодні зіштовхнулись з низкою викликів, що лежать у площині спроможності забезпечувати розвиток територій. Відповідно, така спроможність формується інвестиційними можливостями територій, яка, у свою чергу, залежить від економічної активності, податкоспроможності територіальних економічних систем, наявності ресурсів, надр, інфраструктури та спроможності залучати приватний капітал до виконання суспільних, публічних завдань.

У цьому аспекті надважливого значення сьогодні набуває питання публічно-приватного партнерства у системі інвестиційного забезпечення розвитку регіонів, адже при обмежених обсягах державних коштів, приватні капітали є єдиним джерелом вирішення нагальних питань територіальних суспільних систем різних рівнів.

Згідно Закону України «Про державно-приватне партнерство» [1] створено нормативне поле для співпраці державного та приватного сектору з метою залучення інвестицій в розвиток економіки регіонів України.

Залучення приватного сектору у регіонах до інвестування проектів, що вимагають швидкого вирішення сьогодні є реальним і неминучим, так як він є потужним джерелом інвестиційного капіталу, сучасних технологій та

професійного управління. Але зазвичай будь-який проект має високі ризики, на які приватний сектор інколи не погоджується у зв'язку з неповерненням вкладених коштів. Тому, державним структурам необхідно забезпечити умови для залучення інвестицій (оптимізувати оподаткування, позбавитися від консерватизму і т.ін.), тобто створити «повноцінну інфраструктуру для нормального економічного розвитку, що забезпечує адекватні партнерські відносини між державою і приватним бізнесом» [2].

Переваги публічно-приватного партнерства отримують усі учасники сторін (органи державної влади – залучення інвестицій, економію коштів державного бюджету, вирішення соціально-економічних проблем регіону, створення нових робочих місць; приватний бізнес – прозорість дозвільної системи та зниження бюрократичних бар'єрів, позитивний імідж, державні гарантії, отримання пільгових кредитів під об'єкт публічно-приватного партнерства), але особливу вигоду отримує населення регіону, в якого буде покращуватися якість умов життєдіяльності за рахунок модернізації інфраструктури, вирішення соціально-економічних, технічних та екологічних завдань, в результаті чого підвищиться рівень соціально-економічного розвитку регіону.

Публічно-приватне партнерство є перспективним і ефективним інструментом соціального та економічного розвитку на регіональному рівні, який забезпечує можливість досягнення високих результатів господарювання, використовуючи ефективніше державні ресурси, а об'єднання державних та приватних ресурсів та розподіл ризиків щодо інвестування сучасних проектів зможе активізувати залучення інвестиційного капіталу приватним сектором, що забезпечить нормальне функціонування суспільних об'єктів, експлуатація яких вимагає значних коштів.

Література:

1. Закон України «Про державно-приватне партнерство URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2404-17/ed20120803>
2. Кришталь Т.М. Державно-приватне партнерство як основний механізм розвитку інфраструктури регіону URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/sre_2013_3_31

Прокопишин Оксана

*кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку та оподаткування
Львівського національного аграрного університету,
м. Львів, Україна*

Крупа Оксана

*кандидат економічних наук, доцент кафедри підприємництва,
торгівлі та біржової діяльності,
Львівський національний аграрний університет,
м. Львів, Україна*

МІГРАЦІЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА НАСЛІДКИ

Міграція в Україні давно стала унікальним національним феноменом зі своїми історією, минулим, сучасним і майбутнім. Вона – архів досягнень і втрат людського і трудового потенціалів України, виразник мотивацій, потреб, людського досвіду. Вона – пам'ять українців.

Сьогодні міграція в Україні «пускає» все нові корені у світі. Хай яка в неї конкретна мета, у життєдіяльності суспільства в неї надзвичайно важлива роль. Зокрема новітні процеси міграції втілюють функцію пришвидшення людського розвитку, сприяючи розширенню світогляду особистості, впливаючи на її соціально-психологічні риси, активуючи внутрішні людські ресурси для суспільної активності. Міграція відтворена в динаміці й власне перебігу демографічних процесів, у розширенні чи, навпаки, звуженні режиму демовідтворення зміною статево-вікової структури мешканців території, в акумулюванні ресурсу робочої сили. Окрім того, міграція виконує й селективну функцію, позаяк не всі однаково можуть переміщуватись. Тобто міграція вміщує потенціал якісних змін складу та структури населення, як економічно активного, такі навпаки.

Окрема роль належить трудовій міграції. Українське суспільство позначене наслідками чотирьох потужних її хвиль, кожна з яких котилася на Захід і на Схід, несла в собі і страх, і біль, і надію. Нині Україна на порозі нової міграційної хвилі, яка в державі асоціюється з міграційними втратами молоді, з виїздом на постійне перебування цілих родин. Така міграційна поведінка модифікує регулятиви повсякденного життя українців (рід, владу, власність). Для одних – вона є викликом на шляху збереження власної ідентичності, для інших – способом переходу до нових форм, видів, напрямів інноваційної діяльності [1].

Сьогодні Україна – серед першої десятки країн-донорів трудових ресурсів у Європі. Причина такої активізації зовнішніх міграційних процесів з України – низька заробітна плата більшості секторів економіки, зростання вимушеної неповної зайнятості та безробіття, поширення вбогості й високий рівень майнового розшарування населення.

Найголовнішими причинами міжнародної трудової міграції з України є: пошук джерел покращання свого матеріального становища за рахунок підвищення рівня заробітної плати та додаткових надходжень; недостатня кількість робочих місць у країні; пошук кращого життя та умов праці за кордоном; пошук більших та кращих можливостей у соціальній сфері, насамперед у медицині, освіті, пенсійному забезпеченні тощо; відсутність перспектив у професійному розвитку та кар'єрного зростання; нестабільність політичної та економічної ситуації у країні; не вигідні умови ведення бізнесу та поширена корупція у всіх сферах суспільного, політичного й економічного життя. Усі ці причини призводять до зростання процесів зовнішньої трудової міграції з України, особливо молодих кваліфікованих кадрів. Головною проблемою міграції з України є те, що наша країна втрачає молодь, котра має можливість під час навчання або після закінчення ЗВО бажав працювати за кордоном за заробітну плату у декілька разів вищу, аніж в Україні [2].

Європейські міграційні процеси нині зумовлюють не лише перерозподіл трудових ресурсів між державами Європи, а й чимало серйозних демографічних та соціально-економічних проблем у країні.

У цьому контексті актуалізуються і проблеми старіння нації, диспропорції у гендерно-вікових групах населення, зниження рівня народжуваності як джерела природного відтворення населення. Враховуючи несприятливу демографічну ситуацію, старіння населення, збільшення тривалості життя, і, як наслідок, збільшення витрат на пенсії, що негативно впливає на бюджети промислово-розвинутих країн, вони стимулюватимуть залучення іммігрантів, зокрема із України. Водночас чисельність українців теж зменшується, а соціально-економічні умови змушують шукати роботу за кордоном. Так виникає проблема забезпеченості ринку праці України висококваліфікованими працівниками, здатними розвивати бізнес і сприяти економічному зростанню України [3].

Точних даних про те, скільки українців працює за кордоном, немає. За даними Міністерства соціальної політики, 2019 року налічувалося 3,2 млн. трудових мігрантів. В окремі періоди, під час сезонних робіт, було 7–9 млн. мігрантів [4].

Щодо основної діяльності, то більшість українських трудових мігрантів зайнята в будівництві, сільському господарстві, діяльності домашніх господарств, готельно-ресторанному господарстві. У структурі персоналу за кваліфікаційним рівнем найбільша частка – представники найпростіших професій, а частка зайнятих у промисловості, IT-індустрії, фінансовій сфері – незначна (рис.).

Рис. 1. Основні сфери зайнятості працівників-мігрантів [3]

У 2020 році, за даними голови Національного банку України, було близько 3 млн. трудових мігрантів. Протягом року у країну повернулися 400-500 тисяч осіб, але переважно через пандемію коронавірусу. Країни Євросоюзу закривалися на локдаун, люди втрачали роботу і змушені були повертатися [4].

Утім нині карантинні обмеження, переконані рекрутингові компанії, – не перешкода для заробітчан. Тож трудові мігранти з України на тлі пандемії COVID-19 надалі активно виїжджають працювати за кордон, найбільше – до Польщі та Чехії.

Уряди різних країн упроваджують власні правила для в'їзду українців. Деякі держави цілком відкриті для працівників, деякі – цілком закриті, більшість – вимагає проходження епід-контролю. Та зазвичай, аби виїхати за кордон, необхідний винятково ПЛР-тест на коронавірус.

Отож, доведено, що основні чинники впливу на ступінь трудової міграції українців за кордон в умовах європейської інтеграції занинїшньої політико-економічної ситуації – демографічний стан, рівень безробіття, розмір зарплатні, міграційна політика тощо. Усі ці чинники позначаються на динаміці кількості трудових мігрантів. Зокрема йдеться про скорочення та старіння населення у державах ЄС, приховане безробіття в Україні, проблеми з працевлаштуванням молоді після здобуття освіти, більша у три–п'ять разів зарплата за кордоном порівняно з Україною, відсутність дієвих заходів в Україні щодо репатріації українців, політична нестабільність тощо.

Отож, на сьогодні найбільше на подальшій динаміці міграційних процесів позначатиметься такий чинник як політична ситуація у державі. Міграційна політика високорозвинених європейських держав спрямована на залучення іммігрантів, зокрема й українців, що збільшує міграцію. Утім жодні переваги іноземних держав не матимуть значення для українського емігранта за наявності перспективи на Батьківщині. За умови розвитку економіки України так, що

мігрант зможе одержати належну заробітну плату для забезпечення нормальних умов життя для своєї родини, соціальні гарантії, сприятливі умови для бізнесової діяльності, він однозначно не шукатиме низько кваліфіковану роботу чи роботу з високим ступенем травматизму за кордоном. Досить перспективна в заданому напрямі розробка заходів для повернення на батьківщину студентів, що навчаються за кордоном, і спроможні використовувати здобутий міжнародний досвід для ведення бізнесу в Україні.

Література:

1. Українська міграція в умовах глобальних і національних викликів XXI століття: наукове видання / наук. ред. У.Я. Садова. Львів, 2019. 110 с.
2. Хомутенко Л. І., Гребенюк А. П. Міграційні тенденції в Україні: особливості української трудової міграції. URL: http://market-infr.od.ua/journals/2016/2_2016_ukr/8.pdf
3. Адвокатова Н. О. Фактори впливу міграції робочої сили України в умовах європейської інтеграції. URL: <http://www.ei-journal.com/index.php/journal/article/download/58/37>
4. Трудова міграція: скільки українців працювали за кордоном в 2019-2021 роках. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/03/18/infografika/suspilstvo/trudova-mihracziya-skilky-ukrayincziv-pracyuvaly-kordonom-2019-2021-rokah>
5. Хитрі українці, оплата та документи: як заробітчани їздять за кордон під час локдаунів. URL: https://24tv.ua/robota-polshhi-chehiyi-yak-pouyhati-pid-chas-garyachi-novini_n1623212

Рубанова Світлана

викладач вищої кваліфікаційної категорії обліково-фінансових дисциплін відокремленого структурного підрозділу «Краматорський фаховий коледж промисловості, інформаційних технологій та бізнесу Донбаської державної машинобудівної академії» м. Краматорськ, Україна

ІНКЛЮЗИВНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ У МІЖНАРОДНОМУ ПРОСТОРИ

Економічний прогрес, на думку багатьох науковців, зосереджений на трьох основних принципах, таких як єдність та рівновага усіх економічних процесів; створення альтернативних концепцій розвитку економіки та раціональне залучення усіх наявних ресурсів. Зазначеним принципам відповідає інклюзивний

розвиток.

Поняття інклюзія (англ. inclusion – включення, залученість), яка безпосередньо стосується даної теми, у сучасному світі набуває все більшої актуальності, бо закликає до певних коректив економічних процесів на мікро та макрорівні [1]. Інклюзія є збільшенням ступеню участі усіх громадян соціуму у процесі економічного зростання і справедливим розподілом його результатів. Поняття має широке значення і реалізоване в багатьох аспектах, у зв'язку з чим в економічній літературі розглядаються поняття «інклюзивне зростання», «інклюзивні інновації», «інклюзивний розвиток», «інклюзивна економіка» тощо. Саме поняття інклюзивне зростання є опорою та головною ідеєю побудови «нової» економіки України. Звідси можна побачити головну мету: довести, що інклюзивне зростання – це можливість піднесення економіки України на новий рівень.

Інклюзивний розвиток базується на перерозподілі добробуту, усуненні дискримінації та залученні усіх трудових ресурсів, що забезпечує більшій частині населення високий рівень життя. Люди можуть отримувати вигоди від економічного зростання як пасивні учасники, не приймаючи активної участі у збільшенні доходу або ВВП, а лише завдяки політиці перерозподілу. Це є досить поширеною практикою у більшості країн, і не тільки в бідних і тих, що розвиваються [4].

Найраціональніший курс щодо інклюзивного зростання України представила Європейська комісія (European Commission). Вона визначає інклюзивне зростання як забезпечення високого рівня зайнятості, інвестування в освіту, боротьбу з бідністю і модернізацію ринків праці, системи соціального захисту і сприяння більшому об'єднанню суспільства. Переваги економічного зростання мають поширюватися на усі регіони країн, посилюючи територіальну єдність. Єврокомісія під час підготовки стратегії «Європа 2020» позначає, що інклюзивне зростання включає в себе: повне використання трудового потенціалу, зниження бідності та її наслідків, розвиток соціальної залученості, вилучення міжнародних соціальних проблем для подальшого економічного прогресу [2]. Таке комплексне бачення проблеми зростання і його інтегрованість у структурні реформи забезпечують диверсифікацію економіки і її перехід на «зелені принципи» через збільшення частки відновлених джерел енергії. Важливо мати залученість в процес інклюзивного розвитку різних секторів економіки (не тільки високотехнологічних) при акценті на інфраструктуру, як необхідну умову інклюзивності і сталості зростання. Дана стратегія є важливою також з точки зору об'єднання держав на міжнародному рівні, яка пояснюється сприянням покращення економічних відносин завдяки захисній гуманістичній ідеї.

Дана стратегія пропонує сім напрямів діяльності для досягнення інклюзивного зростання на міжнародному рівні. Якщо їх пристосувати під економіку України задля міжнародного спрямування інклюзивного розвитку, то вони б були такими:

1. Інноваційний напрямок розвитку, а саме об'єднання зусиль для застосування їх у всіх сферах життя і розвитку економіки.

2. Освітній розвиток, стимулювання самоосвіту та залучення молоді до ринку праці.

3. Діджиталізація, тобто створення такої системи, яка дозволила усім сферам долучитися до цифрового простору на всіх територіях країни, усіх прошарків населення.

4. Відповідальне споживання ресурсів, залучення новітніх технологій зі збереження енергії, зниження залежності зростання економіки від споживання ресурсів.

5. Світова конкурентоспроможність підприємств. Долучення до глобалізаційних процесів та стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу.

6. Створення мобільних трудових ресурсів. Мобільність не лише територіальна, а й кваліфікаційна (отримання нових навичок та знань).

7. Боротьба з бідністю. Створення нових робочих місць зменшення бідності за рахунок розвитку економіки та ефективного перерозподілу доходів у всіх галузях.

До зазначених пунктів можливо було б додати ще й екологічну складову розвитку, так як це міжнародна проблема до якої необхідно долучатися усім країнам світу, незалежно від їхнього рівня розвитку.

Україна знаходиться лише на порозі до інклюзивного розвитку. Вже почали запроваджуватися реформи, що були затверджені в стратегії «Україна – 2020 року». Її метою було досягнення українською економікою європейських стандартів життя та можливості конкурувати на світовій арені. Стратегія інклюзивного зростання України має бути пріоритетним для визнання держави на міжнародному рівні, зокрема для країн ЄС, до яких прагнемо.

Отже, для переходу України на інноваційний шлях розвитку потрібна активна комплексна інноваційна політика держави, що включає найважливіший компонент – гуманітарний складник [3]. Разом із тим інноваційна політика, що реалізується нині в нашій державі, має переважно технологічний характер, впровадженню інновацій в соціальній сфері приділяється недостатня увага. Питання підвищення якості життя населення на основі активізації соціальної відповідальності бізнесу, освоєння інклюзивних інновацій залишаються недостатньо розробленими аспектом теоретико- методологічних підходів. Україна має величезний потенціал, подеколи навіть значні переваги перед іншими розвиненими країнами, але розкрити його можна лише впроваджуючи радикальні зміни, до яких на даний момент країна ще не дійшла. Інклюзивне зростання – це крок вперед до міжнародного співробітництва та економічного прогресу, тож Україна має усі шанси увійти до лідерів країн Європейського Союзу.

Література:

1. Галасюк В. Пути перехода Украины к инклюзивной экономике. URL: <http://hyser.com.ua/economics/puti-perehodaukrainy-k-inklyuzivnoj-ekonomike-eksperty-145320>
2. Inclusive Growth: Measurement and Determinants. Washington DC: IMF, 2013. URL: <http://www.imf.org/external/pubs/cat/longres.aspx?sk=40613.0>
3. Базиліук А. В., Жулин О. В. Інклюзивне зростання як основа економічного розвитку. *Економіка та управління на транспорті*. 2015. Вип. 1. с. 19-29. URL: <http://nbu.gov.ua>
4. Прогнімак О. Д. Інклюзивний розвиток України: перешкоди vs перспективи. *Економічний вісник Донбасу*, 2018. № 1(51). С. 187-197. URL: [http://www.evd-journal.org/download/2018/1\(51\)/pdf/26-Prohnyamak.pdf](http://www.evd-journal.org/download/2018/1(51)/pdf/26-Prohnyamak.pdf)

Слободян Володимир

*кандидат економічних наук, доцент,
викладач кафедри обліку і оподаткування Подільського спеціального
навально-реабілітаційного соціально-економічного коледжу,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВА В ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДОЇ ЛЮДИНИ З ФІЗИЧНИМИ ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ

Не має необхідності доводити твердження, що найбільш реалізуються фахові можливості людини тільки тоді, коли її реальні можливості та прагнення відповідають потребам суб'єктів господарської та іншої діяльності. Це твердження цілком стосується фахівців облікової професії, які мають дещо обмежені фізичні можливості. І тут, безперечно, є суттєві позитивні моменти, які дозволяють такій молодій людині реалізувати свої можливості не гірше інших фахівців цієї галузі.

Перш за все слід відмітити, що професія бухгалтера характеризується досить виваженим підходом до оцінки реального стану підприємства чи установи, необхідністю детально аналізувати кожен факт діяльності та пропонувати обґрунтовані рішення для менеджменту. В обов'язки фахівця з бухгалтерського обліку входять ведення податкового та управлінського обліку, нарахування заробітної плати персоналу підприємства, проведення виплат за цивільними угодами, підготовка та подання податкової та фінансової звітності. Крім того бухгалтер бере участь в проведенні інвентаризації, активно взаємодіє з банками

та кредитними організаціями, займається зовнішньоекономічною діяльністю. Для цього йому потрібно мати відповідну (і досить високу) освіченість, “посидючий” характер та інші аналогічні чинники, якими характеризуються люди з обмеженими фізичними можливостями. Обов’язковою умовою роботи на посаді бухгалтера є знання законодавства взагалі і, бухгалтерського та податкового законодавства, зокрема.

З іншого боку, сучасна нормативна база та практика бухгалтерського обліку дозволяє реалізувати можливості бухгалтерських працівників в залежності від конкретних обставин. Мова йде про можливість підприємства реалізувати свою облікову політику, основи якої були закладені реформою вітчизняної системи бухгалтерського обліку 2000 року. В той час були прийняті ряд нормативних документів (Закон “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні”, Національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку тощо), які є основою для формування облікової політики підприємства в цілому, так і щодо питання, яке розглядається.

Зокрема, в згаданих нормативних документах введено фактично нове поняття для вітчизняного бухгалтерського обліку – облікова політика. В Національному положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності” визначено, що “облікова політика – сукупність принципів, методів і процедур, які використовуються підприємством для складання та подання фінансової звітності” [1, с. 3]. Ці принципи, методи та процедури розкриті в інших Положеннях (стандартах) бухгалтерського обліку, де для підприємств рекомендуються варіанти ведення бухгалтерського обліку в залежності від конкретних умов та проголошених цілей організації. По суті, облікова політика – це вибір підприємством конкретної методичної та організовуючої форми бухгалтерського обліку, яка найбільш буде сприяти досягненню цілей організації.

Однією із складових облікової політики є вибір підприємством якраз організаційної форми бухгалтерського обліку. Відповідно до Закону України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” підприємство обирає одну з чотирьох форм :

- введення до штату підприємства бухгалтера або створення бухгалтерії на чолі з головним бухгалтером ;
- користування послугами спеціаліста з бухгалтерського обліку, зареєстрованого як підприємець без створення юридичної особи ;
- ведення на договірних засадах бухгалтерського обліку централізованою бухгалтерією або підприємством, суб’єктом підприємницької діяльності в сфері бухгалтерського обліку та/або аудиторської діяльності ;
- самостійне ведення бухгалтерського обліку та складання звітності безпосередньо керівником або власником підприємства [2, с. 5].

Це означає що, що фахівці з бухгалтерського обліку – особи з деякими фізичними обмеженнями мають можливість вибрати для себе найбільш

підходяще для себе підприємство або запропонувати свій варіант, зокрема виступити як спеціаліст з бухгалтерського обліку і зареєструватись як підприємець без створення юридичної особи.

Цей варіант передбачає укладання з підприємством угоди, в якій обумовлюються взаємні обов'язки та завдання сторін. При цьому підприємець не є штатним працівником підприємства і може мати кілька таких угод [3, с.162]. Відносно новим є бухгалтерське обслуговування. Його суть полягає в тому, що підприємство наймає штатного працівника компанії, яка надає аутсорсингової компанії.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що сьогодення нормативно-правова база бухгалтерського обліку дозволяє вибирати як складову облікової політики організаційну форму бухгалтерського обліку. У зв'язку з цим фахівці з бухгалтерського обліку можуть бути як у штаті підприємства і підпорядковуватись Правилам внутрішнього трудового розпорядку, так і виконувати роботу як приватний підприємець з можливістю не бути присутнім в підприємстві, яке він обслуговує. Останній момент особливо є важливим якраз для людей з обмеженими фізичними можливостями. Тому, щоб працювати, наприклад вдома, сприяє також потужний розвиток інформаційних технологій.

Література:

1. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності”. URL : <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні. Закон України № 996-XIV від 16.07.1999 р. URL : www.rada.gov.ua
3. Правдюк Н. Л., Коваль Л. В., Коваль О.В. Облікова політика підприємства : навчальний посібник / Н. Л. Правдюк, Л. В. Коваль, О.В. Коваль.- Київ : “Центр учбової літератури”., 2020. 647 с.

Стецько Микола

доктор економічних наук, доцент,

доцент кафедри фінансового менеджменту та страхування

Західноукраїнського національного університету (м. Тернопіль), Україна

ПУБЛІЧНЕ РОЗМІЩЕННЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ НА ФОНДОВИХ РИНКАХ: МОТИВИ, ТЕНДЕНЦІЇ ТА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК З НАЦІОНАЛЬНОЮ СТРАТЕГІЄЮ ФІНАНСОВОЇ ІНКЛЮЗИВНОСТІ

З точки зору теорії фінансів фінансовий ринок включає в себе частину економічної системи вільного ринку, в якій будь-які особи можуть торгувати

цінними паперами та іншими специфічними фінансовими інструментами за цінами, що відображають попит і пропозицію. Фінансовим ринкам, зокрема, фондовим, притаманна специфіка, що обумовлена реалізацією особливих фінансових продуктів і особливостями взаємодії між покупцями і продавцями. Причому фондовий ринок сприяє мобілізації капіталу, розвитку міжнародної торгівлі, підвищенню ліквідності, передачі ризику, що дає змогу значно підвищити рівень інтеграції фінансових інструментів для глобальних операцій.

Загальновідомо, що первинне публічне розміщення акцій (ІРО), є фінансовою послугою та першим продажем корпоративних прав на фондовому ринку. Окрім того, процес ІРО має безліч позитивних моментів для компаній. Успішне розміщення цінних паперів на фондовому ринку може надати компаніям можливості підвищення своєї капіталізації, покращення диверсифікованості своєї ресурсної бази, забезпечення доступу до більш дешевих фінансових ресурсів. У найкращому становищі, як правило, опиняються компанії, чії акції продаються у перші дні. Однак, ІРО не завжди можуть бути успішними. Якщо акції довгий час не реалізуються, то в цьому випадку інвестори можуть втратити довіру і ціна на акції буде зменшуватись, що призведе до невдалого ІРО.

Інклюзія (від англ. inclusion – включення) – інтенсифікація ступеня залучення всіх громадян до різних сфер життя суспільства, в тому числі це є «доступ до широкого спектру фінансових продуктів і фінансових послуг, котрі є доступними і надаються за виваженою ціною, корисні та здатні задовольнити потреби домашніх господарств і підприємств, а також які надаються відповідально та стабільно» (згідно визначення Організації Об'єднаних Націй та Світового банку) [1].

В даному контексті економічний зміст поняття фінансової інклюзивності розкривається за допомогою визначення «фінансового охоплення» та «фінансового включення».

Під «фінансовим охопленням» слід розуміти доступ споживачів до базових фінансових послуг, який передбачає відсутність цінових і нецінових перешкод для їхнього отримання.

Поряд з тим доступність основних фінансових послуг для споживачів є важливим індикатором розвиненості фінансового ринку. Доступність до будь-яких фінансових послуг є важливим інструментом формування конкурентоспроможності вітчизняної економіки тому, що фінансовий сектор стимулює зростання добробуту населення, а також сприяє розвитку підприємництва.

Визначена проблема окреслила появу такого поняття, як «фінансова інклюзивність», що означає доступність до фінансових послуг для різноманітних споживачів. вдосконалена та інклюзивна фінансова система допомагає знизити накладні витрати та водночас стимулює інвестиційні рішення і технологічні інновації.

В Україні проблеми виходу компаній на фондовий ринок досліджуються у працях таких економістів як: О. Андрощук, Л. Дудинець [1], О. Мозговий, С. Науменкова [2], Г. Рогов [3], О. Терещенко, І. Школьник [4] та ін.

На сьогоднішній день питання залучення фінансових ресурсів підприємствами на основі IPO є надзвичайно актуальним, що зумовлено динамічним розвитком як вітчизняного, так і міжнародного ринків капіталів.

Вивчення публікацій, які присвячені розвитку ринку корпоративних цінних паперів, показує, що у роботах вітчизняних науковців, головні акценти ставляться, перш за все, на окремих технічних питаннях розміщення акцій, порядку їхньої реєстрації, формування проспекту емісії, уточнення понятійного апарату у відповідній сфері, удосконалення системи регулювання банківських операцій на ринку корпоративних цінних паперів тощо.

Інформація, яка наведена в світових аналітичних агенціях свідчить, що в цілому ринок IPO зростає. Це стосується як кількості операцій, так і загального обсягу залучення коштів та середнього розміру однієї операції. Історичний рекорд щодо обсягу та кількості IPO було зафіксовано у 2007 р. Найбільший IPO за обсягом залучення коштів було зафіксовано у 2014 році. У результаті первинної емісії акцій китайським інтернет-гігантом «Alibaba» було залучено 25 млрд дол США. Розміщення відбулося на Нью-Йоркській фондовій біржі [5].

Глобальні тенденції щодо залучення коштів через IPO протягом січня-березня 2020-2021 рр. характеризують дані таблиці 1, де виокремлено три, найбільш значимі у глобальному вимірі регіони: Північна та Південна Америка, ЕМЕІА (Європа, Близький Схід, Індія та Африка) та Азійсько-тихоокеанський регіон (АТР).

Згідно даних аналітичних звітів ЕУ, у січні-березні 2021 року на світових фондових ринках було здійснено 430 угод IPO на суму 105,6 млрд дол США. Усе це свідчить про те, порівнянні з аналогічним періодом минулого року кількість IPO зросла на 85%, а відповідно їхній обсяг також на 271%. Лідерами світового ринку IPO у I кварталі 2021 року серед фондових бірж були Nasdaq – 72 IPO обсягом 24,3 млрд дол США, Hong Kong (HKEx and GEM) – 32 IPO обсягом 17,1 млрд дол США та New York Stock Exchange – 27 IPO обсягом 16,8 млрд дол США. У галузевому розрізі лідерами виявилися технологічний сектор – 111 IPO обсягом 46,1 млрд дол США, сектор охорони здоров'я – 78 IPO обсягом 14 млрд дол США та промисловість – 57 IPO обсягом 6,3 млрд дол США [5].

Таблиця 1

Регіональна структура IPO за обсягами залучення коштів, січень-березень 2020 та 2021 рр., в млрд дол США [6]

Рік (січень-березень)	Північна та Південна Америка	ЕМЕІА*	АТР**
2020	8,3	3,5	16,7
2021	45,2	26,1	34,3

*ЕМЕІА – Європа, Близький Схід, Індія та Африка;

**АТР – Азійсько-тихоокеанський регіон

Найбільшими IPO у січні-березні 2021 року стали первинні публічні розміщення компаній Kuaishou Technology – на суму 6,42 млрд дол США, Coupang Inc. – на суму 4,6 млрд дол США та InPost SA – на суму 3,9 млрд дол США. За підсумками звітного періоду в Північній та Південній Америці відбулося 121 IPO обсягом 45,2 млрд дол США. (збільшення у порівнянні з I кварталом 2020 року на 218% та 446% відповідно), в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні – 200 IPO обсягом 34,3 млрд дол США. (у порівнянні з I кварталом 2020 року кількість угод збільшилась на 28%, а їхній обсяг – на 105%), у регіоні EMEA – 109 IPO обсягом 26,1 млрд дол США (кількість IPO у порівнянні з I кварталом 2020 року збільшилась на 179%, а їхній обсяг – на 646%) [7].

Наслідком неадекватного розвитку вітчизняного фондового ринку, монополізації окремих його сегментів, відсутності ефективних індикаторів оцінки підприємств та чітких правил гри у вигляді однозначних законодавчих актів є «втеча» багатьох привабливих емітентів на іноземні фондові ринки. Високі накладні витрати, пов'язані з виходом українських підприємств на міжнародні ринки капіталів не є стримуючим фактором щодо розміщення акцій та облігацій крупних компаній на зарубіжних фондових майданчиках. Можна припустити, що гіпотетична грошова оцінка ризиків, пов'язаних із розміщенням цінних паперів на вітчизняному фондовому ринку є вищою, ніж зазначені накладні витрати. Основним чинником, який спонукає вітчизняні корпорації до розміщення цінних паперів на зарубіжних ринках є те, що загальні витрати на капітал (з врахуванням підвищених накладних витрат), залучений на міжнародних ринках є нижчими, ніж ставка витрат на капітал, що залучається на українському ринку.

В умовах посилення міжнародної конкуренції за фінансові ресурси, питання залучення капіталу на основі первісного розміщення акцій (Initial Public Offering, IPO) та єврооблігацій на міжнародних ринках є надзвичайно актуальним. Це питання доцільно розглядати крізь призму заходів, пов'язаних з інтеграцією українських корпорацій у міжнародні ринки капіталів. Мова перш за все йде про заходи із запровадження міжнародних стандартів фінансової звітності, перехід на систему вартісно-орієнтованого управління з активним використанням технологій інвестор-рілейшнз, запровадження високих стандартів фінансового менеджменту та корпоративного управління.

Таким чином, в Україні сформувався значний відкладений попит на IPO як інструмент залучення капіталу, бо через високі фінансові ризики в Україні IPO для вітчизняних компаній на світових фінансових ринках залишається достатньо віддаленою перспективою. Описана ситуація на фондовому ринку змушує компанії шукати альтернативні джерела фінансування – інвестиції з боку інвестиційних фондів, створення спільних підприємств зі стратегічними інвесторами або продаж їм контрольних пакетів акцій. Очікується, що після завершення негативних кон'юнктурних коливань (політичних, економічних та

пов'язаних з пандемією) в Україні розпочнеться нове економічне зростання, в тому числі на ринку IPO.

Таким чином, поточна ситуація в Україні та неготовність вітчизняних компаній виходити на світові ринки капіталів свідчать про їхню негативну волатильність, що пояснюється як певними негативними факторами, починаючи від нестабільності політичної ситуації та закінчуючи низкою дефолтів акціонерних товариств, які проводили IPO на міжнародних фондових майданчиках, що, в кінцевому рахунку, завдало значної шкоди репутації України, а, відповідно, і компаніям, що раніше планували первинні розміщення цінних паперів на світових фінансових ринках. Будь-які негативні випадки за участю українських компаній чи невважені політичні рішення будуть негативно впливати на подальшу можливість залучення коштів на світових ринках капіталу.

У підсумку можна стверджувати, що стратегія сприяння фінансовій інклюзивності в Україні повинна базуватися на покращенні якості фінансових послуг для споживачів, котрі вже мають до них доступ і розширенні надання відповідних послуг тій частині зацікавлених осіб, яка не має на даний час доступу до них взагалі.

Саме на вирішення цих проблем мають бути спрямовані подальші дослідження у даній сфері, адже це сприятиме формуванню підґрунтя для стабільного довгострокового зростання вітчизняної економіки та припливу інвестицій в Україну.

Література:

1. Дудинець Л. А., Верней О. Є. Фінансова інклюзивність та її детермінанти. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2018. Випуск 2 (130). С. 8–13.
2. Науменкова С. В. Фінансова інклюзивність: економічний зміст та підходи до вимірювання. Актуальні проблеми економіки. 2015. № 4. С. 363–371.
3. Рогов Г. К. Фактори вибору виду розміщення акцій. Бізнес-Інформ. 2014. № 3. С. 311–316.
4. Школьник І. О., Кремень В. Періодизація розвитку фінансового сектору та фінансового нагляду в Україні. Фінанси України. 2018. № 3. С. 97–115.
5. Dealogic, Thomson Financial. Ernst & Young, december-2017 (2017) URL: [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-pe-capital-briefing-december-2017/\\$FILE/ey-pe-capital-briefing-december-2017.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-pe-capital-briefing-december-2017/$FILE/ey-pe-capital-briefing-december-2017.pdf)
6. Ernst & Young (2021) URL: https://assets.ey.com/content/dam/ey-sites/ey-com/en_gl/topics/ipo/ey-global-ipo-trends-2021-q1-v1.pdf
7. Світовий ринок IPO б'є рекорди. FinPost (2021) URL: <http://finpost.com.ua/news/21304>

Сушарник Ярослав
кандидат економічних наук
викладач кафедри фінансів і економіки Подільського
спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу
м. Кам'янець-Подільський, Україна

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ РЕНТАБЕЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Однією з найважливіших складових фінансової політики підприємства є політика максимізації прибутку. Вважають, що прибуток є узагальнюючим показником діяльності підприємства, однак, він недостатньо точно відображає ефективність підприємницької діяльності. Найточнішу оцінку функціонування підприємства дає рентабельність.

Рентабельність є відносним показником, що характеризує потенціал підприємства у діловому співробітництві, є гарантом ефективної реалізації економічних інтересів усіх учасників господарської діяльності як самого підприємства, так і його контрагентів. Аналіз і пошук шляхів підвищення рентабельності дозволяє суб'єкту господарювання виявити тенденції розвитку та резерви розширення діяльності задля ефективного функціонування.

Рентабельність є похідним поняттям від німецького «rentabel», що перекладають як «рентабельний», «прибутковий», «вигідний», «самоокупний», або від слова «рента», що у буквальному розумінні означає «дохід». Дослідженням сутності поняття «рентабельність» та пошуком шляхів підвищення її рівня займалися різні науковці (табл. 1).

Таблиця 1

Підходи різних науковців до визначення сутності поняття рентабельності

Автор 1	Трактування сутності поняття 2	Ключові слова 3
Білик М., Павловська О., Притуляк Н., Невмержицька Н. [3]	Відносний показник, рівень прибутковості, вимірюваний у відсотках. Точніше, ніж прибуток, характеризує кінцеві результати господарської діяльності підприємства, оскільки її величина відбиває співвідношення отриманого результату з наявними чи використаними ресурсами	Відносний показник, рівень прибутковості
Дронова А. [4]	Індикатор, що характеризує ефективність фінансово- економічного механізму та прибутковість діяльності підприємства за умов жорсткої ринкової конкуренції, а також економічної кризи; відбиває адекватність системи управління та доцільність управлінських заходів у процесі функціонування торговельного підприємства	Індикатор ефективності та прибутковості діяльності підприємства

Секція I «Парадигма реабілітації в системі економіки країни»

Опарін В. [5]	Якісний вартісний показник, що характеризує рівень віддачі витрат або ступінь використання наявних ресурсів у процесі виробництва та реалізації товарів, робіт і послуг. Підприємство вважають рентабельним, якщо його результати від реалізації продукції покривають витрати виробництва й утворюють суму прибутку, достатню для нормального функціонування підприємства	Якісний вартісний показник рівня віддачі витрат
Самуельсон П. [1]	Безумовний дохід від факторів виробництва, винагорода за підприємницьку діяльність, технічні нововведення й удосконалення, уміння ризикувати за умов невизначеності; монопольний дохід, етична категорія	Безумовний дохід від факторів виробництва
Тітов М. [6]	Стан фірми, коли сума витрат на виробництво й реалізацію цієї продукції	Стан фірми, коли сума витрат

Частина авторів характеризують рентабельність як відносну величину, індикатор, показник. Так, Білик М. та Блажевич О. зауважують, що рентабельність є відносним показником прибутковості, інтенсивності виробництва. Рентабельність характеризує розвиток, оскільки лише за умов відносно високої стабільної рентабельності можна досягти розширеного відтворення виробництва, тобто власне процесу розвитку. Тому підприємство повинно бути націлене саме на забезпечення високого показника рентабельності підприємства [3; 6].

Рентабельність є індикатором, що відбиває адекватність системи управління та доцільність управлінських заходів у процесі функціонування торговельного підприємства [4]. Наведене визначення поняття рентабельності належить Дроновій А., воно є справедливим не лише для торговельних підприємств. Рентабельність є критерієм, що вміщує вплив усіх факторів роботи суб'єкта господарювання. Рівень рентабельності може бути визначений як відсоткове відношення суми одержаного прибутку до будь-якого показника: обсягу товарообігу, величини витрат обігу, середнього розміру основних фондів і оборотних коштів, суми фонду оплати праці та ін. [4].

Опарін В. розглядає рентабельність як якісний вартісний показник, що характеризує рівень віддачі витрат. Такий підхід також є правильним, він розкриває одну зі сторін рентабельності. Група показників рентабельності містить у тому числі і витратні показники, що характеризують ефективність здійснюваних витрат і використовуваних ресурсів [5].

Поддєрьогін А., Чумаченко М., Шеремет А. розглядають рентабельність як показник рівня доходності продукції, показник економічної ефективності виробництва, ефективності господарської діяльності. Основним показником

господарської діяльності може бути критерій досягнення поставлених планових цілей, критерій спрямованих у бюджет фінансових ресурсів та ін.

Тому визначення, запропоноване Шереметом А., потребує уточнення: рентабельність є основним показником ефективності господарської діяльності для організацій, що є націленими на отримання прибутку у короткостроковому періоді.

Існують також інші підходи до визначення сутності поняття «рентабельність». Визначення, пропонує Тітовим М., не повністю відображає сутність поняття рентабельність. Рентабельність відбиває рівень прибутковості щодо визначеної бази. Підприємство є рентабельним, якщо суми витрат на виробництво та реалізацію, а й для утворення прибутку [6].

Поняття рентабельності можна розглядати і як ступінь віддачі від використання факторів виробництва. Так, відомий американський науковець-економіст Самуельсон П. зауважує, що рентабельність є безумовним доходом від факторів виробництва [1]. Однак, за сучасних умов із розвитком ринкових відносин рентабельність стала охоплювати й інші сторони економічної діяльності суб'єкта господарювання (виробничу, підприємницьку, інвестиційну та ін.).

На відміну від прибутку, рентабельність характеризує ефективність фінансової діяльності будь-якого конкретного економічного суб'єкта щодо всіх інших (індивідуальних підприємців, організацій, регіонів, окремих країн і світу загалом), незалежно від розмірів і характеру економічної діяльності. Ця якість додає рентабельності, з одного боку, форми економічної категорії, що виражає економічні відносини між економічними суб'єктами з приводу результативності використання фактора капіталу, а з іншого - характер об'єкта й інструмента фінансового менеджменту.

Роль і значення показника рентабельності полягають у тому, що:

- цей показник є одним з основних критеріїв оцінювання ефективності роботи підприємства;

- підвищення рентабельності характеризує мета підприємства будь-якої галузі у ринковій економіці;

- рентабельність є результативним, якісним показником діяльності підприємства;

- підвищення рентабельності сприяє підвищенню фінансової стійкості підприємства;

- збільшення рентабельності забезпечує перемогу підприємства у конкурентній боротьбі й сприяє виживанню підприємства за умов ринкової економіки;

- рентабельність має важливе значення для власників (акціонерів і засновників), оскільки за її збільшення зростає інтерес до цього підприємства,

зростає ціна акції;

- кредиторів і позичальників коштів рівень рентабельності цікавить із погляду реальності одержання відсотків за зобов'язаннями, зниження ризику неповернення позикових засобів, платоспроможності підприємства;

- динаміка рентабельності підприємства вивчається податковими службами, фондовими біржами, міністерствами;

- для підприємців показник рентабельності характеризує привабливість бізнесу у цій сфері [2;15].

Отже, рентабельність можна визначати як відносний показник, індикатор прибутковості, що характеризує зростання обсягів діяльності та ефективність використання наявних ресурсів. Рентабельність дає уявлення про достатність чи недостатність прибутку порівняно з іншими окремими величинами, що впливають на виробництво та реалізацію і взагалі на діяльність підприємства. Аналіз рентабельності підприємства найчастіше використовують для дослідження комплексу причинно-наслідкових взаємозв'язків найважливіших показників кінцевих результатів діяльності підприємства, наукового обґрунтування управлінських рішень.

Література:

1. Самуельсон П. Микроэкономика / пер. с англ. О. Л. Пелявского. М. : Вильямс, 2009. 752 с.
2. Бланк И. А. Управление прибылью. Киев : Ника-Центр, 2007. 766 с.
3. Білик М. Д., Павловська О. В., Притуляк Н. М., Невмержицька Н. Ю. Фінансовий аналіз : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2005. 592 с.
4. Дронова А. Ю. Рентабельність як складова оцінки ефективності діяльності торговельних підприємств на ринку нафтопродуктів України. *Економіка промисловості*. 2011. № 1. С. 140-146.
5. Опарін В. М. Фінансові ресурси: проблеми визначення та розміщення. *Вісник Національного банку України*. 2009. № 5. С. 11-16.
6. Тітов М. В. Моделювання ефективності використання активів підприємства на основі методології розв'язання зворотних задач. *Актуальні проблеми економіки*. 2006. № 11. С. 32-41.

Сушик Олександр

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри цифрових освітніх технологій,
Луцького національного технічного університету,
м. Луцьк, Україна*

Сушик Ірина

*кандидат історичних наук, доцент кафедри соціогуманітарних технологій,
Луцького національного технічного університету,
м. Луцьк, Україна*

КЛАСТЕРНИЙ ПІДХІД ДО РЕФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ ЯК ФОРМА СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА

Світова економіка та ринок праці України диктують свої вимоги до системи освіти загалом і професійної, зокрема. Модернізація професійно-технічної освіти, її адаптації до ринку праці актуальна як ніколи, особливо в умовах децентралізації. Незавершеність реформ призвели до того, що вся система професійно-технічної освіти тривалий час перебуває у невизначеному стані з точки зору її структури, дидактичних програм, управління і фінансування. Для успішності політики реформ у системі професійно-технічної освіти необхідно брати до уваги її комплексний характер, враховувати тісний зв'язок професійної освіти з системою праці і зайнятості [1, с.127].

Реформа професійної освіти повинна включати інклюзивну складову – ліквідацію соціальної ізоляції (виключення), пошук ефективних способів урахування питань багатоманітності, підвищення уваги до учнів «групи ризику» тощо. Постановою Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 636 було затверджено порядок організації інклюзивного навчання у закладах професійної (професійно-технічної) освіти. Документом визначено організаційні засади інклюзивного навчання у таких закладах освіти незалежно від форми власності та підпорядкування з метою реалізації права осіб з особливими освітніми потребами на здобування якісної професійної (професійно-технічної) освіти, перепідготовку та підвищення кваліфікації з урахуванням їх потреб та можливостей.

Процес децентралізації підштовхнув до реформування заклади професійно-технічної освіти. Законом України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» видатки на підготовку кадрів у професійно-технічних та інших навчальних закладах передано у місцеві бюджети. Стратегія розвитку цієї галузі визначається пріоритетними напрямками соціально-економічного поступу України, утвердження національної системи освіти як головного чинника економічного й духовного розвитку українського народу; необхідністю адаптації до

демократичних і ринкових перетворень у суспільстві, що зумовлено входженням в європейський і світовий освітній та інформаційний простір.

Державна політика має сприяти у створенні тісної співпраці між закладом професійно-технічної освіти і реальним сектором економіки, де перші готують необхідні кадри з відповідними компетенціями. Слід усунути недосконалість в чинному законодавстві, яке б мало створити «економічні стимули кооперації між реальним сектором економіки і професійно-технічною освітою.

Стратегічні плани розвитку системи профтехосвіти слід розробляти враховуючи критерії зовнішньої ефективності: економіка, демографія, ринок праці, задоволення соціальних потреб; внутрішньої ефективності: якість професійної освіти в аспектах професійних та освітніх стандартів, кадрового потенціалу, матеріально-технічної бази, управління і фінансування.

Актуальною і обговорюваною в наукових колах є привабливість та дієвість кластерної філософії. Створення інноваційно-освітніх кластерів з широким залученням до викладацької діяльності висококваліфікованих виробничників та використанням матеріально-технічної бази підприємств роботодавців для практичної підготовки учнів. Такий підхід дозволить оптимізувати витрати та підвищити якість навчання, де випускник відразу буде готовий виконувати виробничі завдання, а головне – зацікавити бізнес до реальної співпраці та підвищити авторитет робітничих спеціальностей.

Зазначимо, що кластер розглядається в науці не лише як економічне утворення, а й як соціальне, що існує та функціонує у певному соціальному середовищі та залежить від його учасників і мети добровільного об'єднання. Кластерний розвиток економіки країни є однією з характерних ознак сучасної інноваційної економіки і має для освіти значні переваги. «Кластер» (від. англ. – cluster – «рости разом», «гроно», «скупчення» дослідники визначають як об'єднання кількох однорідних елементів, яке може розглядатися як самостійна одиниця, що володіє певними властивостями. Кластерна модель управління у сфері освітньої діяльності є ефективним інструментом, однак тривалим у часі і достатньо дороговартісним. Освітній кластер являє собою групу освітніх закладів, що знаходяться у партнерських відносинах з підприємствами галузі, які локалізовані на одній території, кінцевим продуктом діяльності яких є освітня послуга.

Економічною наукою поняття «кластер» розглядається як «сконцентрована за географічними ознаками група взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих постачальників і виробників послуг; фірм у відповідних галузях, а також пов'язаних з їхньою діяльністю організацій (наприклад, університетів, агенцій зі стандартизації, а також торгових об'єднань) у певних галузях, що конкурують, але разом з тим ведуть спільну діяльність» [2, с.187]. Освітній кластер, по суті, є однією з форм соціального партнерства, що здійснюється на загальнодержавному

та місцевому рівнях, в якій важливою умовою є рівноправність, прозорість та довіра між партнерами. В Україні керівники закладів системи професійної (професійно-технічної) освіти лише оволодівають навичками складання таких відносин, де кожен учасник кластера – рівноправний партнер, без участі якого неможливе досягнення спільної мети, зокрема, у підготовці конкурентоздатних фахівців.

Соціальне партнерство в освітній галузі є досить новим явищем, пов'язаним з розвитком демократії. В силу новизни воно ще не вивчене в достатній мірі та недооцінене організаторами професійної освіти, хоча, як показує зарубіжний досвід, може стати дієвим ресурсом управління галуззю.

Метою соціального партнерства є взаємодія навчальних закладів із центральними та місцевими органами влади, об'єднаннями роботодавців, профспілок, підприємствами різних форм власності й підпорядкування, органами служби зайнятості, іншими зацікавленими партнерами, спрямована на максимальне узгодження інтересів всіх учасників цього процесу. Вчені розглядають соціальне партнерство як більш високий рівень соціального діалогу, який передбачає вирівнювання статутних позицій його суб'єктів шляхом вироблення правових регуляторів, демократичних принципів управління, організаційної оформленості учасників соціально-партнерської взаємодії, їхніх представницьких структур, повної самоідентифікованості сторін зі своєю соціальною групою, усвідомленні спільності інтересів, цінностей, норм з останньою [3, с. 19].

Соціальне партнерство передбачає об'єднання закладів освіти з бізнес-структурами та суб'єктами громадянського суспільства (громадськими організаціями, політичними партіями тощо) на відповідних нормативно-правових засадах (підписанні угод, договорів, меморандумів, спільних постанов, спільних рішень, спільних наказів, інших підзаконних локальних нормативно-правових актів, передбачених чинним законодавством). Освітні заклади мають стати рівноправними учасниками партнерських домовленостей.

Освітній кластер – це явище, яке виникає на ґрунті добровільного об'єднання суб'єктів господарювання, що мають близьке територіальне розміщення задля досягнення спільних взаємовигідних цілей з метою здобуття конкурентних переваг та довгострокового партнерства.

У зв'язку з тим, що метою будь-якого освітнього кластера є «об'єднання, інтенсифікація зусиль, можливостей, потенціалу суб'єктів інноваційної структури задля формування взаємоузгоджених дій, спрямованих на покращення якості регіональної освіти, її конкурентоспроможності на вітчизняному та світовому рівнях» [4, с. 36], то для її досягнення важливий процес кластеризації.

До основних ознак кластера відносять такі характеристики: наявність підприємства-лідера, що визначає довгострокову спільну стратегію; системи

управління, що забезпечують централізований контроль і аналіз; виробничий ланцюжок, який забезпечує стійкість кластера як системи; стійкість стратегічних господарських зв'язків у межах кластерної системи, включаючи її міжрегіональні та міжнародні зв'язки; спеціалізація у виробництві товарів і послуг, чітко виражений фактор лідируючого (інтегруючого) продукту або послуги; критична маса (обсяг діяльності, за яким кластер стає стійким і впливовим); сприятливе середовище для розвитку інновацій; наявність спільної сировинної бази; спільність моделей виробничо-коопераційних та інших взаємодій суб'єктів господарювання [2, 187].

Таким чином, в процесі переформатування та модернізації системи професійної освіти в умовах децентралізації, зміщення акцентів з державного на регіональний рівень фінансування та управління закладів професійної освіти, дієвим інструментом змін можуть стати освітні кластери, як форма соціального партнерства – складний та різноманітний спосіб організації спільної діяльності учасників освітнього процесу й спільноти.

Література:

1. Новіков В.М. Розвиток професійно-технічної освіти в умовах децентралізації системи управління в Україні. *Демографія та соціальна економіка*. 2017. № 2 (30). С. 126-137.
2. Стойчик Т. І. Освітній кластер як форма соціального партнерства. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Педагогічні науки»* : зб. наук. праць. Київ : Атопол Груп, 2020. Вип. 11 (40). С. 183–198.
3. Міщенко Л. О., Міщенко Д. А. Система соціального партнерства на місцевому рівні як напрям розвитку соціально-культурної сфери в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. №5, березень 2019. С. 16-21.
4. Старєва А. М. Регіональний соціокультурний освітній кластер як організаційна умова вирішення проблеми оптимізації навчальних закладів. *Народна освіта*. 2012. Вип. 2(17), С. 34–41.

Тимків Андрій

*кандидат економічних наук, в. о. завідувача кафедри фінансів та економіки
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

Марунчак Оксана

*викладач фундаментальних та спеціальних дисциплін
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

КРЕДИТНА ПІДТРИМКА РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОГО СУСПІЛЬСТВА

Надзвичайно важливою проблемою в прагненні до розвитку суспільства рівних можливостей є абсолютне уникнення дискримінації людини незалежно до її поглядів, уподобань чи стану здоров'я. Така проблема передбачає функціонування механізму інклюзії як єдиного шляху гармонійної інтеграції окремих категорій осіб з інвалідністю. Цілком очевидно, що окрім охорони здоров'я, соціальних, освітніх програм розвитку, інклюзивний механізм у суспільстві рівних можливостей повинен забезпечити і фінансову підтримку відповідних категорій населення.

Конвенцією про права інвалідів ООН, зокрема статтею 12 пунктом 5 визначено, що «держави-учасниці вживають усіх належних і ефективних заходів для забезпечення рівних прав осіб з інвалідністю на володіння майном і його успадкування, на управління власними фінансовими справами, а також на рівний доступ до банківських позик, іпотечних кредитів та інших форм фінансового кредитування й забезпечують, щоб особи з інвалідністю не позбавлялися довільно свого майна» [1].

В класичному розумінні кредит можна визначити як певні відносини між кредитором та позичальником з приводу передачі останньому певної суми коштів або цінностей.

Як зазначають теоретики фінансової науки: «не можна, однак, не помітити, що завдяки кредиту покупець отримує можливість придбати товар, не маючи грошей: замінюючи гроші, кредит не втрачає при цьому якості вартості, а лише набуває форму загального еквівалента» [2, с.11].

Незважаючи на видимі переваги кредитування, позичальнику слід пам'ятати, про основні принципи кредитування зокрема: цільовий характер, строковість, платність, поверненість та забезпеченість. З огляду на ці принципи, необхідно розуміти, що позичальник намагатиметься отримати власну «порцію»

доходу від видачі кредиту, а отже буде зацікавлений у вигідному розміщенні власних коштів.

Водночас, для позичальника кредит є не лише додаткове джерело надходжень коштів, але й через певний проміжок часу стає одним із головних напрямів витрат. Саме тому, завдання позичальника використати кредитні кошти таким чином, щоб гарантовані майбутні грошові потоки дозволили без вагомих втрат акумулювати суму повернення.

Ці аргументи наведені з метою розуміння ролі кредиту у інклюзивному механізмі суспільства рівних можливостей. Тобто, маємо на увазі те, що дохід особи з інвалідністю повинні забезпечити майбутні витрати, що пов'язані із поверненням позики.

На наш погляд, для забезпечення поверненості позик для особи з інвалідністю необхідно сформулювати певні принципи або, радше, рекомендації, зокрема:

1. При отриманні кредиту, необхідно зважити на власні можливості щодо його повернення і, за відсутності екстрених потреб (погіршення стану здоров'я, термінове лікування, потреба у засобах пересування, реабілітації тощо), акцентувати увагу на плату за нього і терміни повернення;

2. Розуміти, що незважаючи на особливе ставлення до особи з інвалідністю (підвищена увага персоналу та сторонніх осіб, сформованих умов доступності до фінансових послуг), кредитор бачить перед собою клієнта-позичальника від якого очікується отримання майбутніх вигод у вигляді комісійних надходжень та відсотків за користування кредитом;

3. Перед тим як обрати кредитора, позичальнику (особі з інвалідністю) необхідно проаналізувати і зважити на усі особливості відносин із обраним позичальником, адже це може бути не лише банк, як класичний кредитор, а й фінансова компанія із сумнівною споживчою якістю фінансових продуктів (по типу фінкомпаній – «швидкі гроші без довідки про доходи»), що в результаті може призвести до значних проблем як для самої особи так і для сторонніх осіб.

Деталізуючи кожну пораду, необхідно більш ґрунтовно окреслити усі сторони проблеми не лише з позиції позичальника, але й з позиції кредитора та держави. Відзначимо, що за даними міністерства соціальної політики кількість осіб з інвалідністю зростає (рис.1), а тому, зростає попит на фінансові продукти для такої категорії населення.

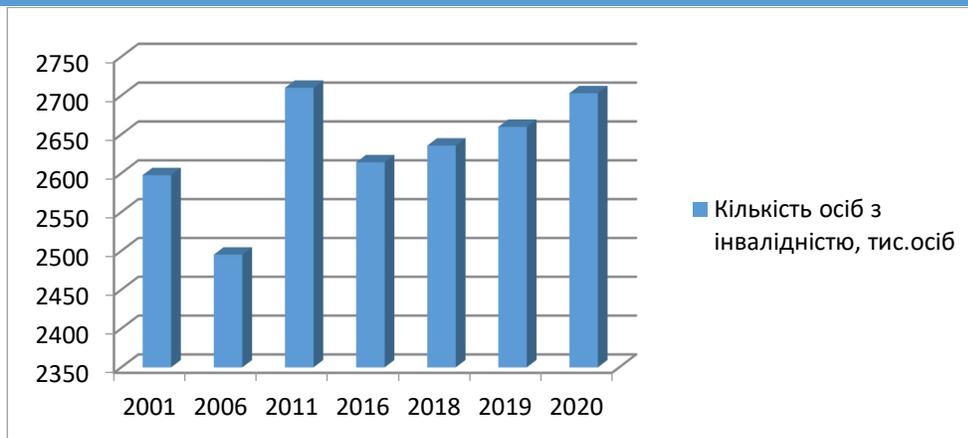

Рис. 1. Динаміка кількості осіб з інвалідністю*

*Примітка. Побудовано за даними [3]

Зважити на власні можливості (порада перша), особа з інвалідністю зможе лише отримавши певні суспільні та економічні гарантії, що закріплені на державному рівні через законодавче поле. В цьому контексті ми розуміємо сприяння здобуттю освіти особам з інвалідністю, вільному виборі місця роботи та реалізації права на працю, права на самореалізацію тощо.

При видачі кредиту (порада друга) кредитор повинен зважати, що категорія «особи з інвалідністю», це особи з високим рівнем ризику особливо в контексті їх працездатності і тому кредитні продукти для такої категорії осіб повинні передбачати цілий комплекс спеціальних заходів щодо мінімізації відповідних ризиків.

Досить велику роль у мінімізації кредитних ризиків відіграє держава, яка по суті може стати гарантом повернення кредиту, тобто свого роду поручителем. Тим самим відбуватиметься мінімізація кредитних ризиків. Для кредитора це дозволить практично не включати ризик у собівартість кредитного продукту і тим самим підвищити рівень його доступності для такої категорії населення як особи з інвалідністю. В контексті цього, зазначимо, що у повноцінному суспільстві рівних можливостей, особа з інвалідністю аж ніяк не розуміється особа з обмеженими можливостями. Це категорія осіб, що також володіє відповідним потенціалом для розвитку, можливостями для генерування і реалізації продуктивних ідей.

При виборі кредитора (порада третя), позичальник повинен володіти певними власними об'єктивними критеріями при виборі кредитора: довіра, фінансовий стан, відгуки про кредитора, конкурентні переваги. Водночас кредитор, повинен слідкувати за власною рекламою, а саме за об'єктивністю інформації, що подається.

Роль держави у цьому процесі відводиться у сфері контролю задля унеможливлення зловживань саме на наданні недобросовісної інформації та фінансового шахрайства.

Однією із важливих функцій держави окрім контролера є просвітницька функція, тобто розробка і реалізація державної програми підвищення рівня фінансової грамотності.

Відтак, з кожним роком зростає фінансове навантаження на державний бюджет в контексті соціальних виплат особам з інвалідністю. З огляду на це, держава повинна бути зацікавлена у дієвості інклюзивного механізму на шляху до формування суспільства рівних можливостей, а відтак, у створенні сприятливого середовища для використання усіх можливих джерел фінансування такої категорії населення як особи з інвалідністю.

Література:

1. Конвенція про права осіб з інвалідністю (Конвенція про права інвалідів)
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text
2. Лаврушин О. И. Базовые основы теории кредита и его использование в современной экономике. JOURNAL OF ECONOMIC REGULATION (Вопросы регулирования экономики). Том 8, № 2. 2017. с. 6-15.
3. Соціальний захист населення України. Статистичний збірник.
http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/07/zb_szn_2019.pdf

Шевчук Наталія

викладач кафедри обліку і оподаткування

Подільського спеціального навчально-реабілітаційного

соціально-економічного коледжу,

м. Кам'янець-Подільський, Україна

ІНТЕГРОВАНА ЗВІТНІСТЬ В УПРАВЛІННІ ПРИРОДНИМ РЕСУРСАМИ ПІДПРИЄМСТВА

Агропромислове виробництво займає провідну роль в національній економіці, є її стратегічною сферою. За даним Державної служби статистики України станом на 1 листопада 2017 року в Україні функціонувало 45558 сільськогосподарських підприємств із наявною площею сільськогосподарських угідь у 19960,2 тис. га та із площею ріллі 19267,6 тис. га, за січень-вересень 2019 року аграрні підприємства забезпечили - 13,6% ВВП, 18 % зайнятості суб'єктів господарювання та 6% податкових надходжень[3]. Відтак, належне управління природними ресурсами підприємства є критично важливим аспектом для сучасних аграрних підприємств, адже природні активи лежать в основі саме цього виробництва. Використовуючи природні ресурси у виробничих процесах агровиробник повинен усвідомлювати усі економічні та соціально-економічні

наслідки своєї діяльності. Тому, агровиробникам вкрай важливо трансформувати якісне управління природними ресурсами у фінансовий капітал. З іншого боку управління природним капіталом передбачає потребу у показниках, які зможуть як найкраще відобразити природні ресурси та привернути увагу інвесторів, клієнтів, інших стейкхолдерів.

Наразі питання визначення вартості природного капіталу для підприємства є досить складним, адже ресурси які залучені в процес виробництва, що надає природа представляють собою сукупність елементів, які є різними за своєю специфікою, які класифікують за різними ознаками: за походженням, за характером використання, за видом виробництва; за способом відтворення, за вичерпаністю, за найкращим видом господарського освоєння, за рівнем дефіцитності, за поновлюваністю. Також, в обліковій практиці існує декілька підходів у визначенні вартості природного капіталу (ринкової оцінки, ренти (дохідний підхід), затратний підхід, альтернативної вартості) та кілька методів оцінки за справедливою вартістю природних ресурсів і сільськогосподарської продукції (оцінка здійснюється на цінах активного ринку; в разі відсутності активного ринку за останньою ринковою ціною операції з такими активами; за ринковими цінами на подібні активи; за додатковими показниками, які характеризують рівень цін на біологічні активи і сільськогосподарську продукцію; разі відсутності інформації про ринкові ціни на біологічні активи за теперішньою вартістю майбутніх чистих грошових надходжень від активу)[2].

Нинішня фінансова звітність відображає природний ресурсний потенціал підприємства в загальному, не відокремлює окремо інформацію стосовно земельних ділянок і земель сільськогосподарського призначення. Усі земельні ділянки сільськогосподарського і несільськогосподарського призначення відображаються у складі основних засобів. Реалії вказують на низку проблем, які потребують розробки теоретико-методологічних засад, які б сприяли інформаційному удосконаленню бухгалтерської звітності. Як, зазначає колектив науковців ННЦ «Інститут аграрної економіки» в Україні спостерігається відсутність системності й послідовності у розробці та прийнятті законодавчого забезпечення земельних відносин, фрагментарне формування методології бухгалтерського обліку земель, що відчутно знижує ефективність інформаційного забезпечення управління земельними ресурсами аграрної галузі[1, с.235]. Не вирішує цієї проблеми, у відображенні природних ресурсів, і статистична форма звітності № 50-сг «Звіт про основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств», де інформація, також надається у загальному, основний акцент робиться на посівні площі, які подаються у натуральному вимірнику. Податкова декларація екологічного податку надає інформацію користувачам виключно з фіскальної точки зору.

Таким чином, питання визнання у бухгалтерському обліку і відображення інформації у звітності про природні ресурси, їх структуру, екологічні аспекти є досить актуальним і не вирішеним.

Політика енергоефективності та енергозбереження функціонуючих підприємств, стан природного середовища, в якому знаходиться підприємство, до і після реалізації запланованої стратегії розвитку, коефіцієнт небезпеки відходів, кількість і якість впроваджених заходів з попередження забруднення і це, ще неповний перелік показників, які цікавлять та зачіпають доволі широку аудиторію від співробітників підприємства до соціуму, який територіально або в інший спосіб пов'язані з підприємством. Проте, в Україні з 1 липня 2021 року починають діяти механізми ринку землі, при якому інвестор захоче прозоро бачити продуктивність аграрних ресурсів, ефективність їх використання, вартість їх відновлення. Інвестор потребує чіткої та зрозумілої інформації яка б забезпечила йому можливість орієнтуватися на ринку та надала орієнтир для інвестицій. Зі своєї сторони, суспільство турбує стан навколишнього середовища, екологічність виробництва, безпечна продукція, розмір сплачених податків; працівників цікавлять безпечні умови праці, соціальні гарантії, гарна зарплата, перспективність підприємства. Наразі при зміні бізнес-контексту, підприємствам вкрай необхідно реагувати на виклики сьогодення та задовольняти інформаційні запити стейкхолдерів. Формат інтегрованої звітності найкраще відповідає потребам сучасності, надає можливість відобразити широкій перелік інформаційних об'єктів обліку, в тому числі, і, наявні природні ресурси підприємства, їх склад, стан, структуру, ефективність використання, показати природну цінність та вразливість від кліматичних небезпек.

Інтегрована звітність це є новий вид бухгалтерської звітності який виник в результаті становлення концепції сталого розвитку, що розкриває економічний зміст звітної інформації, щодо фінансового, виробничого, людського, інтелектуального, природного і соціального капіталу та цілісне відображення діяльності підприємства – стратегії, ризиків, стійкості бізнес-моделі підприємства, метою складання якої є задоволення конкретних інформаційних потреб управлінської системи та зовнішніх користувачів[4, с.99].

Якісно визначена система фінансових, якісних, кількісних, аналітичних показників інтегрованої звітності при успішному виборі формату подачі інформації забезпечить відображення ресурсного потенціалу підприємства, аналітичні показники дають зрозуміти наскільки ефективно використовуються ресурси, аналітично-прогнозні можуть допомогти зробити прогноз із достатнім для практики рівнем точності.

Інтегрована звітність є одним з найперспективніших напрямів розвитку бухгалтерського обліку, що враховує сучасні світові тенденції розвитку економіки. При консолідації зусиль усіх зацікавлених сторін у створенні гарного методологічного підґрунтя для формування інтегрованої звітності в Україні та ознайомленні практикуючих бухгалтерів із перевагою донного виду звітності дозволить підприємствами якнайкраще розкрити власний потенціал.

Література:

1. Жук В.М. Галузеві стандарти обліку та фінансової звітності: Колективна монографія. В.М. Жук, Ю.С. Бездушна, Б.В. Мельничук та ін. Київ : Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», 2015. 368 с.
2. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 30 "Біологічні активи" URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1456-05#Text>
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/sg/ksgp/ksgp_u/ksgp_11_2017u.htm
4. Шевчук Н. С. Інтегрована звітність: поняття та економічна сутність. Економіка АПК. 2018. № 12. С. 95-102.

Яшина Алла

викладач кафедри фінансів та економіки Подільського спеціального навчально-реабілітаційного соціально-економічного коледжу, м. Кам'янець-Подільський, Україна

Щегельська Наталія

викладач кафедри фінансів та економіки Подільського спеціального навчально-реабілітаційного соціально-економічного коледжу, м. Кам'янець-Подільський, Україна

ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА МАЛИЙ ТА СЕРЕДНІЙ БІЗНЕС В УКРАЇНІ

Пандемія COVID-19 внесла суттєві зміни у звичний ритм життя як простих українців, так і в роботу підприємств малого та середнього бізнесу.

У зв'язку з кризовою ситуацією, викликаною карантинними заходами, український бізнес в 2020 р. опинився на межі виживання. Спад економіки, скорочення купівельної спроможності та зміна поведінки громадян, відсутність підтримки (або її неефективність) з боку держави призвели до скорочення виробництва, або навіть зупинки цілих галузей господарства. В умовах кризи держава запровадила жорстку регуляторну політику, що створила перепони для роботи, знижуючи рентабельність бізнесу. Насамперед під загрозою опинилися малі та середні підприємства [1, с.7].

На початку 2020 року бізнес очікував позитивних реформ, держава готувала запуск амбіційних ініціатив з розвитку малого підприємництва, але пандемія внесла свої корективи в плани та пріоритети бізнесу. Щоб прослідкувати

динаміку цих змін, потрібно порівняти дані з досліджень малого бізнесу у різні періоди 2020 року.

У лютому 2020 року Індекс настроїв малого бізнесу від Європейської Бізнес Асоціації продемонстрував зростання оптимізму серед представників малого та середнього бізнесу. Це дослідження проводиться третій рік поспіль і саме на початку 2020 року показник уперше вийшов з негативної площини, піднявшись до 3 балів з 5-ти можливих.

У порівнянні з 2019 роком, суттєво зросла кількість задоволених поточним станом справ у бізнесі — 42% проти 31,6%. Збільшилося також тих, хто очікував на покращення умов упродовж розпочатого року, а саме 58,7%. Тому майже половина підприємців, а саме 40,8%, планували розширити свою справу та збільшувати кількість найманих працівників. Водночас 44,6% мали намір збільшувати рівень заробітної плати своїм робітникам.

Після перших трьох тижнів жорсткого локдауну ситуація різко змінилася. Вже на початку квітня 2020 року більше не йшлося про розширення бізнесу, а натомість про його виживання. Так, близько 80% підприємств повідомили про втрату до 75% від своїх доходів. Опинившись в таких критичних умовах, кожен п'ятий представник малого та середнього бізнесу хотів закрити власну справу. Загалом, 48% респондентів експрес-опитування Unlimit Ukraine заявили, що будуть утримуватися від скорочення свого персоналу, а 26% планували зберегти заробітну плату працівників без змін. Водночас 31% підприємств заявили, що у випадку відсутності послаблень їм доведеться зменшити кількість працівників та 41% — скоротити зарплати. Водночас 60% підприємців заявили про частковий або повний перехід в дистанційний режим, що може дати їм гнучкості у разі погіршення ситуації.

Однак у вересні 2020 року опитування Unlimit Ukraine показало, що діджиталізація не є панацеєю для вирішення економічних проблем, викликаних пандемією. Так, 42% опитаних відповіли, що їхній бізнес не готовий до відновлення жорсткого локдауну [2].

В умовах непередбачуваних обмежень, малі підприємці втрачали можливість отримувати стабільний прибуток. Щоб врятувати свою справу, деякі зверталися до держави за фінансовою допомогою.

В якості заходів державної підтримки бізнесу, було введено часткове пом'якшення штрафних санкцій за несвоєчасну реєстрацію податкових накладних, несплату податків, невиконання домовленостей компанії із партнерами та фінустановами-кредиторами. Був запроваджений мораторій на проведення податкових перевірок, відтермінування сплати податку на доходи фізичних осіб, скасування для деяких категорій підприємців сплати ЄСВ на час дії карантину.

Вплив COVID-19 та карантинних обмежень на різні галузі економіки України проявився асиметрично, що вимагає окремих підходів для подолання негативних явищ у кожній сфері господарства. Збідніння населення та пов'язане з цим зменшення покупної спроможності населення України мають наслідком падіння доходів бізнесу у сервісних галузях — ритейл, готельно-ресторанний бізнес, туризм тощо. Певні галузі стикаються з необхідністю «виживання» в умовах карантинних обмежень — заборони на користування певними послугами або відвідування публічних місць.

Хоча українська влада й переймається проблемами підприємництва, масштаби державної допомоги все ж є досить скромними. При наявній підтримці та оптимістичному настрої в українського бізнесу є шанси подолати кризову ситуацію, хоч і зі значними втратами. Треба усвідомлювати, що проблеми малих підприємств не є тимчасовим явищем і не зникнуть із завершенням кризи. Перш за все, щоб дати бізнесу час на відновлення, було б правильно продовжити дії пільгових умов і після карантину. Необхідно також поступово переосмислювати наявну модель економіки та почати впроваджувати необхідні структурні зміни. Підтримку малого бізнесу слід здійснювати комплексно та на постійній основі. Щоб уникнути “напівзаходів”, коли начебто є допомога, але вона не відповідає дійсним потребам компаній, необхідно враховувати думку представників бізнесу та відстежувати їх проблеми і потреби [3, с. 66-67].

В умовах розповсюдження коронавірусної інфекції держава має обрати ту модель поведінки, яка з одного боку дозволить покращити епідемічну ситуацію, пом'якшити наслідки другої хвилі захворювання, а з іншої — зможе запобігти глибокій економічній кризі та збанкрутінню вітчизняного бізнесу.

Задля ефективної діяльності підприємців в Україні актуальним буде започаткування масштабних національних проєктів задля підтримки вітчизняного бізнес-сектора та національного виробника, передусім — розробка та реалізація урядових програм щодо збереження робочих місць шляхом зменшення кредитного навантаження на бізнес; перегляд механізмів захисту національного товаровиробника з урахуванням нових соціально-економічних умов, викликаних пандемією COVID-19.

Література:

1. Наслідки епідемії COVID-19 та карантинних заходів для провідних секторів економіки України. Дослідження за результатами глибинних інтерв'ю з власниками та топ-менеджерами українських компаній. Київ–Харків: Видавець О. А. Мірошніченко, 2020. 188 с.
2. Згадати все: яким видався 2020 рік для малого бізнесу в Україні? Олена Еро. Менеджер проєкту Unlimit Ukraine Європейська Бізнес Асоціація. URL: <https://eba.com.ua/zgadaty-vse-yakym-vydavsya-2020-rik-dlya-malogo-biznesu-v-ukrayini/>

3. Фещин М. М., Куцик В. І., Розвиток вітчизняного бізнесу в умовах карантину. ст 66-67. Проблеми та перспективи розвитку бізнесу в Україні : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. молодих вчених і студентів (м. Львів, 19 лютого 2021 р.) : тези доповідей. Львів : Львівський торговельно-економічний університет, 2021. 344 с.
4. Голодні та злі: як страждає і виживає український бізнес через карантин. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features>
5. Україна на карантині: моніторинг суспільних настроїв. URL: <http://ratinggroup.ua/research/ukrain>

СЕКЦІЯ II «ОСВІТА І ГУМАНІТАРНІ НАУКИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ»

Bramnik Mykhailo
computer science teacher
ORT Braude Colledge of Engeineering,
Carmiel, Israel

Марчак Тетяна
кандидат філологічних наук,
викладач кафедри соціальної роботи та психології
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ДОСВІД ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В ІЗРАЇЛІ: ІНКЛЮЗИВНІ КЛАСИ ТА СПЕЦІАЛЬНА ОСВІТА

В Ізраїлі вважають: всі діти повинні вчитися. Навіть лежачі діти з глибокою розумовою відсталістю закріплені за певною школою і навчаються вдома тому, що здатні: розрізняти звуки, смаки, аромати, фіксувати погляд, реагувати на звернення. Невелика кількість найважчих учнів – на домашньому навчанні і в спецустановах. Однак в Ізраїлі існують проекти для їх соціалізації: спільні спортивні заняття, свята, концерти, екскурсії з учнями звичайних шкіл, літні табори, взаємні «походи в гості»: діти зі спецустанов проводять день в масовій школі, і навпаки.

Семінари-тренінги для вчителів інклюзивних класів, директорів шкіл і працівників інклюзивно-ресурсних центрів (їх в Україні вже понад 400) проводило Міністерство освіти і науки України спільно з Посольством Держави Ізраїль та Ізраїльським центром міжнародного співробітництва Mashav. Ця організація вже понад 50 років займається передачею інноваційного досвіду в областях, в яких Ізраїль досяг чималих успіхів: освіті та охороні здоров'я. Зазвичай, це курси для фахівців, короткострокові і довгострокові консультації як супровід загальнодержавних проектів. У тренінгах побажали взяти участь понад дві тисячі осіб. Експерти відібрали їх не тільки за посадами і досвідом роботи, але і за розширеним мотиваційними листами.

За останні 30 років в Ізраїлі діє закон, згідно з яким діти з ООП вчать в звичайних школах. До спеціальних корекційних центрів діти направляють у виняткових випадках.

Вся система інклюзивної освіти в цій країні вибудована так, що про дитину з ООС піклується не тільки держава та її батьки, а й однокласники, друзі, співробітники освітніх організацій, волонтери.

Декларованою метою ізраїльських шкіл стають досягнення учня в навчанні в порівнянні не з нормативами і успіхами однокласників, а з його власними показниками.

Відмінні риси ізраїльської інклюзії – рання діагностика і особлива увага при підготовці до школи дітей з ООП за програмою «From prevention to inclusion» («Від попередження до інклюзії»). Її головна мета – надати дитині з обмеженими можливостями здоров'я максимальну підтримку в ранньому віці, щоб з шести років вона змогла навчатися в загальноосвітній школі.

З самого народження діти проходять регулярний скринінг стану здоров'я, за їх розвитком стежать педіатри, психіатри та клінічні психологи, а також фахівці з розвитку мовлення. З малюками з ДЦП та синдромом Дауна починають працювати через кілька місяців після їх народження, з дітьми з аутизмом – з 1-2 років.

За рік до школи всі діти відвідують дитячий сад, де проходять обов'язкову психологічну діагностику.

В ізраїльських школах для дітей з ООП працює так званий «транзитний перший клас» або клас інтенсивної корекції, після закінчення якого дитина або переходить до другого класу, або ще рік вчиться в транзитному класі, або направляється в спеціальну школу. В транзитному класі навчаються не більше 12 чоловік, кожен вчиться в своєму темпі, отримує допомогу психолога, дефектолога та спеціаліста з розвитку мовлення.

Дитині з ООП, яка перейшла в загальноосвітню школу, підбирають індивідуальний вид інклюзії. Вона може відвідувати змішані заняття в спеціальному класі (половина уроків проходить з асистентом, половина – з іншими учнями), а може вчитися в звичайному класі в супроводі тьютора або з додатковими перервами на відпочинок. Діти можуть проходити програму в полегшеній формі, а деякі занадто складні предмети і зовсім не відвідувати.

Також в школах передбачені альтернативні способи навчання для дітей за типами ООП – діти, які не розмовляють використовують для спілкування з учителем картинки або зображення, завдання для слабочуючих готуються в роздрукованому вигляді, а якщо дитина не може писати, їй дають можливість диктувати свої відповіді на гаджет.

Особливі умови інклюзії передбачені в ізраїльських школах і для навчання дітей з аутизмом – вони вчаться в спеціальних класах по 6-8 чоловік в супроводі двох вчителів і декількох тьюторів. Підтримку учням надають логопед, фахівці з розвитку емоційного інтелекту і сенсорної інтеграції. Для кращого розуміння і засвоєння матеріалу з дітьми займаються додатково. Незважаючи на те, що такі діти навчаються в спеціальних класах, вони не ізольовані від решти учнів і разом з ними беруть участь у святах і загальношкільних заходах, відвідують екскурсії. До старших класів спільне проведення часу дітей збільшується.

Для того щоб діти з особливостями краще адаптувалися до звичайної школи, широко практикуються програми підвищення обізнаності: в клас приходять батьки дитини з ООП і розповідають про особливості її здоров'я і поведінки.

Поширена і «зворотна інклюзія», коли звичайні діти відвідують корекційні заняття або уроки у спецкласах, займаються разом. Ці заходи – підвищення обізнаності та зворотна інклюзія, – дієва профілактика булінгу, а також значна компенсація нестачі уваги учням, що відстають у навчанні через проблеми зі здоров'ям.

Не існує єдиної стратегії, яка однаково підійшла б школам всіх країн. Але, переймаючи досвід один в одного, продовжуючи шукати нове і, головне, прислухаючись до потреб дітей, можна сподіватися на те, що і в інших країнах буде створено ідеальний інклюзивний освітній простір.

Література:

1. Miskiv L. The main tendencies of reforming of higher education in the EU. *Studii juridice universitare*. 2012. NR. 3-4. P. 23-29.
2. Совсун І. Інклюзивна освіта в Ізраїлі: урок для України. URL: <https://gazeta.ua/blog/50401/inklyuzivna-osvita-v-izrayili-urok-dlya-ukrayini>.

Mariola Drozda

Zespół Szkół Zawodowych i Ogólnokształcących, Kamienna Góra

KSZTAŁCENIE ZAWODOWE A ORGANIZACJA EGZAMINÓW ZAWODOWYCH DLA ZDAJĄCYCH Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ

W Polsce prawo do kształcenia gwarantuje Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, nakłada na władze publiczne obowiązek zapewnienia obywatelom powszechnego i równego dostępu do wykształcenia ogólnego jak również zawodowego. Mianem kształcenia ogólnego określa się proces opanowania wiedzy i zdobycie podstawowych umiejętności niezbędnych do funkcjonowania w społeczeństwie. Natomiast mianem kształcenia zawodowego określa się proces edukacji i wychowania, który obejmuje przygotowanie do życia zawodowego i doskonalenie zawodowe¹. W literaturze branżowej pojęcie kształcenia zawodowego definiuje się najczęściej jako proces, którego celem jest przekazanie uczniom określonego zasobu wiedzy i umiejętności z zakresu przemysłu, rolnictwa i hodowli oraz szeroko rozumianych usług. Proces ten obejmuje przekazanie określonego zasobu wiedzy ogólnej oraz specjalistycznych umiejętności teoretycznych i praktycznych, których opanowanie uprawnia uczniów do

¹ T. Nowacki, Problematyka i metodologia badań kształcenia zawodowego [w:] Kształcenie zawodowe. Problematyka i przegląd badań, T. Nowacki (red.), Państwowe Wydawnictwo Szkolnictwa Zawodowego, Warszawa 1968, s. 11

wykonywania wybranego zawodu. Rezultatem kształcenia zawodowego jest wykształcenie zawodowe uzyskane w określonej specjalności². Celem nadrzędnym kształcenia zawodowego, jest opanowanie wiedzy zawodowej, branżowej z tych dziedzin, które są wspólne dla wszystkich zawodów objętych danym kierunkiem kształcenia zawodowego. Opanowanie typowych metod, środków i form działalności zawodowej, rozwinięcie specjalnych uzdolnień i zainteresowań niezbędnych do wykonywania danego zawodu i przyzwyczajenie do ciągłego podnoszenia kwalifikacji³. Egzamin zawodowy, jest formą oceny poziomu opanowania przez zdającego wiadomości i umiejętności z zakresu jednej kwalifikacji wyodrębnionej w zawodzie. Zakres wiedzy i umiejętności dla każdej kwalifikacji został ustalony w podstawie programowej kształcenia w zawodach. Egzamin zawodowy⁴ to zewnętrzny egzamin państwowy przeprowadzany w Polsce od 2004 r. przez Okręgowe Komisje Egzaminacyjne, pod nadzorem Centralnej Komisji Egzaminacyjnej.

Obecny egzamin zawodowy składa się z dwóch etapów:

- etap pisemny - ma formę testu i składającego się z 40 pytań (gdzie tylko jedna odpowiedź jest prawidłowa) a zadania sprawdzające wiadomości i umiejętności są właściwe dla kwalifikacji w danym zawodzie – czas na rozwiązanie testu 60 minut,
- etap praktyczny polega na wykonaniu bądź rozwiązaniu zadania egzaminacyjnego, sprawdzającego praktyczne umiejętności z zakresu kwalifikacji w danym zawodzie - czas na rozwiązanie zadania 120 minut.

Podstawą zdania egzaminu jest otrzymanie:

- z etapu pisemnego - co najmniej 50% punktów możliwych do uzyskania,
- z etapu praktycznego – co najmniej 75% punktów możliwych do uzyskania.

Pozytywny wynik obu etapów egzaminu pisemnego i praktycznego gwarantuje otrzymuje dyplomu potwierdzającego kwalifikacje zawodowe.

Do egzaminu mogą przystąpić:

- uczniowie zasadniczych szkół zawodowych i techników,
- uczniowie (słuchacze) szkół policealnych,
- absolwenci zasadniczych szkół zawodowych, techników i szkół policealnych,
- osoby posiadające świadectwa szkolne uzyskane za granicą, uznane za równorzędne ze świadectwami ukończenia odpowiednich polskich szkół ponadgimnazjalnych lub szkół ponadpodstawowych,
- osoby, które ukończyły kwalifikacyjny kurs zawodowy.

Egzamin zawodowy jest także przeprowadzany jako egzamin eksternistyczny dla osób, które:

- ukończyły gimnazjum albo ośmioletnią szkołę podstawową oraz

² Kupisiewicz, Cz., Kupisiewicz, M. (2009). Słownik pedagogiczny [Pedagogical dictionary]. Warszawa: PWN, 2009, s. 90

³ E. Goźlińska, F. Szlosek, Podręczny słownik nauczyciela kształcenia zawodowego, Wydawnictwo i Zakład Poligrafii Instytutu Technologii Eksploatacji, Radom 1997, s. 58 – 59.

⁴ <https://cke.gov.pl/>, [30.04.2021r.].

- co najmniej dwa lata kształciły się lub pracowały w zawodzie, w którym wyodrębniono daną kwalifikację.

Egzaminy zawodowe są również przeprowadzane dla osób niepełnosprawnych i ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, mogą one przystąpić do egzaminu zawodowego, który będzie dostosowany do ich potrzeb oraz możliwości.

Dostosowanie warunków i/lub form egzaminu zawodowego możliwe jest na podstawie odpowiednich dokumentów i przysługuje osobom⁵:

- niesłyszącym,
- słabosłyszącym,
- niewidomym,
- słabowidzącym,
- z niepełnosprawnością ruchową i z czasową niesprawnością rąk,
- z afazją,
- z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim,
- z autyzmem, w tym z zespołem Aspergera,
- z chorobami przewlekłymi,
- chorym lub niesprawnym czasowo,
- ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się,
- z niedostosowaniem społecznym lub zagrożeniem niedostosowaniem społecznym,
- które znalazły się w sytuacji kryzysowej lub traumatycznej,
- które mają trudności adaptacyjne związane z wcześniejszym kształceniem za granicą,
- z zaburzeniami komunikacji językowej.

Dostosowanie formy egzaminu zawodowego polega na:⁶

- przygotowaniu odrębnych arkuszy egzaminacyjnych,
- zminimalizowaniu ograniczeń wynikających z niepełnosprawności, niedostosowania społecznego lub zagrożenia niedostosowaniem społecznym ucznia, słuchacza albo absolwenta;
- zapewnieniu uczniowi, słuchaczowi albo absolwentowi miejsca pracy odpowiedniego do jego potrzeb edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych;
- wykorzystaniu odpowiedniego sprzętu specjalistycznego i środków dydaktycznych;
- odpowiednim przedłużeniu czasu przewidzianego na przeprowadzenie egzaminu zawodowego;
- zapewnieniu obecności i pomocy w czasie egzaminu zawodowego specjalisty odpowiednio z zakresu danego rodzaju niepełnosprawności, niedostosowania społecznego lub zagrożenia niedostosowaniem społecznym, jeżeli jest to niezbędne do

---

⁵ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 31 marca 2017 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia w zawodach (Dz.U. z 2017 r. poz. 860, ze zm.).

⁶ DZ.U.2020.1327.

uzyskania właściwego kontaktu z uczniem lub absolwentem lub pomocy w obsłudze sprzętu specjalistycznego i środków dydaktycznych.

Dostosowanie formy egzaminu ma na celu umożliwienie przystąpienia i zdania egzaminu zawodowego dla osób niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie oraz zagrożonych niedostosowaniem społecznym.

Dostrzeżenie problemów pomoże osobom, które takiej pomocy oczekują. Zaproponowane zmiany pomogą wyrównać szanse i dostosować wymogi egzaminacyjne do możliwości psychofizycznych zdających. Dyplom otwiera drogę do kariery nie tylko w Polsce ale we wszystkich krajach UE. Ponieważ załączony Europass to dodatek do dyplomu, taki sam, jaki uzyskują absolwenci w innych krajach Unii Europejskiej.

Możliwe sposoby dostosowania warunków i formy przeprowadzania egzaminu zawodowego dla poszczególnych grup zdających wskazane są w Tabeli 1.

Tabela 1.

Możliwe sposoby dostosowania warunków i formy przeprowadzania egzaminu zawodowego

	<i>Uczeń/słuchacz/absolwent</i>	<i>Dostosowanie</i>		<i>Podstawa (dokument)</i>
		<i>formy</i>	<i>warunków</i>	
1.	posiadający orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego wydane ze względu na niepełnosprawność	tak	tak	orzeczenie
2.	posiadający orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego wydane ze względu na niedostosowanie społeczne lub zagrożenie niedostosowaniem społecznym	nie	tak	orzeczenie
3.	posiadający orzeczenie o potrzebie indywidualnego nauczania	nie	tak	orzeczenie
4.	chory lub niesprawny czasowo	nie	tak	zaświadczenie o stanie zdrowia wydane przez lekarza
5.	posiadający opinię poradni psychologiczno-pedagogicznej, w tym poradni specjalistycznej, o specyficznych trudnościach w uczeniu się	nie	tak	opinia poradni psychologiczno-pedagogicznej ⁵
6.	który w roku szkolnym 2020/2021 był objęty pomocą psychologiczno-pedagogiczną w szkole ze względu na: a. trudności adaptacyjne związane z wcześniejszym kształceniem za granicą b. zaburzenia komunikacji językowej c. sytuację kryzysową lub traumatyczną	nie	tak	pozytywna opinia rady pedagogicznej

Źródło: Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 16 maja 2019 r. w sprawie podstaw programowych kształcenia w zawodach szkolnictwa branżowego oraz dodatkowych umiejętności zawodowych w zakresie wybranych zawodów szkolnictwa branżowego (Dz.U. z 2019 r. poz. 991), oraz Komunikat dyrektora CKE z 20 sierpnia 2020 r. w sprawie szczegółowych sposobów dostosowania warunków i form przeprowadzania egzaminu zawodowego w roku szkolnym 2020/2021.

Osoby, które ukończyły kwalifikacyjny kurs zawodowy, lub osoby, które spełniają warunki określone w przepisach w sprawie egzaminów eksternistycznych, uprawnione do dostosowania wskazane są w Tabeli 2.

Tabela 2.

Uprawnione do dostosowania kursów zawodowych, lub osób, które spełniają warunki określone w przepisach w sprawie egzaminów eksternistycznych

Osoby		Dostosowanie		Podstawa (dokument)
		formy	warunków	
1.	niewidome, słabowidzące	tak	tak	zaświadczenie potwierdzające występowanie danej dysfunkcji wydane przez lekarza
2.	<ul style="list-style-type: none"> – niesłyszące, słabosłyszące – z niepełnosprawnością ruchową, w tym z afazją – z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim – z autyzmem, w tym z zespołem Aspergera 	nie	tak	zaświadczenie potwierdzające występowanie danej dysfunkcji wydane przez lekarza
3.	chore lub niesprawne czasowo	nie	tak	zaświadczenie o stanie zdrowia wydane przez lekarza

Źródło: Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 16 maja 2019 r. w sprawie podstaw programowych kształcenia w zawodach szkolnictwa branżowego oraz dodatkowych umiejętności zawodowych w zakresie wybranych zawodów szkolnictwa branżowego (Dz.U. z 2019 r. poz. 991), oraz Komunikat dyrektora CKE z 20 sierpnia 2020 r. w sprawie szczegółowych sposobów dostosowania warunków i form przeprowadzania egzaminu zawodowego w roku szkolnym 2020/2021.

Literatura:

1. Goźlińska E., Szlosek F., *Podręczny słownik nauczyciela kształcenia zawodowego*, Wydawnictwo i Zakład Poligrafii Instytutu Technologii Eksploatacji, Radom 1997.
2. <https://cke.gov.pl/>
3. Komunikat dyrektora CKE z 20 sierpnia 2020 r. w sprawie szczegółowych sposobów dostosowania warunków i form przeprowadzania egzaminu zawodowego w roku szkolnym 2020/2021.
4. Kupisiewicz, Cz., Kupisiewicz, M. (2009). *Słownik pedagogiczny [Pedagogical dictionary]*. Warszawa: PWN, Warszawa 2009.
5. Nowacki T., *Problematyka i metodologia badań kształcenia zawodowego*, [w:] *Kształcenie zawodowe. Problematyka i przegląd badań*, T. Nowacki (red.), Państwowe Wydawnictwo Szkolnictwa Zawodowego, Warszawa 1968.
6. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 16 maja 2019 r. w sprawie podstaw programowych kształcenia w zawodach szkolnictwa branżowego oraz

dotychczasowych umiejętności zawodowych w zakresie wybranych zawodów szkolnictwa branżowego (Dz.U. z 2019 r. poz. 991)

7. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 31 marca 2017 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia w zawodach (Dz.U. z 2017 r. poz. 860, ze zm.).

Zielińska Anetta

Prof. dr hab.

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

Wydział Zarządzania

Drozda Mariola

Mgr

Zespół Szkół Zawodowych i Ogólnokształcących w Kamiennej Górze

ROZWAŻANIA NAD SYSTEMAMI KSZTAŁCENIA ZAWODOWEGO W POLSCE A NA UKRAINIE

Edukacja jest najważniejszym elementem rozwoju cywilizacji i postępu społeczno-gospodarczego społeczeństwa. Każdy kraj, kształtuje swój własny system edukacji, który wpływa na poziom rozwoju gospodarczego, strukturę społeczno-zawodową ludności, warunki polityczno-gospodarcze oraz tradycję. Struktura oraz zasadność tworzonego w każdym państwie Systemu Edukacji charakteryzuje jego skuteczność i perspektywę nieustannego rozwoju. Elastyczność systemu edukacji, który może być modyfikowany według potrzeb to najlepsza jego cecha. Mając na względzie fakt, że Polska i Ukraina są sąsiadującymi państwami, oraz to, że polskie firmy chętnie zatrudniają pracowników z Ukrainy autorka postanowiła pokazać jak wiele jest różnic między systemami edukacji branżowej (zawodowej) w obu krajach. Odniesieniem będzie kształcenie zawodowe w Polsce, i na Ukrainie w ujęciu teoretycznym i praktycznym w branży logistycznej, która nieustannie rozwija się i poszerza swoje horyzonty.

Polski system edukacji podobnie jak systemy edukacyjne innych krajów obejmuje kilka etapów a czas trwania kształcenia nieznacznie różni się. Należy zaznaczyć również, że system edukacyjny w Polsce ciągle się zmienia i rozwija. Przykładem są przeprowadzane reformy oświaty. Ostatnia, została wprowadzona w 2017 roku a wprowadzenie zmian w systemie edukacyjnym rozpoczęło się w roku szkolnym 2017/2018. W roku szkolnym 2016/2017 uczniowie kończący 6 klasę szkoły

podstawowej nie stali się uczniami gimnazjum lecz pozostali w szkole podstawowej jako uczniowie 7 klasy⁷. Obecna struktura szkolnictwa według wprowadzonej reformy oświaty to 8-letnia szkoła podstawowa, 4-letnie liceum ogólnokształcące, 5-letnie technikum, 3-letnia branżowa szkoła pierwszego stopnia, 2-letnia branżowa szkoła drugiego stopnia, 3-letnia szkoła specjalna przysposabiająca do pracy, szkoła policealna, która umożliwia uzyskanie tytułu zawodowego technika oraz liceum dla dorosłych umożliwiające przystąpienie do egzaminu dojrzałości. W polskim systemie edukacji należy rozróżniać 2 podstawowe terminy takie jak:

- **obowiązek szkolny** dotyczy osób w wieku 7-15 lat i polega na uczęszczaniu do szkoły podstawowej (8 lat).

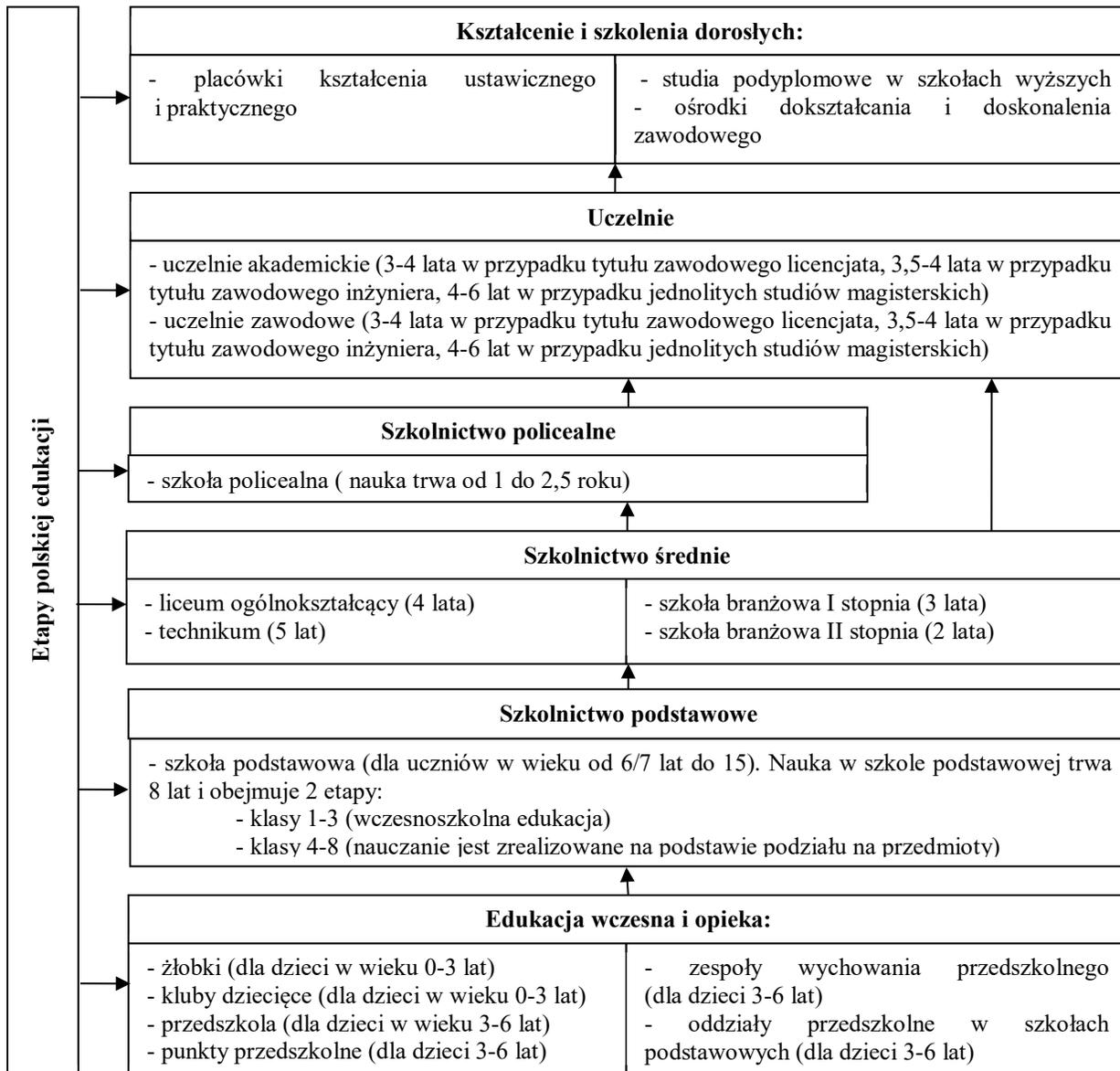
- **obowiązek nauki** dotyczy osób w wieku 15-18 lat czyli młodzieży, polega na realizowaniu przygotowania zawodowego u pracodawcy. Obowiązek nauki może być zrealizowany w formie pozaszkolnej lub szkolnej⁸. Główne etapy edukacji po wprowadzeniu reformy oświaty w Polsce prezentuje rysunek 1⁹:

---

⁷ Mazik-Gorzelańczyk M., *Kształcenie zawodowe w Polsce w perspektywie zmian i potrzeb gospodarki*, Friedrich-Ebert-Stiftung, Warszawa 2016, s. 6-9.

⁸ Mazik-Gorzelańczyk M., *Kształcenie zawodowe w Polsce w perspektywie zmian i potrzeb gospodarki*, Friedrich-Ebert-Stiftung, Warszawa 2016, s. 12-15.

⁹ Konarzewski K., *Sztuka nauczania*, PWN, Warszawa 2005, s. 193.

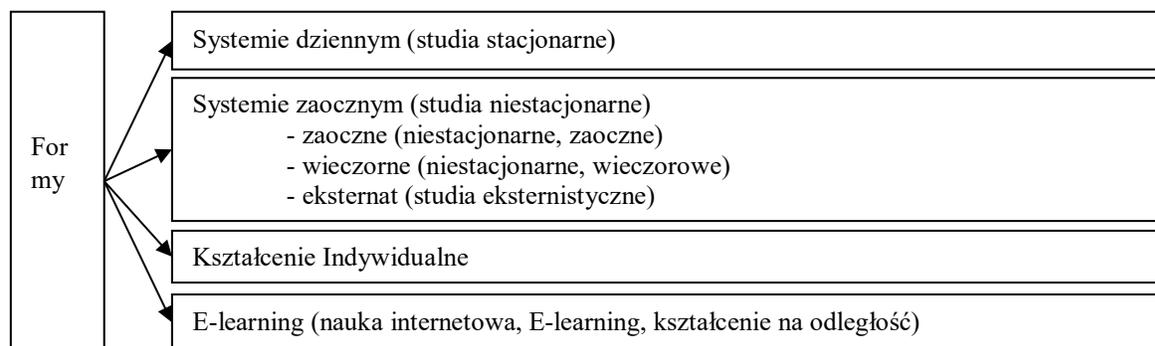

Rysunek 1. Etapy systemu polskiej edukacji

Źródło: opracowani własne na podstawie Szlosek F., *Kształcenie zawodowe w Polsce w kontekście reform edukacyjnych*, Warszawa 2008, s. 13, oraz Konarzewski K. *Sztuka nauczania*, PWN, Warszawa 2005, s. 193.

Forma kształcenia to tryb prowadzenia nauczania¹⁰ dostosowany do indywidualnych potrzeb dla tych, którzy nie mogą uczyć się w systemie dziennym (przykładowo - już pracują zawodowo) a chcą uzyskać wyższe wykształcenie.

¹⁰ Czarnik Sz., Turek K., *Aktywność zawodowa Polaków. Praca zawodowa, wykształcenie, kompetencje*, Warszawa 2012, s. 18-20.

Rysunek 1. Etapy systemu polskiej edukacji

Źródło: opracowanie własne.

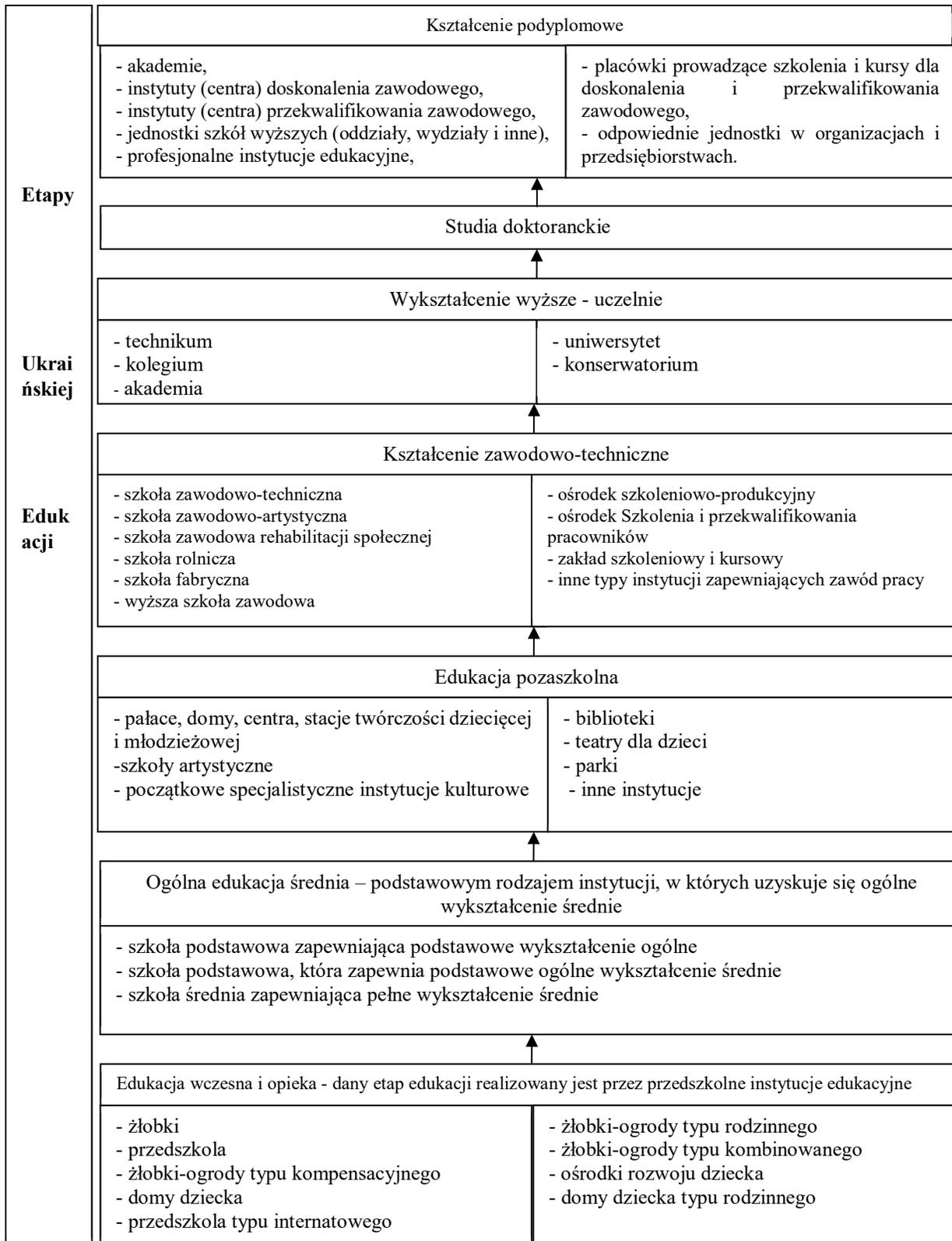
System edukacji Ukrainy to zbiór instytucji edukacyjnych i kulturalnych, instytucji naukowych, naukowo-metodycznych i metodycznych, przedsiębiorstw naukowo-produkcyjnych, państwowych i lokalnych władz oświatowych i samorządowych w dziedzinie edukacji, które zgodnie z konstytucją i innymi prawami Ukrainy realizują edukację i wychowanie obywateli. Funkcjonowanie Systemu Edukacji jest zapewnione przez państwo¹¹. Struktura i celowość utworzonego w Państwie systemu edukacji charakteryzują jego skuteczność i perspektywę rozwoju. Struktura edukacji na Ukrainie zgodnie z Ustawą Ukrainy "O edukacji" i obejmuje edukację przedszkolną, ogólną edukację średnią, edukację pozaszkolną, kształcenie zawodowo-techniczne, wykształcenie wyższe, studia doktoranckie, kształcenie podyplomowe, samokształcenie. Ponadto ustalono poziomy edukacyjne¹² podstawowe wykształcenie ogólne, podstawowe ogólne wykształcenie średnie, pełne ogólne wykształcenie średnie, wykształcenie zawodowe, podstawowe wykształcenie wyższe, pełne wykształcenie wyższe. Dodatkowo poziomy edukacyjne i kwalifikacyjne mają podział na wykwalifikowanego pracownika, młodszego specjalistę, licencjata, specjalistę, magistra.

Główne etapy edukacji na Ukrainie oraz placówki, w których są zrealizowane dane poziomy edukacyjne są przedstawione na poniższej liście¹³:

¹¹ Слєпкань З., *Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: Навчальний посібник для магістрантів вищих навчальних закладів/* Зінаїда Слєпкань, Вища школа, Київ 2005, с. 238.

¹² Фіцула М., *Педагогіка вищої школи: Навчальний посібник*, Академвидав, Київ 2006, с. 351.

¹³ Шинкарук В. *Основні напрями модернізації структури вищої освіти України*, Вища школа, Харків 2007, С. 3-16.

Rysunek 1. Etapy systemu ukraińskiej edukacji

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Загородній А., *Європейська система забезпечення якості вищої освіти*, Вища школа, 2006, С. 15-22. oraz Шинкарук В. *Основні напрями модернізації структури вищої освіти України*, Вища школа, Харків 2007, С. 3-16, 7-10.

Kształcenie zawodowe w Polsce w branży logistycznej jest jedną z najważniejszych gałęzi polskiej gospodarki, wynika to z dynamicznie rozwijającego się rynku oraz korzystnego położenia geograficznego na skrzyżowaniu szlaków transportowych północ-południe i wschód-zachód. Dzisiaj możemy wyróżnić dwa okresy szybkiego wzrostu poszczególnych segmentów branży logistycznej¹⁴:

- pierwszy boom rozwoju nastąpił tuż po wejściu Polski do Unii Europejskiej;
- drugi boom rozwoju spowodowany był rozwojem centrów logistycznych, dystrybucyjnych i magazynowych.

Kształcenie logistyczne w Polsce ma wieloletnią tradycję, choć na początku logistyka jako samodzielny kierunek nie istniała. W wąskim rozumieniu firmy logistyczne to przedsiębiorstwa zajmujące się optymalizacją przesyłki i magazynowaniem towaru oraz obsługą prawną-formalną całego procesu. W szerokim rozumieniu firmy logistyczne to wszystkie przedsiębiorstwa zajmujące się transportem (spedycją), magazynowaniem, przeładunkiem i obsługą sprzedaży towarów jak też dostarczaniem towarów klientom detalicznym. Kształcenie o charakterze logistycznym mają kierunki studiów takie jak: transport, organizacja i zarządzanie oraz zarządzanie produkcją. Zmiana systemu gospodarczego i pojawienie się na rynku polskim przedsiębiorstw zagranicznych spowodowało to, że termin „logistyka” zaczęto częściej używać, a wiedza o logistyce stawała się coraz bardziej popularna. Pierwszą placówką, która wprowadziła dane kursy szkoleniowe był Instytut Logistyki i Magazynowania w Poznaniu. Na poniższej liście zostały wymienione dokumenty, które potwierdzają wykształcenie i zawód logistyka:

- dyplom ukończenia studiów i tytuły zawodowe licencjat i inżynier (na studiach I stopnia),
- dyplom ukończenia studiów i tytuł zawodowy magister (na studiach II stopnia),
- świadectwo ukończenia studiów podyplomowych (na studiach podyplomowych),
- - dyplom technika określonego zawodu lub świadectwo potwierdzające uzyskanie kwalifikacji w zawodzie.

Na Ukrainie kształcenie zawodowe odbywa się w instytucjach szkolnictwa wyższego i ma takie formy jak¹⁵ dzienna (stacjonarna, w pełnym wymiarze godzin), wieczorna, zaoczna (dystansowa), kształcenia zdalnego, eksternistycznej, indywidualnej. Formy uczenia się mogą być łączone. Terminy kształcenia w odpowiednich formach są określane przez możliwości realizacji programów edukacyjno-zawodowych, kształcenia specjalistów o określonym poziomie edukacyjno-kwalifikacyjnym.

¹⁴ Fechner I., Szyszka G., *Logistyka w Polsce. Raport 2009-2015*, PWN, Poznań 2010, s. 7-10.

¹⁵ ЧайкаВ. М., *Основи дидактики : навчальний посібник*, Академвидав, Київ 2011, с.238.

Powstanie branży logistycznej przypadło na okres po II Wojnie Światowej. Ale od tego czasu logistyka została zmodyfikowana i dlatego wyróżnia się pewne okresy¹⁶.

- **Okres powstania** rozpoczął się w 60 XX wieku. Wtedy zaczęła powstawać teoria i praktyka zarządzania logistycznego charakteryzująca się najmniej doskonałą formą. System sterowania działał na zasadzie bezpośredniego reagowania na codzienne wahania popytu i zakłócenia w procesie dystrybucji produktów. Mniej więcej w tym samym czasie zaczęła się rozwijać logistyka jako samodzielny rodzaj działalności gospodarczej w Związku Radzieckim.

- **Okres rozwoju** ważnym katalizatorem rozwoju logistyki w tym okresie był kryzys energetyczny. Głównym zadaniem większości firm było racjonalne wykorzystanie surowców, materiałów, półproduktów i komponentów. W tym okresie zakłady produkcyjne, magazynowe i transportowe przedsiębiorstw zaczęły działać jako jeden skoordynowany mechanizm, czyli nastąpiło zarządzanie przepływem wyprodukowanych towarów linii produkcyjnej do konsumenta końcowego. Ten okres rozwoju logistyki dla Ukrainy zatrzymał się.

- **Okres integracji** cechą okresu integracji było połączenie funkcji logistycznych firmy i jej partnerów logistycznych w tzw. pełny łańcuch logistyczny obejmujący zakup – produkcje – dystrybucje i sprzedaż.

- **Okres globalizacji** koncepcja logistyki, której kluczowym założeniem była konieczność integracji, została uznana przez większość uczestników łańcucha dostaw, produkcji i dystrybucji. Okres globalizacji na Ukrainie przyszedł z opóźnieniem i w małej objętości. Od 2010 roku wiele firm zaczęło rozszerzać komunikację logistyczną z innymi krajami.

W 2010 r. eksperci Banku Światowego potwierdzili iż dla Ukrainy stanie się regionalnym centrum logistycznym w ciągu najbliższych 5 -10 lat było praktycznie nierealne, jak również to, że Ukraina nie wykorzystuje nawet połowy swojego potencjału handlowego. Geostrategiczne położenie Ukrainy pozwala jej być korzystnym mostem dla tranzytowego transportu towarów i pasażerów między państwami Europy, Azji i Bliskiego Wschodu. Jednak w warunkach niedostatecznego rozwoju infrastruktury transportowej i logistycznej wydajność i efektywność kompleksu transportowego kraju maleje. Wynika stąd wysoka pilność rozwiązywania problemów mających na celu rozwój biznesu logistycznego na Ukrainie¹⁷. Obecnie logistyka Ukrainy jest stopniowo informatyzowana i zwiększa swoją szybkość, integruje się z siecią światową i globalnym systemem logistycznym pod wpływem procesów globalizacyjnych¹⁸. Jednak monitorowanie ofert pracy ukraińskich stronach internetowych (hh.ua na, work.ua na, rabota.ua) wskazuje, na poważne braki

---

¹⁶ Гурч Л., *Современное состояние логистики в Украине и кадровые проблемы*, Персонал, Одесса 2003, с. 94 -100.

¹⁷ Стаханов В.Н., Украинцев В.Б., *Теоретические основы логистики*, Феникс, Ростов На Дону 2001, 78 с.

¹⁸ Алексинская Т.В., *Основы логистики. Общие вопросы логистического управления*, Изд-во ТРТУ, Таганрог 2005, 121 с.

wykwalifikowanych pracowników w dziedzinie logistyki. W klasyfikatorze zawodów państwowych istnieją dwa podstawowe stanowiska w zakresie logistyki: „zarządca (menedżer) działu logistyki” i „logistyk”. Obecnie przedstawiciele branży zwracają uwagę na dwa poważne problemy: jakość systemu edukacji na Ukrainie i brak specjalizacji w kierunku logistyki. Wielu pracowników firm studiuje za granicą w celu uzyskania niezbędnej wiedzy i umiejętności w tym kierunku. Przedstawiciele firm podkreślają, że brak specjalistów w dziedzinie logistyki na Ukrainie może być jedną z przyczyn braku konkurencyjności krajowych przedsiębiorstw na rynku międzynarodowym. Na Ukrainie brakuje dyplomowanych specjalistów w tej dziedzinie. Popyt na usługi specjalistów z wykształceniem w dziedzinie logistyki stale rośnie, choć należy zwrócić uwagę, iż ukraiński rynek kadr nie jest na to jeszcze przygotowany¹⁹. Dzisiaj poszukiwani są specjaliści od zakupu towarów, a także specjaliści w dziedzinie transportu międzynarodowego. Logistyka Międzynarodowa jako niezależny kierunek nie jest tak rozwinięta na Ukrainie, jak na Zachodzie. W związku z tym młodym ludziom, którzy chcą kształcić się w tym zawodzie, zaleca się kształcenie za granicą. Coraz więcej absolwentów z Ukrainy przyjeżdża na studia logistyczne do Polski.

Bibliografia:

1. Czarnik Sz., Turek K., *Aktywność zawodowa Polaków. Praca zawodowa, wykształcenie, kompetencje*, Warszawa 2012.
2. Fechner I., Szyszka G., *Logistyka w Polsce. Raport 2009-2015.*, PWN, Poznań 2010.
3. Konarzewski K., *Sztuka nauczania*, PWN, Warszawa 2005.
4. Mazik-Gorzelańczyk M., *Kształcenie zawodowe w Polsce w perspektywie zmian i potrzeb gospodarki*, Friedrich-Ebert-Stiftung, Warszawa 2016.
5. Szlosek F., *Kształcenie zawodowe w Polsce w kontekście reform edukacyjnych*, Warszawa 2008.
6. Алексинская Т.В., *Основы логистики. Общие вопросы логистического управления*, Изд-во ТРТУ, Таганрог 2005.
7. Гурч Л., *Современное состояние логистики в Украине и кадровые проблемы*, Персонал, Одесса 2003.
8. Загородній А., *Європейська система забезпечення якості вищої освіти*, Вища школа, 2006.
9. Слєпкань З., *Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: Навчальний посібник для магістрантів вищих навчальних закладів*, Вища школа, Київ 2005.
10. Стаханов В.Н., Украинцев В.Б., *Теоретические основы логистики*, Феникс, Ростов На Дону 2001.

¹⁹ <https://ubr.ua/market/transport/logistika-v-ukraine-ogromnyi-potencial-ili-propast-231103> [dostęp 29.04.2021].

11. Фіцула М., *Педагогіка вищої школи: Навчальний посібник*, Академвидав, Київ 2006.
12. Чайка В. М., *Основидидактики : навчальний посібник*, Академвидав, Київ 2011.
13. Шинкарук В. *Основні напрями модернізації структури вищої освіти України*, Вища школа, Харків 2007.

Źródła internetowe:

1. <https://ubr.ua/market/transport/logistika-v-ukraine-ogromnyi-potencial-ili-propast-231103>.

Афузова Ганна

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної психології та медицини факультету спеціальної та інклюзивної освіти Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, м. Київ, Україна

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ДОСВІД ЧЕХІЇ

Рівність можливостей та доступність є одними з пріоритетних принципів Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, які перегукуються з Європейськими цінностями різноманітності та інклюзії для сталого розвитку, є рівність можливостей та доступність. Вказані принципи передбачають не стільки доступ до фізичного та соціального середовища, скільки створення в суспільстві умов для поваги відмінностей та забезпечення повноцінної участі усіх соціальних груп у житті суспільства на рівних умовах, а також можливість людей з інвалідністю жити незалежним життям та брати активну участь в усіх сферах соціального життя [1, с. 95]. В реаліях сучасної вищої освіти України гостро постає потреба організації інклюзивного освітнього простору для всіх здобувачів освіти без винятку, в т.ч. уникаючи будь-яких проявів дискримінації, що особливо актуально у випадку осіб з особливими освітніми потребами, викликаними відхиленнями у психофізичному розвитку.

У рамках проєкту «Зміни педагогічних факультетів у 21 столітті», який реалізується за фінансової підтримки Чеської агентури з розвитку, під час онлайн-курсу «Інклюзія та інтернаціоналізація у середовищі вищої школи» (6.04.-29.04.2021 р.) ми мали можливість ознайомитися з досвідом чеських колег в організації супроводу студентів з особливими освітніми потребами педагогічного факультету Університету імені Масарика, представленого у доповіді директора центру «Тересій» доктора Петра Пеняза та провідних

співробітників центру – інженера Святослава Ондра та магістра Радека Павлічека.

Центр «Тересій» був створений у 2000 році в структурі Університету імені Масарика для допомоги студентам з особливими потребами, яких на сьогодні в Університеті навчається 565 осіб. Структура центру складається з дирекції, навчального відділу, відділу спеціальної інформатики, бібліотечно-видавничого відділу, відділу візуальної комунікації (до нього відносяться диспетчерське управління для перекладів та транскрипції та секція мови та культури для осіб з глухотою) та відділу фізичної доступності [2].

Основні види діяльності центру «Тересій» охоплюють організацію навчання (як очного, так і навчання впродовж життя), забезпечення доступності інформаційних джерел та фізичного середовища. Так, під час організації очного навчання фахівці центру забезпечують навчальний процес та професійне консультування студентів з особливими потребами; беруть участь в організації навчання за індивідуальними навчальними планами та спеціального навчання; відповідають за адаптацію тестів та інших форм контролю знань для таких студентів. Разом з тим, організація навчання студентам з особливими потребами передбачає і забезпечення доступності віртуального середовища. В цьому контексті фахівці центру «Тересій» беруть участь у створенні та роботі громадських кабінетів, спеціальних кабінетів; працюють над розробкою спеціальних додатків, а також здійснюють технічний консалтинг та проводять курси по спеціальних інформаційних технологіях. Саме зусиллями центру вирішуються питання поселення і мешкання студентів з особливими освітніми потребами в гуртожитку, організації для них харчування в їдальнях; не менш важливими функціями цього осередку є сприяння міжнародній мобільності таких студентів та психологічний консалтинг і послуги психотерапії усім учасникам інклюзивного освітнього процесу [2].

В контексті забезпечення доступності інформаційних джерел як одного з основних видів діяльності центру «Тересій» слід відзначити, що бібліотека та видавництво центру надає безперешкодний доступ до електронних видань, тактильних видань (тексти і графіка, карти), аудіовидань, відеовидань, гібридних видань. Водночас провадиться систематична робота з забезпечення перекладу жестовою мовою та візуалізації мови, як от: переклад жестовою мовою у процесі навчання (на заняттях) та у ході оперативних переговорів, переклад жестовою мовою під час іспитів, візуалізація артикуляції для студентів з порушеннями слуху чи іншими проблемами з вербалізацією; візуалізація транскрипції для студентів з порушеннями зору тощо; курація протоколів зустрічей різного рівня тощо. З метою розвитку мови та культури осіб з глухотою фахівці центру забезпечують нормативно-правовий супровід студентів з порушеннями слуху чи іншими проблемами з вербалізацією з використанням мови жестів; працюють над лексикографією жестової мови, пропонують таким студентам курси іноземних

мов, а для всіх інших учасників інклюзивного освітнього процесу – курси жестової мови [2].

З метою забезпечення доступності фізичного середовища фахівці центру «Тересій» слідкують за дотриманням принципів універсального дизайну та систематично здійснюють моніторинг доступності будівель Університету для маломобільних груп студентів. Ще однією функцією центру із забезпечення доступності фізичного середовища є персональне асистування (за потреби) студента з особливими освітніми потребами, наприклад, при порушеннях сенсорних систем або опорно-рухового апарату. Також фахівці центру «Тересій» організовують допомогу з орієнтації у просторі для студентів з вираженими порушеннями зору [2].

Нам імпонує позиція доповідачів, які зауважують на потребі взаємодії, а не протиставленні інклюзивної та спеціальної освіти, оскільки без розуміння специфіки формування та функціонування свідомості при різних відхиленнях у психофізичному розвитку і знання основних принципів і технологій спеціальної освіти неможливо забезпечити надання якісних освітніх послуг студентам з особливими освітніми потребами. Водночас, поряд з організацією відповідного психолого-педагогічного супроводу усіх учасників інклюзивного освітнього процесу, наголошувалася потреба розбудови технічної бази і засобів у закладі освіти, що забезпечило б універсальність як фізичного, так і освітнього простору для кожного здобувача освіти.

Література:

1. Нічого для нас без нас: Посібник з інклюзивного прийняття рішень для громадських організацій людей з інвалідністю / упоряд. Азін В.О. та ін. Київ : Ленвіт, 2015. 96 с.
2. Muni Teiresias. Support Centre for Students with Special Needs. URL: <https://www.teiresias.muni.cz/>

*Бачинська Марина,
кандидат педагогічних наук, викладач соціальних дисциплін
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу.
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК САМОСТІЙНОСТІ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Насамперед хочеться підкреслити, що місце для самодисциплінованості та самостійної навчальної діяльності студентів в наш час настільки значне, що ця проблема вимагає все нових підходів і рішень, створення нових навчально-методичних матеріалів, особливо коли це стосується навчання в умовах інклюзивного освітньо-виховного процесу. Адже сучасне соціальне замовлення вимагає виховання самостійних, ініціативних і відповідальних членів суспільства, здатних ефективно взаємодіяти у виконанні соціальних, виробничих і економічно професійних завдань. Це важливо і тому, що значні зміни в освіті та умовах праці викликають велику потребу в навчанні протягом усього життя, а отже, висувують на перший план здатність і вміння людини до самоосвіти, пізнавальної самостійності, самоорганізації і самодисциплінованості в роботі.

Зауважимо, що питання планування, організації, управління та контролю самостійної роботи (самостійної навчальної діяльності, самоосвіти, автономності навчання) викликає інтерес вчених з точки зору соціально-психологічного аналізу процесу діяльності студента. У самостійній роботі як основному засобі оволодіння навчальним матеріалом яскраво проявляються такі особистісні якості студента як мотивація, цілеспрямованість, самоорганізованість, самосвідомість, самостійність, особиста відповідальність, самоконтроль, самодисципліна та ін. [5]. І. Гіренко, М. Дьяченко, Л. Кандибович, Е. Іващик, В. Нечаєв, О. Пометун, О. Савченко, Л. Рувинський, Т. Шамова та інші зауважують на тому, що самоосвіта – це самостійна навчальна діяльність, яка керується та спрямовується мотивацією.

Проте, проблематика дослідження й виявлення ефективних шляхів формування навичок самомотивації й самостійності студентів в умовах інклюзії досліджено недостатньо. Це й зумовило дослідницький інтерес до даної тематики.

Мета роботи – охарактеризувати ефективні шляхи щодо формування навичок самостійності студентів в умовах інклюзивного освітнього процесу.

Розвиток самостійності студентів, їхньої здатності до самонавчання, до пізнавальної самостійності в інклюзивному освітньому середовищі стає в наш час важливим освітнім завданням.

Різке збільшення обсягу інформації в усіх галузях знань, прискорення темпів втілення досягнень науки і техніки в національну економіку вимагають від сучасного фахівця систематичного оновлення професійних знань. У зв'язку з цим

виникає нагальна потреба у формуванні здатності студентів до самостійної діяльності та пізнавальної самостійності як риси особистості [2; 3, с. 34].

Наголосимо, тільки самостійна робота, самоосвіта, самовдосконалення, самостійна діяльність протягом усього життя можуть зробити людину справжнім професіоналом, знавцем своєї справи, зробити її дійсно затребуваною для суспільства. Якщо людина з особливими освітніми потребами не буде вчитися практично працювати самостійно, прагнути до розширення свого світогляду, вдосконалення своєї майстерності, то вона ніколи не досягне відповідного планового рівня, не зможе принести бажаної користі людям і не отримає задоволення та віддачі від своєї діяльності.

Для того, щоб отримати максимальну віддачу від самостійної роботи, необхідно правильно визначити цілі, зміст, методи і форми організації процесу навчання, тобто потрібно координувати пізнавальною діяльністю. Здатність студентів регулювати свої дії вказує на наявність самоконтролю, який повинен мати місце не тільки після закінчення, а також і під час процесу всієї діяльності, в тому числі і при дистанційному навчанні в умовах сучасного суспільства.

Критична оцінка результатів своєї діяльності підвищує творчий потенціал студента, розвиває аналітичне мислення та самостійність у процесі накопичення знань та формування компетентностей [2; 3].

Проте, не завжди студенти в закладах інклюзивної освіти виявляються готовими працювати самостійно. Багато студентів визнають, що їм не вистачає вмінь правильно організації самостійної роботи, деякі студенти не вміють правильно розподіляти вільний час. Тому основна роль у формуванні вмінь працювати самостійно належить викладачу, який демонструє прийоми самостійної роботи на аудиторних заняттях, а якщо викладач працює в дистанційних умовах, то може продемонструвати такі способи на відеоплатформах Zoom, Google Meet та ін. І таким чином допомагає організувати самостійну діяльність студентів. При цьому у викладачів виникають певні проблеми, серед яких – труднощі визначення відповідних методичних прийомів, вибору адекватних форм самостійної роботи, управління самостійною роботою.

Щодо управління самостійною роботою студентів в методичній літературі виділяють жорстке, відносно жорстке та гнучке керівництво. Жорстке керівництво здійснюється, у першу чергу, за допомогою прогнатованих навчальних матеріалів: одноцільових багатфункціональних посібників, побудованих на основі алгоритмів навчання, адресованих студенту, в яких проектується кожна навчальна операція та подаються ключі для самоконтролю. Відносно жорстке керівництво передбачає виконання студентами як регламентованих, так і нерегламентованих операцій. Гнучке керівництво характеризується заданістю мети та дає студенту можливість самостійного вибору засобів, шляхів та способів виконання навчального завдання [1, с. 125].

Зазначимо, в умовах інклюзивного освітнього процесу, враховуючи те, що в колективні навчаються студенти з особливим освітніми потребами, – викладач може змінювати, балансувати, комбінувати такі види керівництва.

Організація самостійної роботи буде правильною тільки з урахуванням потреб і бажань самих студентів в оволодінні професійними навичками, при правильній постановці завдань, виконання яких потребує певних зусиль. Завдання викладача – допомогти студенту стати суб'єктом самостійної навчальної діяльності, тобто самому визначати цілі, обирати засоби, корегувати, оцінювати, нести відповідальність за свої дії і результат. У цьому викладачу допоможе особистісно-діяльнісний підхід, який передбачає в центрі навчання студента як суб'єкта діяльності [4, с. 37]. Тому мета занять і способи її досягнення повинні визначатися з позицій самого студента, з урахуванням його інтересів, потреб, індивідуальних особливостей. Викладач з'ясовує, як студенти представляють самостійну роботу з того чи іншого предмету, допомогти їм оволодіти прийомами для її виконання.

Розрізняють три ступені готовностей до самостійності в навчальній роботі:

1) готовність до копіюючої діяльності (перевага зовнішньої мотивації, низький рівень саморегуляції, форма засвоєння дій – наслідування, осмислене копіювання дій викладача, виконання вправ під його керівництвом);

2) готовність до відтворюючої діяльності (перевага зовнішньої мотивації, середній рівень саморегуляції, самостійне відтворення студентом прийомів, засвоєних сумісно з викладачем, використання засвоєних прийомів в аналогічних умовах діяльності);

3) готовність до власне самостійної діяльності (перевага внутрішньої мотивації, високий рівень саморегуляції, самостійне виконання вправ, використання прийомів у нових умовах діяльності) [3, с. 39-40].

Викладач може визначити рівень готовності кожного студента до самостійного навчання. Для цього проводять різні психологічні тести, анкети, бесіди, спостереження, вивчення продуктів діяльності студентів та інші.

Основою формування готовності студентів до самостійної роботи є організуюча діяльність викладача на аудиторних і дистанційних заняттях, його керівництво такою роботою, яке поступово стає більш гнучким і опосередкованим.

Викладач знайомить студентів з ефективними прийомами роботи з різним матеріалом (наприклад, прийомами запам'ятовування лексики або інформації) та різними джерелами, раціональним плануванням часу і навчальної діяльності, умінням вести записи. Необхідно розробити і ознайомити студентів з єдиними параметрами оцінки завдань. Студент повинен критично оцінювати результати своєї роботи. Порівняння результатів самооцінювання за певними критеріями і оцінки викладача сприятиме формуванню умінь адекватної самооцінки.

Правильно організована самостійна робота дозволяє передбачити кінцеві результати навчання: 1) оволодіння студентами перцептивними, експресивними та інтерактивними вміннями; 2) рефлексію своїх професійних цінностей, комунікативних установок і очікувань щодо спілкування (усного чи письмового); 3) вибір ефективних способів і прийомів спілкування, адекватним індивідуальним особливостям; 4) розширення поля усвідомлення ними своєї

особистості; 5) вироблення та закріплення вмінь користуватися знаннями для поглиблення своїх професійних компетентностей та світогляду [1, с. 127; 4, с. 40-41].

Отже, підсумовуючи подані матеріали щодо формування навичок самостійності студентів в умовах інклюзивного освітнього процесу відзначимо, що в таких умовах слід формувати вміння самомотивації своєї діяльності, тобто зацікавленості, переконливості в необхідності виконувати її, бачити важливість цієї діяльності і її результатів для себе і свого оточення. В такому випадку самоосвіта набуватиме особистісно-орієнтованого характеру, тому що реально отриманий в процесі навчання результат буде виступати як нове знання, новий засіб дії. Адже становлення фахівця неможливо без цілеспрямованої організації його самостійної роботи, яка є обов'язковим видом навчальної діяльності. Самостійна робота студентів з особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього середовища допомагає їм засвоювати знання, опановувати вміннями і навичками. Така діяльність сприяє формуванню у студентів наукових, проектно-технологічних, інформаційно-комунікативних, літературних, естетичних та інших компетенцій. Робить студента справжнім мабутнім професіоналом, знавцем своєї справи і творчо орієнтованою особистістю, адаптованою до сучасних викликів суспільства.

Література:

1. Гіренко І.В. Формування готовності студентів до самонавчання з іноземної мови / І. В. Гіренко // Педагогічна освіта: теорія і практика. 2012. Вип. 10. С. 124-128.
2. Пометун О.І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн. Компетентний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / За заг. ред. О.В. Овчарук. Київ: "К.І.С.", 2004. С. 16-25.
3. Савченко О.Я. Уміння вчитися як ключова компетентність загальної середньої освіти. Компетентний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / За заг. ред. О.В. Овчарук. Київ: "К.І.С.", 2004. С. 34-36.
4. Самостоятельная внеаудиторная учебная работа студентов как средство совершенствования учебно-воспитательного процесса по иностранным языкам / Сб. научн. тр. Моск. гос. линг. ун-та. 2005. Вып. 42. С. 32-42.
5. Сидоренко І.А.. Самостійна робота студентів вищих навчальних закладів та її методика. URL: <http://www.kamts1.kpi.ua/node/1072> (дата звернення 11.05.2021).

Бачинська Олена

*кандидат економічних наук, викладач кафедри фінансів та економіки
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

Боршуляк Наталія

*викладач кафедри соціальної роботи та психології
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

АКАДЕМІЧНА МОБІЛЬНІСТЬ МОЛОДІ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Інтеграційні процеси, що сьогодні охопили всю світову спільноту, не минули і сферу освіти, сформувавши глобальну академічну систему. Академічна мобільність стає невід'ємною частиною цього механізму.

Не заперечуючи важливості підвищення якості вищої освіти через обмін знаннями, створення інтерактивних мереж, мобільність викладачів і студентів науковці вказують на форми міжнародного співробітництва [4]:

1) індивідуальна мобільність: мобільність студентів чи професорсько-викладацького складу в освітніх цілях;

2) мобільність освітніх програм і університетська мобільність, формування нових міжнародних стандартів освітніх програм;

3) інтеграція в навчальні програми міжнародного виміру та освітніх стандартів;

4) університетське партнерство: створення стратегічних освітніх альянсів.

Освітня мобільність – це здатність людини використовувати найрізноманітніші, часто неординарні, новітні методи і способи набуття знань, що включає, зокрема, зовнішню і внутрішню освітню міграцію, неформальну освіту, дистанційне навчання, поєднання навчання з іншими видами діяльності (наприклад, з роботою, спортом, творчістю, навчанням за іншою спеціальністю тощо).

За способом організації існують два варіанти академічної мобільності: *організована* (здійснюється в рамках економічного, політичного або міжуніверситетського академічного партнерства) та *індивідуальна* (з власної ініціативи студента). Відповідно до мети розрізняють мобільність *горизонтальну* (навчання в іншому ЗВО з метою отримання певного академічного або наукового ступеня) і *вертикальну* (з метою отримання наступного академічного чи наукового ступеня) [1, с. 20].

Становлення академічної мобільності в нашій країні має певні особливості. Незважаючи на приєднання України до Болонського процесу ще в 2005 році, документами якого академічна мобільність визначалася необхідною складовою

європейської системи освіти, тільки у 2013 році Міністерством освіти і науки України було прийнято Наказ про затвердження Примірною положення про академічну мобільність студентів вищих навчальних закладів України [2], що започаткувало розвиток даного процесу у вітчизняній освітній практиці.

Академічна мобільність в Україні має такі особливості:

1. Академічно мобільні всі учасники освітнього процесу: науковці, науково-педагогічні працівники, здобувачі (студенти), здобувачі ступенів доктора філософії та доктора наук.

2. Навчання за кордоном здобувача (студента) стало складовою частиною програми навчання в українському виші. Оцінки, отримані за кордоном, враховуються в Україні.

3. Немає потреби брати академічну відпустку чи узгоджувати індивідуальний план навчання. За здобувачем (студентом) зберігається місце постійного навчання в Україні.

4. Перезарахування прослуханих предметів відбувається виключно за змістом програм цих дисциплін.

Основними цілями академічної мобільності студентів з інвалідністю ЗВО України є:

- підвищення якості вищої освіти;
- підвищення ефективності наукових досліджень;
- підвищення конкурентоздатності випускників ЗВО на українському та міжнародному ринках освітніх послуг та праці;
- збагачення індивідуального досвіду студентів щодо інших моделей створення та поширення знань;
- залучення світового інтелектуального потенціалу до вітчизняного освітнього процесу на основі двосторонніх та багатосторонніх угод між ЗВО-партнерами;
- встановлення внутрішніх та зовнішніх інтеграційних зв'язків;
- гармонізація освітніх стандартів ЗВО-партнерів [2].

Сьогодні є значна кількість міжнародних програм (фондів) академічного обміну, що надають гранти для фінансування проведення наукових досліджень, участі у наукових конференціях, навчальних поїздок викладачів та аспірантів, серед яких: Fulbright Faculty Development Program, Fulbright Scholar Program, Стипендіальна програма JFUNDU Scholarships на навчання в Японії, Конкурси в рамках програми Horizon 2020, Foundation (SNSF), Swiss National Science Foundation, Програма Erasmus+, Стипендії уряду Австрії для проведення досліджень, Стипендіальна програма DAAD, Стипендія «the Millennium Development Scholarship», Програма обміну лідерів Global Change Leaders Program, Austrian Science Fund [3].

Академічна мобільність є важливою для особистісного і професійного розвитку людини з інвалідністю, оскільки ставить її в умови аналізу й вирішення життєвих ситуацій з позицій власної та іншої культури. Це сприяє розвитку в особистості здатності мислити в порівняльному аспекті; вмінню обирати шляхи

взаємодії з урахуванням особливостей іншої культури; готовності до міжкультурної комунікації; поглиблює знання про іншу культуру тощо. Академічна мобільність забезпечує доступ до освітніх здобутків провідних країн світу, сприяє розвитку інтеркультурних компетентностей та збільшує шанси на професійну самореалізацію.

Міжнародні освітні програми є актуальними для українських студентів тому, що вони сприяють реалізації навичок спеціальності, а й є фундаментом для побудови навичок інтеграції в культурний простір іншої країни. Паралельно з фаховими знаннями, студент ставить для себе як умову володіння мовою та налагодження порозуміння з місцевою спільнотою. Так, відбувається процес налагодження крос-культурної комунікації – не просто вивчення мови, а набуття мовних навичок при живій комунікації з жителями даної країни [5].

Отже, переваги академічної мобільності є очевидними для всіх учасників освітнього процесу, тому це має бути системним процесом. Для підвищення рівня її ефективності необхідним, в першу чергу, є розробка Програми національної академічної мобільності та організаційно-економічного механізму її реалізації, визначення джерел фінансування і готовності до партнерства суб'єктів процесу академічних обмінів.

Література:

1. Болонський процес у фактах і документах / Упор. : Степко М.Ф., Болюбаш Я.Я., Шинкарук В.Д., Грубінко В.В., Бабин І.І. К. : Вид-во ТДПУ, 2006. 52 с.
2. Наказ МОН України «Щодо затвердження Примірного положення про академічну мобільність студентів вищих навчальних закладів України» № 635 від 29 травня 2013 р. URL: <http://vnz.org.ua/dokumenty/spysok/3908-nakaz-ministerstva-635-vid-29052013> (дата звернення: 11.05.2021р.)
3. Перелік міжнародних програм (фондів), що надають гранти для фінансування проведення наукових досліджень, участі у наукових конференціях, навчальних поїздок викладачів та аспірантів. URL: <http://academy.gov.ua/pages/dop/36/files/4eba5150-579f-4ecd-bf2a-edbad7750f8a.pdf> (дата звернення: 13.05.2021р.)
4. Третяк О.С., Чебоненко С.О. Академічна мобільність та сучасні підходи до забезпечення якості вищої освіти в Україні. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*, 2015. Вип. 130. С. 102-105.
5. Федорова І.І., Трофименко Я.В. Академічна мобільність українських студентів сучасного освітнього простору. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*, 2012. Вип. 2. С. 139-144.

Коломійченко Олег

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри дефектології та фізичної реабілітації
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»,
м. Одеса, Україна*

Бернацька Юлія

*здобувачка вищої освіти за другим (магістерським) рівнем
спеціальності 016 «Спеціальна освіта» ДЗ «Південноукраїнський
національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»,
м. Одеса, Україна*

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Україна за останні роки зробила важливі кроки у реформуванні освітнього процесу для дітей з особливими потребами. Одна із головних реформ – це запровадження інклюзивної освіти. Як пише О. Колишкін, «...інклюзивна школа – це заклад освіти, відкритий для навчання всіх дітей незалежно від їх фізичних, інтелектуальних, соціальних чи інших особливостей, спрямований на забезпечення без бар'єрного середовища, адаптовані навчальні програми та плани, методи та форми навчання, залучення батьків, співпрацю з фахівцями з метою надання спеціальних послуг відповідно до різних освітніх потреб дітей» [2, с.7].

З часом кожний заклад освіти повинен відповідати потребам дітей із порушеннями психофізичного розвитку. Міністерство освіти змінило достатньо нормативних актів у поширену інклюзивної освіти в Україні при цьому перейняли досвід канадських колег, модель інклюзивної освіти США. В 2016 році розпочався науково-практичний проект «Інклюзивна освіта-рівень свідомості нації» у Запорізькій області, що був підтриманий МОН. Таким чином підтвердило необхідність впровадження інклюзивної освіти по всій країні [1, с.25-27].

З розвитком інклюзивної освіти впроваджується інші зміни в освітньому просторі. Почалось реорганізація психолого-медико-педагогічних консультацій на створення нових структур-інклюзивно-ресурсних центрів. Станом на травень 2020 року вже працює 627 центрів. Інклюзивно-ресурсні центри працюють по всіх областях України тому кожен із батьків може звертисся за допомогою за місцем проживання. Чим відрізняється інклюзивно-ресурсні центри від психолого-медико-педагогічної комісії- це тим, що установа не тільки виявляє дітей з особливими освітніми потребами, а також надає корекційно допомогу різної спрямованості. Нові зміни також торкнулись спеціальних закладів освіти та шкіл-інтернатів до 1 липня 2022 року тип таких закладів освіти реформуються

на один з передбачених Законом «Про повну загальну середню освіту» або їх будуть закривати [3].

Впровадження інклюзивної освіти звичайно призвела до змін у програмі загальноосвітньої школи. Для того щоб діти з особливими потребами мали змогу доступно навчатися оновлюють нормативні бази, впроваджують нові методи корекційного впливу, щоб забезпечити якісну освіту для всіх дітей без винятку. Основні напрями організаційно-методологічних засад навчання дітей з особливими освітніми потребами описані в працях В. Бондаря, А. Колупаєвої, С. Миронової, В. Синьова та ін., які наголошують про необхідність зміни системи спеціальної освіти шляхом розвитку всіх форм навчальної діяльності та комплексною взаємодією одна з одною. Необхідність в інклюзивних класах зростає щороку тому потребує нових навчальних програм. Програму загальноосвітньої школи буде адаптовано під кожну дитину з особливими освітніми потребами та має такі компоненти:

- Вилучення деяких компетенцій, змісту, які діти з особливими освітніми потребами важко засвоювати. Цей підхід може бути застосованими навіть для навчального плану, також можуть бути виключені дисципліни які учені не можуть засвоїти.

- Застосування допоміжних прийомів засвоєння предметів з використанням альтернативної мови спілкування(для дітей з сенсорними обмеженнями).

- Об'єднання на рівні навчальних програм або навчального плану, тобто інтегрування двох або більше дисциплін (наприклад, географія – біологія, математика – фізика, історія – географія), або в рамках однієї дисципліни (компетенції, змісту).

Учень може вивчати одні дисципліни на рівні загальноосвітньої школи, а інші адаптовані під його особливості. Педагоги шкіл мають змогу самі розподіляти програмний матеріал для учнів з особливими потребами(за нозологією). При цьому звичайно треба враховувати особливі індивідуальні особливості учнів. Також з'явилась у штаті нова посада-асистент вчителя. Асистент вчителя – це педагогічний працівник, що призначається на посаду керівником закладу освіти, має педагогічну освіту та забезпечує особистісно орієнтоване спрямування освітнього процесу. Асистент вчителя буде виконувати зобов'язання:

- забезпечувати єдність навчання, виховання та розвитку учнів;
- брати участь у розбудові інклюзивного навчання разом з іншими вчителями школи;
- забезпечувати комунікацію школи та батьків учнів з особливими освітніми потребами [3, с. 5-12].

Водночас, з'явився додатковий позаштатний працівник асистент учня-це може бути один із батьків. Він не втручається в освітній процес, а тільки допомагає дитині з ООП у навчанні, в пересуванні, харчування дитини тощо. Один із особливим моментом є те що, якщо дитині з ООП переходить на

індивідуальну форму навчання, до якого входила така дитини, то клас вже не інклюзивний.

Отже, можемо зробити висновки, що сучасні підходи змін освітнього процесу успішно впроваджується в системі освіти. Інклюзивна освіта потрібна для того, щоб діти з особливими освітніми потребами почували себе комфортно у суспільстві та змогли адаптуватися у ньому. Також це позитивно впливає на толерантне ставлення однолітків з типовим розвитком, батьків та суспільства в цілому. Взагалі, ще багато роботи попереду з організацією освітнього простору, прийняттям людей з особливими потребами та комфортного їх життя. Але вже зроблений великий крок вперед і неможна змінювати поставленої цілі.

Література:

1. Інклюзивний простір. Практичні кроки : спеціалізований тренінг для працівників освітньої сфери // Спеціальна програма Марини Порошенко. Благодійний фонд Порошенка. 2019. 25-27 с.
2. Колишкін О. Вступ до спеціальності «Корекційна освіта» : навч. посіб. / О. Колишкін. Суми : Університетська книга, 2013. 392 с.
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 № 545 «Про затвердження Положення про інклюзивний ресурсний центр» [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>.

Боровисюк Таїса
*викладач кваліфікаційної категорії «спеціаліст вищої категорії», викладач-методист, викладач кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

ТЕХНОЛОГІЯ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ: МЕТОД «СЕНКАН»

У сучасній науці спостерігається актуалізація досліджень щодо розв'язання проблеми критичного мислення, оскільки визнано, що інтелектуальні досягнення мають соціальну цінність. Ключові компетентності Нової української школи знайшли своє відображення у Типовій освітній програмі профільної середньої освіти закладів освіти, що здійснюють підготовку молодших спеціалістів на базі базової загальної середньої освіти, затвердженої наказом МОН України від 01.06.2018 року № 570. Проєктами стандартів фахової передвищої освіти визначено перелік загальних компетентностей, якими повинен оволодіти

випускник ОПС «фаховий молодший бакалавр», зокрема, окремі з них: здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу; здатність працювати в команді; здатність генерувати нові ідеї (креативність) [1]. Все вищезазначене дає підстави стверджувати, що в освітній діяльності технологія розвитку критичного мислення здобувачів освіти має посідати провідне місце.

Технологія розвитку критичного мислення дозволяє не тільки підвищити якість засвоєння студентами матеріалу, вона сприяє формуванню їхньої критичної мислєдіяльності, проявляє їхню творчість, розвиває пізнавальні здібності, активність і комунікативність. Критичне мислення є передумовою для забезпечення в молодіжній студентській аудиторії атмосфери толерантності, доброзичливості; розвиток критичного мислення – ефективний шлях соціалізації студентів з інвалідністю.

В освітній практиці існує ціла низка методів та прийомів технології розвитку критичного мислення, в їх числі метод «Сенкан», який формує у студентів вміння та навички працювати з інформацією: виділяти головне, синтезувати та аналізувати, викладати складні ідеї, почуття і уявлення, бачення в кількох словах. На перший погляд, метод сенкана може здатися дещо «простим» для старшої школи, і, тим більше, для фахової передвищої освіти. Проте детальне вивчення особливостей та переваг цього методу, дозволить спростувати цю думку.

З великою мірою спрощення сенкан можна охарактеризувати як особливу форму білого вірша. Це короткий поетичний твір, жанр в японському стилі, що складається з п'яти рядків і пишеться за визначеними правилами. Винайдено сенкан в США на початку ХХ ст. Основоположницею жанру і творцем цієї поетичної форми є американська поетеса, шанувальниця японської поезії, Аделаїда Крепсі (1878-1914). З кінця 90-х років дидактичний сенкан поширився і на пострадянському педагогічному просторі [3].

Орієнтовна схема побудови дидактичного сенкана:

- *перший рядок вірша* – складається з одного слова-іменника, це тема сенкана (темою можуть бути терміни, поняття, об'єкти, історичні постаті, відомі особистості, явища тощо);
- *другий рядок* – складається з двох слів-прикметників (допускається з дієприкметників), які розкривають, описують, характеризують тему;
- *третій рядок* – складається з трьох слів-дієслів (допускається з дієприслівників), які описуються дії, що мають пряме відношення до теми сенкана;
- *четвертий рядок* – це вже не набір окремих слів, а ціла фраза-висновок щодо теми сенкана, може виражає особисте ставлення автора сенкана до теми; допускаються випадки як авторського створення четвертого рядка, так і використання крилатих вислів, прислів'їв, приказок, цитат, афоризмів в контексті теми;

• *п'ятий рядок* – складається з одного слова-підсумку, що може бути синонімом, перифразом, асоціацією до теми.

Приклад сенкана (предмет «Українська література», тема «Микола Хвильовий. Новела «Я (Романтика)» - психологічна новела-засторога; проблема внутрішнього роздвоєння людини між гуманізмом і фанатичною відданістю революції, між загальнолюдськими цінностями й політичними пріоритетами»):

Фітільов.

Життєлюбний, вітаїстичний.

Зворушує, бентежить, критикує.

«За що? За те, що ми були найцирішими комуністами? Нічого не розумію. ... Страшенно боляче».

Хвильовий.

В освітній практиці викладач може змінювати алгоритм написання сенкана (змінювати кількість рядків, кількість слів у рядку, змінювати частини мови слів тощо).

Аналізуючи алгоритм створення сенкана, дозволимо зробити висновок, що процес його побудови вимагає від здобувачів освіти сформованих умінь синтезувати інформацію і факти в стисле висловлювання, котре влучно описує, окреслює, відсвічує запропоновану тему. Сенкан - потужний прийом аналізу, синтезу і узагальнення навчального матеріалу. Цей метод ефективний для розвитку критичного мислення, образної мови, концентрації знань, переосмислення отриманої інформації, вираження своєї позиції щодо теми, а також для вивчення нових ключових понять, термінів. Сенкан виявляє та демонструє не лише знання студентів, він показує їхнє розуміння, оціночні судження щодо теми, це сильний, багатогранний інструмент для рефлексії, яка базується на багатому понятійному запасі. Цей метод передбачає реалізацію фактично усіх особистісних здібностей здобувачів освіти (інтелектуальних та творчих). Процедура складання сенкана гармонійно реалізує освітню політику студентоцентрованого навчання. Правильно складений сенкан має яскраво виражене емоційне забарвлення, тому є особливо продуктивним на заняттях гуманітарних дисциплін. Проте, цей метод універсальний: він може застосовуватися на будь-якому етапі заняття з будь-якої навчальної дисципліни.

Окремими перевагами методу «Сенкан» є:

- підвищує інтерес здобувачів освіти до навчальної теми;
- виробляється здатність до аналізу, удосконалює уміння синтезувати знання, які отримали на занятті;
- удосконалює комунікативні навички та вміння влучно і лаконічно висловлювати свої думки, сформулювати свої думки цікавим способом;
- розвиває мислення і уяву;
- розширюється словниковий запас, культуру мовлення;
- розвиває творчі здібності, креативність;

Форми роботи із сенканом:

- складання нового сенкана;
- складання короткого текстового повідомлення за змістом складеного сенкана з використанням слів і фраз, що входять до його складу;
- коректування і удосконалення складеного сенкана;
- доповнення «пустих» рядків сенкана власними ідеями;
- встановлення теми сенкана, виходячи зі змісту його 2-5 рядків;
- переклад сенкана іноземною мовою;
- створення сенканів-синонімів/антонімів;
- створення сенканів за заданим алгоритмом.

Наприклад, для створення сенкана пропонується алгоритм (предмет «Українська література», тема «Особливості письменницької «кухні» Панаса Мирного. Образи соціально-психологічного роману Панаса Мирного та Івана Білика «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»(1,4 частини)):

- 1 рядок – Головний герой роману «Хіба ревуть воли, як ясла повні?».
- 2 рядок – Основні емоції героя в дитинстві.
- 3 рядок – Якості характеру в дорослому віці.
- 4 рядок – Власне узагальнене ставлення до образу головного героя (цитата з твору).

5 рядок – Хто він головний герой? Ваше ставлення до нього.

Варениченко.

Зацькований, недолюблений.

Закоханий, працьовитий, свідомий.

«Так оце та правда?! Оце вона!!!».

Зарізяка.

Практичний досвід роботи дає можливість стверджувати, що сенкан як складова інноваційного навчання є дієвим засобом розвитку критичного мислення та творчої діяльності здобувачів освіти, способом залучення їх до аналізу, синтезу, оцінки навчального матеріалу. Ця форма роботи наряду з іншими сприяє активізації освітньої діяльності на занятті, визнає право автора сенкана на власну думку, судження.

Отже, метод «Сенкан» – це ефективний метод технології розвитку критичного мислення здобувачів освіти, його активне та ефективно застосування формуватиме та розвиватиме вміння виокремлювати в темі, яка досліджується, найбільш суттєві елементи, аналізувати їх, робити висновки і коротко формулювати, ґрунтуючись на основних принципах написання вірша, власне судження. Окрім того, сенкан – це вільна творчість, своєрідна гра слів, яка сприяє творчому саморозвитку і авторському оригінальному вираженню власних думок. Саме тому сенкан, як метод навчання, набуває все більшої популярності, в тому числі й в умовах інклюзивного освітнього середовища.

Література:

1. Проекти Стандартів. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/fahova-peredvisha-osvita> (дата звернення: 29.04. 2021).
2. Концепція Нової української школи. URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/07/konczepczyia.pdf> (дата звернення: 29.04. 2021).
3. Сенкан. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення: 01.05.2021).
4. Гурєєва Л.В., Козьміна Н.А. Синквейн – прийом активізації пізнавального процесу студентів немовних ВНЗ. URL: <http://interconf.fl.kpi.ua/node/1257> (дата звернення: 01.05.2021).

Буйняк Мар'яна

кандидат психологічних наук,

асистент кафедри корекційної педагогіки та інклюзивної освіти

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка,

м. Кам'янець-Подільський, Україна

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ МАЙБУТНІХ КОРЕКЦІЙНИХ ПЕДАГОГІВ

Підготовка висококваліфікованих фахівців спеціальності 016 Спеціальна освіта до професійної діяльності в закладах спеціальної та інклюзивної освіти є актуальною проблемою як сучасної освітньої політики, так і суспільства загалом. В основу розв'язання означеної проблеми покладено як нормативно-правові документи у галузі вищої освіти (Конституція України, закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність» та ін.), так і наукові підходи до формування професійної компетентності майбутніх корекційних педагогів, які висвітлено у працях цілої низки сучасних вчених (В. Коваленко, С. Миронова, Л. Руденко, В. Синьов, А. Шевцов, М. Шеремет, Д. Шульженко та ін.).

Для формування фахової підготовки здобувачів вищої освіти науковці використовують різні методологічні підходи (системно-діяльнісний, особистісно-діяльнісний, інтегративний, студентоцентрований), проте на сучасному етапі розвитку вищої освіти провідним у підготовці конкурентоспроможних фахівців зі спеціальної освіти вважається компетентнісний підхід, який передбачає формування у студентів фахових (subject specific competences) і загальних компетентностей (generic competences, transferable skills) [1; 2; 5].

Вагому роль у цьому відіграють Стандарти вищої освіти України першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівня вищої освіти з галузі знань 01 Освіта/Педагогіка спеціальності 016 Спеціальна освіта (далі – Стандарти), в яких подано перелік загальних та спеціальних (фахових) компетентностей, якими має оволодіти здобувач вищої освіти, а також результатів навчання. Однією з важливих фахових компетентностей визначено здатність до взаємодії з учасниками освітнього процесу (учнями, батьками, колегами та іншими фахівцями) на засадах партнерства [3; 4].

Наявність у Стандартах вище зазначеної компетентності обумовлена, з одного боку, реформами, що відбуваються в українській освіті (зокрема, запровадження Концепції НУШ), а з іншого – необхідністю забезпечення продуктивної взаємодії між учасниками освітнього процесу з метою надання якісних психолого-педагогічних послуг дітям з особливими освітніми потребами (далі – дітей з ООП).

Як відомо, освіта дітей з ООП завжди здійснювалася на підставі взаємодії фахівців різних галузей (педагоги, медики, психологи, соціальні працівники), проте партнерська взаємодія має відбуватися на іншому якісному рівні, адже передбачає усвідомлення всіма суб'єктами освітнього процесу спільної мети і підходів, рівноправності у їх реалізації та відповідальності за результат.

Аналіз спеціальних (фахових) компетентностей, передбачених у Стандартах, дозволив нам зробити висновок, що здатність до партнерської взаємодії пов'язана з більшістю інших компетентностей, а ефективність її практичної реалізації залежить від оволодіння ними. На підставі цього аналізу ми визначили рівні, на яких повинна забезпечуватися партнерська взаємодія корекційного педагога. Зазначимо, що оскільки професійні та соціальні функції корекційного педагога виходять за межі традиційних функцій педагогічної діяльності, тому й сфера партнерської взаємодії є значно ширшою.

Охарактеризуємо рівні партнерської взаємодії у професійній діяльності корекційного педагога:

- рівень «вчитель-учень» – спілкування з учнями з ООП на «суб'єкт-суб'єктному рівні», на основі великої любові і поваги до них; розуміння індивідуальності кожної дитини, усвідомлення її актуальних можливостей і потенціалу тощо;
- рівень «вчитель-батьки», що передбачає залучення батьків до активної співпраці із закладом освіти та їхню участь в процесі навчання і виховання дитини з ООП; розподіл функцій між сім'єю і закладом освіти; формування у батьків усвідомлення того, що лише завдяки спільним зусиллям сім'ї і школи можна досягти максимально можливого позитивного результату та відповідальності за цей результат;
- рівень «вчитель-колеги», який передбачає співпрацю педагогічних працівників, що ґрунтується на пріоритетах співробітництва, співтворчості, взаємної поваги та відповідальності і слугує стимулом до професійного та особистісного саморозвитку;

- рівень «вчитель-керівництво закладу освіти» – підтримка керівництвом вчителів в плані професійного зростання, доцільний розподіл функцій та делегування повноважень членам педагогічного колективу; усвідомлення спільної мети і відповідальності за спільний результат;

- рівень «вчитель-позашкільні організації та установи» – співпраця з установами, що надають додаткові освітні або соціальні послуги дітям з ООП, яка покликана підвищити якість їхньої освіти та створити сприятливу соціальну ситуацію розвитку з метою покращення процесів соціалізації;

- рівень «вчитель-громадські організації» – співпраця, спрямована на поширення інформації про осіб з ООП, їхні проблеми та знаходження спільних шляхів їх вирішення.

Зазначимо, що завданням підготовки майбутніх корекційних педагогів до партнерської взаємодії є формування у них здатності до партнерства на усіх перелічених вище рівнях.

Отже, формування готовності майбутніх корекційних педагогів до партнерської взаємодії передбачає оволодіння ними низкою взаємопов'язаних фахових компетентностей та формування особистісних якостей, які здійснюються у процесі вивчення дисциплін професійної підготовки в закладі вищої освіти. Перспективними напрямками дослідження проблеми вважаємо констатувальне дослідження первинної готовності до партнерської взаємодії здобувачів вищої освіти та розробку методичних засад її формування.

Література:

1. Мартинчук Т.В. Теорія та практика підготовки фахівців зі спеціальної освіти до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.03. Київ, 2019. 614 с.
2. Миронова С.П. Підготовка вчителів до корекційної роботи в системі освіти дітей з вадами інтелекту : монографія. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2007. 304 с.
3. Стандарт вищої освіти України першого (бакалаврського) рівня вищої освіти – ступеня бакалавра – з галузі знань 01 Освіта/Педагогіка спеціальності 016 Спеціальна освіта. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vyshcha/standarty/2020/06/17/016-spetsialna-osvita-bakalavr.pdf>
4. Стандарт вищої освіти України другого (магістерського) рівня вищої освіти – ступеня магістра – з галузі знань 01 Освіта/Педагогіка спеціальності 016 Спеціальна освіта. URL: <https://osvita.ua/master/spec-master/79283/>
5. Шеремет М.К. Підготовка корекційних педагогів у вищих навчальних закладах // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / Серія: соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2011. Вип. XVII в 2-х част. Ч. 1. 368 с.

Гаяш Оксана

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фізичної реабілітації
Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»,
м. Ужгород, Україна*

СУТНІСТЬ ПРОЦЕСІВ АДАПТАЦІЇ ТА МОДИФІКАЦІЇ ДЛЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НАВЧАННЯ УЧНІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Основна ідея інклюзивного навчання – повне включення дітей з особливими освітніми потребами (ООП) у шкільне життя, через створення оптимального шкільного середовища для усіх учнів. При цьому не виключається надання дітям з ООП додаткової, а іноді і спеціальної підтримки у навчанні, яка допоможе їм брати повноцінну участь у заняттях і реалізовувати свій потенціал. Така умова розглядається як один з варіантів навчання, який дуже часто може з успіхом застосовуватися при навчанні учнів з нормативним розвитком (Loreman T., Deppele J., Harvey D., 2011) [2].

Щоб досягти успіху та задовольнити різноманітні потреби учнів, зумовлені їхніми здібностями, рівнем розвитку, інтересами та іншими відмінностями, педагогам необхідно змінювати методи навчання, навчальне середовище, матеріали тощо. Ці зміни або пристосування до потреб учнів відбуваються через адаптації або модифікації.

Адаптація навчання передбачає зміну характеру представлення навчального матеріалу, не змінюючи зміст навчання: через пристосування освітнього середовища, адаптації навчальних підходів, адаптації навчальних матеріалів тощо.

Модифікація навчання – це зміна (зазвичай, спрощення) освітніх цілей, змісту предмету, програми навчання, концептуальної складності навчального завдання для конкретної дитини та, у результаті, рівня знань та навичок, які має опанувати дитина впродовж навчання.

Адаптація у навчанні спрямована на: 1) пошук і розроблення способів подання інформації та вивчення предмету дитиною з ООП з урахуванням особливостей її сприйняття; 2) використання додаткових засобів і матеріалів (карток, інструкцій, правил тощо); 3) розроблення та формування способів перевірки засвоєння знань та навичок.

Для кращого засвоєння матеріалу можна використовувати: поділ завдань на кілька, простіших за змістом або покрокових; зменшення тривалості виконання завдання або їхньої кількості за умови збереження рівня складності: частіші повторення, спрощені інструкції до виконання; залучення нетипових методик – комп'ютерних програм, візуалізаційних карток, предметів, аудіо- та відеороликів тощо; оформлення навчальних матеріалів з огляду на фізіологічні потреби учня – великий шрифт, виділення кольором, підкреслення.

При застосуванні різних видів адаптації зміст навчання залишається незмінним, а при застосуванні модифікацій він, зазвичай, змінюється. В окремих випадках використання модифікацій може виявитися необхідним для того, щоб надати конкретній дитині можливість брати участь у класних заняттях.

Основні принципи модифікації:

- спрощення (зменшення складності цілей і / або змісту);
- виключення (скорочення кількості предметів, що вивчаються, або зменшення вимог до кінцевих цілей вивчення предмету та виключення певного змісту);
- поєднання або ущільнення (інтеграція деяких предметів в один курс або інтеграція кінцевих цілей, змісту).

Модифікації можуть бути виконані шляхом:

- Скорочення змісту матеріалу, який необхідно засвоїти. Учень може брати участь лише в окремих частинах уроку і/або опанувати лише частину змісту навчального матеріалу. Наприклад, на уроці «Я досліджую світ» основній групі учнів класу поставлене завдання – назвати всі частини квітки (рослини), звірившись з діаграмою в підручнику, в той же час як учням з ООП достатньо буде правильно ідентифікувати колір листя рослин. Обидві категорії учнів беруть участь в одному і тому ж процесі, але підсумкові завдання для них відрізняються.

- Модифікація навчальних посібників (різні способи). Наприклад, щоб прилаштувати текст для читання, у ньому виділяють шрифтом або кольором ключові елементи. Такий підхід допомагає концентрувати увагу на головному у змісті вже з першого прочитання, дає можливість донести до учня суть. Способом виділення суттєвих фрагментів, крім підкреслювання або виділення частин тексту кольором, може бути усунення зайвих подробиць. Натомість залишається найвагоміша інформація. Для цього можна видалити з тексту слова, речення, а подекуди цілі абзаци чи сторінки. Такі підходи можуть вплинути на цілісність матеріалу, що вивчається, однак вони допоможуть донести до учня головні, ключові ідеї.

Модифікуючи навчальні посібники, треба враховувати їх змістове наповнення, тобто орієнтуватися на навчальну програму. У цьому напрямі, J. Derpeleer (1998) виділяє три категорії знань:

- «обов'язково має знати» – відомості важливі, мають бути обов'язково опанованими;
- «має знати» – відомості важливі, однак не суттєві;
- «може знати» – відомості не суттєві і не надто важливі.

Таким чином, увага акцентується на першій категорії знань: «обов'язково має знати». Інформацію з категорії знань «має знати» і «може знати» треба надавати після того, як учень з ООП опанував ключові, найсуттєвіші відомості. Якщо не дотримуватися такої послідовності, пам'ять учня перевантажиться надмірною інформацією, а знання будуть формальними. Вчитель може обмежити

потік відомостей, враховуючи власний досвід дитини та її уподобання. Наприклад, твір на тему «Як я провів літні канікули» замінити складанням хронологічної послідовності подій, які трапилися з дитиною влітку. Потім цю послідовність можна ускладнити, запропонувавши написати твір (завдання з категорії «має знати»).

Найсуттєвішою з модифікацій засвоєння навчального матеріалу за Deppeler, є здатність виконати завдання, подібне основному з освітньої програми, але в полегшеному вигляді. Наприклад, клас повинен написати твір- розповідь на сторінку за мотивами обговорення картини, причому учням з ООП необхідно виконати аналогічну роботу, але в об'ємі декількох речень. При цьому абсолютно весь без виключення клас працює по темі «Розповідь за картиною», а результати оцінюються на різних рівнях, з урахуванням різних здібностей і визначення успішного виконання завдання для різних категорій учнів.

Відповідно, і система оцінювання учнів з ООП, які навчаються за модифікованими програмами, розробляється окремо з урахуванням індивідуальних можливостей. Завдання для перевірки мають передбачати прості дії замість складних (намалювати замість написати, обчислити за допомогою калькулятора тощо).

Отже, планування адаптацій та модифікацій допомагає педагогам заздалегідь: визначити, якими матеріалами учням потрібно користуватися, як краще побудувати урок, у якому вигляді учні мають відповідати на запитання; дібрати типи вправ і видів діяльності; продумати очікуванні результати їх виконання.

Література:

1. Таранченко О.М., Найда Ю.М. Загальні принципи здійснення адаптацій та модифікацій навчально-виховного процесу / Інклюзивна школа: особливості організації та управління: Навчально-методичний посібник / Кол. авторів: Колупаєва А.А., Найда Ю.М., Софій Н.З. та ін. / За заг. ред. Даниленко Л.І., Київ, 2007. 128 с.
2. Loreman T., Deppeler J., Harvey D. Crows Nest, N.S.W. : Allen & Unwin, 2011. 301 p.

Гераймович Віолета

кандидат економічних наук.,

доцент кафедри маркетингу та міжнародної торгівлі

Національного університету біоресурсів і природокористування України

м. Київ, Україна

СИСТЕМНІ УЯВЛЕННЯ ПРО ШИРОКУ ІНКЛЮЗІЮ В СТВОРЕННІ ПЕДАГОГІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА

Ринкова економіка орієнтована на споживача, тому має на увазі свободу переміщення ресурсів по різних сферах застосування, свободу вибору продавця і покупця. Разом з тим, що це саморегульована система, вона постійно створює ситуацію нестійкості учасників ринкових стосунків, загрозу їх благополуччю і виду діяльності. Прискорення і соціальна безконтрольність комунікації, зростаюча доступність інформації, відсутність обмежень на неї за віком, соціальним, етнічним, професійним і іншим ознакам привели до зміни комунікаційних каналів в соціумі, що посилює процеси глобалізації в соціалізації населення планети. Вони активно перетворюють соціальне середовище: політику, етику, культуру та освіту [1].

Глобалізація як всесвітній процес економічної, політичної, культурної інтеграції, що визначив світовий розподіл праці, міграцію в масштабах планети грошових, виробничих і людських ресурсів, робить вирішальний вплив на потенціал людей, вимагає прояву нових якостей особи, яких повинна забезпечити сучасна система освіти. Передусім людина XXI століття має бути усебічно розвинена, здорова, та це повинна бути гуманна особа. Головним капіталом людини, що виступає активним суб'єктом на ринку праці, стає його кваліфікація, професіоналізм. В той же час - це людина мобільна, що навчається, адаптується до умов глобального світу, що змінюються, людина, що уміє взаємодіяти з іншими, розуміє і толерантна, самостійно мисляча і така, що діє в нових для нього соціальних, економічних, інформаційних умовах. Це відповідальна, надійна, комунікабельна, креативна людина, прихильна цінностям цивілізаційного розвитку XXI століття. Але такою людина може бути лише у світовій системі освіти, яка сьогодні переформовується під впливом зовнішніх факторів.

Навчати за традицією, що склалася в індустріальному суспільстві, вже неможливо, оскільки тільки 20 % зайнятого населення працює по отриманій у базовій професійній освіті спеціальності, а 42% молоді змінює свою професію в перші два роки після закінчення професійного усього закладу. Отже, потрібна нова, модернізована, така, що відповідає новим цивілізаційним викликам система освіти. Такою системою, на наш погляд, являється система інклюзивної освіти, що дозволяє кожній людині включитися в освітній процес у будь-який момент у міру необхідності, що виникає у неї [2]. Вона дозволяє не лише змінити свою професійну підготовку, отримати іншу спеціальність, але і психологічно адаптуватися до нової ситуації у своєму житті. Завдання полягає в тому, щоб ця

система в державі була створена, а людина мала права нею скористатися в потрібний для неї момент. До тих, що навчаються в усіх цих системах відносяться діти, підлітки, молодь, студенти, дорослі обох статей. Освіта здійснюється від дошкільного до третього (пенсійного) віку в освітніх установах різних типів (дошкільні, шкільні, позашкільні, середні і вищі професійні, установи додаткової освіти і підвищення кваліфікації та ін.) Освіта по суті своїй інклюзивний характер, тобто характер активного включення в освітній процес. В Україні, як і в кожній країні, є нормативно-правова база, зарахування усіх категорій населення, що забезпечує в тій чи іншій мірі, в освітній процес. Це діти і дорослі, люди з обмеженими можливостями, мігранти, батьки, інваліди, безробітні, засуджені і звільнені з місць виховання, молодь і пенсіонери та інші [3].

На сьогоднішній час перед педагогічною освітою суспільство об'єктивно поставило воістину історичне завдання: забезпечити високу функціональність людини в умовах стрімкої зміни інформації в межах одного покоління людей. Тому педагогічна освіта зобов'язана створити в осяжному майбутньому новий тип педагога. Це професіонал-наставник, посередник для освоєння людиною будь-якого віку необхідних знань, культури, норм поведінки. Новий педагог має бути орієнтований на виклики і запити часу [1].

Тому головною проблемою педагогічної освіти стає підготовка учителя до формування ситуації розвитку особистості учня, а не тільки передачі йому знань на рівні інформації. Ефективність діяльності педагога в даному випадку залежить від того багажу знань методів розвитку особи, які стають частиною самої особи педагога. Незважаючи на те що педагогічна діяльність орієнтована на зовнішні очікування і соціальні установки, відбиті в державних стандартах, суть її полягає все-таки в реалізації ціннісних громадських установок у свідомості учнів, студентів через особу і професіоналізм педагога.

Основними принципами перетворень в освіті повинні стати системні уявлення про широку інклюзію в створенні педагогічного середовища, що дозволяє кожній людині у будь-який момент своєму життю брати участь в процесі отримання нових і необхідних для нього знань. До цих принципів ми відносимо наступні:

- забезпечення державних гарантій доступності і безкоштовності підготовки педагогів для освіти людей в різних видах і типах учбових і соціальних організацій, адресна соціальна підтримка педагогів і усіх, що навчаються;
- розвиток систем якісної педагогічної освіти незалежно від форм власності освітніх установ, досягнення державних стандартів якості освіти;
- широка інклюзія, активне включення педагогів в систему формування кадрового потенціалу для ефективною економіки, розвитку педагогічного середовища у будь-якому колективі, де виробляються принципи інклюзивної освіти на основі взаєморозуміння і толерантності;

- створення сучасних нормативно-правових і організаційно-економічних механізмів розвитку інклюзивної педагогічної освіти упродовж усього життя педагога;
- всемірне підвищення соціального статусу, професійного рівня педагогів, посилення їх державної підтримки;
- реорганізація системи управління педагогічною освітою з орієнтацією на розвиток громадського інклюзивного утворення населення країни.

Література:

1. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр» № 545 від 12 липня 2017 р. (Із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 617 від 22.08.2018). Урядовий кур'єр, 2017. № 137.
2. Колупаєвої А.А Основи інклюзивної освіти. Навчально-методичний посібник. Київ : «А. С. К.», 2012. С 308.
3. Луговий В.І., Таланова Ж.В. Міжнародна й національні стандартні класифікації освіти: концепція і реалізація. Педагогіка і психологія. Вісн. НАПН України : наук.-теорет. та інформ. журн. Нац. акад. пед. наук України. 2013. № 1. С. 15–25.

Humeniuk Iryna

Candidate of Economic Sciences, Lecturer of Podolsk Special Educational and Rehabilitation Socio-Economic College, Kamyanets-Podilsky, Ukraine

Shevchuk Oleksandr

Candidate of Pedagogical Sciences, Lecturer at Podolsk Special Educational and Rehabilitation Socio-Economic College, Kamyanets-Podilsky, Ukraine

THE ROLE OF HEURISTIC LEARNING IN THE FORMATION OF CREATIVE PERSONALITY IN THE CONDITIONS OF INCLUSIVE LEARNING

Learning and human development are interconnected with his creation: only develops who creates and creates something new (for himself or for others), who goes beyond the predetermined, realizes the possibilities of his inner world. But creativity is possible only in conditions of freedom of choice. Creative results can be expected only when the student is provided with the right to choose the meaning and goals of their

education, when encouraged own view of the problem, when the organized learning process is perceived by the student as part of creative self-development. That is, one of the main tasks of education is the development of personality, involvement of students in creative activities.

The main structural element of control in the educational process is to check the quality of knowledge, skills and abilities of the student that he received in the process of preparation and implementation of the task set before him. Systematic verification of the quality of student knowledge is today a very necessary condition for diagnosis in the education, upbringing and development of the student in an inclusive education. It also helps to improve the content and teaching methods. The main thing is that control creates an opportunity to purposefully dose the material forming the professional competence of students with educational and cognitive activities: comparing the student's past experience with his achievements at this time, to predict and ensure proper personality development in the present and future [1].

Personality development largely depends on the activities performed by the educational process. Modern pedagogy and psychology orient the teacher to the use of active teaching methods in practical classes. Active learning is characterized by the constant involvement of students in various activities, as well as the creation of favorable conditions for student interaction with the teacher and students with each other. In practical classes to involve students in the process of cognition with varying degrees of activity allows the use of the heuristic method of learning.

Analysis of psychological, pedagogical and methodological literature on the use of active methods showed that there are a large number of theoretical developments in the field of heuristic learning, as well as a number of fragmentary developments (as demonstrations of this method) application of the heuristic method in practice. We did not find any concrete, factual material (development of topics and content of practical classes, principles of content selection, principles of building a system of exercises) that allows to organize teaching using the heuristic method.

Heuristic learning means learning that aims to construct the student's own thoughts, goals and content of education, as well as the process of its organization, diagnosis and awareness. The student's activity is organized by the teacher. Such support is to achieve the main goal of detection and realizing the potential of the student [2].

Creativity is human activity aimed at developing intellectual and moral qualities of the individual. But creativity is possible only in terms of freedom of choice provided in terms of part-time training. The result of creative learning and self-development can be expected only when the student is provided with the right to choose the solution of the task set before him. That is one of the main tasks of education is the development of personality in the conditions of inclusive education by involvement in creative activities.

The requirements of today's high-tech society, the demand for the education of a creative person who is able to independently acquire knowledge, generate original ideas

and make non-standard decisions, requires major changes in the system of disciplines in inclusion, which will allow more productive teaching. The main directions of such modernization lie in the plane of personally significant indicators of education. According to psychologists, professional training should be based on components of knowledge that are not given enough attention in the educational process - these are skills and abilities of independent work, development of creative thinking, systematic approach to setting and performing tasks of professional activity, choice of leading activity, development of creative imagination. , education of initiative, ability to make decisions, etc. These elements of knowledge should be based more on the subject-subject basis, when the role of the student in the educational process is significantly enhanced [3].

The education of students with disabilities in higher education is based on the requirements of the state professional standard. Only the implementation of such an approach will allow freelance graduates to become professionals in their field and be competitive in today's labor market. Therefore, in order to achieve high quality professional training of students with special needs, the same requirements should be set for them as for all other students. At the same time, the organization of inclusive education involves meeting the special educational needs of students with disabilities and adapting the learning process to their capabilities. Accordingly, there is a need to identify leading methods that will ensure the effectiveness of training.

References:

1. Atamanchuk P. S. Upravlinnya protsesom navchal'no-piznaval'noyi diyal'nosti. Kam'yanets'-Podil's'kyy : Kam'yanets'-Podil's'kyy derzhavnyy pedahohichnyy instytut, informatsiyno-vydavnychy viddil, 1997. 136 s.
2. Kukashuk N. S., Pyrkov V. E. Dyahnostyka problem yspol'zovanyya lychnostno-oryentyrovannykh tekhnolohyy pry obuchenyy matematyke. Materials of the XI International scientific and practical conference «Areas of Scientific Thought». 2015/2016. Sheffield: Science and Education LTD,2015. C. 136-138.
3. Ovcharuk O. V. Rozvytok kompetentnisnoho pidkhodu: stratehichni oriyentyry mizhnarodnoyi spil'noty. Kompetentnisnyy pidkhid u suchasniy osviti: svitovyy dosvid ta ukrayins'ki perspektyvy. K.: „K.I.S.”, 2004. 112 s.

Динич Альона
викладач кафедри економічної кібернетики,
іноваційної та соціокультурної діяльності
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу,
м. Кам'янець-Подільський, Україна.

ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ МАТЕМАТИКИ ЯК ПОТРЕБА СЬОГОДЕННЯ

Помітною світовою тенденцією сьогодення є прагнення до забезпечення доступності усіх ресурсів суспільства для осіб з порушеннями психофізичного розвитку. Триває формування і впровадження нових культурних і освітніх норм – створення умов для активної участі у житті суспільства для усіх громадян, в тому числі людей з тими чи іншими порушеннями розвитку, що й фіксує міжнародне законодавство на рівні ООН.

Відповідно до закону України “Про освіту” громадяни України мають право на освіту в усіх навчальних закладах, у тому числі на безоплатну освіту в державних і комунальних навчальних закладах незалежно від статі, раси, національності, соціального і майнового стану, роду та характеру занять, світоглядних переконань, належності до партій, ставлення до релігії, віросповідання, стану здоров'я, особливих освітніх потреб, місця проживання та інших ознак. Що стосується освіти дітей з особливими потребами, то в законі зазначається, що їх навчання забезпечується: створенням належних умов для здобуття освіти особами з особливими освітніми потребами з урахуванням їхніх індивідуальних потреб в умовах інклюзивного навчання.

Зокрема в статті 23-1 зазначено: “Забезпечення реалізації права на освіту осіб з особливими освітніми потребами:

1. Особа з особливими освітніми потребами – це особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення права на освіту, сприяння розвитку особистості, поліпшення стану здоров'я та якості життя, підвищення рівня участі у житті громади.

2. Інклюзивне навчання – це система освітніх послуг, що забезпечує реалізацію права на освіту осіб з особливими освітніми потребами, а також їх соціалізацію та інтеграцію в суспільство. Психолого-педагогічна, корекційно-розвиткова та інша допомога особам з особливими освітніми потребами в системі освіти надається у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, з урахуванням їхніх потреб, визначених в індивідуальній програмі розвитку особи з особливими освітніми потребами.

3. Індивідуальна програма розвитку особи з особливими освітніми потребами – це документ, що забезпечує індивідуалізацію навчання особи з особливими освітніми потребами, визначає перелік необхідних психолого-

педагогічних, корекційно-розвиткових та інших послуг і засобів для розвитку дитини, який розробляється групою фахівців з обов'язковим залученням батьків чи інших законних представників дитини” [5].

Виходячи із закону під інклюзивним навчальним закладом розуміють заклад освіти, який забезпечує інклюзивну освіту як систему освітніх послуг, зокрема адаптує навчальні програми та плани, фізичне середовище, методи та форми навчання, використовує існуючі в громаді ресурси, залучає батьків, співпрацює з фахівцями для надання спеціальних послуг відповідно до різних освітніх потреб студентів.

Не дивлячись на те, що інклюзивні навчальні заклади забезпечують сприятливі умови для досягнення рівних можливостей і повної участі студентів з особливими потребами, для їх ефективної діяльності необхідні спільні зусилля не лише викладачі та персоналу навчального закладу, але й ровесників, батьків, членів родин.

Основний принцип діяльності інклюзивного навчального закладу полягає в тому, що:

- всі студенти мають навчатися разом у тих випадках, коли це виявляється можливим, незважаючи на певні труднощі чи відмінності, що існують між ними;
- навчальні заклади мають визнавати і враховувати різноманітні потреби своїх студентів шляхом узгодження різних видів і темпів навчання;
- забезпечення якісної освіти для всіх шляхом розроблення відповідних навчальних планів, прийняття організаційних заходів, визначення стратегії викладання, використання ресурсів та партнерських зв'язків зі своїми громадами;
- студенти з особливими освітніми потребами мають отримувати необхідну додаткову допомогу, яка може знадобитися їм для забезпечення успішності процесу навчання;
- навчальний заклад з інклюзивним навчанням є та установа, яка гарантує солідарність, співучасть, взаємоповагу, розуміння між студентами з особливими потребами та їхніми ровесниками.

Цей принцип породжує інший від традиційного підхід до навчання, а саме інклюзивний підхід, зміст якого полягає в:

- створення таких умов, за яких усі студенти мають однаковий доступ до освіти, у тому числі студенти з особливими освітніми потребами;
- студенти мають отримати досвід, толерантного ставлення, що виключає упереджене ставлення один до одного й дискримінацію, сприяє формуванню позитивного ставлення до тих, хто “відрізняється”.

Ключовий принцип, який лежить в основі інклюзивного підходу, полягає в тому, що навчальні заклади мають бути відкритими для всіх студентів, незалежно

від їхніх фізичних, інтелектуальних, соціальних, емоційних, мовних чи інших особливостей [2; 3].

Навчання в інклюзивних освітніх закладах є корисним як для студентів з особливими освітніми потребами, так і для звичайних студентів. В інклюзивних групах наголос робиться в першу чергу на розвиток сильних якостей і талантів студентів. Взаємодія з іншими студентами сприяє когнітивному, фізичному, мовному, соціальному та емоційному розвитку студентів з особливими потребами. При цьому звичайні студенти демонструють відповідні моделі поведінки студентам з особливими освітніми потребами і мотивують їх до розвитку та цілеспрямованого використання нових знань і вмінь. Взаємодія між звичайними студентами і студентами з особливими потребами в інклюзивних групах сприяє налагодженню між ними дружніх стосунків. Завдяки такій взаємодії студенти вчаться природно сприймати і толерантно ставитися до людських відмінностей, вони стають більш чуйними, готовими до взаємодопомоги.

Зміст навчального матеріалу, темп навчання, вимоги до результатів навчання у студентів з особливими потребами можуть викликати труднощі. Тому традиційна програма з математики для загальноосвітніх установ повинна бути адаптована таким чином, щоб навчання математики здійснювалося на доступному рівні для такої категорії школярів.

Мета навчання математики для студентів з особливими потребами наступні:

- оволодіння комплексом математичних знань і вмінь, необхідних для повсякденного життя, майбутньої професійної діяльності;
- розвиток логічного мислення, просторової уяви та інших якостей мислення;
- формування предметних, основних загально-навчальних умінь;
- створення умов для соціальної адаптації студентів.

Труднощі і бар'єри на шляху отримання знань і повноцінної участі в студентському житті стоять не тільки у студентів з обмеженими можливостями здоров'я. Виявлення їх з метою якщо не усунути, то хоча б розібратися, як долати їх, – одне із завдань, що стоять перед навчальним закладом на шляху побудови інклюзивної середовища. Для поліпшення якості життя і навчання всіх студентів, реальної рівності можливостей в розкритті закладеного природою потенціалу необхідно виявляти і долати всі труднощі в освітньому процесі та студентського життя, як пов'язані, так і не пов'язані з навчанням студентів-інвалідів. Концепція інклюзивної освіти відображає одну з головних демократичних ідей – всі діти є цінними й активними членами суспільства.

Література:

1. Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні. Київ, 2000. 12 с.

2. Колупаєва А. А. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання. – Вид. доп. та переробл. : наук.-метод. посіб. А. А. Колупаєва, Л. О. Савчук. Київ : Видавнича група “АТОПОЛ”, 2011. 274 с.
3. Статистичний бюлетень. Загальноосвітні навчальні заклади України. Київ, 2016. 100 с.
4. Законодавство України про освіту. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>
5. Забезпечення реалізації права на освіту осіб з особливими освітніми потребами. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2053-19/para8#n8>

Дмітрієва Оксана
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри корекційної педагогіки та інклюзивної освіти
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ ТРУДНОЩІВ, ЩО ВИНИКАЮТЬ У СТУДЕНТІВ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Активно впроваджуючи процес інклюзивної освіти, Україна, як і інші країни пострадянського простору, сповідує принцип сприйняття осіб з особливими освітніми потребами як рівноправних членів суспільства і держави, які мають такі ж права, як інші, зокрема, права на здобуття належної освіти, у тому числі, вищої.

Різні аспекти освітньої політики держави щодо осіб з порушеннями слуху був предметом розгляду багатьох українських вчених, а саме: Т. Єжової (2011), В. Засенка (2008, 2010, 2012), С. Кульбіді (2008-2010), І. Чанні (2006), І. Чепчиної (2009-2012). Аналізуючи українське законодавство у контексті освіти нечуючих, С.Кульбіда зазначає, що у ньому окреслено завдання держави щодо декларування прав і надання рівного доступу до освіти дітям-інвалідам в спеціальних загальноосвітніх закладах та у навчальних закладах I–IV рівнів акредитації, проте існує низка протиріч між визначеними освітніми правами та потребами осіб з порушеннями слуху та реальним їх забезпеченням [3].

У нашій публікації представлено результати дослідження труднощів, з якими стикаються студенти з порушеннями слуху у закладі вищої освіти, отримані у процесі анкетувань та бесід із студентами Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка та Державного вищого навчального закладу «Чернівецький політехнічний коледж». Нас цікавило,

зокрема, визначення проблем та труднощів, що виникають під час навчання здобувачів освіти з порушеннями слуху; особливості навчальної діяльності цієї категорії студентів з особливими освітніми потребами; особливості психологічних та дидактичних аспектів навчання здобувачів освіти з порушеннями слуху.

Усі студенти зазначили труднощі сприймання лекційного матеріалу, який, зазвичай, представлений за допомогою усного мовлення викладача, зокрема: неможливість записати важливі тези через темп подачі матеріалу, недостатній рівень розуміння окремих слів, які студенти не почули, порушення темпу заняття, через що з'являється певне напруження у групі, зниження інтересу до сприймання навчального матеріалу та рівня ефективності діяльності групи тощо. Окремі студенти з порушеннями слуху потребують індивідуальної роботи з метою пояснення термінології, встановлення причинно-наслідкових зв'язків між подіями тощо.

Студенти з порушеннями слуху зазначають, що у них виникають труднощі у навчанні, пов'язані із тим, що обсяг інформації, який викладається протягом академічної години переважній більшості студентів засвоїти складно. Більшість студентів зауважують на необхідності викладу навчального матеріалу із застосуванням технічних засобів навчання. Продуктивним видом сприйняття інформації для них є візуальне сприйняття, що базується на зоровому сприйнятті фрагментів тексту, таблиць, опорних схем.

Під час опитування студентів з порушеннями слуху зазвичай використовується письмова форма роботи з опорою на конспект; для самостійної роботи найчастіше пропонується самостійно здійснити пошукову роботу з метою знаходження інформації з конкретної теми та законспектувати її або підготувати презентацію з теми.

Серед форм самостійної роботи, які є найприйнятнішими для діяльності, студенти з порушеннями слуху одностайно обрали форми рефератів та презентацій, оскільки пошукова робота дозволяє їм розкрити власний потенціал і не викликає дискомфорту, непорозуміння та проблем, які виникають у процесі усного опитування, у процесі виконання пошукових завдань активізується інтелектуальна діяльність студентів, збагачується словниковий запас, адже значення незрозумілих слів вони можуть знайти у словниках, у пошукових електронних системах.

Із запропонованих форм опитування найбільш зручними були обрані тестова та усна за умови супроводу перекладача-дактилолога.

Не можемо оминати увагою проблему, яка особливо гостро постала під час пандемії коронавірусу – проблему дистанційної освіти здобувачів вищої освіти з порушеннями слуху. Адже це – унікальна категорія осіб з особливими освітніми потребами, яка потребує вельми особливого супроводу задля досягнення у режимі онлайн ефективного сприймання та розуміння навчального матеріалу, можливості його засвоєння та подальшого застосування у практичній діяльності. Мова не йде лише про жестову мову, про необхідність її використання чітко

зазначено у Статті 4 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»: «В Україні кожному гарантується право вільно використовувати українську жестову мову в суспільному житті, вивчати та підтримувати її, а також навчатися жестовою мовою» [2]. Разом з тим, навіть у закладах вищої освіти, які мають досвід навчання здобувачів освіти з порушеннями слуху зазначають на необхідності збільшення кількості працівників, які могли б спілкуватися зі студентами, розуміти їх, допомогти їм порадою або роз'ясненням конкретної ситуації, поясненням незрозумілої термінології. Найчастіше ці функції виконує сурдоперекладач.

Проте навчання з використанням технологій дистанційного навчання не може замінити безпосереднього контакту здобувачів вищої освіти з типовим розвитком з викладачами в умовах аудиторного навчання, про що свідчать опитування, які проводяться у закладах вищої освіти. Ще більше труднощів виникає у здобувачів вищої освіти з порушеннями слуху. І лише сурдопереклад не вирішить цієї проблеми. Перекладачем має бути педагог, людина, яка не тільки володіє жестовою мовою, але й має спеціальну освіту, знає психологічні особливості людей з порушеннями слуху, володіє методиками навчання цієї категорії осіб з особливими освітніми потребами. Про це, зокрема, йдеться у наших дослідженнях [1], у дослідженнях І.Кобеля, на цьому наголошувалось у виступі Т.Баранцової, урядової уповноваженої з прав осіб з інвалідністю, керівника Луганської обласної організації «Асоціація жінок, молоді, родин з інвалідністю східного Донбасу – Схід» (2021 р., м. Київ) та інших.

Визначення труднощів, що виникають під час навчання здобувачів вищої освіти з порушеннями слуху, пошук ефективних шляхів їх вирішення сприятиме підвищенню рівня навчання студентів з порушеннями слуху, створенню комфортного психологічного клімату в академічній групі, позитивному налаштуванню студентів на участь у навчально-виховному процесі закладу вищої освіти.

Література:

1. Дмітрієва О.І. *Вивчення окремих аспектів ставлення студентів з типовим розвитком до студентів з порушеннями психофізичного розвитку / Інклюзивна освіта : досвід і перспективи : монографія/ Г.В.Давиденко та ін. Вінниця, 2016. С. 143-147.*
2. Закон України «Про функціонування української мови як державної» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#> (дата звернення 20.03.2021 р.)
3. Кульбіда С.В. Нове в законодавстві України щодо забезпечення прав глухих як лінгвістичної меншини // *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами* : збірник наукових праць. Київ, 2013. № 10 (12). С. 39-52.

Докучина Тетяна

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри корекційної педагогіки та інклюзивної освіти

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка,

м. Кам'янець-Подільський, Україна

ІНКЛЮЗИВНА КУЛЬТУРА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Інклюзія покликана не лише забезпечити рівний доступ до освіти усіх дітей, а й змінити стереотипне ставлення до осіб з особливими потребами. Успішність впровадження інклюзивної освіти значною мірою визначається інклюзивною культурою у закладі та тим, як учасники освітнього процесу реагують та ставляться до інклюзії та дітей з ООП. Тому у процесі підготовки майбутніх фахівців спеціальної освіти (вчителів-дефектологів) необхідно формувати у них інклюзивну культуру, а також навчати методам та засобам її формування в інших учасників освітнього процесу.

Проблема підготовки фахівців спеціальної освіти досліджується багатьма вченими (В. Бондар, Н. Засенко, О. Мартинчук, Н. Пахомова, Ю. Пінчук, С. Миронова, Л. Руденко, В. Синьов, Л. Фомічова, А. Шевцов, М. Шеремет та ін.). Наукові напрацювання вчених розкривають різні аспекти цієї проблеми, проте розвиток освітньої галузі обумовлює появу нових проблемних питань, які потребують детального вивчення.

Метою нашого дослідження є обґрунтування актуальності формування інклюзивної культури у процесі підготовки фахівців за спеціальністю 016 Спеціальна освіта.

Досліджуючи проблему інклюзивної культури, Н. Старовойт на основі вивчення літературних праць вчених визначила різні підходи щодо тлумачення її сутності [3]. На нашу думку, найбільше поняття «інклюзивна культура» розкривається у таких визначеннях [3]:

- особлива філософія, згідно з якою цінності, знання про інклюзивну освіту та відповідальності прийняті і розділені між всіма учасниками цього процесу;
- частина загальної культури закладу освіти, спрямована на забезпечення підтримки цінностей інклюзії з метою підвищення її ефективності;
- особлива інклюзивна атмосфера, в якій впроваджуються модифікації адаптовані до потреб закладу і органічно включені в його загальну структуру;
- основа для створення культури суспільства, в якому підтримується різноманіття потреб та забезпечується можливість розвитку кожного та ін.

Т. Качалова визначає внутрішню і зовнішню структури інклюзивної культури у закладі освіти. Зовнішня інклюзивна культура являє собою організацію освітнього простору відповідно до принципів та положень інклюзивного навчання. Внутрішня структура інклюзивної культури полягає у

ціннісно-сміслових основах інклюзивної політики і практики закладу освіти. Внутрішня структура є системою уявлень, установок, цінностей і моделей поведінки [1, с. 38]. Формування інклюзивної культури майбутніх фахівців має бути спрямоване на розвиток усвідомлення значущості інклюзивної освіти та прийняття різноманітностей; оволодіння знаннями і вміннями організовувати інклюзивне навчання, інклюзивне середовище; формування системи цінностей і ставлень щодо осіб з ООП та інклюзивної освіти.

У стандарті вищої освіти за спеціальністю 016 «Спеціальна освіта» визначається перелік компетентностей, що мають бути сформовані у майбутніх фахівців, однією з яких є «здатність до роботи із спільнотою – на місцевому, регіональному, національному, європейському і більш широкому глобальному рівнях з метою формування толерантного, гуманного ставлення до осіб з особливими освітніми потребами» [2]. Сформованість цієї компетентності сприятиме поширенню ідей інклюзії, формуванню перцепції та толерантного ставлення до осіб з ООП. Тому у процесі підготовки фахівців спеціальної освіти слід не лише формувати у них інклюзивну культуру, а й готовність до її формування в інших учасників освітнього процесу та суспільстві загалом.

Соціально вагомим аспектом діяльності корекційних педагогів є просвітницько-роз'яснювальна робота щодо особливостей розвитку осіб з ООП, можливостей їхнього навчання, працевлаштування тощо. З метою формування інклюзивної культури учасників освітнього процесу фахівці спеціальної освіти мають бути готовими до реалізації просвітницько-роз'яснювальної роботи з учнями інклюзивного закладу з типовим розвитком; педагогами та адміністрацією закладу освіти; батьками учнів.

Отже, формування інклюзивної культури є одним із завдань підготовки майбутніх фахівців спеціальної освіти. Процес формування інклюзивної культури передбачає сприяння усвідомленню значущості інклюзивної освіти для розвитку демократичного суспільства, формування готовності до роботи з особами з ООП в умовах інклюзивного навчання. Необхідною також є підготовка фахівців до формування інклюзивної культури в учасників освітнього процесу шляхом поширення ідей рівності та інклюзії, ознайомлення з проблемами, принципами організації інклюзивної освіти та середовища, формування перцепції, толерантного ставлення до осіб з ООП та ін.

Література:

1. Качалова Т.В Формування інклюзивної культури закладу вищої освіти. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2018. № 3. С. 35-44.
2. Наказ Міністерства освіти та науки України від 08.10.2020 р. № 799 «Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 016 «Спеціальна освіта»» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vyshcha/standarty/2020/06/17/016-spetsialna-osvita-bakalavr.pdf>.

3. Старовойт Н. В. Инклюзивная культура образовательной организации: подходы к пониманию и формированию. *Научно-методический электронный журнал «Концепт»*. 2016. Т.8. С. 31-35. URL: <http://e-koncept.ru/2016/56117.htm>.

Дудченко Володимир
кандидат філософських наук, доцент,
викладач кафедри соціальної роботи та психології
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

Іванюк Інна
кандидат педагогічних наук,
директор «Загальноосвітньої школи I-III ступенів - правового ліцею №2»,
м. Тернопіль, Україна.

ПРАВОСВІДОМІСТЬ І ДУХОВНІ ЦІННОСТІ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ

Світова спільнота з великим занепокоєнням спостерігає за низкою «рукотворних» і метафізичних викликів: це гарячі і гібридні війни, техногенні катастрофи, екоцид і геноцид, голод і зубожіння значної кількості населення планети, застосування бойових отруйних і радіоактивних препаратів, світові пандемії (лихоманка Ебола, коронавірус COVID – 19).

Непередбачувані зміни, які відбуваються у всіх сферах суспільно-політичного життя, ставлять якісно нові вимоги до інклюзивної освітньої системи, педагогіки партнерства, педагогіки духовності, формування правосвідомості оскільки успішний розвиток сучасного суспільства великою мірою залежить від рівня кваліфікації спеціалістів усіх освітньо-педагогічних компетентностей [1].

Сучасна соціокультурна реальність висуває нові вимоги до системи освіти і виховання, інклюзивної педагогіки, її моделей, методів, методології, форм, які б дозволили на якісно новому, ціннісно-духовному, рівні підготувати молодь до майбутньої трудової діяльності.

Дослідження впливу духовності на формування аксіологічної правосвідомості передбачає вивчення особистості, аналіз процесу утворення і зростання духовного світу, який впливає на становлення правосвідомості

суб'єкта, реалізації духовних потенцій у правовій царині, поведінці, що формується під впливом духовних надбань людства.

Егоцентрично людина позиціонує себе центром Всесвіту, але при цьому не знає, яких глибин та висот вона може досягти в процесі духовного зростання. Духовне єство приводиться в рух мотивацією (природною чи соціокультурною), в духовному світі повинна домінувати активність.

Актуалізація означеної наукової розвідки впливає із необхідності філософсько-правового підходу вивчення впливу духовності на формування правосвідомості в системі інклюзивної освіти. Окреслену проблематику вивчали знані філософи, юристи, теологи: Конфуцій, Платон, Аристотель, Ф. Аквінський, М. Кузанський, Кант, Гегель, Маркс, І. Ільїн, О. Здравомислов, А. Карась, Е. Касіерер, Е. Муньє, В. Тугаринов, С. Франк та ін.

Духовні цінності належать до феноменів свідомості й виявляються у формі провідних, значущих соціокультурних орієнтирів: ідеалів, правових норм, символів, образів, почуттів, імперативів, що зумовлюють духовний розвиток індивіда і закладають підвалини нової правосвідомості в царині інклюзивної педагогіки.

У сучасному стані трансформаційних змін ситуація в світі багато в чому визначається фактором, носіями яких цінностей є молодь. Сучасна українська молодь народилася і виросла в умовах кардинальної ломки системи цінностей та за відсутності усталеної правової культури і правової свідомості. Соціокультурна трансформація цінностей молодих людей є не стільки свідомим соціальним процесом, скільки соціальною і духовною проблемою. Події останніх років показали, що ми мало знаємо глибинні зміни, що відбулися в свідомості молодих людей, адже молодь є найважливішим ресурсом розвитку будь-якої держави.

Засвоєння духовних цінностей пов'язано з осмисленням особистістю, групою чи суспільством мети і змісту своєї діяльності в аспекті постановки й вирішення різноманітних завдань. Духовні цінності, як специфічні сенсоутворюючі джерела існування людини та серцевина механізму самоорганізації суспільства, виступають соціально значущими орієнтирами суспільства, є важливим чинником інклюзивної освіти.

Духовні цінності, що належать нації, громаді й становлять основу їх існування та розвитку, є національними духовними цінностями, які в житті суспільства відіграють роль особливих інтегруючих, соціалізуючих, комунікативних орієнтирів і, виступаючи у формі ціннісних настанов. Духовні цінності формуються в процесі історичного поступу нації, розвитку її матеріальної і духовної культури, у цілком визначеному економічному та геополітичному середовищі під впливом існуючих політичних та економічних відносин, національних традицій і системи права.

Адже рівень масової культури дуже низький. Культ насилля і розпусти практично заповнив наші екрани, шпальти ЗМІ, Інтернет. Ми мало не на кожному кроці можемо побачити аморальні чи агресивні сцени. Потім дивуємось, чому молодь така агресивна, з низьким рівнем правової культури, бездуховна та задурманена алкоголем і наркотиками. Тому особливі вимоги постають перед навчальними закладами, які повинні здійснювати завдання правового виховання молоді на вищих зразках духовних ідеалів, на основі національно-патріотичних та загальнолюдських цінностей, створення у неї нового гуманітарного і правового мислення.

Тому саме в нинішніх умовах є дуже важливим становлення нової системи морально-духовних цінностей, нового світогляду і якісно нової правосвідомості. Духовні, моральні релігійні цінності – основа суспільства, його живе коріння.

Важливою складовою цього процесу є відродження національного духу, національної самосвідомості, основою якої є національна ідея, яка і повинна піднести рівень гідності українців і це допоможе нашому народу зайняти належне місце в складі європейської та світової цивілізації.

Учні, студенти, здобувачі навчально-виховного процесу, поцінують і застосовують педагогіку партнерства для порозуміння і толерантної комунікації. Вони мають орієнтуватися на ті загальнолюдські цінності, які зумовлені потребами суспільно-політичного та історико-духовного розвитку української нації. До них належать: прагнення набувати новий досвід; готовність до соціальних змін у рамках еволюційного розвитку людства; вияв почуття толерантності; готовність утверджувати власне «Я» у взаєминах з іншими людьми; орієнтація на прогрес [2].

Педагогіка партнерства, інноваційна педагогіка передбачає утвердження відповідального способу життя людини в суспільстві та відповідального відношення суспільства до кожної особистості з високим рівнем правосвідомості.

Студент перетворюється у важливий освітньо-навчальний суб'єкт, активно залучаючись до творчого спілкування з викладачем і використанням знань, отриманих у процесі самостійної роботи з різними джерелами інформації. Спрямованість на суб'єкт – суб'єктну, діалогічну взаємодію закономірно приводить до необхідності реалізувати навчально-виховний процес як через традиційні так і через інноваційні форми у їх гармонійному поєднанні, конвергенції і коеволуції.

Педагогіка партнерства посилює зв'язок педагогічної науки та освітньої практики, завдяки чому результат «чистої прикладної науки», отриманий вченими у вільному, нічим не обмеженому творчому пошуку, знаходить своє практичне застосування. У зв'язку з цим, особливу увагу привертає новий підхід, що відстоює багатомірність і багатоваріантність історичного розвитку. У речіщі цього підходу розробляються концепції нових наук: кібернетики, синергетики та

інших, які досліджують загальні закономірності різнорідних системних утворень, – передусім динаміки соціальних систем.

Ми переконані в тому, що подолання руйнівного впливу деструкції, хаосу, фрустрації, турбулентності в сучасному надскладному кризовому періоді, для виходу з небезпечного стану є розвиток духовної свідомості і поведінки, в залученні до духовних засад людства, в злитті їх з науковими і поза науковими знаннями.

Новітній науково-педагогічний, філософсько-правовий дискурс надає перевагу духовним, а не матеріальним цінностям. І хоча б які історичні випробування переживало людство, воно зберігається як культурна єдність лише завдяки духовності, тій нетлінній основі, яка робить людину людиною і підіймає її над миттєвістю [5].

Література:

1. Кризові ситуації. Поняття кризи, суть і зміст кризового стану, внутрішні та зовнішні причини криз. URL: https://pidruchniki.com/18421120/menedzhment/krizovi_situatsiyi_ponyattya_krizi_sut_zmist_krizovogo_stanu_vnutrishni_zovnishni_prichini_kriz
2. Духовні цінності та проблема морального розвитку особистості. URL: <http://eparhia.dp.ua/publikatsii/stati/duhovni-tsinnosti-ta-problema-moralnogo-rozvitku-osobistosti/>
3. Дудченко В. С. Ненасилля як духовний фактор соціокультурного розвитку людства : соціально-філософський аналіз : монографія / В. С. Дудченко; Нац. ун-т. Кам'янець-Подільський: Вид-во Кам'янець-Подільського нац. університету ім. Івана Огієнка, 2010. 160с.
4. Дудченко В. С., Іванюк І.В. Духовні цінності і правосвідомість як стратегічні пріоритети в житті суспільства / Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції «Духовність та милосердя в сучасній медичній практиці», 20 жовтня 2017 р. Філософсько-гуманітарні читання. Дніпро: ДЗ «ДМА», 2017. С. 110-117.
5. Ігнатович О. М. Теоретико-методологічні основи педагогічної інноватики. URL: http://lib.iitta.gov.ua/3215/1/Ignatovych_st_1.pdf

Дужева Олена

*викладач кафедри соціальної роботи та психології,
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу.
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

Пещанюк Надія

*викладач кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу.
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ ЧЕРЕЗ ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ

Гуманізація суспільства в основі якого наявне відповідальне ставлення до дітей з інвалідністю, до їхньої соціальної адаптації до умов їхнього щоденного життя, доступної освіти та працевлаштування є головним питанням сьогодення. Актуальним є питання щодо дотримання нашою державою міжнародних стандартів забезпечення та захисту прав і свобод дітей з інвалідністю, їх повної інтеграції в суспільство.

Права дитини з інвалідністю – це ті ж права людини, відмінність лише в тому, що в бар'єрному середовищі дитині з інвалідністю потрібно більше зусиль на те, аби навчитись реалізовувати свої права, тому що для цього потрібно спочатку не лише про них знати, а й здолати всі бар'єри.

Однозначного визначення поняттю «інвалідність» не існує, хоча були спроби ввести єдине значення цієї категорії. Конвенція ООН про права інвалідів стверджує, що «поняття інвалідність розвивається і що інвалідність є результатом взаємодії між людьми, котрі мають порушення зі здоров'ям, і бар'єрами в ставленні і середовищі, які заважають їх повній і ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими». Інвалідність — це поняття, яке еволюціонує, і що інвалідність є результатом взаємодії, яка відбувається між людьми, які мають порушення здоров'я, і відносницькими та середовищними бар'єрами і яка заважає їхній повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими [3].

Як зазначив уповноважений президента з прав людей з інвалідністю В. Сушкевич: «В цивілізованій державі інвалідність – це особливість людини, пов'язана з деякими дисфункціями організму, не більше. А от якщо держава не цивілізована – привід для дискримінації».

В наш час все більше громадські організації та активні і добре організовані рухи за права людей з інвалідністю наполягають на кардинальних змінах - зміни від розгляду інвалідності, як особистої трагедії до сприйняття інвалідності як питання прав людини. Їх гасло - «Нічого про нас — без нас» є зміщенням

політики від медичної моделі до моделі соціальних і гуманітарних прав, що базується на принципі: від «пацієнта» до громадянина. Акцент робиться на тому, що люди з інвалідністю повинні мати ті ж самі права, що й особи, які не мають інвалідності, і що дискримінація за ознакою інвалідності повинна бути оголошена поза законом.

Причиною цього є соціальні упередження, або структурні проблеми в соціумі, а також порушення здоров'я. Люди з інвалідністю часто потребують позитивних зрушень від суспільства, якщо вони прагнуть бути на рівні з іншими. Це стосується таких сфер життєдіяльності, як здоров'я, освіта та зайнятість.

Організація Об'єднаних Націй активно підтримує позиції основані на беззаперечності прав людей з інвалідністю. Це засвідчують Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для людей з інвалідністю, які викладені в резолюції 48/96, прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН 20 грудня 1993 року та у Конвенції ООН про права дитини [2; 3].

Стандартні правила зіграли значну роль у формуванні цілеспрямованої політики і практики багатьох країн світу у сфері подолання проблем людей з інвалідністю. Дотримання принципів, закладених у них, сприяло набуттю і поширенню успішного досвіду щодо забезпечення рівних можливостей для людей з інвалідністю як громадян держави. Самі ж люди з інвалідністю здобули можливість висловлювати свої почуття щодо ущербності і несправедливості соціального становища мовою правозахисних норм. А громадські неурядові організації, які займаються проблемами захисту прав людини, почали більше виявляти уваги до цієї проблеми і активніше виступати в ролі правозахисників [1].

Інклюзивна освіта як сучасна концепція розуміння філософії освіти та напрям державної політики більшості демократичних держав світу, базується на підході дотримання основних прав і свобод людини. Незважаючи на перехід більшості суспільств до демократичних цінностей, ідей забезпечення соціальних прав і добробуту людини, протягом останніх десятиліть у світі розвивалась концепція соціального відторгнення (соціальної ізоляції), яку Європейський Союз визначив як процес, за якого окремі індивіди не можуть повною мірою брати активну участь у житті суспільства.

Концепція соціального залучення (інклюзія, включення), що є протилежною концепції соціальної ізоляції, виникла у відповідь на зростаючу соціальну нерівність, що стала наслідком нових умов на ринку праці та невідповідності існуючої системи соціального забезпечення, яка не могла задовольнити потреби різних верств населення. Світовий Банк визначає соціальну інклюзію як одночасно результат і процес удосконалення того, на яких умовах люди беруть участь у житті суспільства. Соціальна інклюзія також тісно пов'язана з дотриманням і захистом основоположних прав і свобод людини, які містяться в основних міжнародних Конвенціях та інших документах Організації Об'єднаних

Націй (ООН) – провідної організації, що займається питаннями захисту прав людини, а також є визнаним міжнародним законотворцем вже понад півстоліття.

Процеси інтеграції і інклюзії відображають дві моделі – інтеграція пов'язана з медичною моделлю, інклюзія – із соціальною. У процесі інтеграції зусилля фахівців спрямовані на роботу з дитиною з інвалідністю (корекцію розвитку) у той час, як освітнє середовище (навчальні матеріали, методи навчання тощо) залишаються незмінними. Процес інклюзії більше фокусується на бар'єрах у середовищі та їх подоланні. Інтеграція та інклюзія передбачають відповідно часткове та повне залучення дитини з інвалідністю до загальноосвітнього простору. Але, на жаль, існують ще такі процеси, як виключення і сегрегація. Процес виключення передбачає, що дитина взагалі не має доступу до освітнього процесу, а сегрегація означає навчання дітей в окремих спеціальних закладах освіти [5].

Переваги інклюзивного навчання очевидні для усіх учасників освітнього процесу. Так, для дітей з особливими освітніми потребами ці переваги відображаються у можливості не відлучатися від сім'ї, як у випадку інтернатних закладів; можливості взаємодіяти з однолітками, бачити різні моделі поведінки своїх однолітків на відміну від спеціальних закладів освіти, доступність до ресурсів місцевої громади тощо. Для решти дітей це є розуміння багатоманітності, можливість отримати відповідний досвід – наприклад: вивчити окремі елементи жестової мови (якщо у класі є дитина, яка нею користується), взаємодії з дитиною, яка пересувається в інвалідному кріслі та ін. Для батьків дітей з особливими освітніми потребами - реалізація їхнього бажання бачити свою дитину, «як усі»; можливість брати участь у прийнятті рішень щодо навчання своєї дитини (як член команди); можливість спілкування з іншими батьками тощо). Для батьків інших дітей (розширити своє розуміння інклюзивної освіти, можливість підтримати інших батьків). В інклюзивному класі педагог, працюючи з дітьми з інвалідністю, урізноманітнює свій педагогічний арсенал: набуває нових знань і навичок (співпрацюючи з іншими фахівцями, батьками, читаючи додаткову літературу, спілкуючись з колегами). Суспільства в цілому (економічні: дослідження свідчать, що система інклюзивної освіти є економічно вигідніша, аніж підтримка двох паралельних систем – загальної і спеціальної; ціннісні: розвиток толерантності та ін.) [5].

Таким чином, перші реальні та значущі кроки на шляху до підвищення рівня дотримання прав дітей з інвалідністю через інклюзивне навчання та гармонізації вітчизняного законодавства до міжнародних стандартів, їх практичної реалізації, Україна вже зробила. Подальша робота буде залежати від всіх і кожного.

Вирішення проблем осіб з інвалідністю потребує, перш за все, переорієнтації державної політики щодо людей з інвалідністю у напрямку створення їм рівних прав та можливостей з іншими категоріями громадян та захист від дискримінації, запровадження дієвого механізму реалізації усієї повноти їх конституційних прав, неухильного виконання зобов'язань держави.

Література:

1. Інвалідність та суспільство: навчально-методичний посібник. За заг. Редакцією Байди Л. Ю., Красюкової-Еннс О. В. / Кол. авторів: Байда Л. Ю., Красюкова-Еннс О. В., Буров С. Ю., Азін В. О., Грибальський Я. В., Найда Ю. М. Київ, 2012. 216 с.
2. Конвенція ООН про права дитини. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
3. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_g71.
4. Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для осіб з інвалідністю URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_306?lang=uk
5. Ткачук О. В. На шляху дотримання міжнародних стандартів забезпечення та захисту прав і свобод людей з інвалідністю / О. В. Ткачук. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна"*. 2010. № 2. С. 101-105.

Загалевиц Валентина
викладач суспільних дисциплін
кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу
м. Кам'янець - Подільський, Україна

ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ТЕСТУВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ПЕРЕДВИЩОЇ ФАХОВОЇ ОСВІТИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Сьогодні ми дуже часто зустрічаємось з поняттям «інклюзивне середовище», що закріплене в законі України «Про освіту», за яким це «сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей» [1]. Тобто це має бути комфортне середовище, в якому всі діти разом навчаються, а навчальний заклад у будь-який час повинен прийняти кожну дитину, прагнучи створити максимально сприятливі умови для розвитку її потенціалу. Так, саме орієнтація на розвиток особистості та відповідність запитам соціального оточення і сподіванням людини є головною метою інклюзивного середовища.

У такому середовищі дуже важливо вміти визначити рівень навчальних досягнень здобувачів передвищої фахової освіти. Адже саме розвиток цілого

спектру компетентностей, сформовані навички, вміння демонструє готовність студента до професійної діяльності. Діагностика вкрай важлива річ у багатьох сферах діяльності. Зрозуміло, що лікувати за неправильно встановленим діагнозом лише принесе шкоду людині. Аналогічні явища ми зустрічаємо і в освіті. Ми повинні знати рівень навчальних досягнень наших здобувачів передвищої фахової освіти, маємо бути впевнені у тому, що наші освітні зусилля забезпечили запланований результат.

Найпоширенішим способом діагностики навчальних досягнень є тестування. Тестування – цілеспрямоване, однакове для всіх студентів обстеження, яке проводиться у жорстко контрольованих умовах і дозволяє об'єктивно вимірювати навчальні досягнення [2].

Спробуймо визначити переваги тестів як засобу контролю навчальної діяльності. Тестування дає можливість як для здорової дитини так і особи з особливими потребами створити рівні умови складання тестів враховуючи індивідуальні особливості. Так для дитини з порушеннями опорно-рухового апарату можна запропонувати закриті запитання у тестах або застосувати комп'ютерні технології для проведення тестування, в якому відповідь визначається в один клік. А для студента, що має проблеми з зором можна запропонувати завдання зі збільшеним шрифтом та відповідним кольором. Також великим плюсом тестування є здатність побачити прогалини у знаннях здобувачів освіти, опираючись на неправильні відповіді з певних тем або певних розділів. Тестування дає можливість об'єктивно оцінити рівень засвоєння вивченого матеріалу. Також прерогативою тестування є можливість протестувати одночасно багато студентів, що відобразатиметься в наповнюваності оцінок журналу оцінювання навчальних досягнень. І звичайно, тестування економить час, що дає можливість раціонально розподілити навчальний матеріал в ході заняття.

Ми знаємо, що для тестування створюються стандартизовані завдання (тести) на вибір однієї правильної відповіді на запитання. Також вони бувають різних форм та видів, проте вони, як правило, перевіряють знання та усталені способи діяльності [2].

Спробуймо з'ясувати, що ми можемо перевірити за допомогою стандартизованого тестування?

- По-перше викладач може перевірити фактологічні, концептуальні та процедурні знання.
- По-друге стандартні процедури (послідовність дій). Наприклад тестове завдання з історії може звучати «Розташуйте події в хронологічній послідовності» або «Співвіднесіть подію та дату».

Важливо зазначити, що коли відбувається тестування усувається суб'єктивний фактор під час оцінювання. Тобто тут уже не скажеш, що викладач когось недооцінив, а когось переоцінив.

Однак, це не означає, що тести цілковито об'єктивні, адже у самих завданнях може відображатись суб'єктивна думка автора. Доречно зазначити, що на підставі отриманих балів можна скласти рейтинг, розставити всіх по місцях.

Таким чином, тест – це чарівний інструмент, який надає «об'єктивні» дані для ухвалення рішень.

Сьогодні ми з вами стикаємось щороку з процедурою складання ЗНО, під час якого не лише оцінюються мільйони випускників та вступників, але й вирішується долі молодих людей. Зовнішнє незалежне оцінювання неодноразово доводить, що випускникам і абітурієнтам не завжди легко подолати психологічний бар'єр у написанні тестів. Для його подолання необхідно мати навички роботи з будь-якими тестовими завданнями. Такі навички можна виробити поступово, якщо запроваджувати тести для поточного контролю знань та тематичного оцінювання[3].

Проте, тести – це не панацея. Адже Тоні Вагнер і Тед Дінтерсміт заявляли наступне: «Допоки від тестів залежатиме значно більше, аніж має залежати, вони залишаються ворогом справжньої освіти». Щодо проблеми тестування Е. де Боно висловив також надзвичайно плідну думку: «Вимірювання видається надійною річчю, навіть якщо ми не до кінця розуміємо, що саме ми вимірюємо». Аналогічну думку висловлював і Роберт Стернберг: «Як не збільшуй зображення на кіноплівці, від цього воно не стає реальнішим» [3].

Так, дійсно важливо зрозуміти, що тести оцінюють так звані точкові результати навчання, а саме знання, уміння, навички, але абсолютно не відобразять рівень творчих здібностей, розумових навиків, вміння досліджувати, аналізувати, систематизувати, прогнозувати

Цікавий факт, ті, хто добре складає стандартизовані тести, – це не ті, хто забезпечує прогрес суспільства. Адже вони не вміють помічати та розв'язувати проблеми, здійснювати пошукову діяльність. А саме ці вміння необхідні для формування науковця, дослідника, який буде визначати орієнтири та вектори наукової діяльності держави.

Прикро, але факт, захоплення стандартизованими тестами знищує здатність здобувачів фахової перед вищої освіти творчо мислити, обирати різні варіанти розвитку подій. Так тести легко дозволять нам розмістити учасників освітнього процесу в рейтингу, але не сприятимуть розвиткові творчих креативних здібностей, гальмуватимуть розвиток критичного мислення.

Отже, головний недолік тестів – їхня неефективність у діагностуванні системності та глибини знань, способів діяльності, творчості, раціональності діяльності і здатності до самостійності. Не можна забувати і про фортуна, адже студент і може вгадати правильну відповідь.

Яким чином вирішити дану дилему? Підсумуємо, з одного боку тести - це прекрасний спосіб контролю та перевірки знань здобувачів освіти, з іншого боку - це спосіб гальмування творчих та креативних навиків.

професійну діяльність студентів-педагогів. Ця діяльність має відповідати особистісним потребам, або розвивати нові потреби, які породжуватимуть мотиви педагогічної діяльності.

Інклюзія передбачає особистісно зорієнтовані методи навчання, виховання, розвитку та корекції в основі яких – урахування індивідуальних особливостей дитини, її здібностей, особливостей розвитку, індивідуального темпу навчання, виховання, розвитку та корекції, власного суб'єктного досвіду.

В основі інклюзивної освіти лежить принцип гуманного, рівноправного ставлення до всіх учасників освітнього процесу, створюються належні умови для дітей з особливими освітніми потребами та застосовується індивідуальний підхід з боку вчителя, медичного працівника, шкільного психолога та інших спеціалістів. Спілкування передбачає спільну діяльність вчителя і учня на партнерській, демократичній основі. У цій діяльності вони самовиражаються, самостверджуються як особистості. У спілкуванні з учнями найбільшими рисами вчителя є духовність, людська доброта, педагогічна спостережливість, педагогічна уява. Вони дозволяють цілеспрямовано та систематично вивчати дітей за їхніми зовнішніми ознаками, бачити особливості їх внутрішнього світу, визначати сильні сторони, компенсаторні можливості, щоб спираючись на них, прогнозувати результати своїх навчальних, розвивальних, виховних впливів.

Для надання дітям з особливими освітніми потребами допомоги у адаптації до умов інклюзивного навчання майбутній педагог повинен вміти здійснювати психолого-педагогічний супровід таких дітей. Проте, питання психолого-педагогічного супроводу дітей знаходиться на перетині функцій багатьох спеціалістів, а тому не можуть бути віднесені до сфери професійної діяльності виключно одного з них.

Завдання психолого-педагогічного супроводу, а також обов'язки та повноваження педагогічних працівників навчального закладу з інклюзивною формою навчання визначаються низкою документів, затверджених Міністерством освіти і науки України.

Майбутній педагог повинен навчитися не тільки забезпечувати психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами, а й сприяти взаємодії навчального закладу, сім'ї, служб у справах дітей, соціального захисту, охорони здоров'я, центрів соціальних служб для молоді, неурядових та громадських організацій з метою адаптації дитини до вимог соціального середовища і створення сприятливих умов для їх розвитку.

У педагогічній взаємодії вчитель виявляється як творча особистість. Педагогічне спілкування – творчий процес як у плані розв'язання освітніх завдань, так і в плані організації стосунків. Творчий характер, як стверджує М.Савчин [4], вносить не тільки сам факт розв'язання вчителем конкретного педагогічного завдання, але й процес його втілення у спілкуванні з учнями.

Для цього студент-педагог вивчає та оцінює особливості діяльності і розвитку дітей з особливими освітніми потребами, особливості взаємин дітей у

класі та шкільному колективі в цілому; досліджує особливості сімейного виховання дітей.

На основі спостережень та досліджень майбутній педагог прогнозує посилення негативних чи позитивних сторін соціальної ситуації, що впливає на розвиток особистості дитини з особливими освітніми потребами; прогнозує результати освітнього процесу з урахуванням найважливіших факторів становлення особистості.

Відповідно до результатів діагностики педагог дає рекомендації або поради батькам, вчителям та іншим особам з питань навчання, виховання, розвитку та корекції дітей; надає необхідну консультативну психолого-педагогічну допомогу дітям з особливими освітніми потребами.

Педагог роз'яснює учням у класі про доцільність дотримання соціально значимих норм та правил поведінки, толерантного ставлення до всіх учнів та учнів з особливими освітніми потребами, ведення здорового способу життя; сприяє попередженню негативних явищ в шкільному середовищі.

Також педагог надає психолого-педагогічні послуги, спрямовані на задоволення потреб дітей; сприяє соціальному і професійному визначенню особистості, проводить роботу, спрямовану на відновлення фізичного стану дітей та їхніх соціальних функцій, сприяє розвитку дітей з особливими освітніми потребами, поліпшенню їхнього психоемоційного стану; забезпечує дотримання норм охорони та захисту прав дітей.

У цілому педагог координує взаємодію усіх суб'єктів виховання, навчання, розвитку та корекції; сприяє організації соціально корисної діяльності дітей; формує демократичну систему взаємин в шкільному середовищі; залучає різні установи, громадські організації, творчі спілки, окремих громадян до культурно-освітньої, профілактично-виховної, спортивно-оздоровчої та інших видів роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Зробимо акцент, що основним елементом інклюзивного навчання є залучення батьків до освітнього процесу, участі у розробці навчальних планів своїх дітей. Це дає їм змогу відчувати, що вони неодинокі, що вони є членами команди, яка підтримає їхню дитину й допоможе у подоланні труднощів. Налагодження партнерських стосунків з батьками, врахування культурних традицій, інтересів сім'ї дає можливість подолати стереотипи у роботі з сім'ями, які мають дітей з особливими освітніми потребами.

Отже, якщо батьки, вчителі, асистенти й інші фахівці працюють разом, то можна сподіватися на успіх у складній справі – адаптації до звичайного життя дітей з особливими освітніми потребами. Самореалізація батьків – у самореалізації дітей. Саме тому завдання майбутнього педагога полягає у допомозі самореалізації батьків через розвиток рефлексії особливостей виховання, розвитку, навчання та корекції дитини у процесі спілкування з нею. Важливим є позитивне прийняття дитини, корпорація у вирішенні проблем. Робота з батьками передбачає формування у них здорового способу життя, правової та педагогічної культури, життєвої

компетентності, активної життєвої позиції, допомогу в організації змістовного сімейного і дитячого дозвілля, навчання поводження в екстремальних ситуаціях. Часто виникають труднощі у спілкуванні з батьками через неприйняття ними проблеми, а в більшості випадків – через зневіру у власних силах.

Ще одним завданням є створення належних умов для реалізації дитиною свого природного потенціалу (фізичного, психологічного, психічного, морального, духовного, соціального), розвиток базових якостей особистості, допомога в набутті дитиною навичок практичного життя, виховання творчого ставлення до дійсності, забезпечення гармонійного та різнобічного розвитку. Робота також повинна бути спрямована на підтримку, збереження і розвиток здорового способу життя.

Робота з учнями передбачає врахування сучасних тенденцій розвитку стосунків між батьками і дітьми, їхніх типологій, ціннісних орієнтирів, особистісних якостей батьків і дітей, особливостей впливу сім'ї на становлення особистості дитини.

Педагогічні ситуації і учні постійно змінюються. Це вимагає від майбутнього вчителя готовності до розв'язання нестандартних завдань. Такий підхід можливий лише за умови співробітництва, взаєморозуміння, творчості, а також зумовлює вибір способів педагогічних впливів.

Література:

1. Інклюзивне навчання: організаційне, змістове та методичне забезпечення: навчально-методичний посібник / [кол. авторів; за заг. ред. С.П.Миронової]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. 236 с.
2. Кузава І.Б. Толерантність як ефективна умова інклюзивної освіти осіб із інвалідністю / Соціально-психологічні проблеми тифлопедагогіки : зб. наук. пр. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. Випуск 5 (13). С. 102-107.
3. Заміщак М.І. Знання майбутнім педагогом психологічних аспектів організації навчання, виховання та розвитку учнів в умовах інклюзивної освіти /Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації.: зб. наук. пр. Переяслав, 2021. Вип. 69. С. 276-278.
4. Савчин М.В. Соціальна психологія: навчальний підручник для студентів вищих навчальних закладів освіти. Видавнича фірма «Відродження», 2000. 274 с.

Киселюк Максим

*кандидат технічних наук, викладач кафедри економічної кібернетики,
інформаційної та соціокультурної діяльності
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

СТВОРЕННЯ І ПРОСУВАННЯ ОСВІТНІХ КАНАЛІВ ВІДЕОХОСТИНГУ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ.

Спалах захворювання, що офіційно був визнаний пандемією 11 березня 2020 року ВООЗ [1] та ряд мір, які були прийняті для її подолання, спричинив багато змін та перешкод для роботи бізнесу, освіти, туризму та загалом життя суспільства. Так, цього ж дня, Кабінет міністрів прийняв постанову за номером 211: «Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19» [2], яка передбачала у випадку потрапляння регіону у червону зону заборону на роботу закладів освіти, в тому числі й інклюзивних. Людство стикнулось з необхідністю роботи та навчання дистанційно. Стало зрозуміло, що великим попитом будуть користуватись засоби масової комунікації, зокрема відеохостинги.

Так, 11 грудня 2020 року МОН та МЦТ України спільно з Українським інститутом розвитку освіти створили платформу для дистанційного навчання «Всеукраїнська школа онлайн». Це дозволило забезпечити доступ до якісної освіти всім учням нашої держави. В освітньому просторі були наявні й інші джерела добротного україномовного контенту, як наприклад підготовка до ЗНО, ютуб-канали освітнього спрямування вчителів та викладачів країни та навіть науково-популярної направленості. Значний вплив на розвиток, створення та контент цих засобів масової інформації й буде приділена увага у публікації.

Контент, який запропонувала «Всеукраїнська школа онлайн» це готові заняття з усіх предметів передбачених навчальною програмою для 5-11 класів, в тому числі й з поглибленою підготовкою. Значна кількість скандалів, неточностей та недоречностей у відео легко списувалась на поспіх з яким

створювався та наповнювався канал. Надивлячись на це, канал користувався значним попитом, мав велику кількість підписників та переглядів, але як і у всіх випадків державної форми власності, керівництво каналу здійснюється невдало.

Рис. 1. Скрін, кількість підписників за тиждень (верхній графік) та переглядів (нижній).

Хороша ідея через відсутність стимулів для розвитку втратила свою привабливість.

Рис. 2. Кількість підписників за місяць науково-популярного каналу.

Розглянемо який саме вплив здійснила пандемія на інші, наприклад, науково-популярні канали. Зокрема, щоби збільшити кількість підписників з 20

до 40 тисяч був необхідний період з квітня 18-го по вересень 19-го року рис. 1, ділянка 1. Після початку пандемії за час з травня 2020 81700, по вересень 2020 99300 рис. 1, ділянка 2. Швидкість розвитку каналу збільшилась в 4 рази.

Те саме стосується і кількості переглядів. Спостерігається значне зростання

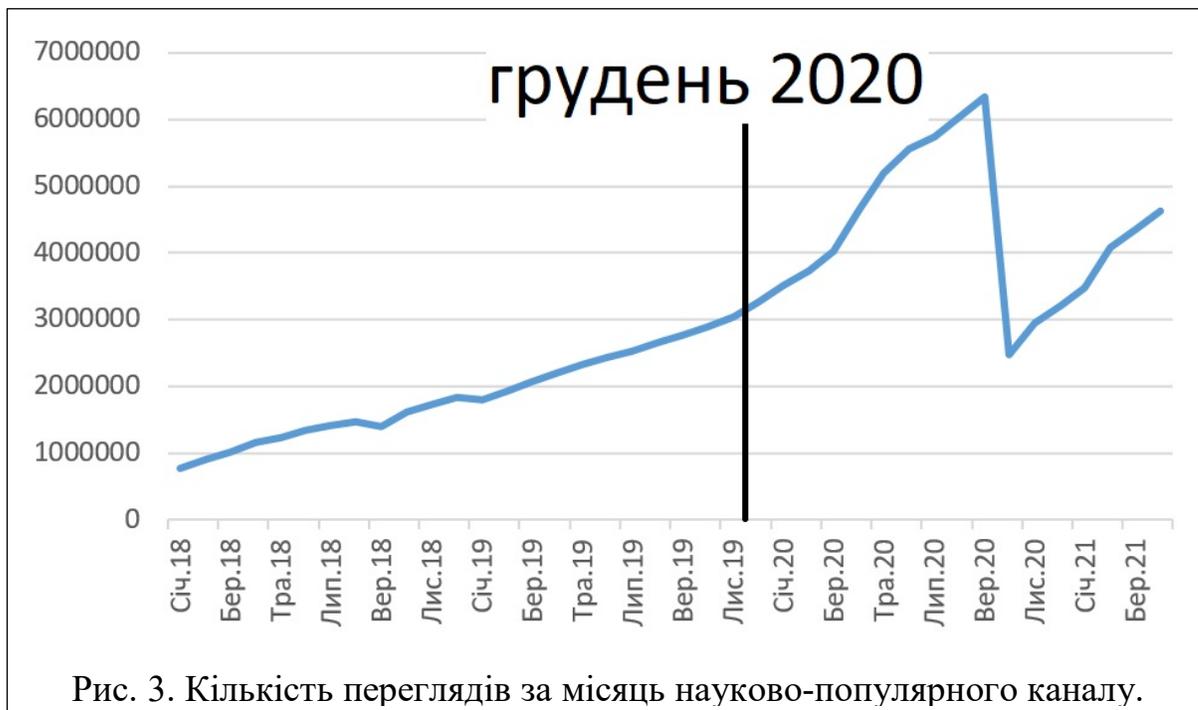

Рис. 3. Кількість переглядів за місяць науково-популярного каналу.

їх кількості у січні 2020 року.

Отже, можна зробити висновок, що пандемія коронавірусу позитивно впливає на розвиток контент-маркетингу. Так, саме в кризові 2008-9-ті роки з'явилась така компанія як WhatsApp, а 2010-го Instagram. При цьому, канал має підтримувати зв'язок та відносини з аудиторією. Наставляти жити в нових умовах, навчати та розвивати.

Література:

1. WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19— 11 March 2020. World Health Organization.
2. Постанова кабінету міністрів від 11 березня 2020 року №211: «Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19». Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zapobigannya-poshim110320rennyu-na-teritoriyi-ukrayini-koronavirusu-covid-19>

Колісник Марина

*викладач кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

Безпалько Людмила

вчитель початкових класів Зарічанського ліцею.

ОРГАНІЗАЦІЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ КАРАНТИННИХ ОБМЕЖЕНЬ

В умовах пандемії гостро стало питання дистанційного навчання задля збереження здоров'я населення України. Педагоги виявилися не готовими як морально, так і практично до роботи дистанційно. Особливо це стосується надання освітніх послуг студентів з особливими освітніми потребами, які зумовлені інтелектуальними порушеннями. Саме ці фактори зумовили актуальність обраної теми.

Метою роботи є показати практичну можливість та необхідність реалізації освітніх послуг в умовах дистанційного навчання для студентів з інтелектуальними порушеннями.

З початком активного впровадження дистанційного навчання у педагогів виникли ряд питань: «Як реалізувати таке навчання?», «Чи зможуть студенти працювати дистанційно, засвоювати нові знання?». Але найголовнішим, на нашу думку, була невпевненість у собі педагогів, їх психологічна неготовність. Особливо це вплинуло на викладачів, які працюють в умовах інклюзії.

Систематичність та багаторазове повторення – один з основних принципів корекційного навчання для студентів особливі освітні потреби яких зумовлені інтелектуальними порушеннями. Ця категорія студентів потребує щоденного навчання задля розвитку. Це не тільки засвоєння нових знань, але і підтримка, повторення та підтримка вже раніше набутих знань, умінь та навичок для їхнього збереження. Пам'ять студентів з інтелектуальними порушеннями характеризується короткочасністю, неточністю, нестійкістю. Педагоги мають підтримувати знання та навички студентів з інтелектуальними порушеннями в постійній діяльності. Кілька пропущених занять – це беззаперечний рух назад.

Упорядкування нормативно-правової бази щодо озвученого питання, дало можливість педагогам отримати інформацію, роз'яснення та рекомендації для успішної реалізації навчання студентів за дистанційною формою. Це й Закон України «Про освіту», в якому вказано, що кожна дитина має право на освіту, Положення про дистанційну форму здобуття повної середньої освіти, яке дає змогу реалізувати це право навіть в умовах пандемії, коли задля збереження здоров'я громадян України уряд вимушений закрити освітні заклади на,

інколи, невизначений термін.

Особливої уваги потребує пункт 6 Положення про дистанційну освіту, який стосується дистанційного навчання дітей з ООП. У ньому зазначено позитивні аспекти неперервності процесу навчання на розвиток дитини з інтелектуальними порушеннями:

- проведення корекційно-розвиткові заняття в дистанційному режимі (для тих, хто працює за цивільно-правовою угодою, достатньо підтвердження факту проведення корекційно-розвиткових занять батьками);
- забезпечення регулярною взаємодією (реалізація принципу систематичності та послідовності в навчанні);
- можливість реалізації індивідуального підходу у навчанні при індивідуальній формі роботи, а при колективній – сприяння соціалізації, навичкам співпраці та комунікації з однолітками;
- самоконтроль у навчанні як важлива складова розвитку емоційно-вольової сфери дитини з інтелектуальними порушеннями.

Будь яка форма навчання, зокрема й дистанційна, для осіб з особливими освітніми потребами здійснюється з урахуванням індивідуальної програми розвитку. Тобто, при проведенні занять, корекційно-розвиткових занять необхідно враховувати рішення команди психолого-педагогічного супроводу щодо індивідуалізації навчання студента з ООП.

Освітній процес під час дистанційного навчання осіб з ООП забезпечується за участі викладача. А гарантом зворотного зв'язку з студентом та сприяти реалізації індивідуальної освітньої траєкторії мають виступати батьки.

Враховуючи власний досвід роботи та досвід колег під час пандемії з студентами, що мають інтелектуальні порушення, можемо відзначити такі інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) дистанційного навчання, які можуть використовувати педагоги закладів освіти з інклюзивним навчанням для реалізації індивідуальної освітньої траєкторії дітей з ООП:

- онлайн-уроки за допомогою платформи Zoom, Google Meet, що надає змогу спілкуватись та працювати в синхронному режимі, а також можливості спільного доступу та управління екраном комп'ютера викладача/студента;
- базові сервіси Google, а саме: презентації, документи, дошка Jamboard.

Зазначені технології дають змогу в синхронному та асинхронному режимі працювати разом над спільним завданням. Інструментарій ІКТ дуже різноманітний і дає можливість творчому викладачу підібрати індивідуально майже кожному студенту завдання відповідно до його особливостей розвитку.

Висновок. Відповідно до принципів спеціальної дидактики, навчання студентів з інтелектуальними порушеннями під час дистанційної форми навчання в умовах карантину є необхідним для розвитку студента та реалізації індивідуальної освітньої траєкторії.

Педагоги, які працюють з студентами, що мають ООП, що спричинені інтелектуальними порушеннями, мають враховувати при підготовці до проведення занять за дистанційною формою, специфіку психофізичного розвитку студента, його особливі освітні потреби.

Література:

1. Бризгалова С. О. Інклюзивний підхід і інтегроване освіту дітей з особливими освітніми потребами, 2010. 14-20 с.
2. Савченко О. Я. Ознаки особистісно-орієнтованої підготовки майбутнього вчителя. Творча особистість вчителя: проблеми теорії і практики: 3б. наук. пр. НПУ імені М. П. Драгоманова. Київ : НПУ, 1997. 180-186 с.
3. Сисоєва С. О. Освітні технології: методологічні аспекти. Професійна освіта: педагогіка і психологія: Польсько-український щорічник. Київ-Ченстохова, 2000. 351-366 с.
4. Howell R. T. The Importance of the Project Method in Technology Education. Journal of Industrial Teacher Education. No 31 (3), 2003. PP. 45-57.

Коркушко Олег

*кандидат економічних наук, доцент
в.о. завідувача кафедри обліку і оподаткування,
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

ДИСТАНЦІЙНА ОСВІТА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Завдяки розвитку технологій освіта стає якіснішою. Сім'ї з усього світу переводять дітей на онлайн-навчання, адже воно дарує свободу і мобільність, а головне – підлаштовується під інтереси і потреби дитини. Однак одна справа виважено, сплановано перевести дитину на дистанційне навчання, усвідомлюючи його переваги, а інша – вимушений перехід через непередбачувані обставини. Через пандемію коронавірусу більшість країн світу закрили навчальні заклади на карантин. Україна – не виняток. Школи, коледжі та університети працюють дистанційно. Як українським вчителям, науково-педагогічному персоналу освоювати цифрові інструменти навчання, що робити з підготовкою до ЗНО, як буде проходити вступна кампанія? На ці та інші питання продовжують шукати відповіді не лише в Україні, а й в багатьох інших країнах світу. Дистанційне навчання в закладах освіти України та інших країн світу дуже неоднорідне. Залежно від якості інтернету, цифрових навичок викладача і

технічних засобів у здобувача освіти навчання на відстані може бути дуже різним. Чимало викладачів втілюють віддалене навчання за допомогою груп у Viber, куди скидають завдання для виконання, інші йдуть шляхом відеоконференцій через Skype, Zoom, Google Meet, а дехто просто публікує список завдань на сайті школи, коледжу чи університету. Усе це впливає на якість знань здобувачів освіти.

Ще пару десятиліть тому людина, яка бажає отримувати нові знання, була змушена регулярно відвідувати заклади освіти або бібліотеки. Сьогодні для навчання потрібен лише комп'ютер з доступом до інтернету.

Які ж переваги дистанційної форми навчання? Навчаючись дистанційно, можна отримувати знання, перебуваючи в будь-якій точці земної кулі. Навчатись можна вдома або під час подорожі, в кафе або на дачі - вцілому, скрізь, де тільки є інтернет. При цьому користувач не обмежений країною або континентом. Можна здобувати освіту в будь-якому навчальному закладі світу. Така доступність – головна перевага дистанційного навчання.

У процесі дистанційного навчання більшу частину матеріалу учень чи студент освоює самостійно. А значить, час для занять він може вибирати сам. Для людей, які вважають за краще жити в нестандартному графіку, дистанційне навчання може стати справжньою знахідкою. Також ця форма освіти добре поєднується з роботою. Як правило, час онлайн-навчання можна легко налаштувати під практично будь-який робочий графік.

Навчаючись віддалено, людина не залежить від транспорту. Це особливо велика перевага для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами.

Однак й не варто забувати про недоліки дистанційної освіти. На жаль, не все можна вивчити дистанційно. У деяких випадках не можна обійтися без практичних занять під керівництвом досвідченого наставника. Дистанційно можна вивчати історію чи літературу, можна стати відмінним дизайнером або програмістом. Але не можливо вивчитись на пілота або хірурга.

Можливі ситуації, коли незалежно від бажання президента країни, уряду чи керівництва закладу освіти, постає потреба у негайному переході на дистанційну форму навчання. При цьому, не усі заклади освіти були готові до такого переходу. Прикладом такої ситуації стала світова пандемія 2020 року, а саме поширення COVID-19.

У період розпалу пандемії коронавірусу свої освітні установи закрили 192 країни, на дистанційне навчання перейшли понад 50 держав – такі цифри наводить ЮНЕСКО [2]. Досвід різних держав показує, що ніхто з них не був повністю готовий до цих змін. Догодити одночасно і вчителям, і здобувачам освіти, і батькам не вдалося практично нікому.

Закриття закладів освіти через загрозу поширення коронавірусу, за даними ЮНЕСКО, торкнулося більше 90% здобувачів освіти у всьому світі. Країни діяли за схожою схемою: здобувачів освіти спочатку відправляли на канікули, потім

уряди країн більш-менш успішно перевели систему освіти на віддалену роботу і навчання продовжилося в онлайн-форматі [2].

Майже у всіх країнах відзначають, що вчителі шкіл, викладачі закладів вищої освіти виявилися недостатньо підковані в цифровому плані, а батьки не задоволені організацією навчального процесу, обурені необхідністю використовувати гаджети і скаржаться на відсутність домашнього Інтернету.

Масовий перехід до дистанційної освіти стався різко для всіх країн без винятку. Раніше дистанційна освіта використовувалося нечасто, наприклад, для дітей з особливими потребами. При цьому все одно були заплановані години, коли вчитель приходив до дитини, спілкувався з ним особисто, або коли дитину залучали до різних заходів. Тому, безумовно, це стало певним стресом, і говорити, що на 100% батьки і педагоги були до цього готові, не доводиться.

Екстрений перехід на дистанційне навчання оголив технологічні проблеми в багатьох державах світу. Схожа проблема спостерігалася і в Україні. Щоб нормально займатися і засвоювати предмети згідно з навчальним планом, потрібен один освітній майданчик з системою Moodle (на жаль, аналогів поки немає), де були б завантажені навчальні посібники з тестами і завданнями, а також мається на увазі створення особистого кабінету для кожного здобувача освіти. В ідеалі при дистанційному навчанні важливо працювати з індивідуальними траєкторіями кожного здобувача освіти всередині класу, групи.

На думку ряду експертів, всі проблемні ситуації можна було б передбачити, прорахувати і запобігти, якби раніше був налагоджений механізм взаємодії між структурами освітніх відомств і адміністрацією навчальних закладів в країнах.

В умовах загрози поширення коронавірусу, держави встигли налагодити дистанційне навчання по-своєму. У Великобританії пояснювати батькам ситуацію, що склалася і приймати більшість важливих організаційних рішень зобов'язали директорів шкіл. У Грузії під контролем міністерства освіти були створені віртуальні класи для навчання, контролю та консультацій вчителів, адміністрації шкіл і учнів. В Італії, Аргентині, Ізраїлі, Португалії, Бельгії та Австралії підготували спеціалізовані онлайн-сторінки, вебінари, освітні платформи, забезпечили методичну та технічну підтримку, провели моніторинг освітнього процесу.

В Україні, школи, заклади вищої освіти, продовжують освітній процес віддалено з використанням різних інструментів дистанційної і електронної освіти. Найбільш поширеними є онлайн-заняття із застосуванням платформ Zoom та Google Meet. Для полегшення переходу на цифрове навчання, вчителі почали використовувати освітній серіал "Карантин: онлайн-сервіси для вчителів". Він допоміг побудувати правильну та ефективну роботу з учнями, батьками на період карантину [1].

В теперішній час в багатьох країнах світу заняття за індивідуальними схемами навчання користуються широким попитом. Дистанційне навчання активно провадять розвинуті заклади освіти в зарубіжних країнах. Як показує

практика вимушеного переходу на дистанційну форму навчання у період пандемії, не всі заклади освіти різних країн світу були готові до цього.

Література:

1. Коронавірус в Україні (Освіта та батьківство) : Офіційний інформаційний портал Кабінету Міністрів України. URL : <https://covid19.gov.ua/osvita-ta-batkivstvo> (дата звернення: 24.04.2021).
2. Нарушения образовательного процесса в связи с пандемией коронавируса COVID-19 и меры реагирования : Официальный сайт ЮНЕСКО. URL : <https://ru.unesco.org/node/320436> (дата обращения: 25.04.2021).

Кульбіда Світлана

*головний науковий співробітник, доктор педагогічних наук, професор
Інституту спеціальної педагогії і психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України,
м. Київ, Україна*

СИСТЕМА ЛІНГВОДИДАКТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НЕЧУЮЧИХ УЧНІВ ПРИ ВИВЧЕННІ МОВИ

Педагогічно обґрунтована система наукових знань, практичних навичок і вмінь предмету «Українська мова» виражена у змісті і методах сучасної сурдопедагогічної лінгводидактики. Вивчення актуальної проблеми стало предметом дослідження автора останніх років з обґрунтуванням закономірностей, особливостей засвоєння мови в комунікативній діяльності (КД), розробкою авторської методичної системи лінгводидактичного забезпечення (далі – *система*) опанування мовного і мовленнєвого матеріалу предмету «Українська мова» для 2-5 класів спеціальних закладів (Н 90 і Н 91) [1, с. 8]. Мета створення *системи* – посилення процесів придбання, взаємодії і засвоєння УМ нечуючими учнями в організованій КД з використанням української жестової мови (УЖМ) [1, с. 65]. В умовах обмеженої кількості навчальних годин, програмного орієнтиру (О. Савченко, 2018) Нової української школи вивчення словесної мови нечуючими учнями має бути підтримане ретельною методичною організацією навчального матеріалу, який представлено у комплексі підручників, посібників автора з 2018 по 2021 роки. Представлена *система* вибудована з урахуванням окремих стадіальних характеристик розвитку рідної мови, враховують динаміку, специфіку формування (мовну, мовленнєву базу) словесної мови і жестової мови як M_2 і M_1 з узгодженням сенсорно-

фізіологічних можливостей, комунікативних потреб, інтересів, бази компетенцій при вступі у школу (рівень) [2, с. 26]. При розробці *системи* здійснено відбір навчального матеріалу до п'яти підручників, посібників з урахуванням рівня мовного, мовленнєвого, пізнавального розвитку двох мов, комунікативних потреб, інтересів нечуючих учнів), змісту навчання УМ у 2-5 класах на основі змістових компонентів: предметного і процесуального. Предметний компонент стосувався аналізу, обґрунтування й відбору за темами типових комунікативних вправ (завдань, ситуацій), при яких відбувається закріплення й постійне повторення відповідної лексики, фонетичного, граматичного чи синтаксичного явищ при вивченні різних тем у кожному класі. Розміщення, розмежування навчального матеріалу для всіх етапів навчання мови нечуючих учнів обґрунтовано співвідноситься з послідовними і закономірними етапами засвоєння УМ нечуючими учнями. Процесуальний компонент спрямований на вирішення конкретних цілей і завдань навчання мови з кожної теми, представлений визначенням конкретних компетенцій (знань, умінь, навичок) нечуючих учнів.

На кожному уроці і при виконанні домашніх завдань учневі доводиться звертатися до підручника як важливого джерела пізнання. Саме навчальний текст є тим цінним продуктом для КД на уроці та поза його межами. Дослідник М. Бахтин (1986) зазначав, що *«основний стрижень навчального тексту розкривається на при зустрічі двох світів свідомості: готового авторського і реагуючого, читацького, новоствореного»* [3, с. 127]. Тобто при сприйманні і розумінні тексту кожного разу здійснюється зустрічне усвідомлення, розуміння та інтерпретація змістового наповнення, ініціюється складна розумова діяльність читача. Налагоджена КД у цьому випадку є тим важливим чинником, який забезпечує повніше, якісніше, чіткіше, детальніше та ін. розуміння сприйнятого. Неуміння думати над текстами з дитинства закріплює стереотипне мислення...» [3, с. 83]. Як справедливо відмічає Н. Іванюшева, 2013, головне, *«чому ми маємо навчати у школі, – це розвивати можливість думати, співставляти, аналізувати, запитувати, уточнювати»* [4, с. 63]. За такого розуміння відібрано навчальні тексти, звернуто увагу на те, щоб підключалася думка M_1 , вмикалася уява, щоб хотілося комунікувати [1, с. 27]. Тому навчальні тексти мають зацікавлювати нечуючих учнів, стимулювати до комунікативної активності. З іншого боку, навчальний текст — це не просто лінійне утворення набору речень, а вибудовується як деякий багатовимірний семантично-ілюстрований простір, в межах якого учень-сприймач-читач може здійснювати переміщення в різних напрямках (за Заяць, 2020). Тому вони розміщуються у певній системі (до кожної теми вправи подано спочатку легші, простіші, переважно з готовими формами слів, а потім – важчі, складніші), з дотриманням таких необхідних умов: а) наявність зрозумілого контексту: учні спроможні рухатися горизонтально, розширювати свої уявлення про тему (навчальний матеріал) за рахунок використання різних форм пред'явлення навчальної інформації (словесно-

логічної, візуальної, предметно-практичної, емоційно-метафоричної), різної за змістом (констатувальної, проблемної, уточнювальної, пояснювальної, альтернативної), включення міжпредметних текстів (у вигляді сюжетної основи, елементів ігрових ситуацій, тощо); б) наявність субтексту: учні спроможні рухатися вертикально, виділяти у тексті фрагменти різного роду складності як за змістом, так і за способами навчальної діяльності (використання текстів і завдань з демонстрацією обов'язкових зразків дій), навчати у режимі виконавчого, дослідницького, проектного, творчого пошуку та ін.; в) наявність підтексту: учні спроможні рухатися в тексті глибше, знаходити словесно невиражений, глибинний зміст інформації за рахунок опертя на знайомі значення слів, асоціативні зв'язки, власну уяву, власний особистісний досвід та ін. До кожної теми в підручниках наведено: правило (правила), виділене жирним шрифтом, з конкретними прикладами, схеми, зразки для розбору і виконання вправ, пам'ятки, таблиці відмінювання, що полегшують його розуміння, усвідомлення і засвоєння. При представленні і використанні правил, таблиць, схем, зразків роботу варто проводити над виробленням вміння бачити, спостерігати, аналізувати спільне і відмінне, співставляти зі знайомим, виокремлювати головне (послідовне) тощо – тобто усвідомлювати істотні ознаки досліджуваного мовного (мовленнєвого) явища. Зокрема, вивчення правил – граматичні визначення не завжди даються повно (2-3 класи), оскільки другокласники і третьокласники ще не підготовлені до повного сприймання всіх ознак (наприклад, частини мови), не зможуть одразу розібратись у всій складності визначення терміну. Тільки з визначенням повного поняття про всі ознаки мовного явища даємо повні визначення терміну (4-5 класи). Навчальні тексти *системи* розроблено із застосуванням правил (за Gronbасke, 1999), що стосуються звернення на «ти» до учня, простих речень, спрощення складних текстів як на мовному, так і на предметному рівні.

Звертаємо увагу на поступові орієнтовні чотири рівні (етапи) у використанні мовленнєвих форм вчителем при вивченні нового навчального матеріалу *системи*. Перший рівень (етап) – сприймання навчальної інформації спочатку подається формою мовлення (жестового/словесного), у якому нечуючий учень компетентний. Другий рівень (етап) – розуміння навчальної інформації подається формою мовлення (жестового/словесного), у якому учень компетентний. Третій рівень (етап) – узгодження елементів навчальної інформації базової форми мовлення з письмовою і дактильною формами мовлення. Четвертий рівень (етап) – систематизація і закріплення навчального матеріалу за допомогою того різновиду мовлення, яке вчитель вважає за необхідне (доцільне) розвинути, удосконалити, поліпшити та ін. Активними комунікативними ресурсами стає тотальна комунікація (ТК), кальковане жестове мовлення (КЖм). Повторимо, що нечуючі учні вивчають мову краще, коли вони звертаються до своїх попередніх знань і досвіду УЖМ як M_1 , розглядаються їхні актуальні комунікативні потреби доступною і зручною формою мовлення, КД є цілеспрямованою, інформативною.

Спочатку учні дізнаються, як продукувати різні кальковані жести, а потім як лексиколізувати, граматизувати жестові конструкції у синтаксичних (простих, складних) формах. Обґрунтування вивчення мови залежить від візуальної схеми та організації. Учні мають набути сприйнятливих та виразних навичок в інтерактивному комунікативному контексті (отримання і утримання уваги; приймання зрозумілого мовленнєвої форми повідомлення, уточнення лексичного значення засобами двох мов; обмін, підтвердження й виправлення інформації; вираження ступенів невизначеності; прохань щодо роз'яснень і повторення, використання відповідних фонологічних, лексичних, синтаксичних, семантичних і прагматичних аспектів та ін. Тобто учні вивчають мову краще, коли вони займаються такою КД у системі, яка передбачає реальне і використовувати нової мови для виконання значущих завдань, відбувається створення сенсорно потенційних споруд у соціально-комунікативному контексті уроку. Кожен урок – це система комунікативно-мовленнєвих ситуацій, що слугує для кожного вчителя основою для реалізації навчальних цілей і підбору засобів навчального матеріалу системи. Додамо, що відбір навчально-комунікативних текстів для системи здійснювався на основі детального аналізу 34 джерел сучасної української дитячої літератури, підручників старого й нового покоління, а також опублікованих напрацювань-доробків сурдопедагогів початкової й середньої школи (О. Біланової, О. Бурлаки, Г. Воробель, Т. Заяць, Л. Луценко, О. Луцків, А. Меденець, М. Палій, Л. Лещенко, О. Романовської, Н. Стецули, О. Щуцької та ін.) [5, с. 43].

У системі передбачено застосування комунікативних стратегій білінгвального процесу навчання (планування (визначення покроковості у виконанні вправ (завдань), доцільність навчальних ресурсів і прогнозування їхньої ефективності), цілепокладання (розуміння змісту, мети вправ (завдань), визначення навчальної цілі з прогнозуванням очікуваного результату), регулювання (можливість зміни за потреби послідовності виконання вправ (завдань), звернення уваги на інструкції, пам'ятки у разі неправильного виконання менше, ніж 60%, організація роботи над помилками з можливістю закріплення засвоєного на подібному матеріалі, самооцінювання кінцевого результату (співвіднесення результату з поставленою метою (цілями).

Авторська методична система вміщує поняття, форми, тексти на основі врахування опанованої в попередніх класах і значущої лексики на даний період навчання, природнього використання елементів мови, варіативності, тематичності, інформативності, доступності, послідовності, сучасності, концентричності, розширення діапазону комунікативності і включення у зміст текстів, відповідних інтересам учнів з різного мовного оточення, залучення візуалізації як необхідного компонента КД нечуючих.

Література:

1. Кульбіда С.В. (2021). Особливості комунікативної діяльності нечуючих учнів: монографія. Київ, Україна.

2. Щуцька О.І. (2019). Мовна особистість учня з особливими освітніми потребами у контексті особистісного підходу. *Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «Психолого-педагогічні стратегії безбар'єрного освітнього середовища для дітей з порушеннями зору»* (12 березня 2019 року, м. Київ), 25-28.
3. *Бахтин М.М.* (1986). Естетика словесного творчства. Москва : Искусство.
4. Іванюшева Н.В. (2013). Особливості застосування двомовних програм як інструмент збереження мови лінгвістичної меншини : *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: зб. наук. праць, 4, Ч. 4, 25-33.* Кіровоград, Імекс-ЛТД.
5. Коломоець А. (2020). Досвід застосування української жестової мови як засобу навчання вчителями і вихователями навчально-реабілітаційного центру «Сузір'я ДОР». *Збірник наукових праць ЛОГОС, 41-45.* <https://doi.org/10.36074/05.06.2020.v2.15>

Курліщук Інна

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Старобільськ, Україна

Ковальова Інна

магістрантка кафедри теорії і методики фізичного виховання
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Старобільськ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ УРОКІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ НА ОСНОВІ ОСОБИСТІСНОГО ПІДХОДУ В ІНКЛЮЗИВНОМУ КЛАСІ

Сучасні демократичні перетворення освітнього простору України дозволяють успішно вирішувати питання інклюзії в освіті. Залучення в освітній процес дітей з особливими потребами, сприяє забезпеченню їх права на якісну освіту, яка не відрізняється від освіти здорових дітей і гарантує подальшу успішну інтеграцію в суспільство. На вирішення цього завдання орієнтована низка міжнародних і українських нормативно-правових документів, а саме Всесвітня декларація «Освіта для всіх», Програма дій щодо освіти людей з особливими освітніми потребами, Дакарська Декларація, Концепція розвитку інклюзивної освіти в Україні, Національна стратегія розвитку освіти в Україні,

Закон України «Про освіту», Порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах, Положення про спеціальні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах та ін.

У цьому контексті актуальним є питання зміцнення і розвитку здоров'я учнів з особливими освітніми потребами. І важливе значення у цьому напрямку мають уроки фізичної культури, на яких школярі зазнають не лише корекційно-розвивального впливу, активно формують соціальні навички взаємодії з однолітками, а й знайомляться із здоров'язбережувальними технологіями, формують загальну культуру здоров'я, що є підґрунтям розумового, духовного, морально-вольового, фізичного розвитку особистості.

Метою дослідження є аналіз особливостей організації і впровадження фізичного виховання, зокрема на уроках фізичної культури, в інклюзивному класі на основі особистісного підходу.

Зазначимо, що своєрідність методики проведення уроків фізичної культури в інклюзивному класі полягає у врахуванні індивідуальних особливостей школярів, що дозволяє диференціювати завдання і втілити в практику індивідуальний підхід до учнів. Це можливо досягти лише використовуючи індивідуальні програми, розроблені відповідно до потреб учнів класу. Вони мають складатися учителем фізичної культури залежно від рівня фізичного розвитку і нозології дитини.

Використання особистісного підходу в організації і проведенні уроків фізичної культури в інклюзивному класі полягає в усвідомленні педагогом багатогранного складного світу психічних і соціальних якостей учнів. Особистісний підхід до навчання має забезпечити морально та психологічно комфортні умови для навчання, розвитку й виховання учнів в інклюзивному середовищі. Створити таке освітнє середовище, в якому кожен учень зможе здійснити свідомий вибір сфери інтересів, і яке буде мотивувати його до самонавчання і самовиховання, постійного вдосконалення і особистісного зростання.

О. Дубасенюк вважає, що особистісний підхід – «це найважливіший психолого-педагогічний принцип, що передбачає урахування своєрідності індивідуальності особистості у вихованні дитини; систему відносин, за якою кожен учень відчуває себе особистістю і бачить увагу педагога особисто до нього; при цьому дитина розуміє, що є рівною вчителю в своєму світі відчуттів і переживань, нічим не відрізняється від нього» [1, с.15].

Ми поділяємо думку В. Рибалка, який розглядає особистісний підхід як певний методологічний інструментарій, розробка якого має спиратися на синтез видобутих психологічною та педагогічною наукою закономірностей будови, функціонування та розвитку особистості та пропонує структуру особистісного підходу, що складається з: концептуального уявлення про особистість, комплексної діагностики якостей особистості, концептуальної інтерпретації

отримуваних при цьому даних, з комплексу методів цілісного, всебічного розвитку якостей особистості та умов цілісної реалізації цих якостей у відповідних видах сукупної діяльності та соціальної поведінки [2, с. 48].

У сучасних зарубіжних та вітчизняних наукових розробках з питань впровадження особистісного підходу в освітній процес школи наголошується, що саме завдяки йому створюються умови гармонійного розвитку школяра, а саме:

- для посилення зацікавленості школяра до змісту навчання і власної навчальної діяльності, учень виступає як активний суб'єкт навчального процесу і усвідомлює, що прагнення стати дорослим, активно йти по життю зіштовхується з відсутністю необхідного для цього життєвого досвіду, знань, умінь, навичок;
- для ефективного усвідомлення й засвоєння нових знань необхідна актуалізація опорних знань, умінь, уявлень та чуттєвого досвіду школяра;
- для розширення можливостей, для розвитку творчого потенціалу особистості учня необхідно варіювати завдання, давати учневі можливість обирати форми роботи та способи опрацювання матеріалу;
- для отримання задоволення не тільки від результату навчання, а й від самого процесу необхідно встановити на уроці особистісний емоційно комфортний контакт між учителем та учнями, організувати навчальну співтворчість та співробітництво;
- для стимулювання та активізації пізнавальної діяльності, посилення мотивації та інтересу до навчання необхідно організовувати ситуацію успіху, де учень отримує радість від свого розуму, емоцій, від власної компетенції;
- для позитивної та успішної взаємодії вчителя з учнями, продуктивної та ефективною навчально-пізнавальною діяльністю необхідне створення сприятливого психологічного клімату на уроці.

Особистісний підхід на уроках фізичної культури дозволяє вибудувати індивідуальну освітню траєкторію фізичного виховання відповідно до потреб кожної дитини, а отже і забезпечити умови для розвитку гармонійної, морально досконалої, соціально активної особистості .

Таким чином, організація уроків фізичної культури в інклюзивному класі в сучасній українській школі базується на особистісному підході, що забезпечує диференціацію змісту навчального матеріалу, методів та форм навчання; врахування різних індивідуальних характеристик учнів. Реалізація особистісного підходу до фізичного виховання в інклюзивному освітньому середовищі – одна з найпріоритетніших задач сучасної школи, актуальність якої зумовлена власне навчальною діяльністю, оновленням змісту навчання і фізичного виховання учнівської молоді, формуванням у школярів, зокрема з особливими освітніми потребами, на уроках фізичної культури ключових життєвих компетентностей і готовності до подальшої самореалізації в умовах громадянського суспільства.

Література:

1. Дубасенюк О.А. Теоретико-технологічні засади впровадження особистісно орієнтованого підходу у професійно педагогічній підготовці майбутнього вчителя. *Професійна педагогічна освіта: особистісно орієнтований підхід*: монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. С. 14–40.
2. Рибалка В.В. *Методологічні питання наукової психології*. Київ: Ніка-Центр, 2003. 204 с.

Кушнір Людмила

*кандидат економічних наук, доцент,
викладач кафедри обліку і оподаткування
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу м. Кам'янець-Подільський
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

КОМПЕТЕНЦІ ВИКЛАДАЧА ІНКЛЮЗИВНОЇ СИСТЕМИ КРИЗЬ ПРИЗМУ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ

Сьогодні у світі формується нова ідеологія, яка заснована на «гейміфікації» та «діджиталізації» освіти. У недалекому майбутньому цінним буде не традиційний класичний педагог, а «ігропедагог», «координатор онлайн-платформ й освітніх траєкторій» [4]. Освіта має бути наближена до проблем реального життя, а також система навчання повинна враховувати й розумно використовувати нові технологічні можливості [3]. Тому в полі зору з'являється питання діджиталізації в освіті, як фундаментального чинника економічного зростання в сучасних умовах. Однак поза увагою науковців залишається проблема реформування професійних компетенцій викладача інклюзивної системи кризь призму діджиталізації.

Цифрова компетентність вже стала однією з ключових компетентностей особистості педагога. Вона є складним, інтегрованим утворенням у цілісній структурі особистості фахівця, складовою його професійної культури та професійної компетентності. У Рекомендаціях Ради Європейського союзу цифрову компетентність трактовано як впевнене, критичне і відповідальне використання та взаємодія з цифровими технологіями для навчання, професійної діяльності (роботи) й участі в житті суспільства. Зазначена компетентність включає цифрову й інформаційну грамотність, комунікацію та співпрацю, створення цифрового контенту (включаючи програмування), кібербезпеку та розв'язання проблем [1].

Сучасний науково-педагогічний працівник має впроваджувати сучасні тренди в освіті, уміти вибирати та використовувати сучасні педагогічні та інформаційно-комунікаційні технології для навчання учнів та студентів; організувати співробітництво та комунікацію між учасниками навчального процесу; проектувати електронні ресурси та освітнє електронне середовище, бути фасилітатором та помічником для студентів, особливо в інклюзивному середовищі. Викладачу необхідно добре розуміти та враховувати в навчальному процесі їх потреби та особливості, пізнавальні стилі навчання, нові сервіси та інструменти для ефективної співпраці, комунікації, володіти навичками XXI століття (рис.1).

Рис. 1. Педагоги нової формації.

Цифрова компетентність педагогічного працівника має забезпечувати розвиток широкого спектру усіх її складових: від медіаграмотності до опрацювання та критичного оцінювання інформаційних даних, безпеки та співпраці в мережі Інтернет до знань про різноманітні цифрові технології та пристрої, вміння використовувати відкриті ресурси та технології для професійного розвитку, формування у студентів умінь ефективно користуватися цифровими технологіями та сервісами у навчальних та життєвих ситуаціях для розв'язування різних проблем та завдань, застосовувати інноваційні технології для оцінювання результатів їх навчальної діяльності, розуміння поняття кодування, елементів штучного інтелекту, віртуальної та доповненої реальності та вирішення професійних проблем за допомогою використання цифрових технологій [2].

У звіті Європейського Союзу «Модель цифрової компетентності для громадян» (The Digital Competence Framework for Citizens) запропонована детальна класифікація цифрової компетентності, що налічує 5 галузей і 21 цифрову компетенцію, якими має володіти викладач: інформаційна грамотність (перегляд, пошук і фільтрація даних, інформації та цифрового контенту; оцінка даних, інформації та цифрового контенту; управління даними, інформацією та цифровим контентом); комунікація і співробітництво (взаємодія за допомогою цифрових технологій; обмін за допомогою цифрових технологій; громадянська

участь за допомогою цифрових технологій; співпраця з використанням цифрових технологій; етикет у мережі; управління своєю цифровою ідентичністю); створення цифрового контенту (створення і розвиток цифрового контенту; інтеграція і переробка цифрового контенту; авторські права та ліцензії; програмування; безпека; захист пристрою; захист персональних даних і забезпечення конфіденційності; захист здоров'я й благополуччя; захист навколишнього середовища); вирішення проблем (вирішення технічних проблем; визначення потреб і технологічних рішень; креативне застосування цифрових технологій; визначення прогалів у цифровій компетентності) [1].

На жаль, люди, які отримали освіту десять, п'ятнадцять, двадцять років тому, не завжди готові до роботи в темпі й стилі, що вимагають реалії нашого часу. Тому необхідно вжити систему заходів для оволодіння педагогічними працівниками вище зазначеними компетенціями. Одними із принципів формування та розвитку цифрової компетентності педагогів є системність, безперервність, діяльність і саморозвиток. Формувати та розвивати власну цифрову компетентність педагоги можуть під час підвищення кваліфікації. Здатність до безперервного підвищення кваліфікації – одна з найважливіших особистісних якостей, яка має бути притаманна сучасному фахівцю, а для педагога – це, на наш погляд, є обов'язковою.

Отже, сьогодні вимагає реформування, які впроваджує держава, і викладач має стати тією людиною, на якій триматиметься реформа, бо без педагога нововведення та зміни будуть нездійсненними. Педагоги нової формації повинні перебувати в авангарді суспільних та освітніх перетворень, стати агентами сучасних змін.

Література:

1. Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning. URL: <https://bitly.su/6FpczR> (дата звернення 10.05.2021 р.).
2. DigComp 2.0: The Digital Competence Framework for Citizens. URL: <https://cutt.ly/rreV7nK> (дата звернення 08.05.2021 р.).
3. Digital Competence Framework for Educators (DigCompEdu). URL: https://ec.europa.eu/jrc/sites/jrcsh/files/digcompedu_leaflet_en-2017-10-09.pdf (дата звернення 10.05.2021 р.).
4. Ferrari A. Digital Competence in practice: An analysis of frameworks. URL: <https://www.ifap.ru/library/book522.pdf>. (дата звернення 09.05.2021 р.).

Лаврук Олександр

доктор наук з державного управління, в.о. заступника директора з питань ліцензування та акредитації, викладач кафедри фінансів та економіки Подільського спеціального навчально-реабілітаційного соціально-економічного коледжу, м. Кам'янець-Подільський, Україна

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В СФЕРІ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Нині розвиток України визначається у загальному контексті Європейської інтеграції з орієнтацією молоді з обмеженими можливостями на свободу здобуття освіти будь-якого рівня, що є невід'ємним атрибутом громадянського демократичного суспільства. Варто усвідомити той факт, що освіта сприяє прагненню і просуванню знань, є культурним і науковим потенціалом суспільства та відіграє важливу життєву роль у зростанні ролі освіти в людині творчих і суспільно творчих процесах, необхідність розвитку котрих визначається стратегічною перспективою становлення інтелектуальних знань. Цей процес потребує впровадження європейських норм і стандартів в освіті, науці і техніці, а також поширення власних культурних і науково-технічних здобутків України в інтелектуально-освітньому та науково-технічному просторі.

Однак, на сьогодні питання стосовно механізмів державного управління інноваційним розвитком інклюзивної освіти в умовах інтеграції до європейського освітнього простору до цих пір залишається малодослідженим, тоді як активізація інноваційних процесів є найбільш дієвим механізмом соціально-економічних перетворень в освітній сфері. А тому проблема визначення особливостей механізмів державного управління та розроблення пропозицій щодо державної підтримки інноваційного розвитку навчальних закладів з інклюзивною освітою стає все більш актуальною.

Інноваційний розвиток характеризує основний інноваційний процес та розвиток системи факторів і умов, що необхідні для його здійснення. Необхідно зазначити, що важливою метою інноваційного розвитку є підвищення рівня інноваційної активності, в основі котрої знаходиться забезпечення навчальних закладів новітніми технологіями та їхня реалізація шляхом використання інтелектуальних знань і праці.

Насамперед повинна здійснюватися стратегія ефективної інтеграції інклюзивної освіти, науки і виробництва через залучення необхідних фінансових ресурсів на всіх стадіях її реалізації. В умовах дефіциту бюджетних коштів необхідно шукати нові джерела і форми фінансування інноваційних проектів навчальних закладів з інклюзивною освітою, що дозволить прискорити проведення тут освітніх реформ та забезпечити економічну ефективність їхньої діяльності.

Пояснюючи роль інновацій в економічному розвитку Й. Шумпетер зазначив, що рушієм прогресу в формі циклічного руху є не будь-яке інвестування у виробництво, а інновації, тобто введення принципово нових

товарів, техніки і форм виробництва [4]. Стверджується, що інноваційний розвиток являє собою “сукупність інноваційних процесів, які полягають в освоєнні нового продукту, нових методів виробництва, нових методів кадрової роботи” [1] та навчальної діяльності. В іншому випадку інноваційний розвиток розглядається як процес позитивних якісних змін в інноваційному стані підприємства з позицій динамічного підходу до інноваційної діяльності [3].

Встановлено, що новації і інноваційний процес дотепер залишаються явищами, котрі в основному обумовлені галузевими і територіальними чинниками. На галузевому й регіональному рівні, на основі існуючих мереж неформальних контактів і загальних інтересів, що поєднують навчальні заклади і підприємницькі структури, досягається значно тісніша і гармонійна взаємодія між розробниками інновацій та їхніми споживачами. А тому вважається, що інноваційна система повинна мати розвинуту інноваційну інфраструктуру, до складу якої входили би центри інноваційного провайдингу, механізми комерціалізації інтелектуальної власності, інноваційні бізнес-інкубатори, технопарки, інжинірингові та консалтингові підприємства і інші інноваційні структури підтримки та супроводження інноваційної діяльності [2]. На нашу думку, доцільно також включити мережу інноваційних центрів трансферу технологій, електронну систему збору і обробки інформації, систему стратегічного планування інноваційного розвитку навчально-наукових галузей.

Встановлено, що система управління інклюзивною освітою України знаходиться під впливом постійних змін. У результаті організаційно-економічна структура навчальних закладів з інклюзивною освітою в умовах глобалізації і інноваційного розвитку практично не відповідає сучасним потребам суспільства, а тому потребує створення єдиного ефективного інформаційного забезпечення цих закладів. Цей процес потребує вдосконалення механізму державного управління освітньою діяльністю, що полягає у розробленні нових підходів до форм і методів управління та визначення науково обґрунтованих нормативно-правових аспектів її державного регулювання.

У цьому контексті ефективною сферою інтеграції на рівні навчальних закладів з інклюзивною освітою повинні стати об'єднання електронних ресурсів науково-технічних бібліотек, побудованих на єдиних організаційних, програмно-апаратних і технічних платформах. Натепер покращення якості інформаційного забезпечення такого роду закладів зводиться до підвищення ефективності праці співробітників інформаційно-бібліотечної сфери та її сучасного високопродуктивного технічного обладнання. Між тим поза увагою науковців і практиків залишається важливе питання щодо удосконалення механізмів реалізації державної політики у сфері інклюзивної освіти в умовах інноваційного розвитку України. Вище зазначене спонукає визначити основні складові елементи механізму реалізації інноваційної політики у сфері інклюзивної освіти:

1. Організаційно-функціональне забезпечення, котре передбачає створення скоординованої і узгодженої системи організаційних структур і виконання

функціональних обов'язків навчальних закладів з інклюзивною освітою на загальнодержавному, регіональному і місцевому рівнях.

2. Інформаційне забезпечення інноваційного середовища включає створення електронних баз даних з метою розроблення та інформаційної підтримки трансферу технологій, доступ до світових і загальнодержавних інформаційних мереж, організацію використання інноваційних розробок для обміну досвідом і залучення інвестиційних ресурсів.

3. Кадрове забезпечення сприяє внесенню змін до системи професійної підготовки молоді з обмеженими можливостями, але сучасним економічним мисленням, від виробничого до адміністративно-управлінського рівня з метою розуміння значення інноваційної діяльності у роботі різних підприємств.

4. Економічне забезпечення сприяє фінансовому супроводу і розвитку інноваційної діяльності та використанню державних регуляторів (економічних стимулів і санкцій).

5. Правове забезпечення визначає положення законодавчої і нормативно-правової бази України, конституційне закріплення права молоді з обмеженими можливостями на освіту, що сприяють розвитку інноваційної діяльності у навчальних закладах з інклюзивною освітою.

Вважаємо, що перспективи подальшого удосконалення заходів державної політики в навчальних закладах з інклюзивною освітою повинні передбачити модернізацію забезпечення реального переходу до інноваційних процесів освіти; рівний доступ до неї молоді з обмеженими можливостями; запровадження інноваційних технологій навчання; приведення у відповідність з європейськими стандартами наукового та науково-методичного забезпечення усіх ланок освіти; створення ефективного механізму залучення та використання ресурсів держави для потреб інклюзивної освіти; децентралізацію управління освітою та налагодження ефективної співпраці з громадськістю; узгодження потреб на ринку освітніх послуг та праці; підвищення якості підготовки молоді шляхом модернізації змістовної структури інклюзивної освіти.

Література:

1. Механік О.В. Інновації, історія їх виникнення, суть та значення для підвищення конкурентоспроможності країни. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2006. №2. С. 3-10.
2. Мірошник І.М. Національні інноваційні системи та розвиток високотехнологічних галузей, підприємств, компаній. К.: Наукова думка, 2003. 80 с.
3. Федулова Л.І. Концептуальні засади управління інноваційним розвитком підприємств. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2014. №2. С.122-135.
4. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку. М.: Прогресс, 1982. 586 с.

Лукачович Галина
Вихователь ДНЗ № 10 «Катруся»
Івано-Франківської міської ради
Науковий керівник – Миронова С.П.
Доктор педагогічних наук, професор

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТ ІНСТРУМЕНТІВ ДЛЯ ДИСТАНЦІЙНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Сучасна епідеміологічна ситуація у світі загалом, та в Україні зокрема, призвела до тимчасової ізоляції, в тому числі, і дітей дошкільного віку. Періодичність настання карантину вимагає від вихователів використання інтернет інструментів для роботи. Необхідно організовувати співпрацю з батьками та дошкільниками так, щоб не перезавантажувати їх, але й не втратити можливості для розвитку, виховання і навчання. Особливо це стосується дітей з особливими освітніми потребами.

Оскільки, переважно, дошкільники ще не є достатньо компетентними у сфері використання платформ для проведення онлайн занять (як Zoom, Classroom тощо), у сімей, які мають ще дітей шкільного віку, або (і) батьки працюють в онлайн - режимі, відсутня технічна можливість організації такої роботи. Але, за Законом України «Про дошкільну освіту», стаття 3, « Держава надає всебічну допомогу сім'ї у розвитку, вихованні та навчанні дитини... забезпечує доступність і безоплатність дошкільної освіти ... та обов'язкову дошкільну освіту дітей старшого дошкільного віку; забезпечує доступну і безоплатну дошкільну освіту ... дітям з особливими освітніми потребами з урахуванням особливостей їх інтелектуального, соціального і фізичного розвитку у тій формі, яка для них є найбільш зручною та ефективною» [1]. Тому, для забезпечення права дітей на дошкільну освіту, необхідно шукати інструменти та можливості в цих реаліях.

Щоб робота вихователя не зводилася до написання завдань для батьків, які вони мають виконувати з дітьми, є можливість (рис.1) запису чи пошуку вже наявного в мережі інтернет, відеозаняття, чи його частини, створення (пошук) онлайн ігор, різноманітних онлайн тестів тощо, з урахуванням можливостей дітей, які вони зможуть пройти самостійно чи з мінімальною допомогою в зручний час для гармонійного розвитку і відповідно до програми.

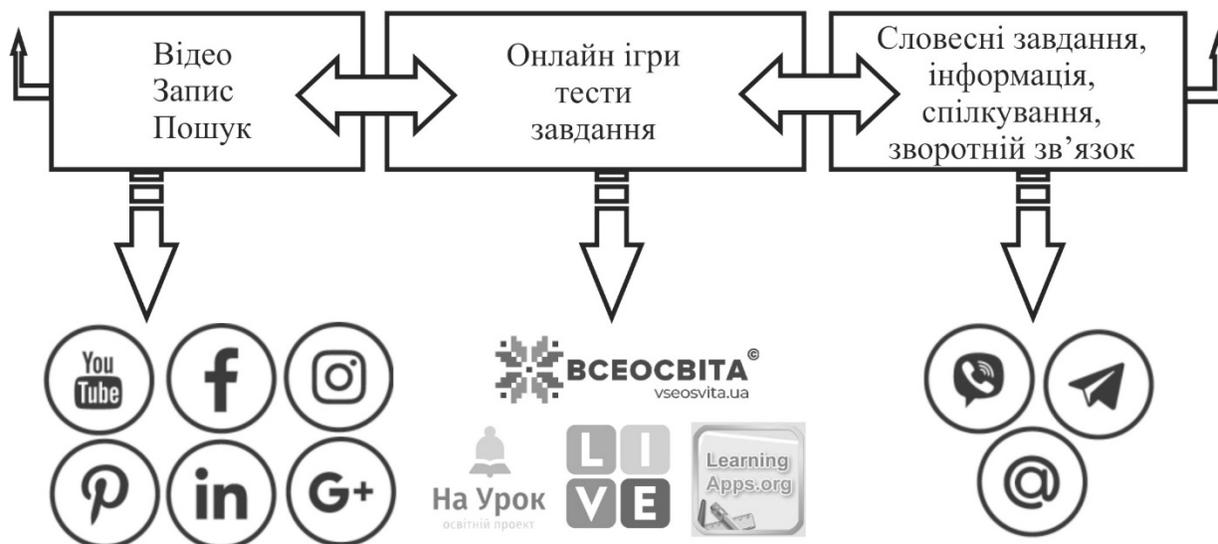

Рисунок 1 – Дистанційні завдання для дошкільників

Завдання, відео, ігри і т. ін. створюються і формуються з урахуванням можливостей усіх дітей, враховуючи нозологію дошкільника з ООП.

Для дошкільників з психофізичними порушеннями:

- ✓ На усіх платформах, створюючи ігри, тести, завдання, передбачено додавання картинок, аудіо, відео, присутні додаткові функції для дітей з порушеннями зору.
- ✓ Створені сайти з книгами шрифтом Брайля, аудіо-книгами.
- ✓ Розроблені програми для запису тексту з голосу, перекладу на шрифт Брайля, мнемотаблиці тощо.
- ✓ Створені канали на ютубі з озвученням всього, що відбувається у відео.
- ✓ Ведуться блоги з порадами і методиками роботи практикуючих спеціалістів.

Крім того, з усіма дошкільниками, так як вони ще не володіють письмом, в тому числі і з дітьми з ООП, можна використовувати ресурси для альтернативного спілкування (месенджер Сезам, Лінка, Зрозумій мене тощо), або запис коротких відео в viber чи ін. програми.

На підставі вивчення різних джерел інформації, завдання для дошкільників в інклюзивній групі, мають створюватися з дотриманням певних вимог:

- ✓ Врахування вікових та фізіологічних особливості дитини.
- ✓ Оптимальність для всіх та індивідуалізованість під ООП.
- ✓ Відповідність зоні найближчого розвитку.
- ✓ Доступність, цікавість, яскравість, пізнавальність [2].
- ✓ Зрозумілість, наявність підказок, флеш-карток тощо.
- ✓ Необмеженість у часі.

- ✓ Передбаченість можливості роботи над помилками.
- ✓ Структурованість, відповідність освітній програми.

Отже, для гармонійного розвитку дошкільників з ООП, під час дистанційного навчання, доцільно використовувати інтернет інструменти відповідно до їх можливостей.

Література:

1. Закон України «Про дошкільну освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text>
2. Базові принципи ефективної дистанційної роботи в умовах інклюзії. URL: <https://youtu.be/FKnVmCoGcmI>

Мелихова Татьяна

доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой учета, анализа, налогообложения и аудита Инженерного учебно-научного института Запорожского национального университета, г. Запорожье, Украина

Великоборец Наталья

кандидат экономических наук, доцент, декан факультета бухгалтерского учета Белорусской государственной сельскохозяйственной академии, г. Горки, Республика Беларусь

ОСОБЕННОСТИ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ И РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

В последнее время актуальным вопросом в образовании является поддержка вопросов, которые связанные с инклюзивным обучением. Так как намного эффективнее проходит инклюзивное обучение, чем учиться в интернете. Студенты с особенными потребностями не должны себя чувствовать другими.

В соответствии с соблюдением Украиной Конвенции ООН о правах инвалидов [1] внедрена Государственная целевая программа «Национальный план действий по реализации Конвенции о правах инвалидов» на период до 2020 года [2]

Согласно с энциклопедией, инклюзия (от Inclusion - включение) – это процесс увеличения степени участия всех граждан в социальной жизни.

В законе Украины «Об образовании» есть статья 20 «Инклюзивное обучение», в которой сказано, что «инклюзивное обучение соискателей образования базируется на принципах недискриминации, учета многообразия

человека, эффективного привлечения и включение в образовательный процесс всех его участников. В случае обращения лица с особыми образовательными потребностями или его родителей учебное заведение образует инклюзивный класс и/или группу в обязательном порядке. Учебные заведения создают условия для обучения лиц с особыми образовательными потребностями в соответствии с индивидуальной программой развития и с учетом их индивидуальных потребностей и возможностей. Учебное заведение в соответствии с законодательством организует и/или обеспечивает предоставление лицам с особыми образовательными потребностями психолого-педагогических и коррекционно-развивающих услуг, а также вспомогательных средств для обучения. Здания, сооружения и помещения учебных заведений должны отвечать требованиям доступности в соответствии с государственными строительными нормами и стандартами» [3].

В своей работе каждое учреждение высшего образования обязано придерживаться закона Украины «Об образовании» [3]. Так, при аккредитации образовательных программ, эксперты проверяют это соответствие на основании «Рекомендаций по применению критериев оценки качества образовательной программы» [4], которые утверждены Национальным агентством по обеспечению качества высшего образования 17 ноября 2020 года. В них сказано, что «учреждение высшего образования должно создать необходимые условия для реализации права на образование для лиц с особыми образовательными потребностями, обучающихся по образовательной программе».

При обучении студента с особыми образовательными потребностями, в частности, имеющего проблемы со слуховым аппаратом – преподавателю необходимо обеспечить студента учебным материалом, который он сможет прочитать, на занятии преподавателю необходимо стоять лицом к нему, чтобы он мог прочесть информацию по губам. А при обучении студента с проблемами зрения – необходимо обеспечить его материалом, который он сможет прослушать как аудиозапись. К инклюзивному образованию относятся и студентки с маленькими детьми, для обучения которых необходимо создать специальные условия.

Таким образом, инклюзивное образование будет способствовать профессиональному, физическому, научному, то есть всестороннему развитию студентов с особенными потребностями. Это поможет им получить качественное образование, в дальнейшем работать по профессии и в дальнейшем адаптироваться к самостоятельной жизни.

В 2016 году Республика Беларусь присоединилась к Конвенции о правах инвалидов. Согласно данной конвенции определяется обязанность государств-участников Конвенции обеспечивать инклюзивное образование и обучение на всех уровнях в течение всей жизни.

Основными законодательными актами, регламентирующими инклюзивное образование и обучение в Республике Беларусь являются Закон Республики

Беларусь «Об образовании лиц с особенностями психофизического развития (специальном образовании) [5], Закон Республики Беларусь «О социальной защите инвалидов в Республике Беларусь» [6], Указ Президента Республики Беларусь от 6 сентября 2011 г. № 398 «О социальной поддержке обучающихся» [7]. В 2017 году в Кодекс Республики Беларусь «Об образовании» (от 13.01.2011 г.) внесены изменения и дополнения, касающиеся инклюзивного образования [8].

На сегодняшний день в Республике Беларусь принята Концепция развития инклюзивного образования лиц с особенностями психофизического развития и разработан план ее реализации на 2016 – 2020 годы [9].

1 сентября 2016 года открыт Институт инклюзивного образования, который выступает учебно-научно-производственным центром, обеспечивающим разработку концептуальных основ и осуществление образовательной, научной, учебно-методической и практической деятельности в области инклюзивного и специального образования в Республике Беларусь.

4 июня 2020 года Палатой представителей Национального собрания Республики Беларусь принят в первом чтении проект Закона «О правах инвалидов и их социальной интеграции» (далее — проект Закона), внесенный Советом Министров Республики Беларусь.

Постановлением Совета Министров от 19 января 2021 г. № 28 утверждена Государственная программа «Здоровье народа и демографическая безопасность» на 2021 – 2025 годы [10]. Программа является комплексной, межведомственной. Она будет способствовать достижению индикаторов национальной безопасности страны в сфере здравоохранения и демографической безопасности. А также на национальном уровне – Целей устойчивого развития. Программа направлена на создание условий для улучшения здоровья населения с охватом всех этапов жизни, повышения качества и доступности услуг системы здравоохранения.

Таким образом, проведена и продолжает вестись огромная работа, Вместе с тем, в международной практике инклюзивное образование рассматривается шире, поскольку организуется для обеспечения равных возможностей в получении образования обучающимися с разными образовательными потребностями (одаренными и талантливыми детьми; детьми с нарушениями поведения, девиантным поведением; детьми, представляющими национальные меньшинства и детьми из семей мигрантов, беженцев, вынужденных переселенцев; детьми, находящимися в социально опасном положении; детьми с особенностями психофизического развития и др.) На наш взгляд, описанный подход вызывает необходимость расширения ряда задач, требующих особого внимания.

Литература:

1. Конвенція про права інвалідів. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 61/106, прийнята на Шістдесят першій сесії ГА ООН 13 грудня 2006 року (неофіційний переклад). Вид. Представництва ООН в Україні, 2008. 40 с.

2. Постанова Кабінету Міністрів України №706 від 1 серпня 2012 р. Про затвердження Державної цільової програми «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 року. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/706-2012-%D0%BF> (дата звернення 01.05.2021 р.).
3. Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 01.05.2021 р.).
4. Рекомендації щодо застосування критерії оцінювання якості освітньої програми/ Затверджено Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти 17 листопада 2020 року: / ТОВ «Український освітянський видавничий центр «Оріон»». Київ, 2020. 66 с
5. Закон «О социальной защите инвалидов в Республике Беларусь» от 11 ноября 1991г. №1224-12. С изм. и дополн. от 11 июля 2007г.№253 <https://pravo.by/document/?guid=3961&p0=V19101224>. (режим доступа 02.05.2021 г.)
6. Закон Республики Беларусь «Об образовании лиц с особенностями психофизического развития (специальном образовании)» от 18 мая 2004г.№285-3. С изм. и доп. от 9 ноября 2009 г.№51-3 https://kodeksy-by.com/zakon_rb_ob_obrazovanii_lits_s_osobennostyami_psihofizicheskogo.htm (режим доступа 02.05.2021 г.)
7. Указ Президента Республики Беларусь от 6 сентября 2011 г. № 398 «О социальной поддержке обучающихся» <https://pravo.by/document/?guid=3961&p0=p31100398> (режим доступа 03.05.2021г.)
8. Кодекс Республики Беларусь «Об образовании» <https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=hk1100243> (режим доступа 03.05.2021 г.)
9. Концепция развития инклюзивного образования лиц с особенностями психофизического развития и разработан план ее реализации на 2016 – 2020 годы <https://uomrik.gov.by/files/00355/obj/110/14413/doc/KonceptInclusRasv.pdf> (режим доступа 03.05.2021г.)
10. Государственная программа «Здоровье народа и демографическая безопасность» на 2021 – 2025 годы <https://pravo.by/novosti/novosti-pravo-by/2021/january/58616/> (режим доступа 03.05.2021г.)

Михайлова Інна

викладач вищої категорії,

старший викладач кафедри економічної кібернетики,

інформаційної та соціокультурної діяльності

Подільського спеціального навчально-реабілітаційного

соціально-економічного коледжу,

м. Кам'янець-Подільський, Україна

ПРИКЛАДНА СПРЯМОВАНІСТЬ ТЕМИ «ТЕКСТОВИЙ ПРОЦЕСОР» НА ОФОРМЛЕННЯ ЗДОБУВАЧАМИ ОСВІТИ КУРСОВИХ ТА БАКАЛАВРСЬКИХ РОБІТ

Усі здобувачі освіти, в тому числі і студенти з особливими потребами під час навчання у Подільському спеціальному навчально-реабілітаційному соціально-економічному коледжі пишуть курсові та бакалаврські роботи. Одним із етапів роботи над проектом є його технічне оформлення. Оформлення здійснюється згідно вимог, що викладені у навчальних посібниках «Вишкіл-практикум» [1, 2].

Зовнішнє оформлення роботи є одним із основних критеріїв оцінювання проекту. Якщо робота оформлена з порушенням вимог, її повертають здобувачу освіти на доопрацювання. Тому важливо, щоб здобувач освіти знав та чітко виконав усі вимоги до оформлення курсових та бакалаврських робіт.

Слід зазначити, що типовими помилками при написанні курсових та бакалаврських робіт є, зокрема:

- наведення списку використаних джерел без дотримання вимог державних стандартів;
- обсяг та оформлення роботи не відповідають вимогам;
- робота виконана неохайно, з помилками.

В курсі інформатики і комп'ютерної техніки здобувачі опановують роботу із текстами, вивчаючи тему «Текстовий процесор» [3]. Під час вивчення теми розглядаються усі питання, пов'язані із створенням та оформленням текстових документів: встановлення параметрів сторінки, нумерація аркушів, перевірка орфографії, форматування символів та абзаців, створення нумерованих та маркованих списків, робота з графікою та таблицями, створення та редагування математичних формул, створення виносок, форматування стилів та автоматизоване створення змісту багатосторінкового документу.

Під час лекції «Робота з текстовим процесором» студентам повідомляється, що вимоги до оформлення курсових та бакалаврських робіт описані в навчальних посібниках «Вишкіл-практикум» по підготовці бакалаврських та переддипломних проектів та «Вишкіл-практикум» по підготовці курсових та переддипломних проектів. Ці посібники доступні усім здобувачам освіти та науково-педагогічним працівникам на сайті дистанційного навчання коледжу та в бібліотеці.

Під час розгляду питань на заняттях обов'язково даються посилання на конкретні сторінки навчальних посібників. До усіх практичних занять з теми «Текстовий процесор» включені завдання, які вимагають виконати оформлення тексту та інших елементів текстових документів, дотримуючись вимог «Вишколу-практикуму». Зокрема, студентам пропонується встановити поля документу, гарнітуру та розмір символів, виконати форматування абзаців за вимогами до оформлення курсової та бакалаврської роботи.

При створенні та форматуванні списків звертається увага здобувачів освіти на те, який тип нумерації і які маркери є дозволеними при написанні проєкту.

Працюючи з таблицями, здобувачі освіти оформляють посилання в тексті на таблиці, вводять слово *Таблиця* та її порядковий номер, назву таблиці, назви стовпців та дані. Підкреслюється, що заголовок таблиці та рядки із назвами стовпців завжди мають бути на одному аркуші хоча б з декількома рядками з даними. Знайомляться здобувачі освіти з правилами оформлення таблиці у тому випадку, коли її потрібно перенести на наступний аркуш.

Працюючи із ілюстраціями, студенти додають у текстовий документ зображення із файлу, з колекції зображень, створюють власні логотипи, структурно-логічні схеми, організаційні діаграми, будують діаграми. Здобувачі освіти створюють посилання на ілюстрації, підписи до них, вказують джерела ілюстрацій.

Чимало уваги приділяється як створенню формул, так і їх розташуванню у тексті документу, адже кожна формула має бути розташована по центру відносно тексту, і в цьому ж рядку повинен бути розміщений номер формули біля правого поля.

Особлива увага приділяється форматуванню стилів заголовків та автоматизованому створенню змісту. Здобувачі освіти створюють багатосторінковий документ, а також працюють із документом, обсяг якого відповідає обсягу курсової та бакалаврської роботи. Студенти стилізують заголовки, автоматизовано створюють та оновлюють зміст, переходять по структурним розділам документу.

У банк тестових питань на сайті дистанційного навчання включені тести, відповіді на які вимагають знання вимог щодо оформлення курсових та бакалаврських робіт. Відповідаючи на запитання тестів, увага здобувачів освіти ще раз акцентується на основних положеннях «Вишколу-практикуму».

Студентам з особливими освітніми потребами потрібно більше часу для опанування прийомами та навичками роботи з багатосторінковими документами. Завдання, які виконують здобувачі освіти під час практичних занять з інформатики, спрямовані на формування умінь та практичних навичок оформлення курсових та бакалаврських робіт. Сприяє набуттю практичних навичок оформлення документів згідно вимог написання здобувачами освіти рефератів й повідомлень при підготовці до занять з навчальних дисциплін, а також статей для участі у студентських конференціях.

Література:

1. Тріпак М.М., Гуменюк І.Л., Сушарник Я.А. «Вишкіл-практикум» по підготовці бакалаврських та переддипломних проектів: навч. посіб. / за ред. М.М. Тріпака. Кам'янець-Подільський: ТНЕУ. 2019. 154 с.
2. Тріпак М.М., Гуменюк І.Л., Сушарник Я.А. «Вишкіл-практикум» по підготовці курсових та переддипломних проектів: навч. посіб./ за ред. М.М. Тріпака. Кам'янець-Подільський: ТНЕУ. 2019. 112 с.
3. Михайлова І.А. Навчальна програма з навчальної дисципліни «Інформатика і комп'ютерна техніка»

Михальська Світлана

доктор психологічних наук, доцент,

доцент кафедри корекційної педагогіки та інклюзивної освіти

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка,

м. Кам'янець-Подільський, Україна

СТАНОВЛЕННЯ САМОСВІДОМОСТІ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ДО РОБОТИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ

Одним із аспектів успішного інклюзивного навчання є сформованість професійної самосвідомості практичних психологів у процесі підготовки до роботи в умовах інклюзії. Питання, пов'язані зі свідомістю, самосвідомістю та несвідомим, широко досліджувалися у зарубіжній та вітчизняній психологічній науці (А.Адлер, І.Бех, М.Боришевський, Л.Виготський, Е.Еріксон, А.Захарова, С.Максименко, А.Маслоу, Р.Мей, Дж.Мід, К.Роджерс, С.Рубінштейн, О.Соколова, О.Спіркін, В.Столін, Е.Фромм, П.Чамата, І.Чеснокова, К.Юнг та інші).

Дослідники самосвідомості твердять, що її формування пов'язане з утворенням системи усвідомлених значень та оцінок об'єктів навколишнього світу, в результаті чого індивід усвідомлює себе суб'єктом соціальної системи. Самосвідомість є формою рефлексії індивіда над собою, тобто являє собою таку реальність, пізнання якої дозволяє людині у більшій мірі пізнати саму себе. Рефлексія є основою пізнання особистістю себе як представника суспільства зі специфічним світосприйняттям, світовідчуттям, що детермінує певну поведінку [2].

Найважливіша роль у формуванні якостей самосвідомості належить навчанню й вихованню, у процесі яких особистість, пізнаючи інших людей і їхнє ставлення один до одного, тим самим пізнає і саму себе, ті чи інші якості в собі.

Ефективність здійснення професійної діяльності у майбутньому залежить від того, наскільки гармонійно розвиненою є особистість і самосвідомість майбутнього фахівця, якою мірою він здатен самоорганізовуватись, адекватно реагувати на несприятливі чинники середовища, активно діяти, володіючи відповідним набором психологічних властивостей, якостей і особливостей. І саме розвиток самосвідомості в більш повному обсязі реалізує ці особистісні тенденції, які сприяють успішному засвоєнню необхідних знань і формуванню професійно важливих якостей фахівця.

Структурну будову професійної самосвідомості можна представити за допомогою наступних компонентів:

- усвідомлення професійної моральності;
- усвідомлення себе як суб'єкта професійної діяльності;
- усвідомлення та оцінка відносин;
- усвідомлення власного розвитку у часовому зв'язку.

Моральний зміст професійної самосвідомості характеризується дієвістю морального розуміння, моральних принципів у діяльності. Професійна моральність проявляється у виборі відповідних способів та засобів для виконання професійної діяльності у відповідності з нормами суспільства. Важливими у структурі професійної самосвідомості є усвідомлення та оцінка стосунків з іншими [1].

Дослідження становлення самосвідомості практичних психологів у процесі підготовки до роботи в умовах інклюзії проводилось у два етапи:

- на I етапі – для початкового орієнтування щодо особливостей самосвідомості особистості використовували питальникові методики;
- на II етапі – для поглибленого вивчення особистісних проблем, які пов'язані із самосвідомістю особистості – проєктивні методики.

Самосвідомість студента – динамічне утворення, яке формується як під впливом внутрішніх (особистісних) чинників, так і зовнішніх (особливостей соціального середовища, найближчого йому соціального оточення) чинників. Оскільки самосвідомість як явище є складним і виявляється у багатьох показниках, то, на нашу думку, саме запропонований комплекс взаємодоповнювальних методик (проєктивних та питальникових) може дати можливість виконати поставлене завдання експериментального дослідження – вивчити особливості самосвідомості у майбутніх практичних психологів у процесі їх професійної підготовки до роботи в умовах інклюзії.

Аналіз комплексного дослідження студентів показав, що самосвідомість значної частини майбутніх практичних психологів характеризується дисгармонійністю, що виявляється у неадекватній самооцінці, екстернальному локусі контролю, особистісній тривожності, почутті неповноцінності та фрустраціях. У процесі професійної підготовки до роботи в умовах інклюзії відбуваються незначні зміни в показниках самосвідомості особистості.

Позитивна самосвідомість та тенденція до позитивної самосвідомості особистості виявляється лише у 40 % студентів, що становить проблему пошуку шляхів активізації особистісного зростання майбутніх фахівців вже з першого року навчання. Аналіз результатів експериментального дослідження засвідчив, що особливості становлення самосвідомості більшості майбутніх психологів не досягають того рівня розвитку, який забезпечує успішне становлення особистості професіонала у майбутньому. Тому постає питання про створення умов для її гармонізації, формування позитивних характеристик.

Однією з умов формування позитивної самосвідомості особистості є формування позитивних установок на власну поведінку, зміна «Я-концепції» особистості студентів у позитивному напрямі. Самосприйняття або адекватний образ «Я» особистості є необхідною умовою для позитивних змін і реалізації можливостей саморозвитку студента у процесі їх професійної підготовки до роботи в умовах інклюзії. Ці питання і стануть предметом нашого подальшого вивчення.

Література:

1. Поддубная А.В. Структура и механизмы становления профессионального самосознания. *Психология и жизнь*: Сб. науч. тр. М.: МОСУ, РПО, 2000. Вып. 1. С.53–57.
2. Психологія самосвідомості: історія, сучасний стан та перспективи дослідження / За ред. С.Д.Максименка, М.Й. Боришевського. Київ, 1999. 210 с.

Михальська Юлія

*кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри
психолого-медико-педагогічних основ корекційної роботи*

*Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

ВПРОВАДЖЕННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ

Здоров'я дитини, її соціально-психологічна адаптація і фізичний розвиток у значній мірі визначаються середовищем, в якому вона живе. Для дітей після 6 років таким середовищем є школа, де вона проводить 70% свого денного часу.

Сучасний стан здоров'я населення України актуалізує проблему запровадження здоров'язберігаючих технологій, формування валеологічного

типу свідомості підростаючого покоління. Особливо актуальним це питання постає в інклюзивних класах для дітей з особливими освітніми потребами [2, с.8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що проблему застосування здоров'язберігаючих технологій у навчально-виховній роботі вивчали багато науковців (Т. Авельцева, Т. Басюк, О. Безпалько, Ю. Бойчука, Т. Журавель, Н. Зимівець, Т. Лях, О. Ващенко, Д. Воронін, В. Гінзбург, П. Джуринський, О. Дубогай, В. Молочного, С. Омельченко, Г. Радчук, А. Сущенко, Л. Сущенко, О. Тиунова, С. Харченко та ін.). Однак, проблема вимагає постійного розвитку, особливо в аспектах поєднання актуальної теорії і її впровадження в практичну роботу [4, с.312].

Збереження і відновлення здоров'я залежить від рівня культури і становить культуру здоров'я людини. Завдання поліпшення здоров'я школярів неможливо вирішити тільки зусиллями медиків. Здоров'я має бути одним із результатів освіти [1, с.4].

Традиційна організація навчального процесу створює у школярів стресові перевантаження. Це порушує психофізіологічні процеси саморегуляції в організмі дитини і призводить до розвитку психосоматичних захворювань, особливо у дітей з особливими освітніми потребами. У результаті існуюча система шкільної освіти є «здоров'язатратною», так як більшість проблем здоров'я учнів створюється в ході навчання. Чимале значення має інтенсифікація освітнього процесу, а особливо важко він проходить в інклюзивних класах [2, с. 8].

Шкільне освітнє середовище породжує фактори ризику порушень здоров'я, з дією яких пов'язано 20-40% негативних впливів, що погіршують здоров'я дітей шкільного віку. У зв'язку з цим виникає необхідність пошуку резервів щодо збереження та зміцнення здоров'я школярів з особливими освітніми потребами.

Використання здоров'язберігаючих та здоров'яформуючих технологій у процесі навчання в умовах інклюзії дозволяє здійснити комплексну оцінку умов життєдіяльності, зберегти фізичний та психічний потенціал молоді, формувати більш високий рівень стану здоров'я і навичок ЗСЖ, здійснювати моніторинг показників індивідуального розвитку, прогнозувати можливі зміни здоров'я і проводити відповідні психолого-педагогічні, корекційні, реабілітаційні заходи, поліпшувати якість життя суб'єктів освітнього середовища. Однак такі технології не можуть бути відокремлені від загальної педагогічної системи, а навпаки, повинні зважено, ґрунтовно й раціонально використовуватись у комплексі з іншими [2, с. 8].

Основні здоров'язберігаючі освітні технології навчання в умовах інклюзії включають такі компоненти:

- оптимальний рівень трудності, варіативності методів і форм навчання;
- оптимальне поєднання рухових і статичних навантажень;
- навчання в малих групах;
- використання наочності;

- поєднання різних форм надання інформації;
- створення емоційно сприятливої атмосфери;
- формування мотивації до навчання;
- культивування знань в учнів з питань здоров'я.

До пріоритетних напрямів роботи щодо створення сприятливих умов для збереження та зміцнення здоров'я дітей особливими освітніми потребами належать розробка й упровадження в освітнє та виховне середовище здоров'язберігаючих технологій, методів профілактики стомлення, підвищення моторної та психоемоційної активності учнівської молоді із урахуванням їх індивідуальних і вікових особливостей [4, с. 312].

З метою ефективного впровадження оздоровчих технологій у контексті освітнього процесу в умовах інклюзії доцільним є створення міждисциплінарної команди, яка об'єднуватиме освітян, корекційних фахівців, медиків та батьків дітей. Завданнями освітньої сфери передбачається виконання діагностичних, виховних, освітніх та розвивальних заходів, а медичної сфери – забезпечення діагностичних, лікувальних, профілактичних та корекційно-реабілітаційних напрямків впливу. Залучення батьків забезпечить наступність та безперервність навчально-оздоровчої роботи. Координовані дії такої міждисциплінарної команди дають змогу сформувати дітям з особливими освітніми потребами необхідний навчально-оздоровчий простір для реалізації навчально-виховної та корекційно-відновлювальної роботи, які є взаємообумовленими та взаємопов'язаними [3, с. 36].

Часто діти з особливими освітніми потребами мають складну структуру порушення, в якій порушення рухових або психічних функцій поєднується з недостатністю у функціонуванні нервової системи, а також із загальною соматичною ослабленістю і низькою працездатністю. Таким чином, вже на початку шкільного навчання значна частина дітей має деякі порушення в роботі основних органів і систем організму, які за відсутності профілактичних заходів можуть з часом посилюватися і значно утруднювати навчальний процес [2, с. 8].

Саме педагоги у змозі допомогти усвідомити дітям, що здоров'я – це дар не тільки для людини, а й для суспільства; спонукати турбуватися про своє здоров'я; розвивати бажання підтримувати традиції здорового способу життя. Для цього під час освітнього процесу учителю слід використовувати не тільки традиційні, а й інноваційні технології навчання, формувати здоров'язберігаючу компетентність [1, с. 4].

Таким чином, очевидно, що саме освітні здоров'язберігаючі технології можуть сприяти формуванню культури здоров'я, ідеології збереження здоров'я нації та індивідуального здоров'я молоді як головного потенціалу країни.

Література:

1. Використання здоров'язбережувальних технологій в сучасних освітніх закладах. Методичні рекомендації / Укладачі Л.М. Богданович, С.Л. Усик.

- Л.: Навчально-методичний центр цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Волинської області, 2016. 44 с.
2. Михальський А.В., Жигульова Е.О., Михальська Ю.А. Здоров'язберігаючі технології при роботі з дітьми із особливими освітніми потребами : Навчальний посібник. Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2020. 228 с.
  3. Нагорна О. Б. Особливості застосування оздоровчих технологій до дітей з особливими освітніми потребами. *Нова педагогічна думка: науково-методичний журнал*. 2014. № 2 (78). С. 36-41.
  4. Сучасні здоров'язбережувальні технології : монографія / за загальною редакцією проф. Ю. Д. Бойчука. Харків : Оригінал, 2018. 724 с.

Павловська Тетяна
магістр, викладач I категорії
кафедри економічної кібернетики, інформаційної та соціокультурної
діяльності
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу
м Кам'янець-Подільський, Україна

ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ ІНСТРУКТИВНИХ МАТЕРІАЛІВ З ЛАБОРАТОРНОГО ФІЗИЧНОГО ПРАКТИКУМУ ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

У тезах розглянуто особливості створення та використання інструктивних матеріалів з лабораторного фізичного практикуму для дітей з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: лабораторний фізичний практикум, фізика, інформаційно-комунікаційні технології, інструкція, лабораторне обладнання.

Постановка проблеми та її актуальність. Реформування системи середньої освіти актуалізує проблему оновлення. перегляду підходів, змісту, технологій підготовки випускників шкіл до активної та ефективної діяльності поза стандартними ситуаціями, формування в учнів здатності результативно використовувати знання, які отримані протягом навчання. В якості одного з таких підходів пропонується використовувати компетентнісний підхід, який передбачає поступову переорієнтацію домінуючої освітньої парадигми із переважною трансляцією знань, формуванням навичок на створення умов для оволодіння комплексом компетенцій. У даний час змінюються цілі та завдання, що стоять перед сучасною середньою освітою. Акцент переноситься з «засвоєння

готових знань на формування «готовності до використання» знань та особистісну роботу з дітьми які потребують особливих освітніх потреб.

Відбувається переорієнтація його на особово-орієнтований (гуманістичний) підхід, протилежний до знаннево-орієнтованої педагогіки, позбавленої індивідуальності.

Викладення основного матеріалу. Однією із актуальних проблем сучасної педагогічної науки є залучення учнів до здавальної діяльності для вирішення основного завдання: формувати творчу особистість учнів. Саме тому необхідно здійснити кардинальний перехід від інформаційно-пояснювального до підходу у навчанні до діяльнісного, спрямованого на формування в учнів уміння вчитися. Велику допомогу для галізації такого підходу на уроках фізики дає лабораторний фізичний практикум та нові інформаційні технології.

Оскільки між фізикою - наукою і фізикою – навчальним предметом існує тісний зв'язок, процес навчання полягає в послідовному формуванні нових для учнів понять і теорій на основі небагатьох фундаментальних положень, що опираються на дослід. У ході цього процесу знаходить відображення індуктивний характер становлення основних фізичних закономірностей на базі експерименту і дедуктивний характер виведення наслідків встановлених таким чином закономірностей з використанням доступного для учнів математичного апарату.

Надзвичайно важливою частиною будь-якого курсу фізики є лабораторний практикум. Лабораторні роботи дають можливість перевірити на практиці правильність теоретичних уявлень про фізичні явища, що вивчаються в лекційному курсі. Крім того, на лабораторних роботах відпрацьовуються й навички, необхідні для постановки експерименту.

При виконанні лабораторних робіт учні з великою увагою повинні поставитися до вивчення суті фізичних явищ, освоєння техніки та методики проведення фізичного експерименту.

Глобальна мета фізичної освіти – забезпечення засвоєння наукових і прикладних основ фізики та опанування методології здобування фізичних знань на рівні інтелектуального, світоглядного й соціально-культурного збагачення особистості для усіх категорій учнів.

У випадку виконання лабораторної роботи множина похідних реакцій (сукупність дії на підставі результатів процесу прийняття рішення) багато в чому задається інструкцією щодо виконання роботи, яку можна розглядати як первісне джерело інформації.

Інструкція (опис лабораторної роботи), у якій традиційно визначаються мета роботи, склад обладнання, вказівки щодо виконання роботи, план виконання роботи, певні теоретичні відомості, є документом, з яким учень залишається сам на сам у процесі самостійного експериментального дослідження. яким має бути фронтальна лабораторна робота в класах фізико-математичного профілю. Отже, інструкція повинна спрямовувати учня на творчу діяльність у процесі виконання

дослідження, адже дослідження є невід'ємною складовою майбутньої професійної діяльності учня.

Сучасний школяр досить невиразно уявляє межі своєї інформативності, а межі пізнання наук зовсім йому не відомі. Звідкіля ж тоді взялися допитливості, без якої будь-яке навчання – лише виховання виконавців. Головне надбання школи – це не сума вкладених у голову відповідей на стандартний перелік питань. Що означає працювати зі знаннями? Це означає їх застосовувати. шукати умови на межі придатності, перетворювати, розширювати і доповнювати, знаходячи нові зв'язки та співвідношення, розглядати в різних моделях і контекстах.

Лабораторний фізичний практикум допомагає реалізувати різноманітні дидактичні цілі, розвивати мислення і самостійність тих, хто навчається, формувати у кожного з них активну позицію у навчально-пошуковому процесі. А також реалізувати особистісний підхід до дітей з особливими освітніми потребами. Тому процес навчання фізики завжди спирався на експериментальну основу та застосування спеціально створеного для його реалізації навчального обладнання. Однак нині як шкільні кабінети фізики, так і фізичні лабораторії вищих навчальних закладів дуже часто не оснащені обладнанням, необхідним для проведення повноцінного навчального фізичного практикуму. Та внаслідок низького рівня фінансування учбових закладів заміна обладнання найчастіше виявляється неможливою. Припинення постачання приладів й обладнання до шкільних кабінетів фізики є однією з головних причин зниження рівня підготовки школярів. Тому для реалізації проведення лабораторного практикуму в навчальному закладі чи то на дистанційному вдома, можна використовувати «Віртуальну фізичну лабораторію» яка є безкоштовною.

Відхід до «крейдяної» фізики призвів до цілковитого панування репродуктивного навчання, в основі якого лежить переказування тексту підручника і розв'язування тренувальних задач за формулою [2].

З розвитком інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) та широкого використання комп'ютера, як засобу навчальної діяльності, обумовлює ситуацію активної позиції учня, суб'єкт навчання виступає як ведучий у системі «комп'ютер - учень». Цілеспрямований перехід від предметної галузі до предметної ситуації завжди детермінований теоретичними уявленнями, які склалися у суб'єкта навчання в результаті попереднього аналізу можливого процесу досягнення мети діяльності.

Отже, особливості використання засобів ІКТ у навчальній дослідницькій діяльності по-новому висвітлюють проблему формування вмінь і навичок учнів, і це дуже позитивно впливає на перспективи розвитку роботи з дітьми які потребують особливих освітніх умов.

Висновки. Саме через лабораторний практикум найефективніше здійснюється діяльнісний підхід до навчання фізики, особливо якщо дитина з особливими освітніми потребами.

Література:

1. Атаманчук ГІ.С. Інноваційні технології управління навчанням фізики : монографія / ГІ.С. Атаманчук. Кам'янець- Подільський : К-ПДП, 1999. 172 с.
2. Разумовський В. Фізична освіта у ХХІ столітті: проблеми загальної освіти школярів і якість навчання фізики / В. Разумовський/ 7 Директор школи. Україна. 2004. № 4. С. 106-112.
3. Комп'ютерно орієнтовані засоби навчання з фізики в школі : посібник /авт. кол.: Ю.О. Жук, О М. Соколюк, І.В. Соколова. П.К. Соколов. Київ : Пед. думка, 2011. 152 с.

Палилюцько Оксана

*кандидат історичних наук, викладач кафедри соціальної роботи та психології
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА - ПРІОРИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Інклюзивна освіта – це комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісного навчання шляхом організації діяльності в освітніх установах на основі застосування особистісно-орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей. Інклюзивна освіта сьогодні з повним правом може вважатися одним із пріоритетів державної освітньої політики України.

Протягом останнього десятиліття вітчизняні науковці, зокрема В. Бондар, А. Колупаєва, Т. Євтухова, В. Ляшенко, І. Іванова, О. Столяренко, А. Шевчук, О. Савченко присвячують свої праці дослідженням проблеми залучення дітей з особливими потребами до навчання в загальноосвітніх навчальних закладах, їх реабілітації та соціалізації до суспільних норм. Значний вплив на розвиток системи спеціальних навчальних закладів, удосконалення їх структури, розробку методик ранньої діагностики психічного розвитку дітей мали праці психологів Л. Виготського, О. Венгер, О. Запорожця, О. Киричука, Г. Костюка, Б. Корсунської, С. Максименка, Н. Морозової, В. Синьова, П. Таланчука, В. Тарасун, М. Ярмаченка. В них обґрунтовано принципові положення щодо особливостей розвитку психічних процесів у дітей різного віку, ролі корекційного виховання у підготовці до шкільного навчання, механізмів формування їх соціально-комунікативної активності. Тобто особа, яка має бар'єри у функціонуванні через

порушення стану здоров'я, культурні чи соціальні відмінності може стати повноцінним членом суспільства за умови належної підтримки, що повинна компенсувати ці бар'єри.

Саламанкська декларація, прийнята представниками 92 урядів і 25 міжнародних організацій на Всесвітній конференції щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами у 1994 р., базується на універсальному праві на освіту, щоб забезпечити це право для всіх, незважаючи на індивідуальні відмінності, і дає широке розуміння терміну «особи з особливими освітніми потребами». Воно стосується всіх дітей і молодих людей, чії потреби залежать від різних фізичних чи розумових обмежень або труднощів, пов'язаних з навчанням, спричинених культурними чи соціальними факторами [3, с.12]. В Законі України «Про освіту» визначено, що особа з особливими освітніми потребами - особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту. Зазначене поняття зміщує акцент від самого порушення до надання підтримки та підкріплюється поняттям інклюзивне освітнє середовище, що включає сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей. Важливою складовою інклюзивного середовища, крім створення фізичних умов (меблі, обладнання, архітектурна доступність закладу освіти), є соціальні умови, до яких належить якість взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу, формування толерантності та поваги [4, с. 34].

Таким чином, інклюзивна освіта забезпечує подолання виключення та ізоляції, тенденцій, що провокують низку соціальних проблем та порушують права людини. Доступ дитини з особливими освітніми потребами до освіти має на меті найбільш повне її залучення до суспільного життя та досягнення розвитку її особистості, включаючи культурний і духовний розвиток, що передбачено й Конвенцією про права дитини. Конвенція ратифікована Постановою Верховної Ради України № 789XII (78912) від 27 лютого 1991 та набула чинності для України 27 вересня 1991. В 1993 в Києві створено Всеукраїнській комітет захисту дітей. Згідно з Конвенцією в квітні 2001 прийнято Закон про охорону дитинства [1, с.11]. Доступ до інклюзивної освіти трактується як забезпечення умов для підтримки дитини з особливими освітніми потребами під час здобуття освіти, а це, в свою чергу, вимагає комплексного підходу для задоволення її потреб та потреб її сім'ї шляхом надання необхідних послуг. Всесвітня організація здоров'я підкреслює, що інклюзивне навчання охоплює ширше коло питань, ніж формальна шкільна освіта, та включає в себе залучення батьків, громади, де проживає сім'я, а також систем підтримки дитини і сім'ї. Крім того, особлива увага в зазначеному документі приділена вирішенню проблеми вразливості сім'ї дитини до інших складних життєвих обставин як одного з основних бар'єрів для розвитку інклюзивного середовища та навчання. Для цього пропонується надавати сім'ям підтримку через забезпечення учнів харчуванням у закладах

освіти, організовувати транспортування дітей до закладів освіти зусиллями місцевих підприємців і неурядових організацій, проводити роботу з сім'ями з метою з'ясування їх реальних проблем та подальшої мобілізації громади з метою їхнього вирішення, інформувати батьків дитини про право дитини на інклюзивне навчання та розвивати навички відповідального батьківства. Таким чином, сприяння розвитку інклюзивного навчання через забезпечення його ширших умов, відповідно до Керівництва, є обов'язком усієї громади, а місцеві заклади освіти демонструють, наскільки інклюзивною є громада. Особлива увага приділена спеціальним закладам освіти, яким відведена роль перехідного або підготовчого етапу до тих пір, поки місцеві школи не будуть готові запропонувати якісну освіту учням. Важливо пам'ятати, що, чим раніше для дитини буде забезпечена інклюзія, тим легше вона буде інтегрована в освітній процес, і тим кращими будуть наслідки для неї в довгостроковій перспективі. В Україні, спеціальні заклади освіти передбачають можливість цілодобового перебування дитини, тому відносяться до закладів інституційного догляду та виховання дітей. За даними щорічного моніторингу Уповноваженого Президента України з прав дитини, у спеціальних закладах освіти станом на 1 січня 2020 року перебувало 34947 дітей, з яких 60% перебували там цілодобово (з них 91% мають батьків, не позбавлених батьківських прав). 9 серпня 2017 року було схвалено Національну стратегію реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки (далі - Стратегія). Метою Стратегії є зміна системи інституційного догляду та виховання дітей на систему, яка забезпечує догляд і виховання дитини в сімейному або наближеному до сімейного середовищі. Одним із шляхів досягнення цієї мети є розвиток та забезпечення доступу дітей з особливими освітніми потребами до інклюзивної освіти, оскільки навчання в інклюзивному класі дає можливість дитині, поряд із здобуттям освіти, проживати в сім'ї, отримувати піклування батьків, бути соціалізованою в громаді. Одним із очікуваних результатів Стратегії є щорічне збільшення (починаючи з 2018 року) кількості дітей, охоплених інклюзивним навчанням, на 30% від загальної кількості дітей з особливими освітніми потребами. В Україні інклюзивна освіта почала впроваджуватися з 2009 року через законодавчі зміни, що забезпечили можливість здобуття освіти дітьми з особливими освітніми потребами (далі - ООП) в інклюзивних групах та класах, кількість яких з кожним роком стрімко зростає. Так, відповідно до даних Міністерства освіти і науки України: у період з 2015/2016 н.р. по 2019/2020 н.р. кількість осіб з ООП, що здобували освіту в інклюзивних класах закладів загальної середньої освіти зросла у 7 разів (з 2 700 осіб з ООП до 19 345 осіб з ООП); - у період з 2018/2019 н.р. по 2019/2020 н.р. кількість осіб з ООП, що здобували освіту в інклюзивних групах закладів дошкільної освіти зросла у 2 рази (з 2 300 осіб з ООП до 4 681 осіб з ООП); - з 2019/2020 н. р. запроваджено інклюзивне навчання в закладах професійної (професійнотехнічної), фахової передвищої та вищої освіти, в яких

у 2019/2020 н.р. здобували освіту 4 586 осіб з ООП. Розвивається також і законодавство.

З метою забезпечення рівного доступу до здобуття повної загальної середньої освіти Законом України «Про повну загальну середню освіту» передбачено: забезпечення доступності закладів освіти для осіб з ООП; викладання навчальних предметів (інтегрованих курсів) способами, що є найбільш прийнятними для осіб відповідного віку, у тому числі шляхом адаптації/модифікації змісту навчальних предметів (інтегрованих курсів) для осіб з ООП; використання розвиваючих засобів і методів навчання, що враховують ООП учнів та сприяють успішному засвоєнню змісту навчання і розвитку дитини; навчання дітей, які є сліпими, глухими чи сліпоглухими, за допомогою найбільш прийнятних для таких дітей мов, методів і способів спілкування в освітньому середовищі (просторі), яке максимально сприяє засвоєнню знань і соціальному розвитку, зокрема шляхом використання в освітньому процесі української жестової мови та/або абетки Брайля; дотримання принципів універсального дизайну та/або розумного пристосування відповідно до найкращих інтересів дитини [5]. Водночас, на даному етапі розвитку інклюзивної освіти в Україні, її впровадження забезпечується більшою мірою для дітей з ООП, пов'язаними з обмеженнями життєдіяльності.

Під час Партнерського форуму «Освіта України 2021: стратегічні цілі та пріоритетні напрями», що відбувся, 9 лютого 2021 року, Міністр освіти і науки України Сергій Шкарлет наголосив на важливості затвердження Національної стратегії інклюзивної освіти на 2021–2031 рр. «Одне з пріоритетних завдань соціальної політики держави – захист прав дітей з особливими потребами на здобуття якісної освіти шляхом створення інклюзивного простору в закладах дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти та забезпечення доступу до цих закладів», «Важливим завданням на поточний рік є затвердження Національної стратегії розвитку інклюзивної освіти на 2021–2031 роки, яка відобразить трансформацію мережі спеціальних закладів та надасть змогу відпрацювати механізм запровадження диференційованого підходу забезпечення інклюзивної освіти» – зазначив Сергій Шкарлет

Отже, на сьогодні, серед важливих завдань Міністерства освіти і науки на поточний рік затвердження Стратегії розвитку інклюзивної освіти, проєкт якої був розроблений співробітниками МОН у 2020 році.

Література:

1. Про охорону дитинства. Закон України від 07.03.2001. № 3109-III *Відомості Верховної Ради*. 2001. № 30. С. 142 – 150.
2. Про реабілітацію інвалідів в Україні. Закон України від 20.12.2005. N 3235-IV (3235-15). *Відомості Верховної Ради*. 2006. № 2–3. С. 36–42.
3. Саламанська декларація та рамки дій щодо освіти осіб з особливими потребами Прийнята всесвітньою конференцією щодо освіти осіб з

особливими освітніми потребами: доступ і якість 7-10 червня Саламанка, Іспанія 1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94(Дата звернення: 29.03.2021).

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України. Закон України від 19.12.2018р. № 2249-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 6–7. ст.43.
5. Про внесення змін до Закону України "Про освіту" щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг. Закон України від 23 травня 2017 року № 2053-VIII. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2053-viii> (Дата звернення: 29.02.2021).
6. <https://mon.gov.ua/ua/news/ministr-sergij-shkarlet-nagolosiv-na-vazhливosti-zatve-rdzhennya-nacionalnoyi-strategiyi-rozvitku-inklyuzivnoyi-osviti-na-20212031-rok>

Поліщук Світлана

практичний психолог Подільського спеціального навчально-реабілітаційного соціально-економічного коледжу, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та управління навчальним закладом Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, Україна

ОСНОВНІ ТЕЧІЇ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ ТА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ НА РУБЕЖІ ХХ СТОЛІТТЯ В КОНТЕКСТІ ВЧЕНЬ ЗАРУБІЖНИХ ПЕДАГОГІВ-РЕФОРМАТОРІВ

Дослідження розвитку вітчизняної педагогічної теорії й практики на початку ХХ століття в контексті ідей зарубіжної реформаторської педагогіки дасть змогу уникнути багатьох помилок і проблем в розбудові і становленні вітчизняної освітньої системи, оскільки сучасна українська освітня реальність, як відзначає С. Максимюк, вимагає вироблення власного механізму інтеграції здобутків світової педагогічної думки з традиціями національної школи, особливостями національного менталітету [1, с. 190].

Для того, щоб зрозуміти характер, виявити тенденції й особливості впливу зарубіжної реформаторської педагогіки кінця ХІХ – початку ХХ століття на розвиток загальних основ педагогіки, теорії навчання, теорії виховання, необхідно більш детально охарактеризувати її основні напрями.

Як відомо, провідними чинниками розвитку педагогічної думки і формування течій зарубіжної реформаторської педагогіки, які склали якісно нову теоретичну базу розвитку шкільництва у цей період, були:

–невідповідність школи вимогам часу, що виражалось у низькому рівні підготовки кваліфікованих працівників і науково-технічних кадрів для потреб промислового виробництва;

–розвиток науково-технічного прогресу, який озброював учнів значно більшим обсягом знань, умінь та навичок;

–накопичення педагогікою та психологією достатньої для побудови нових концепцій кількості знань про природу дитинства та пізнавальні процеси [2, с. 80].

Ці ж протиріччя характеризували й вітчизняну освітню галузь, і тому в часи національного оновлення українська прогресивна громадськість теж шукала шляхи розбудови нової школи. І те, що багато її представників звернулися до зарубіжної реформаторської педагогіки, до вчень, концепцій, ідей і думок зарубіжних педагогів-реформаторів кінця XIX – початку XX століття, було закономірним явищем.

Особливий інтерес вітчизняних педагогів і громадських діячів 20-30-х рр. XX ст. викликала експериментальна педагогіка, найбільш яскравими представниками якої були, як відзначалось вище, німецькі психологи і педагоги В. Лай та Е. Мейман і американські психологи й педагоги С. Холл та Е. Торндайк, французький психолог А. Біне та інші. Вони вважали, що прогрес як у діяльності школи, так і в науках про дитину, її розвиток, навчання й виховання може бути досягнутий не завдяки абстрактним теоріям, а лише на основі достовірних фактів, які перевіряться упродовж педагогічного експерименту. Важливою складовою їхнього вчення було положення про необхідність вивчення дитини на різних етапах її фізичного, психологічного і розумового розвитку, яке повинне досягатись шляхом здійснення тривалих спостережень за педагогічним процесом.

Іншими словами, експериментальна педагогіка намагалася ґрунтуватися на результатах вивчення дітей. Так, Е. Мейман в своїй праці „Нарис експериментальної педагогіки” відзначав: „Експериментальна педагогіка торкається всіх часткових галузей педагогіки, оскільки всі проблеми, які охоплює педагогічна система, повинні в будь-якій формі поєднуватися з предметом виховання – з підростаючою людиною. Адже вся ця система і створена на інтересах дітей та молоді, тому вона в усіх своїх аспектах повинна пристосовуватися до розвитку підростаючої людини і підпорядковуватись їм. А це пристосування бере на себе саме експериментальна педагогіка, оскільки є емпіричним і експериментальним юнацтвознавством” [3, с. 42-43].

У вивченні дитини фундатори експериментальної педагогіки звертали увагу на необхідність поділу розумових здібностей, щоб знати конкретно, що необхідно найбільше досліджувати, розглядаючи розвиток дитини. Зокрема, вони виділяли:

а) загальні здібності, які беруть участь у будь-якій розумовій роботі;

б) спеціальні або якісно визначені духовні здібності, які виявляються лише за певних видів свідомості [3, с. 70-71].

Е. Мейман вважав, що експериментальному вивченню повинен підлягати не тільки об'єкт виховання, тобто дитина, а й психологічні та фізіологічні особливості шкільної роботи учня, дидактичні прийоми, шкільна організація.

Американський психолог і педагог Е. Торндайк розробив систему кількісного вимірювання рівня інтелектуального розвитку дитини з використанням стандартних тестів, які передбачали збір необхідної інформації з анатомії, фізіології, психології і психопатології дитини, що могло сприяти з'ясуванню закономірностей її фізичного розвитку і на цій основі виявлення різного ступеня обдарованості дітей різних станів і класів. Пропонуючи вимірювання рівня розвитку дитини, Е. Торндайк виходив з того, що вчитель для того, щоб керувати природою людини, має пізнати її [4, с. 29]. Тільки знаючи способи застосування психології до навчання, він зможе зберегти і посилити позитивні властивості тіла, розуму й характеру учня та звільнитися від негативних.

Значний внесок в розвиток експериментальної педагогіки зробив видатний французький психолог А. Біне, якого називають батьком тестів інтелекту. Саме А. Біне дав визначення поняття „інтелект”, яке сьогодні використовується в рамках структурного підходу і розуміється як здатність адаптації засобів до мети, як здатність виконувати відповідні завдання, ефективно включатись у соціокультурне життя, успішно пристосовуватись. У межах цього підходу була вперше розроблена процедура вимірювання інтелекту. А. Біне разом з А. Сімоном провели серію експериментів з вивчення пам'яті, уваги, мислення дітей різного віку й розробили першу шкалу розумового розвитку. Показником інтелекту за шкалою Біне-Сімона був розумовий вік, який міг не співпадати з хронологічним. Розумовий вік визначався за успішністю виконання тестових завдань. Саме розбіжність розумового й хронологічного віку вважалась показником або розумової відсталості (якщо розумовий вік був менший хронологічного), або обдарованості (якщо розумовий вік був більший хронологічного).

Навчання й виховання, на думку А. Біне, є лише засобом для вдосконалення пристосування індивіда до навколишнього середовища.

Ще одним яскравим прихильником і теоретиком експериментальної педагогіки був німецький психолог і педагог В. Лай, концепція якого отримала назву «педагогіки дії». В. Лай виходив з того, що в основі дитячих вчинків лежать вроджені або придбані рефлекси, які необхідно вивчати як у лабораторних, так і в звичайних умовах.

Головним, на думку В. Лая, в тріаді „сприйняття, осмислення, вираження” є останнє, оскільки саме вираження виступає реакцією, дією, спрямованою на пристосування дитини до навколишнього середовища. Правильна реакція дитини на оточення залежить від організації в школах відповідного соціального

мікросередовища, яке б змушувало учнів погоджувати власні дії із законами природи, з волею певного співтовариства людей [5, с. 89].

Основні ідеї експериментальної педагогіки підхопили й вітчизняні вчені-педагоги 20-х років ХХ століття. Так, у цей період велику увагу експериментальній педагогіці приділяли О. Залужний, В. Протопопов, І. Соколянський, О. Попов та ін., які були прихильниками і ініціаторами застосування рефлексологічного експерименту у вивченні психосоматичного дитинства, рефлексологічної побудови методики виховання навичок – ланцюгової методики тощо. Українські вчені, використовуючи основний зміст і положення експериментальної педагогіки, не тільки вивчали фізіологічні, психологічні та рефлексологічні особливості дитини і враховували їх у педагогічному процесі, а й екзогенні (зовнішні) та ендогенні (внутрішні) фактори розвитку колективу [6, с. 20].

Крім експериментальної педагогіки, великою популярністю на зламі ХІХ і ХХ століть у вітчизняних вчених користувалася теорія вільного виховання, яскравими представниками якої були шведська письменниця і громадська діячка Е. Кей, німецькі дослідники Ф. Гансберг, Л. Гурлітт, Г. Шаррельман, італійський педагог М. Монтесорі, французький вчений П. Лакомб та інші.

В основу цього вчення була покладена ідея вільного, нескutoго ніякими обмеженнями розвитку фізичних і розумових здібностей кожної дитини. Така свобода, на думку авторів висунутої теорії, повинна була сприяти повному розкриттю індивіда.

Особливо важливе мало значення зарубіжних педагогів-реформаторів для здійснення виховного і навчального процесу стосовно дітей з особливими освітніми потребами. Тому так важливим є дослідження наукових розробок зарубіжних педагогів-реформаторів кінця ХІХ — початку ХХ століття, оскільки майже всі вони сприяють навчальному і виховному процесу учнівської і студентської молоді не залежно від їх фізичного, розумового і психічного стану.

Так розроблена і запропонована англійським філософом і соціологом Г. Спенсером «педагогіка позитивізму», викликала великий резонанс поміж вченими країн Західної Європи. Ця теорія була також помічена і підхоплена провідними вітчизняними вченими. Суть і зміст концепції Г. Спенсера полягала у використанні у навчальному і виховному процесах розумового, морального і фізичного виховання. Спенсер наголошував, що, дбаючи про дітей (в тому числі які мають порушення психофізичного розвитку), перш за все необхідно звертати увагу на життєві явища, які можна і треба знати: анатомію і фізіологію людини (дитини), зміни, які відбуваються з нею в процесі індивідуального розвитку, і враховувати їх в навчальному і виховному процесах. Спенсер наголошував, що зміст і методику навчання необхідно співставляти з розумовим розвитком дитини, тобто вони повинні відповідати її віковим та індивідуальним психологічним особливостям. Головним критерієм відбору змісту шкільної

освіти, за Г. Спенсером, є ступінь її придатності для життя й майбутньої практичної діяльності [7, с.1 Дис].

Нам глибоко імponує також вчення німецького педагога Г. Шарральмана, який розвивав ідеї вільного виховання, що є так важливо для здійснення процесу навчання і виховання учнів і студентської молоді з різними психо-фізичними відхиленнями.

Г. Шаррельман головне завдання педагога вбачав у співпраці з учнем, яка б допомогла розкритись учневі як особистості, сприяли б розвитку його потенційних сил.

Прихильником теорії вільного виховання була також відомий італійський педагог і психолог М. Монтессорі, педагогічні ідеї якої були найбільш популярні в Україні на початку ХХ століття. Особливо важливим у її педагогічних вченнях було те, що М. Монтессорі пропонувала ідею невтручання педагогів у процес природнього росту і духовного розвитку дитини. Вона наполягала на необхідності створення таких умов, які б сприяли розвитку здібностей дитини в процесі самостійного задоволення своїх потреб, що, безумовно, сприятиме її саморозвитку. Слушні зауваження щодо філософсько-педагогічних основ концепції М. Монтессорі зробила Л. Сирнова, підкресливши, що італійська вчена вперше в історії педагогіки зробила спробу пов'язати сприйняття й збереження інформації в пам'яті дитини у процесі навчання [8, с. 9].

На основі вище сказаного ми можемо зробити висновок про те, що всі ці і інші течії зарубіжних вчених педагогів-реформаторів були направлені на формування і становлення учнів і студентської молоді, не зважаючи на їх фізіологічний і психологічний стан, як особистості. Ці вчення сприяли розвитку і реформуванню вітчизняної педагогічної освіти на рубежі ХХ століття.

Виходячи із вище сказаного, ми можемо зробити висновок про те, що в Україні на початку ХХ століття існували протиріччя й проблеми, викликані революційними подіями, розвитком національно-просвітницького руху, вітчизняні вчені й діячі освіти виявляли підвищений інтерес і активно використовували ідеї зарубіжної реформаторської педагогіки. Особливо важливими й цінними вважались експериментальна педагогіка, теорія вільного виховання, педагогіка позитивізму й прагматична педагогіка, соціальна педагогіка, концепція трудової школи. Нові педагогічні ідеї, які містили означені течії зарубіжної реформаторської педагогіки кінця ХІХ – початку ХХ століття, давали можливість обґрунтування нових педагогічних парадигм й створення нової школи.

Література:

1. Максимюк С. П. Педагогіка: навч. посіб. Київ: Кондор, 2005. 670 с.
2. Левківський М. В. Історія педагогіка: підручник. Вид. 2-е, доп. Київ: Центр навч. л-ри, 2006. 376 с.
3. Мейман Э. Очерк экспериментальной педагогики. Авториз. пер. с нем. А. П. Болтунова. Изд. т-ва „Мир”. Москва: Знаменка, 9, 1922. 462 с.

4. Торндайк Э. Принципы обучения основанные на психологи. Москва: Работник просвещения, 1926. 235 с.
5. Лай В. А. Школа действия : реформа школы сообразно требованиям природы и культуры / В. А. Лай ; авториз. пер. с нем. Е. Пашуканиса. СПб. : Изд-во газ. „Шк. и жизнь”, 1914. 213 с.
6. Лук'янова В. А. Розвиток експериментальної педагогіки в Україні (20 – 30 роки ХХ століття): автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 „Загальна педагогіка та історія педагогіки” / Лук'янова Вікторія Анатоліївна ; Харк. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харьков, 2003. 20 с.
7. Спенсер Г. Воспитание умственное, нравственное и физическое // Спенсер Г. Сочинения. СПб., 1899. 327 с.
8. Смирнова Л. Гуманистическая педагогика Марии Монтессори. Опыт американской системы образования / Л. В. Смирнова. Волгоград: Перемена, 1997. 98 с.

Потанюк Лілія

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціогуманітарних технологій
Луцького національного технічного університету,
м. Луцьк, Україна

ІНКЛЮЗИВНИЙ ПІДХІД ЯК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В СУСПІЛЬСТВІ

Рівень розвитку цивілізації будь-якого суспільства в першу чергу визначають за ставленням цього суспільства до людини як найвищої цінності. Особливої актуальності дане питання набуває в умовах інклюзії, яка на сучасному етапі є одним із пріоритетних напрямів соціальної політики в Україні й орієнтована на активне залучення в соціальне середовище людей із особливими потребами, тобто застосування інклюзивного підходу – створення таких умов, за яких усі діти мають однаковий доступ до освіти, однакові можливості отримати досвід, знання та подолати упереджене ставлення до тих, хто має «особливі потреби» [1, с. 65-75].

На жаль, інвалідність сьогодні є соціальним явищем, уникнути якого не може жодне суспільство. Широкий спектр проблем людей з особливими потребами в Україні свідчить про серйозні соціальні зрушення, необхідність посиленої і комплексної уваги з боку держави й суспільства. Упровадження інклюзії демонструє прагнення нашої держави орієнтуватися на міжнародні

стандарти та загальні цінності у питаннях створення системи допомоги особам з особливими можливостями, забезпечення для них рівних прав і можливостей.

Так, у статті 9 Конвенції про права людей з інвалідністю зазначено, що «для того, аби надати людям з інвалідністю можливість вести незалежний спосіб життя та повною мірою брати участь у всіх аспектах життя, держави повинні вживати належних заходів для забезпечення їм доступу на рівні з іншими до фізичного оточення, інформації та спілкування» [3, с. 14].

Оскільки усталення суспільства до проблем осіб з інвалідністю змінюється дуже повільно, тому можна говорити, що наша країна перебуває на початковому етапі розуміння і застосування універсальних підходів у соціальній, політичній чи професійній сферах розвитку суспільства [2, с. 132]. Правове поле хоча й містить багато позитивних кроків на шляху вирішення численних проблем людей з особливими потребами, але є переважно декларативним, не забезпеченим матеріальним ресурсом та механізмом управлінського впровадження.

Оскільки у період перебудови економічних відносин найбільше потерпають від цих процесів саме люди з особливими потребами, сучасне життя формує відповідні вимоги до соціального захисту цієї категорії населення. Тому об'єктивною ознакою сьогодення є ускладнення процесу соціалізації людей з особливими потребами внаслідок економічних, соціальних, політичних змін, які відбуваються в нашому суспільстві, оскільки труднощі соціальної адаптації таких людей пов'язані не лише з відчуттями фізичного обмеження і дискомфорту, переживанням втрати своїх можливостей, але й з поширеним явищем негативного ставлення до них з боку найближчого оточення. Сприйняття осіб з особливими потребами як таких, які не можуть без допомоги інших виконувати певні види діяльності, на відміну від звичайних людей, викликає найчастіше почуття жалю. Нездатність батьків пристосуватися до особливих потреб своїх дітей іноді призводить до відмови від них або ж до жорстокого поводження з ними. Таке ставлення також заважає людині включатися в активні соціальні взаємовідносини. Аби уникнути цього, діти з особливими потребами здебільшого спілкуються лише з подібними до себе, внаслідок чого відбувається обмеження не лише у спілкуванні, а й самообслуговуванні, пересуванні, контролі за своєю поведінкою тощо. Тому дуже часто соціалізація таких дітей залежить саме від задоволення їхніх потреб іншими людьми.

А отже, усе зазначене вище переконує у масштабності проблеми інвалідності й необхідності застосування на державному рівні комплексу заходів щодо розвитку системи соціального захисту людей з особливими потребами, створення необхідних умов для того, щоб вони на рівні з іншими брали активну участь у всіх сферах суспільного життя.

Сучасна система соціального захисту людей з інвалідністю охоплює не лише державну соціальну допомогу та пенсійне забезпечення, систему пільг і компенсацій та соціально-побутове обслуговування, але й включає сферу охорони здоров'я, освіти, зайнятості осіб з інвалідністю, соціальну і професійну

реабілітацію та соціальну інтеграцію в суспільство. Тобто соціальний захист осіб з інвалідністю включає не лише матеріальні питання, а й весь спектр проблем і потреб людського життя. Ця теза зумовлена тим, що в сучасному суспільстві будь-яка людина потребує розширеного соціального захисту, який полягає не тільки в фінансово-матеріальній підтримці, а й у створенні різнобічних умов для повноцінного функціонування і розвитку особи, максимальної реалізації її потреб та інтересів [5].

Таким чином, основною метою державної соціальної політики щодо людей з особливими потребами в Україні також має бути забезпечення рівних можливостей та реалізація конституційних прав цієї категорії населення, створення сприятливих як правових, так і політичних, соціально-економічних, освітніх, медичних, психологічних, організаційних умов і гарантій для забезпечення повноцінного розвитку та інтеграції у суспільство.

Аналіз наукових джерел з означеної проблематики показує, що основні завдання соціальної політики щодо людей з особливими потребами на державному та місцевому рівнях у різних сферах суспільного життя мають ґрунтуватися на таких аспектах, як:

- розробка принципово нових підходів до охорони здоров'я нації, які базуватимуться на пріоритетах не лікувального, а профілактичного характеру;
- розвиток нових державних програм з вирішення проблем працевлаштування людей з інвалідністю з обов'язковим залученням до їх реалізації відповідних громадських організацій;
- забезпечення доступності людей з інвалідністю до об'єктів соціальної інфраструктури і транспортних засобів;
- створення умов для подальшого впровадження інклюзивної освіти осіб з інвалідністю у дошкільні, шкільні, позашкільні, професійно-технічні та заклади вищої освіти та інші завдання [4].

Найактуальнішим питанням сьогоденної системи освіти є інклюзивна освіта для дітей з обмеженими функціональними можливостями та особливими потребами у єдиному освітньому просторі. Основними умовами ефективності інклюзивного освітнього простору є створення позитивної атмосфери та командного підходу в освітньому середовищі; забезпечення індивідуалізації освітнього процесу; ефективне залучення батьків і громадськості; адаптація та модифікація навчальних планів і програм; співпраця з фахівцями для надання спеціальних послуг відповідно до різних освітніх потреб; підготовка висококваліфікованих кадрів тощо. Саме такий комплекс впливів зможе допомогти передати дітям ті моральні якості і норми поведінки, які дозволяють інтегрувати в суспільство та брати участь у житті сім'ї та держави в рівноправних умовах з іншими членами суспільства, і тим самим забезпечити їм успішну соціалізацію.

Особливо важливим кроком у розвитку інклюзивної освіти в академічному середовищі є підготовка висококваліфікованих кадрів, які здатні працювати в

нових умовах інклюзивного простору. Зокрема, у Луцькому національному технічному університеті здійснюється підготовка здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти за освітньою програмою «Освітні, педагогічні науки (інклюзивна освіта)». Здобувачі освіти детально вивчають основні аспекти інклюзивної освіти, корекційної педагогіки, соціальної реабілітації тощо, що є підґрунтям для набуття ними інклюзивної компетентності, яка дає можливість працювати з людьми з особливими освітніми потребами. Підготовки фахівців цієї спеціальності сприяє оволодінню навичками надання психосоціальної підтримки в умовах інклюзивного середовища, передбачає наявність певних компонентів готовності до інклюзивної освіти та значно впливає на підвищення ефективності організації інклюзивного навчання у закладі освіти.

Таким чином, досвід експериментів щодо впровадження інклюзивного навчання в Україні переконує у можливості спільного навчання дітей з особливими потребами із здоровими однолітками, що є основою їх інтеграції та соціальної адаптації, підготовкою до самостійного життя з метою подальшої самореалізації. Ефективність соціальної адаптації та особистісного розвитку людей з особливими потребами залежить від системи комплексної роботи із широким спектром застосування усіх необхідних методів, засобів та залучення відповідних фахівців з обов'язковою умовою переорієнтації їхньої свідомості на гуманістичні цінності.

Література:

1. Горішна Н. Розвиток категорії інклюзивна освіта у філософсько-освітніх концепціях та сучасному науковому дискурсі. *Social Work and Education*. Vol. 7, № 1. Ternopil-Aberdeen, 2020. pp. 65-75.
2. Інвалідність та суспільство : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. Байди Л.Ю., Красюкової-Еннс О.В. Київ, 2012. 216 с.
3. Конвенція про права інвалідів (неофіційний переклад) : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 61/106, прийнята на шістдесят першій сесії ГА ООН. URL: http://www.un.org.ua/files/conv_ukr.pdf.
4. Красномоєць В.А. Людський розвиток осіб з інвалідністю в Україні : оцінка стану забезпечення. Наукові праці КНТУ. Економічні науки. 2010. Вип. 17. С. 367-373.
5. Соціальний захист населення України : навч. посіб. / авт. кол. : І.Ф. Гнибіденко, М.В. Кравченко, О.М. Коваль, О.Ф. Новікова та ін.; за заг. ред. В.М. Вакулєнка, М.К. Орлатого. Вид-во НАДУ, Вид-во «Фенікс». Київ, 2010. 212 с.

Присакар Володимир

*кандидат педагогічних наук, доцент,
викладач кафедри соціальної роботи та психології
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ У МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Процес реформування і модернізації освіти на сучасному етапі розвитку України орієнтує майбутніх фахівців на засвоєння ними гуманістичних цінностей та дотримання їх не лише у повсякденному житті, але й у професійній діяльності, формуванні компетентних фахівців різних професійних сфер загалом і соціальної зокрема. Саме соціальні працівники, сферою діяльності яких є робота з людьми, котрі опинилися у складних життєвих обставинах, повинні уміти кваліфіковано, спрямовано на результат вирішувати їхні проблеми через взаємодію з різними соціальними інституціями. Основою їхньої роботи вважають моральний підхід, ґрунтований на професійній моралі й етиці. Тому метою підготовки майбутніх соціальних працівників виступає морально-етична складова, яка виконує домінуючу роль у формуванні їхньої професійної компетентності.

Проблему етики як духовної сфери особистості у філософському аспекті розглядали у своїх працях видатні філософи, науковці та педагоги минулого. Сучасні філософсько-соціальні основи професійної етики розкрито у дослідженнях Г. Васяновича, І. Зайченка, І. Зязюна, В. Малахова, Т. Мішаткіна та ін. Питання етики фахівців соціальної сфери досліджували Н. Вознюк, С. Марченко, І. Мигович, В. Тесленко, І. Трубавіна, М. Фірсов, С. Харченко та ін. Основні підходи щодо формування моральних якостей та етичних цінностей у майбутніх фахівців соціальної сфери окреслені у наукових працях М. Гуслова, І. Зверєвої, Р. Зозуляк-Случик, А. Капської, О. Пономаренко, Н. Султанової та ін. Проте незважаючи на значну кількість наукових праць щодо різних аспектів підготовки фахівців, дослідження професійно-етичних засад у підготовці соціальних працівників потребує подальшого ґрунтовного вивчення з урахуванням нормативних вимог законодавства, етичного кодексу соціального працівника, спрямованих на формування у них морально-етичних цінностей та професійно-важливих якостей.

Основний зміст соціальної роботи має чітко виражений ціннісно-гуманістичний характер і визначає сутність та мету соціальної роботи. Соціальний працівник при цьому виступає насієм, творцем і поширювачем гуманістичних цінностей. Цим самим він відповідно докладається до розвитку культури суспільства.

Для будь-якої професії притаманний процес формування професійних норм, вимог, правил щодо представників відповідної сфери діяльності, що включає

необхідні знання, уміння, навички, а також певні особистісні якості, норми ставлення до різних складових професійної діяльності. У цьому зв'язку невід'ємною складовою професійної культури є етична культура, у якій виявляються моральні вимоги до особистості спеціаліста.

Професійно-етична культура соціального працівника є своєрідною системою професійно-етичних якостей, які регулюють соціально спрямовані відносини у професійній взаємодії [4, с. 75].

Показниками професійно-етичної культури можуть бути наявні особистісні якості та норми поведінки, адекватні до вимог професійно-етичного кодексу. Функціональними компонентами системи професійно-етичної культури соціального працівника, на думку А. Капської, виступають: 1) аксіологічний компонент (професійно-етична культура як процес створення, збереження і засвоєння професійно-етичних цінностей); 2) регулятивний компонент (професійно-етична культура як система професійно-етичних якостей, які є регулятором соціально-педагогічних відносин); 3) нормативний компонент (професійно-етична культура як сукупність професійних норм відносин і стандартів поведінки); 4) виховний компонент (професійно-етична культура як чинник, який формує моральну культуру учасників професійної взаємодії). У своїй взаємодії структурні і функціональні компоненти утворюють систему професійно-етичної культури соціального працівника [2].

У Державному галузевому стандарті підготовки фахівців соціальної сфери у закладах вищої освіти з-поміж головних загальних вимог у галузі соціальної роботи визначено:

- здатність дотримуватися етичних принципів та стандартів соціальної роботи;
- уміння виявляти етичні дилеми та суперечності у професійній сфері, застосовувати засоби супервізії для їх роз'яснення;
- упровадження прийомів мотивації, самомотивації на шляху до досягнення спільної мети, уміння адаптувати свою поведінку до прийняття системи цінностей іншого;
- прояв толерантної поведінки, вияв поваги до культурних, релігійних, етнічних відмінностей, здатність розрізняти вплив стереотипів та упереджень [1, с. 4].

Таким чином, формування професійно-етичної культури у майбутніх соціальних працівників – складний і багатоетапний процес, що потребує відповідної організації навчального процесу і створення комплексу сприятливих педагогічних умов.

Професійна підготовка майбутнього фахівця соціальної роботи, насамперед, передбачає вивчення низки навчальних дисциплін, спрямованих на формування у них певних професійно-етичних знань, а саме: «Вступ до спеціальності», «Теорія і методика соціальної роботи», «Етика соціальної роботи», «Соціальна

робота з різними групами населення», «Волонтерська діяльність» тощо. На теоретичному рівні формування професійної етики соціальних працівників найповніше й глибше реалізується під час вивчення курсу «Етика соціальної роботи». Як складова філософської науки про місце моральних начал у діяльності працівників соціальних закладів, курс має важливе значення для практичної роботи, а як філософсько-соціологічне знання – відіграє унікальну роль у формуванні професійно-етичного образу спеціаліста. Практичний напрям формування професійно-етичної культури має спрямовуватися на розвиток емоційно-морального аспекту особистості: навчитися бачити та співпереживати людському стражданню, горю, що допомагає вихованню у студентів доброзичливості, альтруїзму, безкорисливості. Показниками формування професійно-етичної культури майбутніх фахівців соціальної сфери є позитивні особистісні якості та поведінка, що відповідає професійно-етичним правилам. Фундаментальними етичними знаннями, котрі визначають професійно-етичні якості соціальних працівників вважаємо: моральний обов'язок, моральну відповідальність, честь і гідність соціального працівника, такт, вимогливість, толерантність тощо [3, с. 14-15]. Сформованість основ професійно-етичної культури відображається у потребі самовдосконалення та самовиявлення в умовах навчально-професійної діяльності.

Сьогодення потребує фахівців, для яких притаманні не лише професійні знання з ключових фахових дисциплін, а таких, які мають глибокі сформовані знання із професійної етики, володіють високим рівнем моральних, етичних, комунікативних, мовленнєвих, рефлексивних, дослідницьких та інших професійних знань й умінь, що забезпечують усебічний розвиток майбутніх соціальних працівників.

Результати проведеного опитування серед студентів передвипускних і випускних курсів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка та Подільського спеціального навчально-реабілітаційного соціально-економічного коледжу (освітній рівень «бакалавр») показали, що 64% респондентів відчують потребу у підвищенні рівня професійно-етичних знань, в тому числі 6,7% – інтелектуальних; 11,6% – поліпшення знань про рефлексію; 12,7% – підвищення знань з морально-вольової регуляції. Крім цього, 68% студентів вказали на необхідність удосконалення професійно-етичних умінь, у тому числі: 11,8% виявили бажання удосконалювати організаторські уміння, 12,3% – етичні, 10% – комунікативні, 16,1% – вольові уміння.

Отже, на основі результатів опитування можна сформулювати висновки:

– значна частина студентів приділяє мало уваги знанням професійно-етичної рефлексії та ціннісних орієнтацій, недостатнє місце відводиться удосконаленню мовленнєвих та комунікативних знань;

– незважаючи на різномірне формування професійно-етичних умінь майбутніх соціальних працівників, виявлена потреба в удосконаленні етичних,

комунікативних, організаторських, вольових і рефлексивних умінь, які знаходяться у площині морально-етичного аспекту;

– ефективності формування професійно-етичної культури майбутніх соціальних працівників сприяють: волонтерська практика, професійно-етичні тренінги, круглі столи, розгляд морально-етичних проблем соціальної роботи на семінарських і практичних заняттях із дисциплін, суміжних із «Етикою соціальної роботи»;

– результативність формування професійно-етичної культури майбутніх фахівців соціальної роботи значною мірою залежить від організації освітнього процесу, зокрема, насиченості змісту етичною складовою, сучасними технологіями навчання, діагностуванням результатів навчання, суб'єкт-суб'єктною взаємодією та забезпеченням умов для активної творчості студентів.

Література:

1. Державний галузевий стандарт спеціальності «Соціальна робота». Київ, 2016. 20 с
2. Капська А.Є. Зміст і структура професійно-етичної культури соціального працівника. URL. <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/11886/1/KarskaAustralia.pdf> (дата звернення: 10.04.2021).
3. Кривошеєва О. І. Формування професійної етики майстрів виробничого навчання в професійно-технічних навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2007. 20 с.
4. Соціальна педагогіка. Підручник. За ред. Капської А.Й. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 468 с.

Савицька Ольга

*кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології освіти
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

ІНКЛЮЗИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА

При визначенні професійної компетентності фахівця говорять про інтегральну якість особистості, певний рівень підготовленості, знання та їх дієвість; аспект професіоналізму та показник, що забезпечує професійну успішність. Це дозволяє виділити у структурі професійної компетентності змістову, операційну та соціально-психологічну складові. Фахівець, який здійснюватиме професійну діяльність повинен оволодіти системою знань та

соціальним досвідом, що включає опанування технологіями професійної діяльності та алгоритмами їх створення, повинен набути особистісних якостей, які забезпечують його особистісне зростання та професійне самовдосконалення.

На думку А. В. Хуторського, професійна компетентність є сукупністю ключових (базових), загальнопредметних та предметних (спеціальних) компетентностей. Кожен конкретний вид професійної діяльності вирізняється певною специфікацією двох останніх складових професійної компетентності. Система професійних компетентностей, як декларований у професійно-освітній програмі результат професійної освіти, визначається і трансформується відповідно до вимог професійної діяльності до особистості фахівця, розвитку її технологій тощо.

Запровадження інклюзивної освіти вимагає змін у підготовці майбутніх психологів і педагогів, оскільки саме вони створюватимуть інклюзивний освітній простір та забезпечуватимуть психолого-педагогічний супровід інклюзивного навчання.

З огляду на завдання психолого-педагогічного супроводу в умовах інклюзивного навчання, які сформульовані у відповідних нормативно-методичних документах [3; 4], ми вважаємо, що компетентність психолога повинна з-поміж інших забезпечувати також здатність вирішувати такі професійні завдання:

а) знати, розуміти і вміти діагностувати особливості вікового і особистісного розвитку дітей з особливими освітніми потребами;

б) надавати узагальнену інформацію за результатами проведеного вивчення дитини для складання індивідуальної програми розвитку і визначення конкретних навчальних стратегій і підходів до навчання дитини з особливими освітніми потребами;

в) вміти оцінювати, проектувати і створювати інклюзивне освітнє середовище, що відповідає потребам і можливостям дітей з особливими освітніми потребами;

г) планувати і проводити заходи щодо адаптації кожного учасника освітнього процесу до умов інклюзивної освіти, формувати сприятливі міжособистісні відносини між дітьми з порушеннями психофізичного розвитку та їх ровесниками з нормативним розвитком у внутрішньошкільній інтеграції;

д) проектувати і реалізовувати різні технології розвитку психологічної готовності учасників освітнього процесу до взаємодії з дітьми з особливими освітніми потребами;

е) вибудовувати взаємодію з фахівцями, які безпосередньо працюють з дитиною з особливими освітніми потребами, і брати участь в розробці індивідуальної програми розвитку дитини в інклюзивному освітньому середовищі;

ж) здійснювати професійну самоосвіту і психологічне просвітництво педагогів, батьків з питань виховання, навчання і розвитку дітей з особливими освітніми потребами.

Не вдаючись до аналізу складної багаторівневої структури професійної компетентності психолога, зазначимо, що йдеться про необхідність розвитку інклюзивної компетентності як складової професійної компетентності майбутнього психолога. Як зазначають дослідників проблем інклюзивної компетентності (Ю. Д. Бойчук, О. С. Бородіна, О. М. Микитюк, І. А. Романовская, І. Н. Хафізулліна, та ін), вона належить саме до спеціальної професійної компетентності.

Інклюзивна компетентність, за визначенням І. Н. Хафізулліної, це інтегральне особистісне утворення, яке визначає здатність здійснювати професійні функції в процесі інклюзивного навчання, і при цьому враховувати різні освітні потреби учнів та забезпечувати включення дитини з обмеженими можливостями здоров'я в середовище закладу середньої освіти, створюючи умови для її розвитку і саморозвитку [5, с. 12]. Ю. Д. Бойчук, О. С. Бородіна, О. М. Микитюк під інклюзивною компетентністю розуміють «вид професійної компетентності, що забезпечує ефективне здійснення інклюзивної діяльності» [1, с. 49] і зазначають, що її формування може відбуватися лише в процесі залучення студентів до здійснення інклюзивної діяльності в закладі вищої освіти.

В структурі інклюзивної компетентності традиційно виділяють ключові змістові, якими є мотиваційний, когнітивний, рефлексивний компоненти, та ключові операційні складові, кожна з яких містить такі компоненти як діагностичний, прогностичний, конструктивний, організаційний, комунікативний, технологічний, корекційний та дослідницький [1; 2].

Водночас становлення інклюзивної компетентності невіддільне, по-перше, від формування інклюзивної готовності (готовності до роботи в умовах інклюзивної освіти), яка є складною інтегральною якістю особистості, що спирається на комплекс академічних, професійних і соціально-особистісних компетентностей, і визначає можливість успішної професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі [2], по-друге, від розвитку базових якостей інклюзивно-компетентного психолога. Такими якостями, на нашу думку, є толерантність, дивергентне мислення, креативність, альтруїзм, емпатія та рефлексивність. Саме ці якості є передумовами для прийняття «іншого», сприяють взаємодії з ним і, нарешті, забезпечують умови для створення специфічного освітнього середовища. Їх формування можливе в процесі професійної підготовки майбутнього психолога у закладі вищої освіти при запровадженні тренінгів креативності, професійної рефлексії, толерантності, комунікативної компетентності, професійної ідентичності тощо.

Література:

1. Бойчук Ю. Д., Бородіна О. С., Микитюк О. М. Інклюзивна компетентність майбутнього вчителя основ здоров'я: монографія. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2015. 117 с.
2. Бугайчук Т. В., Коряковцева О. А., Усанина Н. С., Юферова М. А. Інклюзивное образование в вузе в вопросах и ответах: учебно-методическое пособие / под ред. М. В. Новикова. Ярославль: РИО ЯГПУ, 2018. 75 с.
3. Про визначення завдань працівників психологічних служб системи освіти в умовах інклюзивного навчання: лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 02.01.2013 г. № 1/9-1
4. Про організацію психологічного і соціального супроводу в умовах інклюзивного навчання: лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 26.07.2012 р №1/9-529
5. Хафизуллина И.Н. Формирование инклюзивной компетентности будущих учителей в процессе профессиональной подготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Астрахань, 2008. 22 с.

Свирида Ольга

*викладач кафедри обліку і оподаткування
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу,
м.Кам'янець-Подільський, Україна*

БІНАРНЕ ЗАНЯТТЯ ЯК ФОРМА ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Забезпечення конституційних прав і державних гарантій кожного громадянина на здобуття якісної освіти є пріоритетом освітньої політики в Україні. Як зазначається в Законі України «Про освіту», громадяни мають право на безоплатну освіту в державних і комунальних навчальних закладах, незалежно від статі, раси, національності, соціального й майнового стану, роду та характеру занять, світоглядних переконань, ставлень до релігії, віросповідання, місця проживання, стану здоров'я, особливих освітніх потреб та інших ознак [1]. Метою сучасної освіти є всебічний розвиток соціально-активної особистості, здатної до свідомого суспільного вибору, успішної самореалізації життєвих компетентностей.

Особливої підтримки з боку держави потребують особи з обмеженими можливостями здоров'я. Тому, серед актуальних завдань сучасної освіти є: розробка оптимальних шляхів і засобів удосконалення й модернізації системи освіти, впровадження інноваційних технологій навчання, виховання, розвитку осіб з особливими освітніми потребами, їх соціальної реабілітації, моделі інклюзивного навчання.

Інклюзивне навчання – це спосіб освіти, коли здобувачі вищої освіти з особливими освітніми потребами навчаються в загальноосвітньому просторі, задовольняючи, в повному обсязі, власні освітні потреби відповідно до здібностей і можливостей [3, с. 4]. Метою інклюзивного навчання є забезпечення рівного доступу до якісної освіти осіб з особливими потребами шляхом організації їх навчання в освітньому просторі на основі застосування особистісно-орієнтованих освітніх технологій, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності [2].

Для реалізації зазначеної мети в навчальних закладах, де впроваджується інклюзивна модель освіти, вирішуються завдання: адаптація і модифікація навчальних програм, розробка індивідуальних планів навчання, створення сприятливого освітнього і виховного середовища, впровадження диференційованого навчання, інноваційних методів, освітніх технологій в навчальний процес.

Засвоєння знань здобувачами вищої освіти певною мірою визначається сукупністю різноманітних форм, методів, засобів, прийомів організації навчально-виховного процесу.

Основною формою організації процесу навчання у закладах вищої освіти є лекція, під час якої викладач повідомляє науковий матеріал, систематизує й узагальнює здобуті знання, формує на їх основі ідейні погляди, переконання, світогляд, розвиває пізнавальні й професійні інтереси майбутніх фахівців.

Сьогодні нова форма освіти змінює роль викладача: від звичайного носія інформації – до керівника дебатів на основі отриманих знань. Завдання викладача – навчити студентів вчитися. В сучасних навчальних програмах на самостійну роботу студентів виділяється більше часу, ніж на лекції та практичні завдання. Це пов'язано із тим, що більшість держав, у тому числі й Україна, вступили в період інформаційного суспільства, яке передбачає пожиттєве навчання і, дуже часто, самостійне. Метою педагогів має стати формування нового інтерактивного способу мислення у майбутніх фахівців. Враховуючи те, що в деяких дисциплінах окремі теми повторюються, це вимагає об'єднання зусиль викладачів. Тому й виникли бінарні заняття.

Бінарне заняття – це навчальне заняття, побудоване на тісних міжпредметних зв'язках, яке проводиться спільно двома викладачами відповідних дисциплін [3]. Бінарне заняття, зазвичай, передбачає проведення «спареного» заняття за суміжними темами з двох дисциплін за участю двох викладачів або одного, який викладає кілька дисциплін.

Бінарне заняття – нестандартна форма навчання з реалізації міждисциплінарних зв'язків. Це творчість двох педагогів, яка переростає у творчий процес студентів та формує в останніх креативну компетентність, бо вивчення якоїсь проблеми на межі двох дисциплін - це завжди цікаво. Такий вид діяльності викликає високу мотивацію, стимулює творчий пошук. Метою бінарного заняття є створення умов практичного застосування здобувачами освіти сформованих загальних і фахових компетентностей та надання можливості оцінки програмних результатів навчання.

Необхідно зазначити, що проведення бінарних занять можливе за таких умов: повинні співпадати або бути близькими об'єкти дослідження; використовуватися однакові або подібні методи дослідження; дисципліни, які інтегруються, мають бути побудовані на загальних закономірностях.

Для майбутніх бухгалтерів та економістів важливе значення має формування не тільки економічної культури, а й комп'ютерної грамотності.

Однією із суттєвих вимог до сьогоднішніх здобувачів вищої освіти та майбутніх фахівців з обліку та оподаткування є вміння кваліфіковано застосовувати комп'ютерну техніку для вирішення завдань, що виникають під час навчання та на виробництві. У значній мірі це завдання вирішується при вивченні дисциплін комп'ютерного циклу підготовки фахівців, таких як «Інформатика», «Інформатика і комп'ютерна техніка», «Інформаційні системи і технології в обліку». Але інформація, отримана при опануванні вищезгаданих дисциплін, носить концептуальний характер. Це пояснюється тим, що викладач інформатики не має змоги описати технологічні особливості того чи іншого продукту на рівні спеціалістів у відповідній галузі. Тому в сьогоднішніх умовах велику перспективу має методика проведення бінарних занять із застосуванням комп'ютерної техніки. Це робить можливим органічне поєднання різноманітних ресурсів, які використовуються при вивченні двох чи більше дисциплін одночасно [4, с. 80].

Бінарне заняття побудоване на тісних міжпредметних зв'язках, яке проводиться спільно двома викладачами відповідних дисциплін, кожен із яких повинен досягнути своєї дидактичної мети. Зокрема, навчальний план підготовки фахових молодших бакалаврів та молодших спеціалістів з обліку і оподаткування передбачає паралельне вивчення навчальних дисциплін «Інформаційні системи і технології в обліку» та «Фінансовий облік», що створює умови для вдалого поєднання тем обох дисциплін та можливості проведення бінарного заняття, яке буде побудовано на активному використанні комп'ютерної техніки при вивченні фінансового обліку.

В курсі інформаційних систем і технологій в обліку здобувачі вищої освіти відповідно до тематичного плану знайомляться з інформаційними системами «1С: Підприємство», «Мастер-бухгалтерія», «Medoc» тощо. Тому на бінарному занятті є можливість поєднати теоретичне вивчення фінансового обліку із

використанням спеціального програмного забезпечення. У даному випадку доцільним проведення як бінарної лекції, так і бінарного практичного заняття.

Серед основних переваг бінарних занять над традиційними варто відмітити наступні:

1. Професійні знання майбутніх фахівців формуються в комплексі, тоді як розрізнене вивчення дисциплін не дає уявлення про цілісне явище, розбиваючи його на розрізнені фрагменти.

2. Форма проведення бінарного заняття цікава і нестандартна. Використання різних видів діяльності на практичному занятті дає можливість викладачам підтримувати увагу здобувачів вищої освіти на високому рівні, що дозволяє говорити про розвиваючий ефект навчання.

3. Бінарні заняття підвищують потенціал здобувачів вищої освіти, ведуть до осмислення і знаходження причинно-наслідкових зв'язків, до розвитку логіки, мислення, комунікативних здібностей.

4. Бінарні заняття дають можливість самореалізовуватися у творчому процесі як викладачам, так і здобувачам вищої освіти, сприяють формуванню їх професійних компетентностей.

У той же час необхідно пам'ятати, що не потрібно об'єднувати всі дисципліни в одне ціле, так як вони втрачають свою індивідуальність. Тому бінарні заняття необхідно давати періодично, щоб здобувачі вищої освіти побачили взаємозв'язок між навчальними дисциплінами і зрозуміли, що знання в одній дисципліні полегшує розуміння процесів, що вивчаються в інших областях.

Отже, бінарні заняття створюють передумови для формування фахівця, здатного креативно мислити, цілісно сприймати світ, поглиблено аналізувати проблеми в декількох професійних сферах з врахуванням економічних ризиків та можливих соціально-економічних наслідків, використовуючи комп'ютерні технології.

Література:

1. Про освіту: Закон України від 05.09.2017р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>;
2. Концепція розвитку інклюзивного навчання: наказ МОН України від 01.10.2010р. № 912. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya>.
3. Ковальчук М. Бінарний урок: одна з форм інтерактивних технологій навчання. *Освіта. Технікуми. Коледжі*. 2018. № 2. С. 19–24.
4. Кононець Н. Бінарне заняття як форма ресурсно-орієнтованого навчання студентів. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2019. № 91. С. 80-86.

Сидорук Людмила

*аспірантка кафедри педагогіки та управління навчальним закладом
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка,
викладач кафедри економічної кібернетики,
інформаційної та соціокультурної діяльності
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

ВИКОРИСТАННЯ ОНЛАЙН-РЕСУРСУ QUIZLET В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

В умовах дистанційного навчання зростає актуальність використання в освітньому процесі онлайн платформ і сервісів, які сприяють активізації навчальної діяльності здобувачів освіти, забезпечують перевірку знань та підвищують інтерес до навчання. Поєднання традиційних методик викладання з комп'ютерними технологіями також дозволяє вирішити проблеми забезпечення якості освіти осіб з порушеннями здоров'я за рахунок індивідуалізації та диференціації інклюзивного навчання, створення умов для системної роботи на рівні власних можливостей і здібностей кожному здобувачу освіти.

Існують різні сервіси з допомогою яких здобувачі освіти можуть перевірити самостійно своє розуміння навчального матеріалу, зокрема Quizlet, Kubbu, LearningApps, H5P тощо.

Метою дослідження є висвітлення можливостей використання онлайн-ресурсу Quizlet для самоперевірки знань в умовах дистанційного навчання.

Веб сервіс Quizlet є зручним для створення завдань, що сприяють запам'ятовуванню матеріалу з будь-якої навчальної дисципліни [1]. Перевагою його використання для викладача є можливість розробки власних курсів чи навчальних модулів, що містять інтерактивну групу карток. Система уможливорює створення різних активностей, що поділяються на дві групи Study (Вивчай) та Play (Гра), на основі переліку основних термінів, означень та понять. Першу групу здобувачі освіти можуть застосовувати для запам'ятовування нової інформації. Друга група дозволяє грати, використовуючи раніше вивчене [3]. Здобувач освіти має змогу вибрати спосіб засвоєння та повторення навчального модуля з кожної теми: флеш-картки, заучування, письмо, правопис, тест, підбір, гравітація (рис. 1). Використання елементів гри у процесі вивчення нового матеріалу дозволяє зацікавити здобувачів освіти.

Множини

ИЗУЧАТЬ

- Карточки
- Заучивание
- Письмо
8 % выполнено
- Правописание
- Тест
Последняя: 92 %

ИГРАТЬ

- Подбор
★ 48 сек
- Гравитация

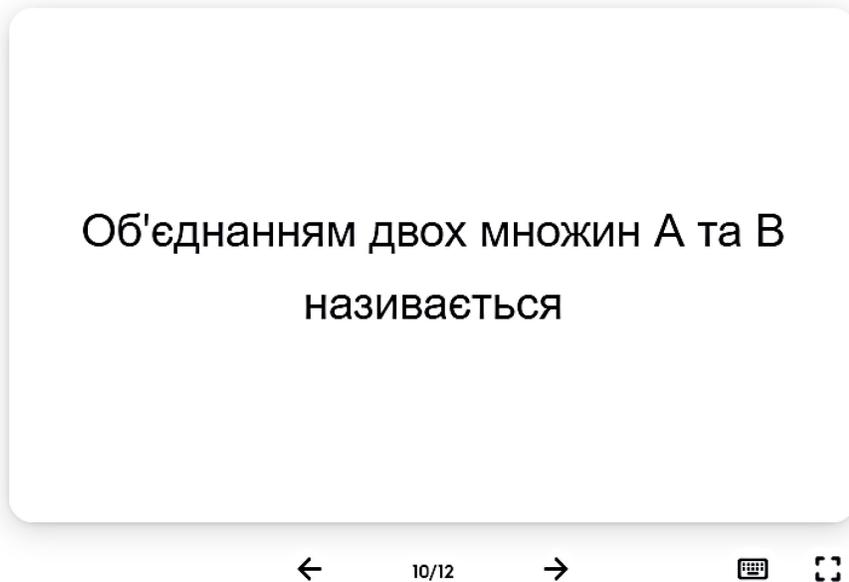

Рис. 1 Навчальний модуль "Множини"

Флеш-картки містять інформацію з обох боків. Наприклад, на одному знаходиться запитання (формула), а на іншому – відповідь чи коротке пояснення. Здобувач освіти дає відповідь і перевіряє її правильність, перевертаючи картку клацанням мишки. Робота з флеш-картками розрахована на візуальне сприйняття інформації та побудову асоціативних рядів.

Опція заучування дозволяє сконцентрувати увагу на вивченні певного поняття. Режим письма передбачає введення відповіді на питання безпосередньо з клавіатури. У режимі правопису необхідно звукову інформацію продублювати письмово, що активізує сприйняття інформації за допомогою слуху.

Онлайн-ресурс Quizlet також автоматично створює тести [2], що містять завдання на встановлення відповідності, вибір правильної відповіді та питання типу «правильно–неправильно» (рис. 2).

Тест

Печать

Параметры

Питання на встановлення відповідності

1. _____ множина, елементи якої належать як множині А, так і множині В	А. Перерізом двох множин А та В називається
2. _____ множина, елементи якої належать хоча б одній із цих множин	В. Доповненням множини А до D називається
3. _____ множина, усі елементи якої належать D, але не належать А	С. Об'єднанням двох множин А та В називається
4. _____ множина, яка не містить жодного елемента	Д. Порожньою множиною називається

Питання на вибір правильної відповіді

1. якщо кожний елемент множини А є елементом множини В
- Дві множини А та В називаються рівними
- Перерізом двох множин А та В називається

Рис. 2 Тест до теми "Множини"

З допомогою сервісу Quizlet здобувач освіти самостійно вивчає та перевіряє свої знання. Разом з тим, викладач також може переглядати не лише прогрес і статистику відповідей кожного студента, а також групи в цілому.

За необхідності ресурс Quizlet дає змогу копіювати, роздруковувати та вбудовувати завдання на інших онлайн-платформах, веб-сайтах і загалом будь-яких html-сторінках, що спрощує доступ до вправ.

Використання онлайн-ресурсу Quizlet у умовах дистанційного навчання, на нашу думку, дозволить зацікавити здобувачів освіти та підвищити ефективність їх самостійної навчальної діяльності за рахунок активізації різних каналів сприйняття навчальної інформації.

Література:

1. Quizlet.com URL: <https://quizlet.com/latest> (дата звернення: 18.04.2021).
2. Навчальний модуль "Множини". URL : <https://quizlet.com/549594180/%D0%9C%D0%BD%D0%BE%D0%B6%D0%B8%D0%BD%D0%B8-flash-cards/> (дата звернення: 01.05.2021).
3. Курвите М. Веб сервіс Quizlet для создания флеш-карт и игр. URL : http://mari_nakurvits.com/quizlet_v_uchebnoi_rabote. (дата звернення: 10.02.2021).

Скрипник Анатолій

*доктор історичних наук, доцент,
викладач кафедри фундаментальних і спеціальних дисциплін
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

ДО ПРОБЛЕМИ ПРОФОРІЄНТАЦІЇ МОЛОДИХ ЛЮДЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Процес соціалізації молоді з інвалідністю на сучасному етапі характеризується зміщенням акцентів з реабілітаційної та корекційної спрямованості на соціально-культурну. Він націлений на створення умов, необхідних для повноцінного включення людини у суспільне життя, для розвитку і реалізації її здібностей, підвищення самооцінки. Вочевидь, розв'язання таких проблем можливе завдяки спільним зусиллям сім'ї, освітніх установ та соціальних служб.

Звертаючи увагу на ефективність інтеграції молодих людей з особливими потребами у спільноту, слід наголосити на необхідності залучення молоді до спільної колективної діяльності, активізації комунікативних та творчих потреб та шляхів їх задоволення.

Однак, така соціалізація й самореалізація відбувається недостатньо ефективно через низку специфічних бар'єрів, спричиненими як різними типами фізичних вад, так і через невідповідність змісту діяльності запитам та інтересам молоді людини, відсутність розвивальної активності, наявність таких форм діяльності, що за своєю суттю неспроможні вирішити проблему [1, с 43].

Для ефективної інтеграції такої молоді в соціум варто, зокрема, взяти до уваги профорієнтаційну діяльність, яка дозволяє розвивати міжособистісні стосунки, утверджувати власну ідентичність, сприяти самореалізації.

Професійна орієнтація – це важливий складник особистості, виразник потенційної ролі індивіда в спільноті, що експлікує його місце в системі суспільного поділу праці. Особливо важливий він для людей з обмеженими можливостями. Проблема професійної орієнтації, оволодіння професією, а потім професійної зайнятості аналізованої групи людей була й залишається у фокусі постійної уваги соціальних інституцій та загалом розвинутого громадянського суспільства.

Впровадження та реалізація ідей інклюзивної освіти в Україні вимагає дотримання певного алгоритму дій. Зокрема, серед першочергових кроків виділяємо підготовчий етап до процесу навчання. Люди з інвалідністю повинні стати однією з пріоритетних груп абітурієнтів. Матеріально-технічне оснащення спеціалізованого навчального закладу має відповідати їхнім потребам та створювати комфортні умови перебування [2, с. 78].

Створення у навчальних закладах відділів профорієнтаційної підтримки, до складу якого мають увійти викладачі, психологи, юристи, соціальні та медичні працівники, студенти-волонтери значно полегшить виконання низки важливих і непростих завдань. Головною метою стане проведення профорієнтаційної роботи та організація довузівської підготовки абітурієнтів. Слід наголосити значущість інформаційного забезпечення, діагностики рівня знань, виокремлення фахових пріоритетів, профорієнтації та маркетингу освітніх послуг та ринку праці.

Довузівська підготовка молоді з інвалідністю є невід'ємним елементом системи безперервної освіти, що розглядається як цілісний педагогічний процес зі специфічними формами, методами, засобами та технологіями навчання. Ця підготовка повинна здійснюватися на базі навчального закладу, істотною перевагою якого є відповідний кадровий, навчально-методичний, науково-педагогічний, технічний потенціал [3, с. 261].

Держава зобов'язана здійснювати піклування щодо своїх громадян – молодих осіб з обмеженими можливостями, що передбачає розробку програм і проєктів по їх залученню до активного суспільного, соціально-економічного і культурного життя. Особливості цієї категорії населення виявляються в усіх сферах життєдіяльності: взаємодія з суспільством в умовах соціальної ідентифікації, набуття професійних умінь і навичок, працевлаштування та умови праці, реалізація свого творчого потенціалу та впровадження принципів безперервної освіти. Інструментом такого державницького підходу є профорієнтаційна діяльність як один з найбільш пріоритетних напрямків роботи серед молоді з особливими потребами. Вона сприяє створенню належних умов для успішної соціальної адаптації та ефективної самореалізації.

Література:

1. Безпалько О. В., Мирошніченко Н. О., Остролуцька Л. І., Полозюк О. М. Профорієнтація молоді з інвалідністю. Методичні матеріали до тренінгу. Київ : ТОВ "Вольф", 2009. 148 с.
2. Шліхта Г. О. Соціально-психологічні аспекти проведення профорієнтації в загальноосвітньому закладі. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Житомир* : вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. Вип. 54. С. 86–88.
3. Янцур М. С. Професійна орієнтація і методика профорієнтаційної роботи: курс лекцій. Київ : Слово, 2012. 463 с.

Старик Оксана

викладач кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін Подільського спеціального навчально-реабілітаційного соціально-економічного коледжу, м. Кам'янець-Подільський, Україна

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ – ПОТРЕБА, НЕОБХІДНІСТЬ ЧИ ВИМОГА?

Українські реалії: зусиллями українських військових, добровольців та волонтерів Україна відстоює свою свободу, незалежність, територіальну цілісність та недоторканість; саме в цей період часу важливого та особливого значення набуває національно-патріотичне виховання дітей та молоді з особливими потребами.

Розвиток подій останніх років доводить, що Україна потребує докорінного реформування та зміни системи національно-патріотичного виховання дітей та молоді, насамперед має бути спрямування на становлення свідомих громадян та патріотів держави. Ціль виховання – готувати свідомих громадян для захисту Батьківщини, а також забезпечувати національну цілісність та безпеку України, адже від цього залежить майбутнє цілої нації.

Сьогодення і майбутнє досить примарне: пряма загроза денаціоналізації, втрата державної територіальної цілісності та незалежності, потрапляння під вплив іншої держави (протистояння російській інформаційно-психологічній агресії); виникає необхідність переосмислення зробленого і здійснення системних заходів, спрямованих на посилення національно-патріотичного виховання дітей та молоді – формування нового свідомого глибокомислячого українця, що діє на основі національних цінностей.

Державна політика України у сфері національно-патріотичного виховання реалізується відповідно до положень Конституції України, Законів України «Про оборону України», «Про Збройні Сили України», «Про освіту», «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ ст.», «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні» [4].

Патріотизм складає важливе ціннісне підґрунття будь-якого демократичного суспільства і виступає внутрішнім стимулом для саморозвитку і розкриття всіх потенціальних та соціальних можливостей, здатностей в духовній, економічній і соціальних сферах життя суспільства.

Видатні класики вітчизняної педагогіки досліджували проблему національно-патріотичного виховання: І. Огієнко, М. Стельмахович, Г. Ващенко, І. Огієнко, С. Русова, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський та інші, а також сучасні вчені: А. Богуш, О. Вишневський, П. Кононенко, В. Кононенко, В. Кузь, Т. Поніманська, Ю. Руденко та інші.

У термінологічному словнику патріотизм витлумачено таким чином: патріотизм – одне з найглибших громадянських почуттів, змістом якого є любов

до Батьківщини, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури. Патріотизм – це особливе, тобто безумовне і високо смислове почуття-цінність, яке характеризує ставлення особистості до держави (думка І.Беха) [2, с.177-182]. Без пробудження таких позитивних моральних якостей та феноменів, як патріотизм і націоналізм, обов'язок, совість, почуття гідності, працелюбність навряд чи можна розраховувати на поліпшення ситуації в країні.

Патріотизм, націоналізм сьогодні є нагальною та пріоритетною потребою і для людей, і для держави, оскільки, лише високий рівень свідомого патріотизму, націоналізму громадян забезпечить повноцінний гармонійний розвиток як особистості в державі, так і суспільства в цілому.

Виокремлюють три духовні пласти патріотизму:

1) поверхневий – це природна любов до свого народу як до себе і своєї родини, любов до рідного слова, рідної природи, яка сприймається серцем;

2) усвідомлення розумом свого обов'язку перед народом стати на захист його інтересів, необхідності протистояти, витримувати натиск;

3) готовність служити Батьківщині, своєму народові, готовність до співпраці задля справи, яка вища за особисті інтереси й особисте життя, – що свідчить про сформованість національно-патріотичної свідомості [5, с.134-138].

Історія доводить, що виховання національно-патріотичного громадянина, який готовий ціною власного життя захистити Батьківщину від ворогів – завжди виступало гарантом безпеки кожної держави.

Національно-патріотичне виховання молоді в багатьох країнах світу займає одне з провідних місць у системі національних пріоритетів, адже повага і любов молодих громадян до власної Батьківщини, мови, традицій та культури виступають невід'ємними складовими державної політики.

Національно-патріотичне виховання молоді України – це комплексна системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, громадськості, сім'ї, освітніх закладів й інших соціальних інститутів спрямована на формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності і любові до Батьківщини, постійної готовності до виконання свого обов'язку із захисту національних інтересів. Головним завданням національно-патріотичного виховання молоді виступає формування у неї позитивного ціннісного ставлення до українського народу, Батьківщини, власної держави та нації [3, с.18].

Отже, можна зробити висновок, що національно-патріотичне виховання підростаючого покоління забезпечить: 1) цілісність народу України;

2) національне відродження;

3) об'єднання різних етносів і регіонів країни;

4) соціально-економічний і демократичний розвиток України;

5) розбудову та вдосконалення суверенної правової держави;

6) соціально-політичну стабільність у державі;

7) гідне представлення нашої країни у світі.

Література:

1. Василенко С.М. Форми, методи і засоби національно-патріотичного виховання дітей та молоді в сучасних умовах URL: http://www.nbuvgou.ua/old_m_Natural/Vznu.../129-135.pdf.
2. Гнатенко С.А. Виховання громадянськості у студентів в системі вищої освіти. *Вісн. Філософія. Психологія. Педагогіка* ; Нац. техн. ун-т України «КПІ». Київ, 2003. №1. С. 177-182.
3. Коляда Н.М. Національно-патріотичне виховання студентської молоді в умовах ВНЗ : ДНПБ імені В.О. Сухомлинського. 2016. С. 18 URL: <http://www.lib/iitta.gov.ua704514>.
4. Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді від 16. 06. 2015 р. № 641 URL: [http://www.knrvdm16062015\(2\).doc](http://www.knrvdm16062015(2).doc).
5. Пангелова Н.Є., Пангелов Б.П.. Теоретико-методичні засади туристсько-краєзнавчої роботи у вищих навчальних закладах. навч.-метод. посібн. Переяслав-Хмельницький: ФОП Лукашевич О.М., 2015. 202 с.

Супрун Дар'я

доктор педагогічних наук, професор,

професор кафедри спеціальної психології та медицини

факультету спеціальної та інклюзивної освіти

Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова,

м. Київ, Україна

ПЕРСПЕКТИВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ

Європейський освітній простір просуває ідею «трикутника знань», яка полягає в максимально тісному зв'язку освіти, дослідної діяльності та технологічних інновацій. Характерними рисами глобалізації в галузі освіти є уніфікація знань, загальне прагнення країн світу до досягнення високої якості освіти. Освіта стає ключовою детермінантою економічних результатів та світового потенціалу [3, с.11]. Важливою умовою інтеграції вищої школи України у світовий освітній простір має бути збереження національного досвіду, традицій, зміцнення і розвиток її безперечних переваг, до яких, передусім, відноситься науковість освіти, її фундаментальність та енциклопедичність.

Система вищої освіти сучасної України перебуває в стані реформування та визначення способів трансформації й удосконалення всіх етапів підготовки фахівців високого професійного рівня. Тобто, вища освіта має бути більш інноваційною, далекоглядною і відповідальною за результат. Реакція ж освіти на

глобалізацію полягає в зміцненні інтегральності особистості, збереженні й розвитку її особливостей та конкурентоспроможності, а також в орієнтації на сучасну економіку, нові кваліфікації й технології за збереження традиційних і створення сучасних національних особливостей. Перед державною освітою України постають нові виклики, пов'язані з глобалізаційними процесами, для подолання яких є необхідною підготовка професіоналів в різних галузях, зокрема, фахівців спеціальної освіти. Сучасний фахівець спеціальної освіти має бути багатofункціональним, володіти високим рівнем професійної компетентності, бути готовим ввійти в практичну, науково-дослідну, методичну діяльність в реальних умовах освітньої практики, яка нерідко висуває складні проблемні питання. При реформуванні вищої спеціальної освіти України, з одного боку, мають враховуватись пріоритети збереження культурних надбань української системи освіти, а з іншого, – завдання поліпшення міжнародної співпраці, мобільності, працевлаштування випускників з України в Європейському чи міжнародному просторі, міжнародної конкурентоспроможності вищих навчальних закладів [1, с. 4]. З одного боку, розвиток системи вищої освіти свідчить про здобутки вітчизняної професійної школи у галузях, де потреби ринку досить жорстко вимагали вчасного реагування на запити замовників, з іншого, – досить помітною є екстенсивність у ступені якості і професійної придатності випускників гуманітарних напрямків [4, с.8]. З огляду на сучасні умови ефективна діяльність щодо забезпечення професійної підготовки базується на ряді концептуально нових підходів, що обумовлюють докорінні зміни організаційно-функціональних засад діяльності фахівців спеціальної освіти, зокрема, гуманізацію діяльності професійних сфер та підвищення їх авторитету, побудову відносин з громадянами на засадах партнерства, чітке визначення компетенцій фахівців спеціальної освіти щодо забезпечення реалізації загальноосвітніх стандартів прав людини. В розрізі вступу України до світового співтовариства першочергового значення набуває якісна професійна підготовка спеціалістів в сфері спеціальної освіти.

Закцентуємо увагу на тому, що процес підготовки майбутніх фахівців спеціальної освіти має здійснюватись у новій особистісно-орієнтованій парадигмі, де буде уможливлено актуалізацію професійно важливих особистісних якостей, і яка буде орієнтуватись на формування професійної компетентності, що передбачає створення системи професійних навичок професійної культури спілкування, професійної рефлексії, самоуправління та управління професійною діяльністю, які дозволятимуть досягати професійного успіху, самореалізації, професійного самоздійснення. Саме вони є характерними мірилами формування та становлення особистості фахівця спеціальної освіти, професія якого є нагальною потребою у наш час [2, с. 5].

Беззаперечно, запровадження інноваційного навчання у вищій освіті потребує розробки та впровадження національної інноваційної, принципово іншої моделі організації навчального процесу, ключовою відмінністю та сучасним стратегічним пріоритетом якої має бути цільова зорієнтованість на

формування особистості майбутнього фахівця до життя в умовах сучасного, динамічного суспільства, що забезпечує його становлення як активного суб'єкта змін та інновацій, здатного до самостійної ініціації та реалізації інноваційної діяльності. Проблема вдосконалення процесу оволодіння знаннями стає особливо актуальною, оскільки індивідуалізація навчання студентів, насамперед, передбачає інтенсифікацію пізнавальної діяльності, яка ґрунтується на сучасних методах і технологіях навчання (проблемному, комп'ютерному цикловому та інших). Зазначені стратегічні завдання в повному обсязі і до системи спеціальної освіти [5, с.11]. Закцентуємося на маніфестації вивчення та втілення передового досвіду зарубіжних країн у контексті вищої освіти. Виокремлюємо такі ключові параметри для забезпечення конкурентоспроможності будь-якої країни: високий рівень розвитку національних систем освіти; засвоєння нового і передового досвіду, забезпечення якості послуг на внутрішньому і зовнішньому ринках освітніх послуг; наявність якісної освітньої і дослідницької інфраструктури; розвиток стратегічного партнерства; розвиток мобільності тощо. Також зазначимо можливі шляхи модернізації професійної підготовки фахівців спеціальної освіти у ЗВО: формування системи ускладнених вимог до процесу і результатів підготовки; перенесення основного акценту в підготовці до науково-дослідницької діяльності на програму магістратури та встановлення вимог з підготовленості до неї до вступників в аспірантуру. До умов модернізації професійної підготовки відносимо: зміну цілей педагогічного процесу: від трансляції інформації до створення особливого освітнього середовища для розвитку професіоналізму майбутнього фахівця; інтегративний характер навчання, спрямованість на формування не знань, а ключових компетенцій студентів; актуалізацію завдань професійного виховання, особистісно-професійного розвитку; створення адекватного викликам часу методичного супроводу освітнього процесу: навчальної літератури, освітніх технологій, оцінних засобів тощо [4, с.4].

Слід зазначити, що ринок праці сьогодення висуває до майбутніх фахівців спеціальної освіти вимоги як щодо наявності базових професійно важливих якостей особистості, так і до здатності аналізувати свою професійну діяльність, удосконалювати професійні навички, засвоювати нові професійні напрямки, що потребує необхідності розвитку особистісного ресурсу. Тож, до основних напрямів професійної підготовки віднесемо наступні: реалізація взаємозв'язку між усіма дисциплінами навчального плану спеціальності, що дозволяє сформулювати ґрунтовні знання, вміння їх застосувати для вирішення професійних завдань (знаннява парадигма); вибір доцільних засобів діяльності суб'єктів у ситуації, що відповідає культурі діяльності та спілкування (культурологічна парадигма); здійснення спільної продуктивної діяльності на засадах гуманізації відношень (гуманістична парадигма).

Отже, розвиток суспільства на сучасному етапі характеризується надзвичайно складними процесами, що призводять до глибинних якісних змін, які охоплюють усі сфери життєдіяльності людини. В умовах глобалізації,

інтеграції й ускладнення соціальної діяльності, значної кількості інформації, швидкого і постійного оновлення технологій фахівці спеціальної освіти можуть успішно функціонувати тільки в тому випадку, якщо вони матимуть певні життєві ціннісні орієнтації, якості і здібності, що забезпечать стійкість їх розвитку, соціальну мобільність, творчу особистісну позицію та гнучку адаптацію до усіх трансформацій. Досягнення конкурентоспроможної якості національної освіти в контексті соціальної згуртованості стає пріоритетом модернізації також і спеціальної освіти України [3, с.7]. Здійснений нами аналіз процесу глобалізації, змінності, конкуренції, що з кожним роком владніше заявляють про себе у світі, зобов'язують нарощувати дослідницькі зусилля з осмислення ролі освіти у формуванні особистості, адекватної інноваційному типу суспільного прогресу – інноваційної особистості фахівця спеціальної та інклюзивної освіти.

Література:

1. Fedorenko, M, Suprun, D. (2019) Psychological Linguodidactics of Speech Development Activity of Senior School Age Children with Autistic Abnormalities WEB OF SCIENCE Published: Apr 2019 in *PSYCHOLINGUISTIC* DOI: 10.31470/2309-1797-2019-25-1-281-299
2. Suprun, D. Griban, G., Nikulochkina, O., Varetska O., & Formation of the Primary School Teachers' Information Competency in Postgraduate Education. *Postmodern Openings*, 11(3), 41-72. <https://doi.org/10.18662/po/11.3/199> Postmodern Openings ISSN: 2068-0236 | e-ISSN: 2069-9387
3. Sheremet, M; Suprun, M; Suprun, D. (2020) Future Psychologists' Readiness to Work in Conditions of Social Cohesion in Education WEB OF SCIENCE Published: Sep 2020 in *International Journal of Applied Exercise Physiology*
4. Zhuravlova L., Sheremet M., Dmytriieva I., Suprun D. (2020). State of formation of motivation as one of the structural-functional components of speech development of primary schoolchildren with dysgraphia. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*. Vol. 24, Issue 08. P. 8985-8999 <https://doi.org/10.37200/IJPR/V24I8/PR280893>
5. Zhuravlova L., Sheremet M., Suprun D. (2021). Results of the Examination of Primary School Students By Means of Speech Therapy *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience* ISSN: 2068-0473 | e-ISSN: 2067-3957 2021, Volume 12, Issue 1, pages: 326-342 DOI: <https://doi.org/10.18662/brain/12.1/185>

Удич Зоряна

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та менеджменту освіти,
керівник інклюзивно-ресурсного центру
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна*

СКЛАДОВІ ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

Інклюзивна освіта – це підґрунтя доступного та відкритого суспільства, це свідчення соціальної зрілості суспільства, його здатності прийняти різноманіття людського існування і створити усі умови для соціалізації, навчання, активної комунікації, самовираження, самореалізації, самоствердження та самообслуговування осіб із порушенням розвитку чи тимчасовим порушенням стану здоров'я [1, с. 9].

Інклюзивний підхід до організації освітнього середовища для національної системи освіти є відносно новим. Завдяки вивченню зарубіжного досвіду, удосконаленню законодавчої та нормативно-правової бази України, організації додаткового навчання педагогічних кадрів, поглиблення та розширення змісту підготовки майбутніх педагогів, створення інклюзивно-ресурсних центрів, введення посади асистентів вчителя/вихователя та самої дитини, спрямування субвенції з державного бюджету на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами, підтримці та заохоченню відповідної діяльності громадських організацій можемо вже сьогодні узагальнювати перші результати впровадження інклюзії в національну систему освіти. Та, попри позитивні зрушення у впровадженні інклюзивної освіти в Україні, є ще чимало перешкод, бар'єрів та викликів, які необхідно долати.

Зокрема, організація якісного інклюзивного освітнього середовища, у якому б були створені усі умови як для гармонійного розвитку особистості здобувача освіти, так і для професійного самовираження педагогів, а також партнерської взаємодії усіх учасників едукативного процесу та батьків.

Під інклюзивним освітнім середовищем розуміємо комплекс освітніх послуг закладу освіти, що передбачає створення умов, сукупність впливів, способів та засобів, залучення необхідних зовнішніх ресурсів, фахівців інших галузей з метою формування в учнів необхідних компетентностей для подальшої життєдіяльності відповідно до їхніх потреб та можливостей.

У структурі інклюзивного середовища закладу освіти виділяємо окремі компоненти: *змістовий компонент* – визначає мету та функції інклюзивного середовища закладу освіти, цінності, які лежать в основі її філософії; *соціально-просторовий компонент* – зумовлює ролі всіх учасників освітнього процесу (здобувачів освіти, педагогів, батьків, суспільних інституцій); визначає зміст соціально-психологічного клімату інклюзивного закладу освіти, вимоги до

предметно-просторового середовища; *процесуальний компонент* – представляє принципи функціонування інклюзивного середовища у закладі освіти, етапи його розвитку та становлення необхідний для цього засоби, ресурси, інструментарії (лінза інвалідності, індекс інклюзії); *діяльнісний компонент* – передбачає систему взаємодії, співтворчості учасників навчально-виховного процесу; стихію як силу, що захоплює та управляє, програмує поведінку учасників середовища; визначає простір можливостей (ніши), що дозволяє суб'єктам освіти задовольняти свої інтелектуальні, комунікаційні, творчі та інші потреби саморозвитку і самореалізації; *результативний компонент* – встановлює проміжні та кінцеві результати функціонування інклюзивного середовища закладу освіти відповідно до виокремлених критеріїв, показників, рівнів та типів середовища [2, с. 131].

Середовищний підхід у впровадженні інклюзивної освіти в систему має передбачати реалізацію конкретних принципів, які відображають цінності інклюзивної освіти. Однак до сьогодні зміст та перелік цих принципів остаточно не з'ясовано, хоча є перші спроби виділити та проаналізувати їх, зокрема у працях вітчизняних дослідників О. Сакалюк (2016), І. Сухіної (2015 та ін. Пропонуємо дещо розширити ці принципи із врахуванням специфіки організації інклюзивного навчання:

– *загальнопедагогічні принципи*: домінування гуманістичних цінностей; забезпечення якісної освіти; пріоритет особистості учня та повага до його потреб в едукативному процесі освітнього закладу; врахування індивідуальних можливостей та вікових особливостей учнів; створення умов для самовизначення та самореалізації усіх учнів, отримання ними життєвого досвіду; адаптація та модифікація середовища до потреб та можливостей учнів; забезпечення високої функціональності середовища; опір на успіх; розвивальний характер ы функціональність середовища; співпраця школи із суспільними інституціями; створення умов для постійного професійного зростання педагогічних кадрів школи; керованість і структурність середовища інклюзивної школи; налагодження ефективної комунікації у системі «учень-учитель», «учень-учні»; створення оптимальних умов навчання та розвитку усіх учнів;

– *інклюзивні принципи*: доступ до якісних освітніх послуг незалежно від статусу учня (наявність у нього психофізичних порушень чи їх відсутність); визнання і враховування потреб учнів відповідно до нозологій; командний підхід в організації інклюзивної системи навчання, залучення різнофахових спеціалістів (медиків (за напрямком), соціальних працівників, реабілітологів, дефектологів, логопедів та ін.); залучення батьків як рівноправних партнерів; забезпечення інформаційним супроводом та засобами навчання з урахуванням сенсорних можливостей учнів; надання додаткової допомоги у реабілітації, корекції, соціалізації, психологічній адаптації учням з інвалідністю; насиченість культурно-значущими об'єктами; смислова впорядкованість;

– *специфічні принципи*: безпеки середовища; рівноправне користування об'єктами середовища і малі фізичні зусилля при цьому; право на помилку та

можливість її виправити у будь-якій сфері діяльності учня в системі школи; занурення в систему соціальних стосунків; оптимальне облаштування пришкольньої ділянки; врахування компенсаторних і допоміжних засоби від час формування доступного середовища; профілактика гіперопіки, залежності від благодійних фондів/організацій; відкритість, гнучкість, динамічність і незавершеність середовища.

Відзначимо, що до основних складових інклюзивного середовища закладу освіти відносимо: 1) архітектурну доступність та безпечність пересування закладом освіти та його прилеглими територіями; 2) команду психолого-педагогічного супроводу, яка забезпечує реалізацію індивідуального плану розвитку здобувача освіти, розумне пристосування, адаптацію, модифікацію щодо змісту, форм, методів навчання, предметно-просторового оточення та ін.; 3) налагоджену партнерську взаємодію із усіма батьками неповнолітніх здобувачів освіти, залучення батьків дитини із особливими освітніми потребами до співпраці; 4) забезпечення якісним асистентським супроводом (за потреби); 5) організаційну культуру закладу освіти, яка передбачає ціннісні установки у комунікації та взаємодії усіх учасників освітнього процесу; 6) співпраця із інклюзивно-ресурсним центром; 7) сформовану інклюзивну компетентність педагогічних кадрів, постійне її удосконалення. Зазначимо, що даний перелік не вичерпує усіх складових і потребує подальшого доопрацювання.

Визначальними функціями предметно-просторового середовища інклюзивного закладу освіти є: *світоглядна* – формування ціннісних, мольних духовних, естетичних установок; *едукаційна*, яка складається із *навчальної* – засвоєння наукових знань, *виховної* – передача вихованцям соціального досвіду, знань, орієнтацій, норм і ролей, умінь і навичок, необхідних для моральної життєдіяльності, *розвивальної* – формування мислення, уяви, фантазії, життєвих компетентностей; *орієнтувальна* – надання інформації про можливості середовища, переміщення у просторі закладу, доступних для цього обладнання, повідомлення правил та етикету взаємодії учасників закладу, вимог до поведінки із предметами; *мотиваційна* – стимулювання до взаємодії усіх учасників освітнього закладу, самовираження, самопрезентації, здійснення особистого внеску у досягнення школи, її рейтинг; *іміджева* – створення первинного уявлення про особливості закладу; *здоров'язберігальна* – збереження психофізичного та емоційного здоров'я учнів та педагогів; *організаційна* – створення умов для проведення навчального процесу та виховних заходів; *споживча* – вільний доступ до усіх предметно-просторових рішень та можливість довільного користування ними усіма учасниками освітнього закладу; *комунікативна* – налагодження комунікації між учасниками освітнього закладу; *рекреаційна* – забезпечення умовами якісного дозвілля, відпочинку, психофізичного відновлення [3, с. 88-89].

Таким чином, освітнє середовище складається із багатьох аспектів: доступності та безпечності предметно-просторового простору; професійності

педагогічного колективу та менеджерів закладу освіти; налагодженої взаємодії у середині команди психолого-педагогічного супроводу та із інклюзивно-ресурсним центром, батьками особи із особливими освітніми потребами; ціннісних орієнтацій здобувачів освіти; психофізичних можливостей, сформованих життєвих компетентностей та мотиваційного спрямування особи із особливими освітніми потребами.

Література:

1. Інклюзивна освіта: ідея, стратегія, результат : Матеріали I Всеукраїнської міждисциплінарної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 8 квітня 2021 р.) / Упор. Удич З.І. Тернопіль: ТНПУ, 2021. 225 с.
2. Удич З. Середовищний підхід у впровадженні інклюзивної освіти в середній загальноосвітній школі. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія : Педагогіка. 2017. № 3. С. 127-134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPU_ped_2017_3_19.
3. Удич З.І. Формування предметно-просторового середовища інклюзивного освітнього середовища. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2018. №1 (85). С. 85-96.

Білик Олена

*кандидат технічних наук,
доцент кафедри технології хлібопекарських і кондитерських виробів
Національного університету харчових технологій України,
м. Київ, Україна*

Файн Альбіна

*викладач навчальних дисциплін природничого циклу,
кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

ІНТЕРАКТИВНИЙ МЕТОД НАВЧАННЯ: КРОССЕНС

Впровадження інноваційних педагогічних технологій дозволяє вирішувати проблеми розвиваючого, диференційованого, критичного та особистісно-орієнтованого навчання. Здобувачі освіти навчаються думати, творити, дискутувати, висловлювати свою точку зору і захищати її. Все це допомагає

студентам, в тому числі й тим, які мають особливі освітні потреби, самоствердитися, а значить стати конкурентоспроможними на ринку праці та бути підготовленими до майбутнього життя. Одним із таких методів – це метод кроссенсів.

Кроссенс – асоціативна головоломка нового покоління. «Кроссенс»: крос (англ. cross) – перехрестя, сенс (англ. sens) – смисл, тож кроссенс – перехрестя смислі. Слово «кроссенс» означає «перетин значень» і вигадане за аналогією зі словом «кросворд». Цей вид головоломки винайшли зарубіжні педагоги в 2002 році. Ідея належить письменнику, педагогу і математику Сергію Федіну і доктору педагогічних наук, філософу і художнику Володимирі Бусленку [1, с. 2]. Цей метод навчання, найбільш відповідає особистісно-орієнтованому підходу до навчання, так як він пропонує колективне навчання в співробітництві студент-студент, студент-викладач, причому і здобувачі освіти, і викладачі є суб'єктами навчального процесу. Викладач зазвичай виступає лише в ролі організатора процесу навчання, створює кроссенс та формує проблемне завдання для здобувачів освіти. Завдання викладача – пояснити кроссенс, скласти розповідь – асоціативний ланцюжок, за допомогою взаємозв'язку зображень.

Що ж являє собою кроссенс? Кроссенс – це стандартне поле з дев'яти квадратиків, в яких розміщені зображення. Сама ідея кроссенса надзвичайно проста та зрозуміла, як і все геніальне. Дев'ять зображень розставлені таким чином, що кожна картинка має зв'язок з попередньою і наступною, а центральна об'єднує за змістом відразу кілька. Зв'язки можуть бути як поверхневими, так і глибинними, але в будь-якому випадку це дуже гарна вправа для розвитку логічного, критичного і творчого мислення.

Метод «кроссенс» має обов'язково відповідати наступним принципам: креативність, науковість, ефективність, гуманність та універсальність.

А це означає, що прийом «кроссенс» допомагає формувати всі види універсальних навчальних дій.

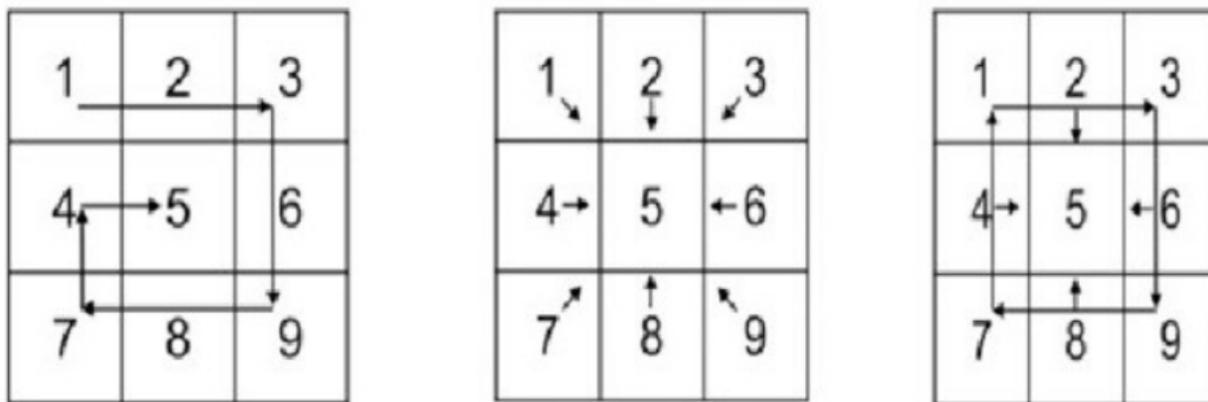
Методичні поради щодо створення кроссенса:

- обміркуйте та визначте, тематику майбутнього кроссенсу;
- побудуйте асоціативний ряд, що відповідає та розкриває обрану тему і, які відомі студентам;
- підберіть взаємопов'язані між собою словесні символи, позначення і образи, які будуть вироблювати своєрідний «перетин смислів» у кроссенсу;
- занотуйте обрані символи, позначення і образи, установлюючи черговість за типом зв'язку «по хресту» (за схемою: 5-2; 5-8; 5-6; 5-4) і «за основою» (за схемою: 1-2; 2-3; 3-6; 6-9; 9-8; 8-7, 7-4, 4-5). Способи читання кроссенсу зображені на рисунку 1 [1, с.4].
- не збудьте, що необхідно сконцентрувати сенс в одному елементі (5 - й квадрат), який може бути прив'язаний до змісту не тільки з сусідніми, а й, при бажанні, з усіма іншими образами, позначеннями, символами тощо.
- знайдіть та відберіть 9 елементів - зображень, які мають відношення до

ідеї, теми;

- підмініть словесні образи, позначення і символи малюнками, які їх ілюструють, дотримуючись певної послідовності (при потребі можна додати слово підказку).

- перегляньте, чи безпомилково розташовані ілюстрації, чи легко встановлюються взаємозв'язки між ними, чи відповідають темі, чи чіткі вони.

Рис. 1. Способи читання кроссенсу

Проблема, з якою часто зустрічаються автори кроссенсів – це трактування зображень, які можуть бути не зовсім зрозумілі або досить загадкові. У такому випадку дається коротка текстова підказка – хто чи що зображено на кожному малюнку, а завдання – знайти зв'язки між сусідніми зображеннями або дати назву кроссенсу, знайшовши єдину нитку асоціацій.

Підсумуюмо, метод «кроссенс» підвищують ініціативність, креативність і розвиває уяву в студентів та мотивує до пізнання чогось нового. Крім того цей метод допомагає генерувати всі види універсальних навчальних дій; обов'язково має наукове обґрунтування; дає гарантовані наслідки та результати вже при перших застосуваннях на заняттях; покращує якість освіти і полегшує процес навчання; даний метод можна використовувати при викладанні будь-яких навчальних дисциплін, для навчання студентів із особливими освітніми потребами та практично на всіх етапах заняття, а саме під час актуалізації знань, мотивації та контролю рівня засвоєння навчального матеріалу; він спрямований на розвиток непрозаїчного критичного та творчого мислення

Також даний метод виконує виховну функцію. Кроссенс може бути складений за темою класної години, святкового заходу, ювілейної дати. Він може стати способом організації колективного творчого справи по створенню інтелектуальної гри, стінгазети, листівок до дня народження однокласників, оформлення портфолію. Робота з кроссенсом сприяє розвитку комунікативних і регулятивних умінь, навичок роботи з інформацією.

Отже, використання чудернацької графіки у вигляді хмар слів, кольорових картинок в кроссенгах, загадкових – ребусів, на заняттях дозволить мотивувати та активізувати пізнавальну діяльність. Заохочення студентів до самостійного

створення ребусів, хмари слів, кроссенгів забезпечує формування інформаційно-цифрової компетентності.

Література:

1. Кроссенс – асоціативна головоломка нового покоління. URL:<https://naurok.com.ua/krossens-asociativna-golovolomka-novogo-pokolinnya-14603.html> (дата звернення: 17.03. 2021).
2. 10 ідей для створення кроссенса на уроках літератури URL: <https://bogosvyatska.com/2020/02/25/> (дата звернення: 17.03. 2021).

Федорчук Віктор

*кандидат психологічних наук, доцент,
викладач кафедри соціальної роботи та психології
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

Сторожук Наталія

*викладач кафедри соціальної роботи та психології,
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

ГОТОВНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОБОТИ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Зміна ціннісних орієнтирів у світі вплинула на інтеграцію освіти України в Європейський освітній простір, де важлива роль відводиться утвердженню гуманістичної психології в освітньому процесі, особливо це стосується дітей з особливими потребами. Один із важливих шляхів реалізації ідей гуманістичної психології – це належний рівень підвищення кваліфікації педагогічних працівників, що відповідає сучасним вимогам стосовно організації освітнього процесу. Саме особистість педагога є центральною фігурою, що реалізує на практиці поставлені перед нею завдання, які зумовлені викладанням тієї чи іншої навчальної дисципліни. Незаперечним є той факт, що викладачеві разом з фундаментальними знаннями свого предмету, потрібно ґрунтовно володіти психолого-педагогічною компетентністю, яка дозволяє йому успішно розв'язувати професійні завдання.

Проблемі підготовки сучасного педагога до роботи в системі інклюзивної освіти присвячена низка досліджень: М. Алексеєвої, С. Альохіної, К. Бовкуш, В. Бондар, М. Буйняк, Л. Волкова, І. Зверєва, А. Капської, М. Лукашевич, І. Мигович, М. Матвеєвої, С. Миронової, Г. Пивоварова, Л. Савчук, Т. Остришко та ін.

Розвиток готовності педагогів до реалізації інклюзивної освіти є складним особистісно-діяльнісним утворенням, що має компонентний характер.

Досліджуючи проблему готовності до професійної діяльності М. Дьяченко і Л. Кандибович до компонентів психологічної готовності віднесли такі: 1) мотиваційний (позитивне ставлення до професії, інтерес до неї та інші достатньо стійкі професійні мотиви); 2) орієнтаційний (знання й уявлення про особливості та умови професійної діяльності, її вимог до особистості); 3) операційний (володіння способами і прийомами професійної діяльності, необхідними знаннями, навичками, вміннями, процесами аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення тощо); 4) вольовий (самоконтроль, вміння керувати діями, з котрих складається виконання трудових обов'язків); 5) оцінювальний (самооцінка своєї професійної підготовленості і відповідності процесу вирішення професійних завдань оптимальним трудовим зразком) [3].

Розвиток готовності педагогів до реалізації інклюзивної освіти є складним особистісно-діяльнісним утворенням, що має компонентний характер. Так, Л. Прядко й О. Фурман вказують на те, що “забезпечення освітнього процесу кваліфікованими кадрами передбачає наявність у педагогів готовності до роботи з дітьми з особливостями психофізичного розвитку. Це мають бути педагоги, які приймають нову систему цінностей, творчо реалізують нові технології навчання, здатні вирішити проблему соціалізації дітей з ООП (особливими освітніми потребами), володіють методами психолого-педагогічної діагностики, стабільно прагнуть до високих результатів у своїй професійній діяльності, знають специфіку освітніх програм, володіють методиками і технологіями навчання дітей з ООП, ефективно взаємодіють як у самому закладі, так із навколишнім соціумом” [4, с. 82].

Дослідники С. Альохіна, М. Алексеєва, Є. Агафонова готовність педагога до роботи з дітьми з ООП розглядають через два показники:

- 1) професійна готовність;
- 2) психологічна готовність.

Структура професійної готовності має такі складові:

- інформаційна готовність;
- володіння педагогічними технологіями;
- знання основ психології та корекційної педагогіки;
- знання індивідуальних відмінностей дитини;
- готовність педагогів моделювати урок і використовувати варіативність у процесі навчання;

- знання індивідуальних особливостей дітей з різними порушеннями у розвитку;
- готовність до професійної взаємодії і навчання.

Структура психологічної готовності:

- емоційне прийняття дітей з різними типами порушень у розвитку (прийняття – відторгнення);
- готовність залучати дітей з різними типами порушень до діяльності на уроці;
- задоволеність власною педагогічною діяльністю [1, с. 85-86].

Заслуговує на увагу думка Н. Малярчука, який пропонує такий перелік компонентів готовності [2]: аксіологічний (ставлення до інклюзії як до блага, позитивного соціально-педагогічного явища, ресурсу для розвитку дитини, групи в суспільстві); емоційно-мотиваційний (позитивне ставлення до дітей різних груп, зацікавленість професійною педагогічною діяльністю); когнітивний (знання про особливості розвитку дітей з гетерогенних груп і специфіку професійної діяльності в умовах інклюзії, що дозволить ефективно вирішувати завдання у конкретних життєвих ситуаціях); вольовий (відповідальне ставлення до інклюзивної діяльності, зосередження уваги на проблемах учнів, педагогічний оптимізм, прагнення до досягнення позитивного результату в навчанні і вихованні дітей, підлітків, молоді з особливими освітніми потребами); операційно-компетентнісний (володіння певними компетентностями інклюзивної діяльності в цілому, конкретними методами, способами, прийомами зокрема); комунікативний (застосування різного роду комунікацій, в тому числі інформаційних, мережових, у процесі навчання, розвитку та виховання дітей в інклюзивному середовищі); рефлексивний (самооцінка педагогом своєї підготовленості з питань інклюзивної освіти) [2].

Т. Шибистюк зазначає, що готовність педагога до роботи із дітьми з особливими освітніми потребами має три аспекти: теоретичний, практичний і психологічний (які подамо в скороченому вигляді).

Теоретична підготовка до роботи з дітьми із особливими освітніми потребами включає в себе: базу знань щодо психофізіологічних особливостей таких дітей...

Практична готовність включає наступні складові: володіння методиками навчальної роботи; розуміння власних особистісних і професійних обмежень; володіння інформацією про спеціалістів та служби, які здійснюють загальний і спеціальний медичний і соціально-психологічний супровід таких дітей.

Психологічна готовність педагога включає: систему мотивів, станів, знань, умінь і навичок, певного досвіду педагога, особистісних якостей, особистісних якостей, які забезпечують успішну педагогічну діяльність.

У структуру психологічної готовності входять п'ять функціонально зв'язаних та взаємозумовлених компонентів – мотиваційний, когнітивний, операційний, оціночний та особистісний [5].

Таким чином, аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми готовності педагогів до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти, дозволяє нам подати її підготовку як інтегративний процес формування теоретичної, психологічної, практичної, методичної готовності, де особлива роль відводиться професійним умінням, особистісній готовності.

Література:

1. Алехина С. В, Алексеева М. Н., Агафонова Е. Л. Готовность педагогов как основной фактор успешности инклюзивного процесса в образовании. // *Психологическая наука и образование*. 2011. № 1. С. 83-91.
2. Малярчук Н. Н., Волосникова Л. М. Готовность педагогов к работе в условиях инклюзивного образования. *Вестн. Тюменского гос. ун-та. Гуманитарные исследования*. 2015. Т. 1, № 4 (4). С. 251–267.
3. Психология высшей школы / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. [2-е изд., перераб. и доп.]. Минск : БГУ, 1981. 383 с.
4. Прядко Л.О. Формування готовності педагогічних працівників до роботи з дітьми з особливими потребами в умовах інклюзивного навчання : тематичний збірник праць / упоряд. А. А. Волосюк, Н. А. Басараба, Козловська; за заг. редакцією А. О. Лавренчука. Рівне : РОППО, 2014. 343 с. С.79-87.
5. Шибистюк Т. Формування психологічної готовності педагогів до взаємодії із дитиною з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. URL : <http://dpsz2018.blogspot.com/2018/11/blog-post13.html> (дата звернення: 15.04.21 р.).

Чонік Олена
*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри корекційної педагогіки та інклюзивної освіти
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

СТАВЛЕННЯ УЧНІВ З ТИПОВИМ РОЗВИТКОМ ДО РОВЕСНИКІВ З РСА

Важливою умовою успішності інклюзивної освіти є позитивні міжособистісні стосунки дітей з типовим розвитком з однокласниками з особливими освітніми потребами. Індивідуальні особливості психофізичного розвитку дітей з особливостями психофізичного розвитку, стереотипи і

неготовність педагогів, школярів з типовим розвитком і учнів з особливими освітніми потребами, батьків обох категорій дітей зумовлюють значні труднощі у процесі формування системи соціальних взаємин учнів інклюзивного класу.

Становлення соціальних взаємостосунків у інклюзивному класі досліджено у роботах Валлегем, Р. Коззуол, А. Конопльової, З. Лютфійя, С. Мירוнової, М. Матвєєвої, Е. Новіцкі, В. Олешкевича, В. Трофімової, Р. Фріз, О. Чопік, Murray-Seegart, Peck, Donaldson, Pezzoli, Staub та інших.

Особливої уваги заслуговує проблема формування взаємин дітей з розладами спектру аутизму (далі – РСА) з ровесниками з типовим розвитком. Варто враховувати, що труднощі соціальної адаптації школярів з РСА обумовлені їхніми рисами характеру, проблемами у встановленні позитивних взаємин з однокласниками, специфічними міжособистісними стосунками, ігноруванням інтересів однолітків, нав'язливою поведінкою. Тому інклюзивне середовище, на думку В. Тарасун, є тим середовищем, у якому індивідуальні особливості психофізичного розвитку школярів з РСА можуть не знайти підтримки [2, с. 210].

Вивченню проблем аутизму присвячено праці О. Аршатської, Г. Аспергера, О. Баєнської, В. Башиної, М. Веденіної, В. Лебединського, К. Лебединської, М. Ліблінг, І. Мамайчук, С. Мнухіна, О. Нікольської, К. Островської, Т. Пітерса, Т. Скрипник, В. Тарасун, Д. Шульженко та інших.

Незважаючи на численні дослідження, присвячені питанням інклюзивної освіти, проблема ставлення дітей з типовим розвитком до однокласників з РСА в інклюзивному класі у спеціальній педагогіці системно не вивчалась.

Метою нашого дослідження є вивчення ставлення дітей з типовим розвитком до ровесників з РСА у закладі загальної середньої освіти з інклюзивним навчанням.

Ми провели дослідження у закладі загальної середньої освіти м. Кам'янець-Подільського, в якому запроваджене інклюзивне навчання протягом останніх десяти років. Метою дослідження було виявлення ставлення школярів з типовим розвитком до однокласників з РСА. З'ясувалось, хто такі діти з особливими освітніми потребами; що таке інклюзивне навчання; що таке «аутизм»; що вони знають про дітей з РСА; як вони ставляться до спільного навчання з однокласником з РСА; чи могли би вони дружити з ровесником з РСА; якби в їхньому класі був учень з РСА, чи заважало чи шкодило це їм.

У дослідженні брали участь 26 учнів 8 класу, в якому навчається школяр з РСА. Основним методом дослідження було анкетування. Анкету кожен респондент заповнював індивідуально, у письмовій формі. Анкетування було анонімним.

На запитання, хто такі діти з особливими освітніми потребами, учні відповіли наступним чином: *«це діти з особливими життєвими проблемами», «діти з певними вадами здоров'я», «це діти, які мають певні вади здоров'я, що заважають їм брати участь у навчальному процесі», «це діти, які не можуть вчитися (інколи й сприймати світ), як ми, і їм потрібна допомога», «в яких є*

проблеми з головою», «люди з різними хворобами», «це діти, які мають проблеми із зором, зі слухом та діти-інваліди», «діти, яким важко навчатися у колективі», «діти, яким для навчання потрібні додаткові матеріали, без яких вони не зможуть вчитись», «це діти, які обмежені у деяких речах у зв'язку із здоров'ям», «діти з аутизмом», «це люди, яким потрібний індивідуальний або інший підхід до навчання», «діти, які потребують покращеного та поглибленого навчання», «діти, які не можуть нормально навчатися, їм потрібна особлива школа з потрібними спеціалістами», «це діти, яким потрібна освіта, але в них немає можливості її отримати» тощо.

Старшокласники розуміють поняття «інклюзивне навчання» наступним чином: *«забезпечення навчання без винятку», «діти з вадами навчаються з усіма», «це навчання, яке допомагає дітям з особливими освітніми проблемами», «адаптація дітей з відхиленнями, їх готують до дорослого життя», «забезпечення рівного доступу дітей до освіти», «навчання з дітьми всіх категорій», «це допомога дітям з обмеженнями фізичними та психологічними проблемами, щоб вони були як всі» тощо.*

На запитання, що таке аутизм, учні дали такі відповіді: *«це діти, які уникають спілкування», «це хвороба порушення головного мозку», «це погано розвинений психічний розвиток, при якому виражений дефіцит емоційних проявлень», «це коли людина заціклена в собі, має розлад нервової системи», «дитина з відхиленнями в психіці», «занурення в себе».*

Школярі зазначили, що знають про дітей з розладами спектру аутизму наступне: *«вони бачать світ по-іншому», «діти, які уникають спілкування», «вони не розмовляють ні з ким», «вони викрикують різні звуки, використовують інтонації», «таким людям тяжко комунікувати з іншими, вони уникають спілкування», «ці діти розумні, але мають наприклад всякі вади», «мало знаю про це захворювання», «в них щось погане з нервовою системою», «не спілкуються з іншими учнями, оскільки занурені у своїй свідомості», «ці діти літають в своїх мріях і деколи заціклюються на чомусь», «їм потрібне спілкування, як кожному з нас», «їм дуже тяжко жити», «їх часто не сприймають та знуцаються», «цим дітям важко взаємодіяти з соціумом», «це діти, які відстають від розвитку інших дітей» тощо.*

46,15 % опитаних вказали, що позитивно ставляться до спільного навчання з однокласником з РСА; 53,85 % дітей не визначилися зі своїм ставленням; ніхто з учнів не сказав, що негативно ставиться до інклюзивного навчання з дітьми цієї категорії.

73,08 % старшокласників написали, що могли би дружити з ровесником з РСА; по 7,69 % учнів вказали, що «можливо» і «не знаю»; по 3,85 % респондентів відповіли «нейтрально» та «негативно».

88,46 % учнів сказали, що їм би не заважало, якби у класі з ними навчався учень з РСА; 7,69 % дітей вказали, що їм «все одно»; лише 3,85 % (один учень) вказали, що йому шкодило б спільне навчання з цим однокласником.

Старшокласники пояснили свої відповіді наступним чином: *«ми би йому допомагали влюбій ситуації», «тому що в людях з цими хворобами я нічого поганого не бачу», «тому що вони такі самі як і ми», «тому що потрібно поважати кожну людину, не звертаючи увагу, ким вона є, адже ми не знаємо, що колись буде з нами», «тому, що всі мають право на навчання», «тому, що мені не важливо, ким є людина, головне, щоб мені було комфортно з нею спілкуватися», «тому що кожна людина має право на освіту», «це нова практика спілкування з людьми», «це також людина, але зі своїми проблемами, не думаю, що він би сильно відрізнявся від всіх», «діти є діти, не треба ставитися до таких як вони погано, потрібно знаходити спільні інтереси, намагатися знайти з ними спільну мову», «тому що всі рівні», «це б мені не заважало, тому що я знаю, що в цієї дитини є проблеми, якщо щось буде не так, то я просто не зверну уваги», «ми усі рівні». Один учень, який написав, що дитині з РСА шкодило би спільне навчання, обґрунтував це так *«більшість дітей дуже жорстокі»*.*

Аналіз результатів дослідження свідчить, що загалом діти з типовим розвитком розуміють, хто такі діти з особливими освітніми потребами і сутність інклюзивної освіти. Розлади спектру аутизму учні пояснили як захворювання нервової системи, основними симптомами якого є труднощі спілкування, занурення у всій власний світ. Проте майже половина опитаних старшокласників позитивно ставляться до спільного навчання з однокласником з РСА. Більшість вказали, що могли би дружити з ровесником з РСА і він не заважав би їм у класі. Оскільки, ці діти мають теж право на підтримку, повагу, навчання.

Результати нашого дослідження спростовують стереотип щодо негативного ставлення дітей з типовим розвитком до однокласників з особливими освітніми потребами [1, с. 49]. Проте лише завдяки спільним зусиллям учасників команди психолого-педагогічного супроводу дітей з РСА можна забезпечити сприятливу соціально-психологічну атмосферу в інклюзивному класі, в якому школярі з особливими освітніми потребами будуть повноцінними членами учнівського колективу.

Література:

1. Миронова С. П. Нова українська школа: особливості організації освітнього процесу учнів початкової школи в інклюзивних класах: навчально-методичний посібник. Тернопіль: Астон, 2020. 176 с.
2. Тарасун В.В. Нейробіологія розвитку і навчання дитини. Теорія і практика аутології. Основи психосоматики / мультимедійний супровід навчальних дисциплін : Навчально-методичний посібник. Київ : Книга-плюс, 2017. 304 с.

Шевеленко Таїсія

*головний спеціаліст з дошкільної та інклюзивної освіти
управління освіти і науки Кам'янець-Подільської міської ради,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

УНІВЕРСАЛЬНИЙ ДИЗАЙН - НАЙВАЖЛИВІШИЙ ЧИННИК ІНКЛЮЗИВНОЇ ФОРМИ ОСВІТИ

Універсальний дизайн або «дизайн для всіх» – концепція, що передбачає проектування продукції та середовища таким чином, щоб ними могли користуватися найбільш широке коло людей. В основі філософії універсального дизайну лежить ідея створення такого середовища, продуктів і послуг, які були б корисні всім, а не тільки людям з інвалідністю.

Термін «універсальний дизайн» ввів Рональд Мейс [3], професор архітектури університету штату Північної Кароліни. Ним він назвав дизайн предметів і середовища, який підходить усім людям, незалежно від віку, соціального статусу, наявності чи відсутності інвалідності.

Тлумачення цього поняття в Законі про освіту: універсальний дизайн у сфері освіти — це дизайн предметів, навколишнього середовища, освітніх програм та послуг, що забезпечує їх максимальну придатність для використання всіма особами без необхідної адаптації чи спеціального дизайну.

У найбільш простому розумінні, **Універсальний Дизайн – це дизайн усіх речей, в центрі уваги якого знаходиться людина і який враховує потреби кожного і кожної** [3].

Протягом тривалого часу доступність сприймалась як сукупність мінімальних технічних вимог до створення більш-менш сприятливих умов життєдіяльності обмеженої групи населення – людей з інвалідністю. Зазвичай питання доступності розглядається лише як доступність архітектурного середовища для людей, які користуються інвалідними колясками. У сучасному трактуванні «доступність» за змістом є дуже широким поняттям. Воно охоплює такі сфери, як: освіта, транспорт, працевлаштування, способи подання інформації, будівлі та громадські місця тощо. Багато з цих сфер перебувають у взаємній залежності. Наприклад, доступ до шкільного приміщення є однією з умов доступності освіти, що в кінцевому результаті впливає на залучення особистості в суспільне життя.

Універсальне (інклюзивне) проектування — це сучасний підхід до проектування всього середовища, це процес створення максимально зручних просторів, **а значить і безпечних для всіх людей**. Тому, універсальний дизайн є стратегією, яка спрямована на те, щоб проектування і компоненти любого середовища, виробів, комунікацій, інформаційних технологій чи послуг були однаково доступні та зрозумілі всім і відповідали вимогам спільного використання, максимальною мірою у якомога незалежний та природний спосіб

[2, с. 94]. Отже, сучасна концепція універсального дизайну виходить за межі доступу до будівель для осіб з інвалідністю.

УДО – це підхід, що забезпечує філософську основу для розробки широкого спектру навчальних продуктів та навколишнього середовища з урахуванням потреб усіх учнів із самого початку [1]. Це стосується всіх аспектів навчання: програми, навчального плану, оцінювання знань, викладання, шкільного дизайну, бібліотеки, спортивних майданчиків, веб-сайту, інструкцій тощо.

Універсальний дизайн у сфері освіти:

- формує філософію освіти, навчального процесу, середовища, яка враховує потреби всіх користувачів;
- змінює стереотипи й підходи до викладання та навчання;
- визнає право кожної людини на освіту без будь-яких обмежень;
- змінює навчальний процес і середовище, а не учня/ студента;
- підтримує міждисциплінарний підхід за участі широкого кола фахівців;
- підтримує гнучкість програм, різні навчальні методики та проведення відповідного оцінювання, зважаючи на різноманіття потреб учнів/ студентів та підготовки їх до опанування матеріалу;
- вимагає від учителів, адміністрацій шкіл, фахівців розуміння того, яким чином краще інтегрувати нові навчальні методики, допоміжні технології в практику та щоденне функціонування навчального закладу;
- не є «розміром, який пасує всім», «не панацея»; насамперед, це гнучкість і пошук альтернативних рішень; процес, який підтримує усіх учнів, які навчаються у загальноосвітньому закладі [1].

Доцільність використання візуалізації навчальної інформації зумовлена необхідністю врахування когнітивних особливостей сучасного покоління учнів, а також потребою в компактному поданні навчального матеріалу у вигляді, найбільш зручному для його сприйняття, розуміння, засвоєння і запам'ятовування.

Одним із найважливіших чинників упровадження інклюзивної форми освіти є відповідне навчально-методичне забезпечення. Сюди ми відносимо поняття універсального дизайну у навчанні, диференційованого викладання та створення відповідної індивідуальної програми розвитку.

Можна виділити такі основні складові універсального дизайну у навчанні.

Архітектурна доступність. Для того, щоб забезпечити інклюзивний освітній процес у навчальному закладі необхідно зробити його доступним для людей з різними видами інвалідності. Загалом сьогодні, в контексті реалізації інклюзивної освітньої політики усе оточуюче середовище має бути якомога більш доступним для усіх учасників освітнього процесу.

Приклади фізичної доступності в школі:

Архітектурно доступне та безпечне шкільне середовище є необхідною умовою інклюзивної освіти для всіх. Вхід до будівлі, відповідно до універсального дизайну, має бути один для всіх. Пандус і сходи створюють

доступність, однак сегрегують дітей за ознакою способу пересування. Вхід повинен бути розташований на пласкій, твердій, неслизькій поверхні.

Діти з інвалідністю мають вчитися на рівні з іншими. Якщо не можливо переобладнати усю школу, то необхідно застосувати другий принцип універсального дизайну «гнучкість використання», тобто заняття для класів, де є діти чи вчителі з інвалідністю, проводити на фізично доступному поверсі.

Двері в закладі мають бути такими, які легко відкривати учням з різними функціональними порушеннями; застосування ергономічних вимог/деталей (наприклад, дверні ручки, меблі). Подбати, щоб двері мали ручки важільного типу, які не потрібно крутити чи стискати долонею.

Наявність необхідного розміру і простору: доступні навчальні місця для учнів, у тому числі з прилеглим простором для асистентів; меблі, фурнітура та обладнання, що підтримують широкий спектр навчання та навчальних методик; можливість регулювання середовища (наприклад, освітлення) для різноманітних потреб учнів у навчанні.

Обладнаний доступний туалет – універсальну кабінку.

Застосовувати логотип з міжнародним символом доступності та надписи шрифтом Брайля чи великими літерами.

Наступною складовою є *матеріально-технічне забезпечення* навчального закладу сюди належать усі предмети, які забезпечують як фізичну, так і методичну доступність навчального процесу для усіх без винятку дітей. Для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату – це наявність пандуса, ліфта, відповідно обладнаних туалетних і класних кімнат, для дітей із сенсорними порушеннями, а також дітей із порушеннями психічного розвитку йдеться про організацію середовища згідно їхніх індивідуальних потреб.

Ресурсна кімната є прикладом удосконалення інклюзивного середовища та гармонізації навчання дітей з особливими освітніми потребами, приміщення ресурсної кімнати містить навчальну, соціально-побутову, ігрову зони та зону відпочинку. У кімнаті також є кухня для розвитку дитиною щоденних навичок, а також корекційні та наочні засоби для проведення розвивальних занять. Меблі в ній модульні, що дозволяє по-різному формувати робочі зони – індивідуальні та групові. Окрім того, приміщення оснащене телевізором, ламінатором, комп'ютерним обладнанням та принтером для роботи з додатковим навчальним матеріалом. У ресурсних кімнатах діти можуть займатися з корекційним педагогом та дефектологом, практичним психологом, вчителем ЛФК (лікувальної фізичної культури) та іншими фахівцями, працювати за власним адаптаційним графіком. Там діти можуть розвивати життєві навички, вчитися, відпочивати, гратися.

Методичне забезпечення є також невід'ємною складовою універсального дизайну у навчанні, а відтак і забезпеченні інклюзивного освітнього процесу. До методичного забезпечення належать програми спеціальної та загальноосвітньої школи, які на сьогодні існують в Україні. Також сюди відноситься індивідуальна

програма розвитку, яку складає команда супроводу навчального закладу, а також індивідуальний навчальний план і індивідуальна навчальна програма, які є структурними компонентами індивідуальної програми розвитку. Окрім того, до методичного забезпечення відносяться підручники і усі навчальні матеріали, які використовуються у навчальному закладі.

Медіатека — це кімната, оснащена новітніми технологіями, які створюють відповідні умови для навчання дітей з особливими освітніми потребами. Візуально кімната поділена на зони: *перша зона* — з медіатехнічним обладнанням — використовується для розвивальних і корекційних занять з корекційними педагогами і практичним психологом. *Друга* — для розвитку моторики, пізнавальних процесів за допомогою інтерактивних ігор та роздавального матеріалу, наприклад — кінетичним піском, конструктором, магнітної абеткою. Є і *третья зона* — для релаксації, де можна провести психоемоційне розвантаження, що дуже важливо для учнів, які швидко втомлюються, для них важливий відпочинок і часта зміна діяльності. У зоні релаксації проводиться пальчикова гімнастика, дихальні вправи в супроводі асистента вчителя, практичного психолога, вчителя-дефектолога. Зручні яскраві дивани, крісла, килим, стіл для піскової терапії, проектор, фліп-чарти (спеціальні дошки для маркерів, крейди, магнітів), багато полицок з книгами, іграшками — для того, аби дитина відпочила, розслабилася [3, с. 99].

Дотримуючись принципів УДО ми усуваємо бар'єри у системі освіти та системі підтримки; ми цінуємо людське різноманіття; ми визнаємо, що

діяльність ґрунтується на правах людини і принципах рівності; ми маємо більше шансів надавати підтримку під час навчання тим дітям, які мають особливі потреби.

Отже, застосування універсального дизайну у сфері освіти дає можливість **рівноправного використання** архітектурно доступного та безпечного шкільного середовища; навчальні матеріали підготовлені таким чином, що можуть бути використані учнями з різними функціональними порушеннями, веб-сайт школи розроблений так, що інформація на ньому доступна для учнів з порушеннями зору та слуху; шкільний навчальний процес відповідає широкому спектру індивідуальних можливостей учнів; забезпечує гнучку методiku навчання, викладання та представлення матеріалу; доступні та гнучкі навчальні плани й програми. Навчальні матеріали мають бути прості та чіткі у використанні незалежно від навичок та досвіду учнів; лабораторне обладнання та обладнання в майстернях із чіткими та інтуїтивно зрозумілими кнопками управління.

Саме універсальний дизайн робить можливим повноцінне включення дітей із особливими освітніми потребами у навчальний процес. Для школи це означає перехід до принципів педагогічного дизайну — повноцінної наукової галузі, що займається розробкою ефективних, раціональних та зручних методів, способів і систем навчання.

Література:

1. Байда Л.В. Універсальний дизайн в сфері освіти, НАІУ Програма «Сприяння інтеграційній політиці та послугам для людей з інвалідністю в Україні». Київ, 2015
2. Інклюзивне середовище в закладах освіти (керівництво для тренерів), Київ, 2018. 174 с.
3. Що таке універсальний дизайн школи URL: <https://www.pedrada.com.ua/article/2519-shcho-take-universalniy-dizayn-shkoli>

Шевченко Марія

*магістрантка Національного державного університету
ім. М.П. Драгоманова, м. Київ, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАЛУЧЕННЯ БАТЬКІВ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У сучасних умовах модернізації освіти в Україні набуває пріоритетності захист дітей, сім'ї, забезпечення рівних можливостей та реалізації прав для всіх, особливо це стосується найвразливіших груп населення, зокрема дітей з особливими освітніми потребами. Відповідно, особлива роль у процесі інтегрування дитини з особливими освітніми потребами в цьому контексті відводиться сім'ї, яка в ідеалі виступає одним із основних факторів її «входження» в систему суспільних відносин. Окрім того, сучасна сім'я дитини з особливими освітніми потребами поряд з традиційними функціями має виконувати і низку специфічних, у зв'язку з наявністю у дитини психофізичного порушення розвитку (реабілітаційна, корекційна, компенсаторна).

Сім'я – це особлива соціальна система із специфічними зв'язками і стосунками, які вимагають цілісного підходу, адже зміна стану одного з членів сім'ї впливає на стосунки з іншими членами сім'ї і на відношення родини загалом із соціальним оточенням. З огляду на це, поява у родині дитини з особливими потребами в більшості випадків має помітні наслідки для психологічного здоров'я сім'ї. Дослідники зазначають, що у вітчизняній практиці, донедавна особливості психічного стану родин, що мають дітей з вадами розвитку, вивчалися лише як супутній аспект для проектування реабілітаційної та навчально-виховної роботи із самими дітьми. Окрім того, серед основних проблем в царині освіти дітей з особливими освітніми потребами можна

виділити: незручне територіальне розташування закладів спеціальної освіти; недостатній рівень освітньої й виховної роботи у закладах освіти, нестачу дитячих творчих осередків; брак талановитих педагогів тощо [1].

Слід зазначити, що поширення в Україні методу навчання дітей з особливими освітніми потребами у закладах освіти викликає цілу низку проблем, що включають і труднощі адаптації таких дітей до середовища закладу освіти, і непристосованість самих закладів до їх потреб (відсутність обладнання, кваліфікованих спеціалістів тощо), і сприйняття нетипових дітей оточенням. Важливим, у цьому контексті, є також гарантована державою для дітей з особливими освітніми потребами, але зі збереженим інтелектом, можливість продовження освіти у закладах професійно-технічної (професійної) освіти, їх працевлаштування. Однак, ці права поки що не забезпечуються потрібним чином.

В умовах економічної нестабільності проблемним залишається низька матеріальна забезпеченість сімей, що виховують дітей з особливими освітніми потребами, труднощі в реалізації гарантованих державою пільг. Як зазначають дослідники [4; с. 70–80], економічне становище сім'ї, яке і без того часто є невисоким, ускладнюється хворобою дитини, яка потребує догляду (а це нерідко унеможливорює заробіток матері), дорогого лікування, різних технічних засобів тощо. В свою чергу, труднощі соціально-медичного характеру найбільш проявляються у недостатньому розвитку та доступності технологій ранньої діагностики, корекції, реабілітації, прогнозування медичних наслідків інвалідності, в невисокому рівні забезпечення безкоштовними медичними послугами та ліками, у нестачі кваліфікованих спеціалістів.

З огляду на вищезазначене, удосконалення організації та змісту спеціальної освіти, своєчасної комплексної допомоги дітям з особливими освітніми потребами мають першочергове значення для підвищення ефективності їхньої підготовки до закладу освіти, своєчасного лікування, корекційного навчання, інтеграції у соціум.

На думку А. Колупаєвої, Л. Наконечної, на сучасному етапі в основу спільної діяльності родини й закладу дошкільної освіти закладені наступні принципи: батьки й педагоги є партнерами у вихованні й навчанні дітей; це єдине розуміння педагогами й батьками цілей і завдань виховання й навчання дітей; допомога, повага й довіра до дитини як з боку педагогів, так і з боку батьків; знання педагогами й батьками виховних можливостей колективу й родини, максимальне використання виховного потенціалу в спільній роботі з дітьми; постійний аналіз процесу взаємодії родини й дошкільного закладу, його проміжних і кінцевих результатів [2, с. 56].

Керівна й організуюча роль закладу дошкільної освіти по відношенню до родини характеризується комплексом факторів, таких як: планомірне, активне поширення педагогічних знань серед батьків; практична допомога родині у

вихованні дітей; організація пропаганди позитивного досвіду суспільного й сімейного виховання; залучення батьків у педагогічну діяльність; активізація їхньої педагогічної самоосвіти.

В свою чергу, зміст, організація й методика співпраці закладу дошкільної освіти та батьків включає в себе: єдність у роботі дитячого саду й родини по вихованню дітей; взаємна довіра у взаєминах між педагогами й батьками, розуміння потреб й інтересів дитини й своїх обов'язків як вихователів; зміцнення авторитету педагога в родині й батьків у дитячому саду; установлення правильних відносин на основі доброзичливої критики й самокритики; взаємодопомога в спільній роботі з виховання дошкільників. Дитячий сад повсякденно допомагає батькам у вихованні дітей. У свою чергу батьки допомагають дитячому саду в різноманітній виховній і господарській роботі; вивчення кращого досвіду сімейного виховання, пропаганду його серед широкого кола батьків, використання в роботі дитячого саду позитивних методів сімейного виховання; використання різноманітних форм роботи дитячого саду з родиною в їхньому взаємозв'язку: знайомлення з батьками й іншими членами родини; консультації; групові й загальні батьківські збори; конференції, лекторій, батьківські університети, наочні форми пропаганди; індивідуальні й групові форми роботи з батьками, які доповнюють один одного [3].

Таким чином, формування співробітництва дітей, батьків і педагогів залежить насамперед від того, як складається взаємодія дорослих у цьому процесі. Результат виховання може бути успішним тільки за умови, якщо педагоги й батьки стануть рівноправними партнерами, тому що вони виховують тих самих дітей. В основу цього союзу повинна бути покладена єдність прагнень, поглядів на виховний процес, вироблені спільно загальні цілі й виховні завдання, а також шляхи досягнення намічених результатів [2]. Взаєморозуміння педагогів і батьків, взаємна довіра можливі лише в тому випадку, якщо педагог виключає в роботі з батьками дидактизм, не повчає, а радить, міркує разом з ними, домовляється про спільні дії, тактовно підводить їх до розуміння необхідності педагогічних знань.

Література:

1. Білоус В. М. Соціально-педагогічні умови реалізації моделі комплексної медико-психолого-педагогічної реабілітації дітей-інвалідів у Луганській області. *Ціннісні пріоритети освіти у XXI столітті: інноваційний розвиток освітніх систем*. Луганськ, 2007. ч. 3. С. 235-238
2. Колупаєва А.А., Наконечна Л.М. Інклюзивне навчання: вибір батьків. Харків: Вид-во «Ранок», ВГ «Кенгуру», 2018. 56 с.
3. Щодо організації осіб з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти у 2020/2021 навчальному році: Лист Міністерства

освіти і науки України від 31.09.2020 № 1/9-495. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/>

4. Саєнко Л. І. Проблеми сімей, які виховують дитину-інваліда. *Людина і суспільство: основні тенденції розвитку і фактори трансформації у філософському, соціальному та психологічному вимірі*. Чернігів, 2006. С.70–80.

Шевчук Іванна

*магістрантка, факультет педагогіки і психології
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира
Гнатюка, соціальний педагог та практичний психолог загальноосвітньої школи
I-III ступенів с. Постолівка та загальноосвітньої школи I-III ступенів
с. Городниця Чортківського району Тернопільської області, Україна.*

РОБОТА ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА В ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ У СИСТЕМІ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Впровадження інклюзивної освіти в Україні відбувається тільки перше десятиліття. Тому, одним із найважливіших напрямів освітньої реформи в Україні, є інклюзивна складова, що є кроком до впровадження європейських принципів та стандартів життя.

Згідно із Законом України «Про освіту», «...інклюзивне навчання – це система освітніх послуг, гарантована державою, що ґрунтуються на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами, зокрема дитини з особливостями психофізичного розвитку, в умовах загальноосвітнього закладу. Мета інклюзії в освітній сфері полягає у частковій або повній ліквідації соціальної ізоляції, що є наслідком відсутності толерантності й негативним ставленням до поняття плюралізму [5, с. 209].

Вчені, дослідники питань інклюзивної освіти зазначають (А. Колупаєва, Т. Лореман, Д. Лупарт, О. Таранченко) що, реалізація ідеї інклюзії як однієї з провідних тенденцій сучасного етапу розвитку системи освіти має базуватися на оптимізації процесу інтегрування учнів з особливими потребами у загальноосвітній простір та враховувати науково-методичні підходи впровадження інклюзивної освіти [2, с. 4].

Особлива роль у процесі інклюзивного навчання належить працівникам психологічної служби школи та їх співпраці із учасниками освітнього процесу.

Головною метою психолого-педагогічної допомоги дітям із особливими потребами є – інтеграція у суспільство. Інтеграція в суспільство – це процес поновлення втрачених зв'язків дитини з суспільством, що забезпечує її включення в основні сфери життєдіяльності: навчання, праця, побут, дозвілля.

Значення психолого-педагогічного супроводу інклюзивного процесу у школах розкрито у роботах таких вітчизняних і зарубіжних дослідників, як С. Альохіна, Л. Бісікало, Л. Гречко, І. Овчаренко, Д. Романовська, М. Семаго та інших. Водночас у більшості подібних досліджень, в яких висвітлено роль саме шкільного психолога в умовах інклюзії, акцент науковці роблять переважно на психологічний супровід власне дитини з особливими потребами (З. Гуріна, Г. Дегтяр, Т. Сак, Г. Хворова, Д. Шульженко, С. Johnson, S. Williams та інші).

Організація інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти здійснюється командою психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами (далі – ООП). Це група фахівців, яка забезпечує комплексну освітньо-соціальну підтримку і супровід учнів з ООП впродовж здобуття ними освіти в конкретному закладі. Основні принципи, завдання та функції, а також порядок організації діяльності команди супроводу визначені у Примірному положенні про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти, затвердженому наказом МОН від 08.06.2018 № 609 [3].

В колективі спеціалістів команди психолого-педагогічного супроводу психолог, на нашу думку, має одну з найбільш відповідальних ролей, пов'язану з розвивально-просвітницькою та консультативною організаційною роботою, спрямованою на забезпечення психологічно комфортних умов адаптації, перебування, навчання та взаємодії усіх учасників освітнього процесу.

До основних функцій практичного психолога ЗЗСО як члена команди психолого-педагогічного супроводу входить: вивчення та моніторинг психічного розвитку дитини з ООП; психологічний супровід дитини з ООП; надання корекційно-розвиткових послуг дитині з ООП згідно з ППР; надання рекомендацій, консультацій та методичної допомоги педагогічним працівникам закладу освіти у роботі з дитиною з ООП; консультативна робота з батьками дитини з ООП; просвітницька робота щодо формування психологічної готовності в учасників освітнього процесу до взаємодії в інклюзивному середовищі [3].

Базові принципи організації психологічної служби ЗЗСО є наступними: доступність психологічних і соціально-педагогічних послуг для всіх учасників навчально-виховного процесу закладу освіти; принцип науковості означає, що уся діяльність психологічної служби ґрунтується на основі наукових підходів, науковій методології і засадах наукової психології; принцип розвитку передбачає не тільки розвиток об'єктів психологічного впливу учнів, батьків і викладачів, але й розвиток системи управління, методичного забезпечення; принцип комплексності і системності у наданні соціальної і психологічної допомоги означає, що в діяльності психологічної служби мають бути поєднані вузька

спеціалізація; структурність і цілісність, цей принцип передбачає функціонування в освітній галузі єдиної психологічної служби з чіткою структурою, підпорядкуванням і координацією взаємодії окремих її елементів; принцип забезпечення професійної підтримки і допомоги спеціалістам психологічної служби.

Один із видів роботи, практичного психолога у школі є просвітницька та профілактична діяльність із усіма учасниками освітнього процесу, яка передбачає формування психологічної готовності учасників освітнього процесу до взаємодії в інклюзивному середовищі. Профілактика негативних явищ таких як булінг, що в перекладі означає – цькування, насилля в учнівському колективі, та мобінг – значення його полягає у переслідуванні цькуванні на робочому місці працівників, зазвичай жертвами даного явища стають молоді та малокомпетентні спеціалісти. Попередження даних проблем є передумовою створення сприятливого психоемоційного клімату у середовищі інклюзивного навчання.

Вітчизняний науковець І. Луценко, зазначає, що «найголовніша умова для успішної реалізації інклюзивного навчання – позитивне ставлення педагогічних працівників до інклюзивної освіти в цілому... Адже від їхнього бажання працювати з дітьми з особливими освітніми потребами та розуміння важливості впровадження інклюзивного навчання залежить якість освітнього процесу». Для цього, підкреслює дослідниця, «практичний психолог має передусім: провести навчання педагогічних – семінари, семінари-практикуми, тренінги тощо, спрямовані на формування сприятливого середовища, де цінують відмінності кожного учасника навчально-виховного процесу, вивчити індивідуальні особливості навчально-пізнавальної діяльності дитини та скласти відповідні рекомендації для вчителів» [4].

Слід зауважити, що надзвичайно важлива роль шкільного психолога у роботі з дітьми з ООП, але фахівці психологічної служби, які не достатньо володіють знаннями у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами, оскільки основний напрямок їх діяльності пов'язаний з дітьми з нормативним розвитком, стикаються із проблемою організації роботи інклюзивної форми навчання тому, постає проблема підготовки даних спеціалістів у інклюзивну сферу діяльності.

Вважаємо, що багатьох складних питань та проблемних моментів у процесі впровадження та реалізації інклюзивного напрямку в роботі освітнього закладу можна уникнути, якщо психолог зможе правильно побудувати комплексну стартову та поточну консультативно-організаційну та психологічно збережувальну роботу з педагогами, учнями та загальною батьківською громадою у своїй школі. Така робота психолога не має бути одноосібною. Для її успішного здійснення спеціалісту також потрібна підтримка з боку адміністрації закладу, куратора-методиста, колег-психологів, які мають подібний досвід роботи та, найголовніше, інших членів команди супроводу.

Роль практичного психолога в організації культури закладу освіти відіграє заключний етап а особливо з інклюзивною формою навчання. Адже значення культура освіти розуміють як: «систему особистих та колективних цінностей, які приймають та поділяють усі члени організації». Формування культури толерантного середовища в навчальному закладі, в свою чергу підвищує ефективність толерантності як головної якості сучасної особистості. Створення толерантного середовища в навчальному закладі є підґрунтям для ефективного виховання молодого покоління. У процесі формування толерантного ставлення до дітей з особливими потребами необхідно створювати умови для рефлексії учням тих змін, які відбулися з ними, і аналізу стосунків в колективі, родині, соціумі. Рефлексія є цінною для проживання нового досвіду та усвідомлення його значущості у реальному житті.

В узагальненому вигляді можна зробити висновок про те, що на шкільного психолога покладається комплексний супровід та моніторинг усіх змін у освітній корпоративній культурі закладу, планування подальшої освітньої траєкторії для дитини з ООП, робота з кризовими та конфліктними ситуаціями, індивідуальне та групове консультування з психологічних аспектів інклюзивної освіти, і також допомога педагогам в адаптації до нових викликів їхньої професії. Від того, наскільки фахово психолог зможе підійти до психологічної підготовки педагогів на місці, у конкретному закладі до прийняття і роботи з інклюзивними учнями, від того, наскільки якісно зможе допомогти організувати і супроводжувати роботу вчителів з іншими учнями класу, школи, наскільки успішно буде побудована його спільна з педагогами робота з батьками учнів напрямку соціального прийняття інклюзії залежить подекуди успішність прийняття глобальних інклюзивних цінностей всією громадою. Одним з найбільш важливих напрямків в роботі психолога є його безперервний супровід роботи педагогів-членів Команди супроводу та їх психологічна професійно особистісна підтримка. Специфіка роботи всіх педагогів в умовах інклюзії дітей з ООП до масових освітніх установ потребує від них значних психоемоційних витрат. Тож, практичний психолог обов'язково має володіти техніками і прийомами відновлення власних емоційних ресурсів. І використовувати їх для збереження свого внутрішнього емоційного балансу, власної емоційної стійкості. В цьому випадку він також зможе стати «ресурсним» для своїх колег у навчальному закладі, зокрема вчителів, які часто значно більше, ніж психолог, потребують емоційної підтримки в роботі.

Література:

1. Четверікова Н. В. Роль шкільного психолога як члена команди супроводу інклюзивного процесу в закладі загальної середньої освіти: Журнал Міжнародної академії. Мережа вченого Україна, Київ, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України. 2018, Вип. 3. 40 с.

2. Гаврилова Н. С. Інтеграції та інклюзії дітей з особливими освітніми потребами як актуальна проблема розвитку суспільства: Зб. наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Серія соціально-педагогічна. 2012. Вип. 18. 95–102 с.
3. Наказ Міністерства освіти і науки України № 609 від 08.06.2018 року «Про затвердження примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти». URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-primirnogo-polozhennya-pro-komandu-psihologo-pedagogichnogo-suprovodu-ditini-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-v-zakladi-zagalnoyi-serednoyi-ta-doshkilnoyi-osviti>
4. Теорія і практика інклюзивної освіти: навчально-методичний посібник/ Упор. К. М. Боднар; Вид. 2-ге, доп. Кривий Ріг, 2019. 172 с.
5. Яцишина О. В. Управління закладом загальної середньої освіти в умовах інклюзії: Матеріали I Всеукраїнської міждисциплінарної науко-практичної конференції. Тернопіль 2021. Упор. Удич З. І. 225 с.

Якимович Олена

*кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри української філології
Придністровського державного університету ім. Т.Г. Шевченка,
Тирасполь, Молдова*

Марчак Тетяна

*кандидат філологічних наук, викладач кафедри соціальної роботи та психології
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

ПСИХОЛІНГВІСТИКА І ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Існує велика кількість філософських концепцій «людина» та «особистість». У соціології та психології є не мала кількість різних точок зору на поняття «людина» і «особистість» та не менш детальний опис різних властивостей і якостей. Всі ці знання не можуть повністю забезпечити педагогіку і при співвіднесенні один з одним не витримують взаємної критики. Аналіз і класифікація цих концепцій і точок зору, а також пояснення того, чому вони не

дають і не можуть дати знань, задовольняючи педагогіку, справа спеціальних і досить широких досліджень.

Об'єкт науки – це сукупність індивідуальних об'єктів, які вона вивчає. Предмет науки – абстрактна система об'єктів або система абстрактних об'єктів.

Предметом лінгвістики є система мовних засобів, що використовуються в комунікації. Предмет психолінгвістики інший, ніж у лінгвістики. Вона розглядає не пристроєм знакової системи, а процес створення і сприйняття знаків мови в свідомості їх носіїв.

Психолінгвістика за об'єктом збігається з лінгвістикою, а за предметом та методами дослідження – з психологією, що вивчає породження, функціонування і будову психічного відображення реальності.

Навіть в рамках психолінгвістики є різні підходи до мовленнєвої діяльності. Так, трансформаційно-генеративна граматики Н. Хомського [3] передбачає, що людина будує мову за правилами комбінаторики.

В рамках біхевіоризму мова аналізується в парадигмі «стимул-реакція». Теорія діяльності виходить з активності спілкування. Жодна модель не є повною і не вичерпує всіх властивостей об'єкта.

Існує кілька визначень психолінгвістики. Одне з них : психолінгвістика – це наука, вивчає процеси мовотворення, а також сприйняття і формування мови в їх співвідношенні з системою мови [1].

У цьому визначенні наголошується, що у психолінгвістики є три предметні області:

- 1) формування мови (в індивідуальну мовленнєвому акті);
- 2) сприйняття мови (в індивідуальному мовленнєвому акті);
- 3) формування мови (в процесі становлення особистості дитини).

І в кожному випадку передбачається, що психолінгвістика звертається до тих видів мовленнєвої діяльності, які зумовлені системою мови.

Інше визначення давав Чарльз Осгуд: «Психолінгвістика вивчає ті процеси, в яких інтенції мовців перетворюються в сигнали прийнятого в даній культурі коду і ці сигнали перетворюються в інтерпретації слухачів» [4]. Іншими словами, психолінгвістики має справу з процесами кодування і декодування, оскільки вони співвідносять стан повідомлень з станом учасників комунікації. При такому підході предметом психолінгвістики можуть бути процеси формування і сприйняття мови в їх співвіднесеності з фізіологічним і психічним станом учасників комунікації. Тут процеси мовлення співвідносяться не з системою мови, а з людиною, з її психікою.

Оскільки, в даний час, обидва ці підходи співіснують, але А.А. Леонтьєв запропонував компромісне визначення цієї дисципліни. Предметом психолінгвістики, на його думку, є співвідношення особистості зі структурою і

функціями мовної діяльності, з одного боку, і мовою як основною складовою та образу світу людини – з іншого [2].

У рамках психолінгвістики є дослідження, зорієнтовані на філософські аспекти мовознавства та психології. До їх числа відносяться роботи з проблем взаємодії мови і мислення; мови і свідомості; з проблем становлення людської свідомості в онтогенезі і в філогенезі; проблем знаковості мислення.

У психолінгвістиці є низка проблем, що мають відношення до культурології і національної психології. Зокрема, загальним положенням є твердження, що розбіжності в мовних картинах світу зумовлені не тільки структурою мови, а й різним баченням світу носіями цієї мови.

Національно-культурні особливості комунікації проявляються як мінімум в двох аспектах. Це, по-перше, співвідношення мови, мислення, пам'яті, спілкування, і в цілому, місце мови в різних видах людської діяльності. По-друге, це процеси і засоби спілкування, що володіють національною специфікою.

На стику психолінгвістики і етнопсихології знаходиться проблема вивчення мовної поведінки різних народів. Зокрема, спостереження показують, що північні народи – наприклад, норвежці, шведи, фіни розмовляють тихіше і менш емоційно, ніж південні – в тому числі, іспанці та італійці. Багато південних народів – грузини, цигани, турки, араби, високорослі етнічні групи негроїдної раси – в більшості говорять голосніше італійців та іспанців. Деякі східні народи – японці, в'єтнамці, бірманці, індуси спілкуються неголосно. Тут, ймовірно, поряд з іншими факторами важливу роль відіграють місце проживання і пов'язані з ним кліматичні умови. Однак, по-різному, з точки зору гучності, розмовляють і сусідні народи, що живуть на одній географічній широті, – німці, французи, англійці.

В рамках культурологічного спрямування в психолінгвістиці є роботи, присвячені міжкультурної комунікації. Міжкультурна комунікація – це спілкування представників різних народів між собою. Прикладом таких досліджень можуть бути роботи з вивчення того, як розуміються реципієнтом однієї культури тексти, створені в рамках іншої культури. Такі тексти можуть бути названі іншокультурними текстами

Ціннісно-орієнтаційна діяльність – це не зовнішня оцінка, перевага і вибір готових цінностей, а сам процес їх формування в структурі суб'єкта. Зовнішня оціночна діяльність входить, звичайно, як допоміжна в цей самостійний творчий процес створення цінностей, або, точніше, відтворення знову і знову кожною людиною, кожним поколінням своєї ієрархії загальнолюдських і духовних цінностей і відповідних їм рівнів культури. Цей спонтанний, але в кінцевому підсумку свідомий процес зміни ціннісних пріоритетів, і є внутрішній механізм переоцінки цінностей. Цінності, як ми бачили, не можна нав'язати і відібрати силою або хитрістю, їх неможливо купити, продати і навіть подарувати в

готовому вигляді. У них не можна увійти, як в нову квартиру, надіти, як новий костюм, вжити, як хліб і воду. До цінностей неможливо просто долучитися, їх потрібно створити самостійно, створити в собі і відтворювати кожен раз в кожній ціннісній ситуації заново, долаючи відчуження чи слабкості, боягузтва і невіри. Цінності любові, віри і мужності, добра і справедливості функціонують лише в процесі самостійного і вільного їх творіння людиною і суспільством.

Література:

1. Залевська А.А. Вступ до психолінгвістики. Москва, 2009. 120 с.
2. Леонтьев А.А. Языковое сознание и образ мира. *Язык и сознание: парадоксальная рациональность*. Москва, 1993. С. 16-21.
3. Chomsky N. Knowledge of Language: Its Nature, Origin and Use. NY., 2006. 456 p.
4. Osgood C.E. The Measurement of Meaning. Osgood et al. 2017. 380 p.

СЕКЦІЯ III «СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ: СУЧАСНІ УМОВИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ»

Алексєєв Олександр

кандидат педагогічних наук,

старший викладач кафедри спорту і спортивних ігор

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка,

м. Кам'янець-Подільський, Україна

Куліш Наталія

старший викладач кафедри медицини катастроф та військової медицини

Буковинського державного медичного університету

ОСОБЛИВОСТІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ

Фізичне виховання – це педагогічний процес, спрямований на створення умов, що сприяють досягненню доброго здоров'я, фізичного і рухового розвитку дитини. Рухові уміння і навички, фізичні якості, деякі елементарні знання про способи укріплення власного здоров'я дозволять забезпечити дітям необхідний рівень фізичної підготовленості.

Рухова діяльність дітей – перш за все природня потреба, задоволення якої є найважливішою умовою і стимулюючим фактором розвитку інтелектуальної, емоційно-вольової сфер, основних структур і функцій організму, одним із способів пізнання світу і орієнтації в ньому.

Формування рухових навичок у дітей з обмеженими можливостями здоров'я є найбільш складним завданням, і на шляху їх вирішення педагогам доводиться долати багато труднощів, адже кожна категорія дітей з відхиленнями в розвитку має специфічні особливості фізичного розвитку та можливості до освоєння основних рухів. Як свідчить педагогічна практика, незважаючи на велике число завдань і вправ, все ж не вдається досягти достатньої точності, спритності і диференційованості виконуваних дитиною рухів. Отже, стає очевидною необхідність описання особливостей організації рухової діяльності дітей з обмеженими можливостями здоров'я в умовах навчального процесу.

Для вирішення завдань фізичного виховання дітей необхідно уточнити специфічні особливості психофізичного розвитку дітей з особливими освітніми потребами і, перш за все, описати порушення окремих компонентів моторики, що впливають на загальний психомоторний розвиток дитини.

Формування рухів, моторики дитини – один з найважливіших компонентів фізичного розвитку. У фізичному розвитку дитини з особливими освітніми потребами, так само, як і в психічному, є спільні тенденції з розвитком нормального розвитку дітей. Однак поряд з цим спостерігається і безліч

відхилень, які обумовлюють особливості розвитку основних рухів і дрібної моторики в процесі фізичного виховання в умовах шкільної організації освітнього процесу.

З цією метою необхідно зазначити основні компоненти моторики, які будуть вказувати як на індивідуальні відмінності у фізичному розвитку, так і на специфічні особливості дітей з обмеженими можливостями здоров'я.

Значущим компонентом моторики є м'язовий тонус, який відіграє провідну роль в попередженні руху, його стійкості, стабільності, еластичності, утриманні форми. Як зазначає В. В. Лебединський, при недостатності і порушеннях м'язового тону [1, с. 81] в ранньому віці порушується формування ряду рефлексів, які забезпечують утримання голови, сидіння, стояння, зберігання пози; багато дітей, особливо діти з обмеженими можливостями здоров'я, часто «складаються навпіл», сидячи за столом або на підлозі, намагаються при першій нагоді спертися на будь яку опору; в більш старшому віці порушення м'язового тону мають негативний вплив на працездатність, на успішність у навчальній діяльності.

Патологічний гіпотонус (знижений м'язовий тонус) викликає втому рук, швидко загальну втому, зниження уваги.

Патологічний гіпертонус (підвищений м'язовий тонус) в поєднанні з напруженістю пози, недостатністю пластичності також веде до швидкої стомлюваності та зниження уваги.

Наступним компонентом моторики є темп і ритм руху. Порушення темпу і ритму рухів виражаються в сповільненості рухів, часто обумовлені у дитини стомлюваністю і недосипанням, органічними ураженнями ЦНС. Наприклад, ритмічні розгойдування голови і тулуба спостерігаються при важкій розумовій відсталості.

Слушно зауважує В. В. Лебединський, який стверджує, що дефектність ритмічної організації рухів має негативний вплив на психічний розвиток дитини, так як в цих випадках сповільнюється формування різного виду синергій (спільних дій), необхідних для вироблення різних навичок, які потребують автоматизації.

Страждає синхронність рухів ніг і рук при ходьбі, поворотах тулуба, автоматичність захисних рухів, формування виразних рухів, в першу чергу мімічних, насичених особливим змістом, що мають важливе значення для розвитку мови. Наприклад, при дитячому церебральному паралічі (ДЦП), при патологічній активності тонічного рефлексу з голови на тулуб, буде неможливим ізольований поворот голови і очних яблук при стеженні за рухомим предметом – рух піде «блоком» голови і тулуба одночасно. А також при відсутності одночасного руху рук в такт крокам, хода дитини стає скутою [1, с. 82-83].

У дітей з особливими освітніми потребами спостерігаються патологічні синкінезії – це мимовільні рухи, які поєднуються з довільними, але не пов'язані з ним за змістом. Наприклад, дитина при спробі закрити одне око одночасно

закриває і друге; при русі пальців однієї руки виникають аналогічні рухи і іншої. Синкінезії спостерігаються у дітей і в нормі, але з віком вони зменшуються, особливо швидко між 8 і 14 роками. При різних видах порушеного розвитку спостерігається їх стійке збереження.

Необхідно відзначити, що в дитячому віці часто виявляється розбіжність домінантності по руці і очам. За даними Р. Заззо, у дітей з ведучою правою рукою в 6-річному віці ця розбіжність спостерігається в 69 %, в 7-8 років – в 21 %, в 9-10 років – в 20 %. Однак при відсутності ознак органічного ураження нервової системи це явище не розцінюється як патологія; висока пластичність здорового мозку забезпечує компенсацію даної розбіжності.

Наступним компонентом великої моторики є пропріоцепція, тобто відчуття і усвідомлення свого тіла в просторі, що дозволяє людині адекватно рухатися в просторі. Відомо, що розвиток рухових функцій тісно пов'язаний з відчуттям рухів. Чутливі клітини (пропріоцептори) знаходяться в м'язах, сухожиллях, зв'язках, суглобах, і вони передають в центральну нервову систему інформацію про стан кінцівок і тулуба в просторі, ступеня скорочення м'язів. Пропріоцепція дозволяє нам плавно ходити, швидко бігати, сидіти, стояти, потягуватися і лежати, тобто забезпечує інформацію необхідну для координації основних рухів великої і дрібної моторики. Пропріоцепція допомагає пройти через кімнату, не натикаючись на меблі, піднятися шведською стінкою в гімнастичному залі, утримати в руках ручку або олівець.

Щоб зробити хоч що-небудь, ми завжди повинні знати, де знаходиться кожна частина нашого тіла і як її перенести в потрібне місце в потрібний момент.

Якщо пропріоцептивне відчуття працює погано, дитині може бути важко рухатися плавно, бути скоординованим в своїх рухах. Такі діти мають проблеми як з грубою, так і з дрібною моторикою, їм важко повзати, їздити на велосипеді, писати, гуляти, займатися спортом.

Дуже важливим компонентом моторики є координація рухів – здатність контролювати положення тіла в кожен момент руху. У дитини координація роботи м'язів при стоянні і ходьбі встановлюється не відразу. Спочатку дитина ходить, широко розставляючи ноги і балансує розведеними в сторони руками. Лише поступово, до 3-4 років, координація рухів стає настільки точною, що дитина легко ходить і бігає, зберігаючи рівновагу без допомоги рук і не розставляючи їх. У віці 4-5 років дитина може стрибати на одній нозі, ковзати по крижаних доріжках, кататися на ковзанах, проробляти різні гімнастичні та акробатичні вправи. У міру того, як вдосконалюється здатність контролювати тіло в русі, дитина отримує можливість здійснювати все більш точні рухи.

Необхідно зауважити, що велика моторика сприяє кращому засвоєнню навичок дрібної моторики. Ось чому вона заслуговує на особливу увагу в розвитку і удосконаленні в процесі фізичного виховання дітей, але це значимо для фізичного розвитку дітей з особливими освітніми потребами.

Дрібна моторика – це рухи, що здійснюються дрібними м'язами людського тіла, здатність виконувати завдання, що вимагають скоординованої роботи очей і рук.

Дрібна моторика розвивається вже з народження. Спочатку малюк розглядає свої руки, потім вчиться ними керувати. Спочатку він бере предмети всією долонею, потім тільки двома пальчиками (пінцетне захоплення).

Розвиток грубої і дрібної моторики сприяє формування вестибулярного апарату, зміцненню м'язів і суглобів, розвитку гнучкості, позитивно впливає на формування мовних навичок і розвитку інтелекту, допомагає адаптуватися в соціальному середовищі, розширити кругозір. Добре фізично розвинена дитина більш впевнено відчуває себе серед своїх однолітків і більш успішна в навчанні. Істотною стороною фізичного виховання є виховання фізичних якостей, які необхідні людині в різних життєвих ситуаціях.

Педагогам необхідно пам'ятати, що час появи і подальшого розвитку будь-якого рухового вміння у дітей обумовлено рівнем розвитку фізичної якості, без якої вони не може бути виконані.

Багатьма вченими доведено, що виховання фізичних якостей в єдності з навчанням дітей руховим навичкам впливає на їх вдосконалення, оздоровлення всього організму, підвищення емоційно позитивного стану психіки; діти виявляють все більшу впевненість у виконанні рухів, швидше засвоюють нове, прагнуть до великих досягнень, проявляють самостійність, впевненість в своїх силах.

Література:

1. Лебединський В. В. Порушення психічного розвитку у дітей: навчальний посібник. Москва: 2008. 168 с.

Волощук Марина

*викладач кафедри соціальної роботи та психології
Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний
соціально-економічний коледж,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

РОЛЬ МЕТАКОГНІТИВНОГО ПІДХОДУ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ В ЗАКЛАДІ ІНКЛЮЗИВНОГО НАПРЯМУ

Сучасна освітня парадигма та інноваційна стратегія освіти і науки гармонійно адаптується до змін та вимог часу. Серед актуальних проблем

психологічної науки є вивчення особливостей когнітивного і метакогнітивного підходу.

З урахуванням класичного підходу, сутність метакогнітивного навчання визначаємо, вслід за В. М. Плющ, як «спільну діяльність усіх суб'єктів освітнього процесу, цілеспрямований, спеціально організований процес формування у майбутніх фахівців метакогнітивних знань та вмінь» [4, с. 118]. Актуальність вивчення метакогнітивних знань та вмінь мотивується їх важливою значущістю у сприйнятті, пізнання, самопізнання особистості.

Сучасні дослідження присвячуються дослідженням змісту метакогнітивного підходу і його важливих складових, в яких втілені різнопланові підходи, ідеї щодо вивчення метакогніцій та інтелектуальної активності людини. Так, у фокусі дослідників: вивчення пізнавального процесу, спрямованого на усвідомлення власної когнітивної діяльності (Дж. Флейвелл); ментальних структур та їх недовільної регуляції процесу переробки інформації (М.О.Холодна); активності, яка забезпечує моніторинг і оцінку особистості власного прогресу у навчанні (А.Браун); пізнання внутрішнього світу та пізнання людиною суб'єктивної реальності (А.В. Карпов) та ін. Окрім вивчення самого метакогнітивного процесу вирізняється вивчення метакогніцій: як галузі, яка об'єднує усвідомлені й внутрішньо прийняті знання про власний когнітивний стан [5, с. 27], метакогнітивні знання [6, с. 21].

На думку Л.М. Найдьонової, саме поняття метапізнання (метакогніції) вводилось для «позначення системи знань людини про особливості власної пізнавальної сфери та засоби її контролю, тобто, пізнання про пізнання» [3, с. 318]. Саме П. Тарріконе, до таксономії метакогніцій відносить низку феноменів, який об'єднано в дослідженнях систем розвитку особистості і свідомості. Так, в запропонованій таксономії метакогнітивні утворення розділяються на дві великі групи: метакогнітивні знання (поінформованість про себе та інших (про власну мотивацію, ідентичність, самосвідомість, універсальні знання про людську взаємодію), знання про задачу та її контекст, про стратегію), і метакогнітивні навички (метакогнітивні навички саморегуляції, моніторингу і контролю само- та інтер-регуляторних пізнавальних процесів) [3, с. 318]. Таким чином, саме метакогнітивні знання та метакогнітивні навички є метасистемним рівнем організації психіки людини, в якому основоположною є не об'єктивна, а суб'єктивна реальність, процеси.

Метакогніції є цінними в дослідженні особистості, її взаємодії з соціумом, зокрема, у процесі навчання та у співвідношенні особистості з професійною самоідентифікацією. На думку В.Плющ при зміні «навчального контексту труднощі виникають на рівні функції когнітивного регулювання: передбачення, планування, контролю. Цінність метакогніції полягає в тому, що з моменту їх сформованості рефлексія студента над власними когніціями знімається, оскільки вони стають предметом не рефлексивного смислового сприйняття» [4, с. 117].

Розглядаючи особливості організації навчання і викладання в інклюзивному

навчальному закладі, слід зазначити, що в Україні фіксується тенденція до зростання людей з особливими потребами, які, за даними Міністерства праці та соціальної політики, Державного комітету статистики України, складають біля 10 % від загальної кількості населення країни. На думку Е.А.Данілавичюте, С.В. Литовченко, водночас виражені відхилення «від стадії вікового розвитку, на якій перебуває дитина, викликані хворобою або її наслідками, називаються дизонтогенезом – на протигагу онтогенезу. Завдяки врахуванню типологічних (притаманних певному типові дизонтогенеза) та індивідуальних особливостей дітей кожна сходишка навчально-виховної діяльності в спеціальному навчальному закладі – максимально орієнтована на задоволення особливих освітніх потреб та відповідно до концепції спеціальної освіти в Україні націлена на досягнення певного рівня освіченості (за умови використання потенціалу компенсаторно-корекційних можливостей), включення її в соціально-вартісну активну діяльність, забезпечення тих знань, умінь та навичок, рис характеру, які уможливають її нормальне життя в соціумі» [2, с. 10, 12]. Загальна та спеціальна складові освітньої системи України, готують особистість до успішного виконання важливих соціально значущих ролей у соціумі, успішній взаємодії з суспільством у процесі подальшого навчання та професійного становлення.

Тому, у цьому контексті, виникає необхідність звернути особливу увагу на проблему соціалізації, яка розглядається як інтеграція дитини «у космос соціально-культурного буття» (М.П. Лукашевич) або як набуття соціального досвіду й ціннісних орієнтацій, потрібних для виконання певної соціальної місії. У цьому контексті важливе сприйняття та усвідомлення власних точок зору та соціальних контактів. Адже соціальні контакти студента з особливими освітніми потребами стають одними з найважливіших аспектів соціалізації, що відбувається на основі розвитку самосвідомості, рефлексії, формування особистості, абстрактно-логічного мислення. Такий процес є можливим за умови збереження нерозривного зв'язку соціального становлення здобувачів освіти з інвалідністю з освітою та професією. Окрім того, процес соціалізації передбачає поєднання двох протилежних станів людини – злиття з оточенням (соціальна адаптація) та дистанціювання від оточення (індивідуалізація та особистісне зростання).

У цьому контексті найактуальнішим є формування системи оцінок та сприйняття, соціального пізнання та зміни настановлень, корекції діяльності, і, особливо, корекції сприйнятих помилок (стереотипів, викривлень, упередженість).

Впровадження меткогнітивного підходу має відбуватись з урахуванням ієрархічних рівнів (автоматизовані, процесуальні навички, репрезентативні навички, прийняття рішення, метакогнітивні стратегії) [8].

На думку Ю. А. Адоньєвої, зарубіжний досвід пропонує ефективні програми мета когнітивного навчання студентів та вже працюючих фахівців: це програма

цілеспрямованого розвитку метакогнітивних стратегій К. Діркеса, учня Дж. Флейвелла, що передбачає б головних етапів, спрямованих на формування вмінь: зіставлення нової інформації, що поступає з вже існуючою у досвіді; підбору та підсумкового вибору оптимальних для даного завдання стратегій мислення; планування, моніторингу та оцінки процесу мислення; освітня програма «Knowledge Wave», науковим підґрунтям якої є положення про ефективність метакогнітивного середовища, що навчає; Школа «конструктивного навчання», метою функціонування якої у межах вищих навчальних закладів є забезпечення накопичення студентами-майбутніми фахівцями досвіду використання метакогнітивних стратегій завдяки створенню метакогнітивного контексту навчання; програма «Рефлексивний асистент» [7], яка є першою визнаною комп'ютерною програмою метакогнітивного навчання, що унеможливорює спільну діяльність та спілкування учасників програми як між собою, так і з викладачем та пропонує учаснику вирішити низку математичних та логічних задач; проект навчання метапізнання «Елітарум», який ґрунтується на правилах формування метакогніцій, що детермінованими етапами розгортання мисленнєвої діяльності [1, с. 11-12].

Метакогніції та метакогнітивний підхід у навчальному закладі є важливою особистісно-професійною складовою, яка сприяє успішній організації процесу навчання та викладання, гармонійній взаємодії здобувача освіти з особливими освітніми потребами, та забезпечує ефективну реалізацію видів діяльності студента, оскільки успішно допомагає у реалізації регуляції психічної, пізнавальної, мисленнєвої діяльності.

Література:

1. Адоньєва Ю. А. Метакогнітивне навчання майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах: досвід та особливості впровадження. *Journal «ScienceRise: Pedagogical Education»*. №6 (14). 2017 С. 10-13. URL: <https://cutt.ly/lnv7ERG>
2. Данілавичюте Е.А., Литовченко С.В. Стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі: навчально-методичний посібник. Київ: Видавнича група «А.С.К.», 2012. 360 с. (Серія «Інклюзивна освіта»).
3. Найдьонова Л. М. Рефлексивна ємність середовища спілкування як метакогнітивний чинник імпліцитної соціальної самоповаги. *Актуальні проблеми психології*. Т. 12. Психологія творчості. Вип. 15. Частина I. С. 317 – 328. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/77241778.pdf>
4. Плющ В. М. Метакогнітивний підхід до організації навчання майбутніх учителів. *Актуальні проблеми вищої освіти: ВІСНИК*. №151. Том 1. Серія: Педагогічні науки, 2018. С. 116-119. URL: <https://cutt.ly/rnv7Qi9>
5. Albrecht R. L'evaluation formative: une analyse critique. Bruxelles: De Boeck-Weismqel, 1991
6. Ball S., Goodson L. Teachers' lives and careers. London: Falmer, 1985
7. Hacker, J. Teaching new thinking [Text]. *Journal of developmental Psychol.* 1997.

Vol. 5. P. 28–36.

8. Seamster, D. Cognitive Task Analysis [Text]. D. Seamster, V. Redding, D. Kaempf. Dayton: Wright State University, 1997. 386 p.

Глов'юк Оксана

*викладач кафедри соціальної роботи та психології
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

ІНТЕГРАЦІЯ ТА ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ

Наша держава в даний час мобілізує зусилля для того, щоб люди з особливими потребами мали можливість реалізувати свої соціальні права, приймати повноцінну участь у житті суспільства, тобто сприяє їх інтеграції у суспільство.

Інтеграція розглядається у широкому значенні як надання людині з інвалідністю прав і можливостей брати участь у всіх видах соціального життя разом з іншими членами суспільства. Даний процес соціального становлення особистості дає змогу в подальшому людині соціалізуватися і самостверджуватися. Відомо, що життєвий шлях людини з інвалідністю супроводжується подоланням різноманітних криз інтеграції: кризи особистісного зростання, невдоволеності своїм соціальним статусом, обмеженості певним колом спілкування тощо.

Однак, науковці підкреслюють, що інтеграція можлива тільки завдяки комунікації, взаємодії та активній участі людини у суспільному житті. За таких умов людина розвивається як особистість, позбувається комплексу неповноцінності, набуваючи впевненості в собі.

Система взаємостосунків осіб з інвалідністю і суспільства наразі потребує врегулювання. На жаль, часто спостерігається невідповідність соціальних функцій і ролей, які реально виконує людина. Особа з інвалідністю не в змозі віднайти гармонію зі своєю реальною функцією, оскільки вона нав'язується їй ззовні примусово. Повноцінна інтеграція людей даної категорії у соціум відбудеться лише у тому випадку, коли така особа змінить свій соціальний статус і буде активно залучена до суспільного життя.

Саме тому, одним із важливих завдань інклюзії є формування особистісної готовності до активного життя, до самореалізації у демократичному суспільстві.

Комунікативна компетентність посідає особливе місце, тому що означає не лише вміння спілкуватися за допомогою мови, але й вимагає вміння взаємодіяти з людьми, навичок роботи в групі, уміння володіти різними соціальними ролями у колективі. Особливого значення формування комунікативної компетентності набуває у осіб з особливими потребами. Адже часто їм важко адаптуватися та соціалізуватися в колективі, крім того, вони не завжди знаходять розуміння та підтримку з боку оточуючих.

Незважаючи на те, що у ЗМІ та суспільстві декларуються права осіб з інвалідністю на рівноправне життя у соціумі, наголошується на необхідності їх включення до соціального середовища, можна спостерігати наявність бар'єрів, що зумовлені неприйняттям, нерозумінням, страхом та розгубленістю у спілкуванні з такими людьми.

Таким чином, статус людини з інвалідністю певним чином ускладнює її зв'язки з соціумом або навіть унеможливорює повноцінні соціальні контакти, що призводить до її ізоляції та перешкоджає інтеграції в суспільне життя. Саме тому, більшість таких людей уникають активної соціальної взаємодії і віддають перевагу спілкуванню з людьми, які теж мають інвалідність.

Крім зовнішнього впливу соціального оточення на ефективний процес інтеграції осіб з особливими потребами впливає і їх власна активність. Оптимізації процесу інтеграції сприяють індивідуальні особливості, ціннісні орієнтації, цілеспрямованість, громадська активність, здобуття освіти, професійна діяльність.

Залучення людей вищезазначеної категорії до суспільної діяльності та максимальне включення представників самого суспільства у процес взаємодії з такими людьми сприятиме подоланню комунікативних бар'єрів.

Труднощі під час спілкування у осіб з інвалідністю часто виникають і через відсутність навичок ефективної комунікації, вміння ініціювати спілкування або докладати зусиль для налагодження взаємодії. Причиною даних явищ може бути невпевненість в собі зумовлена функціональними порушеннями, а також складністю пересування простором з безліччю бар'єрів, що часто стає причиною налагодження комунікаційної взаємодії.

Спілкування є важливим чинником особистісного розвитку людини, воно сприяє формуванню самооцінки, ціннісних орієнтацій, інтересів, життєвих цілей, норм поведінки. Під час спілкування формуються міжособистісні стосунки, взаємне ставлення, симпатії чи антипатії.

Розуміння співрозмовниками один одного набуває важливого значення у процесі комунікації та допомагає усвідомити почуття, переживання один одного, оцінити ступінь моральності вчинків, здійснити їх естетичну оцінку.

Спілкування є джерелом взаємної інформації, а також виступає як самостійна специфічна суспільна діяльність, що має мету, засоби, результат і є стимулюючим фактором, спонукає особистість до конкретних дій.

Відомо, що до комунікативної діяльності спонукають різні мотиви, які домінують в залежності від провідної діяльності і значущості спілкування для людини: потреба в нових враженнях породжує пізнавальні мотиви спілкування, потреба в активному функціонуванні—ділові мотиви спілкування, потреба у визнанні та підтримці— особистісні мотиви спілкування.

Комунікативна діяльність властива усім без винятку людям. Це означає, що впродовж життя кожна особа розвиває, удосконалює й збагачує свої комунікативні уміння та навички. Людина вчиться долати труднощі та бар'єри в процесі спілкування, виробляючи свій неповторний, індивідуальний комунікативний стиль, демонструючи певну комунікативну діяльність.

Більшість людей з особливими потребами мають низький рівень володіння комунікативними навичками і мають потребу опанувати мистецтво спілкування. Адже, його, як і кожен науку, не можна опанувати відразу, а потрібно вивчати тривало і ретельно.

Оптимальним рівнем сформованості комунікативних навичок є “комунікативна компетентність” як базова характеристика особистості, що тісно пов'язана з критеріями ефективної й успішної діяльності в професійних чи життєвих ситуаціях. Саме комунікативній компетентності належить особливе місце серед ключових компетентностей, якими має володіти людина. Її можна охарактеризувати як ступінь підготовленості особистості до реального життєвого спілкування, досягнення адекватного та високого рівня спілкування.

Формування комунікативної компетентності відбувається поступово. У її становленні виділяють кілька етапів:

1. Рівень мовної правильності, який забезпечується мовною освітою (правила користування мовою, її лексикою, граматичними формами; знання з історії літературної мови, з історії становлення галузевої термінології).

2. Рівень інтеріоризації, який засвідчує вміння реалізовувати себе у висловлюваннях відповідно до власного внутрішнього світу, уміння творити себе засобами мови і виражати свою особистість; забезпечується духовно-моральною культурою особистості, розумовою (логічною) культурою мовлення, комунікативністю і сценічністю.

3. Рівень насиченості – передбачає володіння багатством і різносистемністю мовних засобів. Мовець вільно почувається у мовній стихії, має багатий лексикон.

4. Рівень адекватного вибору – характеризується вмінням говорити прицільно, на кожен мовну ситуацію відгукуватися точною мовною реакцією [3, с. 27–30].

Рівні комунікативної компетентності особистості співвідносні з основними комунікативними ознаками досконалого мовлення: правильність, точність, логічність, чистота, виразність, образність, доречність, етичність та естетичність. Реалізацією якостей мовлення, гармонійним поєднанням їх забезпечується індивідуальна і колективна культура спілкування учасників соціальної ситуації [3, с. 17].

У людей з особливими потребами через відсутність навичок ефективної комунікації доволі часто виникають труднощі спілкування чи комунікативні конфлікти на міжособистісному чи груповому рівнях. Саме тому варто у них формувати почуття придатності до групи, активну соціальну позицію та навчати їх навикам комунікативної взаємодії, емоційного розкріпачення, прийомам вирішення конфліктних ситуацій.

Створення сприятливого інклюзивного середовища сприятиме залученню людей з особливими потребами до активної комунікативної взаємодії, завдяки чому підвищиться їх соціальна компетентність, вдосконаляться комунікативні навички, а також вони зможуть відчути себе частиною спільноти.

Отже, виникає необхідність у проведенні більш активної соціальної роботи щодо залучення осіб з інвалідністю в суспільне життя, до соціальних проєктів, громадських організацій, сприяти їх навчанню та працевлаштуванню тощо.

Звичайно, процес інтеграції осіб з інвалідністю в сучасному суспільстві має ряд проблем, які потрібно вирішувати спільними зусиллями акцентуючи увагу на те, що успішна інтеграція передбачає залучення їх до активної участі в різних сферах суспільного життя, взаємодії та комунікації.

Література:

1. Воронцова Т.В. Вчимося жити разом: посіб.для вчителя з розвитку соціальних навичок у курсі “Основи здоров’я”/Т.В.Воронцова, В.С.Пономаренко та ін. Київ:Видавництво”Алатон”, 2016. 232с.
2. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. «Інклюзивна освіта: від основ до практики»: [монографія] / А.А. Колупаєва, О.М. Таранченко. Київ : ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с. (Серія «Інклюзивна освіта»).
3. Михайлюк В. О. Українська мова професійного спілкування: навч. посіб. Київ: ВД «Професіонал», 2005. С. 15–30.

Гуменюк Інна

*викладач кафедри соціальної роботи та психології
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Нині ми є свідками цивілізаційних змін у всіх сферах суспільного життя. Відбувається певна еволюція свідомості, а також і ставлення до осіб, що мають

ті чи інші порушення психофізичного розвитку до проблем їхнього «входження» в суспільство. Тому, вкрай актуальним є вивчення питань освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення молоді з особливими потребами.

З самого початку свого існування людство нараховувало в своїх рядах осіб, які мають обмеження з різних причин. Здорова психічно і фізично особа ніколи не буде мати розуміння в повній силі людини з обмеженими можливостями, бо вона не має можливості пізнання світу з сторони глухої, сліпої, з затримкою психічного та фізичного розвитку людини. Відповідно відношення до такої категорії було відмічено в різноманітних історичних описах і культурах та характеризується острахом, забобонами, неприязню, жалістю, дискримінацією.

Таке негативне ставлення залишає клеймо на особистості і не дає змогу для успішної реалізації людини як суспільної одиниці, навіть при наявності рис характерних для нормальної людини. Ставлення до людей з певними відхиленнями протягом усього історичного розвитку людства було неоднозначним. У часи Древньої Греції та Риму їх скидали зі скелі, позбавляли прав і свободи. Сьогодні ж для такої категорії населення створено різного виду організації, фонди, центри, реабілітаційні та спеціалізовані заклади, що надають фінансову, психологічну та фізичну допомогу. Але чи є це достатнім фактором для соціалізації, відчуття інвалідом себе як повноцінної одиниці суспільства? Хоча інтерес до процесу соціалізації в представників різних наукових напрямів значний, проблема соціалізації молоді з обмеженими можливостями в рамках сучасної освіти є недостатньо вивченою.

Загальним проблемам соціалізації були присвячені роботи таких учених, як Г. Андрєєва, Н. Андрєєнкова, І. Кон, О. Кушак, Н. Лавриченко, М. Лукашевич, В. Москаленко, О. Мудрик, а також праці відомих педагогів, серед яких В. Сухомлинський, А. Макаренко, С. Шацький. Широко досліджуються проблеми соціалізації особистості в зарубіжній науці (Ф. Г. Гіддінс, Г. Тард, Д. А. Томпсон, Т. Парсонс, Ч. Х. Кулі, У. І. Томаса, Дж. Г. Міда).

Соціалізація, що здійснюється через сім'ю, освіту й виховання, необхідна не лише для підготовки до дорослого життя чи здобуття професії. Тільки ефективна, соціально прийнятна соціалізація зможе забезпечити так званий процес „олюднення” людини, надасть їй можливість повноцінно існувати в сучасному світі [4].

Процес входження дитини в соціальне середовище під керівництвом дорослого називають вихованням – це комплекс впливів, що забезпечує соціалізацію індивіда. Головним завданням дорослого є передача дитині тих моральних якостей і норм поведінки, які відповідають вимогам суспільства. Відсутність здатності засвоювати знання призводить до порушення процесу соціалізації.

Зокрема, О. Безпалько зазначає, що соціалізація – це процес послідовного входження індивіда в соціальне середовище, що супроводжується засвоєнням та відтворенням культури суспільства, внаслідок взаємодії людини з стихійними та

цілеспрямовано створюваними умовами життя на всіх її вікових етапах. Соціалізація неможлива без активної участі самої людини у процесі засвоєння широкого кола цінностей, понять та навичок, на ґрунті яких складається її повсякденне життя. Але інвалідність обмежує дитину фізичними, психічними, сенсорними, соціальними, культурними, законодавчими та іншими бар'єрами, які не дозволяють інтегрувати в суспільство та брати участь у житті сім'ї та держави в рівноправних умовах з іншими членами суспільства [2, с. 23].

Входження України в простори Європейського Союзу вимагає підвищення рівня освітніх послуг для осіб з обмеженими можливостями, а також покращення досить низького стану методичного та наукового забезпечення такої категорії населення.

У Міністерстві освіти і науки відбулася презентація українсько канадського проекту «Інклюзивна освіта для молоді з особливостями психофізичного розвитку в Україні», що здійснюватиметься в рамках Міждержавної програми технічного співробітництва Канада-Україна за фінансової підтримки Канадської Агенції з міжнародного розвитку (CIDA). Проект сприятиме впровадженню інклюзивної освіти в Україні, поліпшенню ставлення суспільства до проблем інвалідів, а також зміцненню громадянського суспільства завдяки співпраці між закладами освіти, урядовими та громадськими організаціями, діяльність яких спрямована на захист інтересів дітей з особливостями психофізичного розвитку [1; 3].

Сьогодні інтеграції молоді з особливими освітніми потребами в соціум та впровадженню інклюзивної форми навчання в закладах освіти приділяється значна увага держави та місцевої влади.

Ідея інклюзії, що виникла внаслідок усвідомлення цінності людської багатоманітності і відмінностей між людьми, виключає будь-яку дискримінацію та відображає одну з головних ознак демократичного суспільства: усі діти є цінними членами суспільства і мають рівні права, зокрема щодо отримання освіти, незважаючи на особливості їхнього психофізичного розвитку [3, с. 10].

Інклюзивні підходи до освіти допомагають підтримати молоді з особливими освітніми потребами у навчанні й досягненні життєвого успіху. Адже кожна людина має право вибору освітнього закладу і форми навчання за місцем проживання із забезпеченням усіх необхідних для цього умов.

Ефективність соціальної адаптації, особистісного розвитку людей з особливими освітніми потребами залежить від того, наскільки успішно вони будуть підготовлені до сучасного життя.

В останні роки відмічається значне збільшення кількості осіб, які потребують додаткової уваги та піклування суспільства через те, що мають порушення у стані фізичного та психологічного розвитку. Сучасні дослідження, досвід експериментів по впровадженню інклюзивного навчання в Україні доводять, що спільне навчання молоді з особливими освітніми потребами та їх

здорових однолітків можливе і є основою інтеграції, соціальної адаптації дітей з особливими освітніми потребами та підготовкою їх до самостійного життя.

Яскравим прикладом інклюзивного навчання в Україні є Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж, де якісно забезпечується повноцінне перебування молоді з особливими освітніми потребами та їх здорових однолітків. Також навчальний заклад враховує і реалізує потенційні можливості навчання та розвиток кожного студента, його індивідуальні особливості і забезпечує захист прав здобувачів та надавачів освітніх послуг, а особливо осіб з обмеженими можливостями, на отримання якісної освіти.

Література:

1. Кравченко Г. Ю., Сіліна Г. О. Інклюзивна освіта в ДНЗ. Харків: Видво «Ранок», 2014. 176 с.
2. Мігалуш А. Інклюзивна освіта – шлях до всебічного розвитку дітей. URL: http://www.rusnauka.com/18_NiIN_2007/Pedagogica/22422.doc.htm
3. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта: навчальний посібник. –Київ: ТОВ «Агентство «Україна», 2019. С.104.
4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр» від 12.07.2017 № 545. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF>.
5. Савченко С. Науково-теоретичні засади соціалізації студентської молоді в позанавчальній діяльності в умовах регіонального освітнього простору. Луганськ, 2016.

Дідик Наталія
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка,
Кам'янець-Подільський, Україна

РЕАБІЛІТАЦІЙНА ПІДТРИМКА СІМ'Ї, ЯКА ВИХОВУЄ ДИТИНУ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

У теперішній час актуальним є пошук інноваційних напрямів соціально-психологічної підтримки та проведення реабілітаційної роботи сімей, які виховують дитину з особливими освітніми потребами. Проте, зараз ще не існує чіткого алгоритму надання допомоги даній категорії сімей, що призводить до проведення нових досліджень з даної проблематики.

Важливість співпраці фахівців з батьками підкреслюють у своїх дослідженнях науковці у галузі загальної, соціальної та корекційної педагогіки (Т. Афанасьєв, Л. Вавіна, А. Висоцька, Т. Дегтяренко, Т. Ілляшенко, К. Журба, О. Кононко, В. Кузя, С. Конопляста, С. Миронова, В. Омеляненко, Ю. Рібцун, М. Рождественський, О. Романенко, М. Фіцула, Л. Ханзерук, О. Чеботарьова, А. Шевцов, Д. Шульженко та ін).

Важливим показником є реабілітаційна активність сім'ї як зусилля усіх її членів, що спрямовані на оздоровлення, розвиток, соціалізацію дитини. Реабілітаційна активність сім'ї містить:

1) активність у пошуку джерел медичної допомоги, своєчасність, послідовність і ретельність у виконанні медичних рекомендацій, підтримка регулярних контактів із оздоровчими установами;

2) активність педагогічних зусиль сім'ї, їх спрямованість на всебічний розвиток дитини; пошук і реалізація її компенсаторних можливостей, самостійне оволодіння необхідними розвиваючими й корекційними методиками;

3) власне соціальна активність сім'ї, тобто її завзятість у пошуці джерел підтримки як матеріальної, так і моральної (наприклад, через утворення груп самопомоги), прагнення сім'ї вирішувати конфліктні ситуації, що виникли, коли переваги надаються життєвій стратегії «той, хто виграє», а не пасивній позиції «жертва» [3, с. 260].

Реабілітаційна активність сім'ї може бути оцінена як висока, середня й низька. Сім'ї з високою реабілітаційною активністю цілеспрямовані, послідовні, винахідливі й наполегливі у своїх діях. Сім'ї із середньою реабілітаційною активністю непослідовні, малоініціативні, у них відсутня всебічність зусиль, почате не доводять до кінця. Сім'ї з низькою активністю займають позицію «жертви», процес реабілітації проходить повільно, із великими перервами, характерним є відтягування відповідальних дій: наступної операції, відвідування дитиною дитячого колективу та ін.

Реабілітаційна культура сім'ї є специфічною системою цінностей, ідей, знань і навичок, що допомагають вирішувати конкретні завдання реабілітаційного процесу.

Аксіологічний (ціннісний) компонент реабілітаційної культури складає принципи філософії незалежного життя, ідеї компенсаторного розвитку, гуманістичні принципи й цінності.

Когнітивний компонент реабілітаційної культури сім'ї дитини з особливими освітніми потребами вміщує знання із різноманітних галузей науки й практики, що сприяють виконанню завдань реабілітаційного процесу. (медико-біологічні знання, гігієнічні знання; соціально-правові знання; психотерапевтичні знання; психолого-педагогічні знання).

4) Праксіологічний компонент реабілітаційної культури вміщує різноманітні вміння та навички: психогігієнічні (вміння долати стресові ситуації, справляти¹ психотерапевтичний вплив на дитину); комунікаційні (вміння

налагоджувати відносини, вирішувати конфлікти в сім'ї й з найближчим оточенням); педагогічні (володіння навичками педагогічної корекції, у тому числі методами голкотерапії, раннього розливатального навчання, логопедичними прийомами й вправами і т. ін.); соціальне адвокатування (вміння захищати власні інтереси, і а також інтереси й гідність дитини, причому як в офіційних установах, так і в неформальному спілкуванні); лікувальні (володіння деякими лікувальними методиками – загальний, точковий масаж та ін.) [3, с. 261-262].

На нашу думку, ефективними реабілітаційними методами і формами роботи з сім'єю, яка виховує дитину з особливими освітніми потребами, є:

1. Тренінгова робота з батьками

Тренінгова робота, яка може носити інформаційний характер (наприклад, про особливості психофізичного розвитку дітей з ООП, значення для них інклюзивного навчання, підтримки батьків) та корекційно-розвиваючий (наприклад, про важливість психологічного здоров'я та взаємопідтримки батьків, метою якого є формування умінь і навичок батьків дітей з ООП щодо збереження та зміцнення свого психічного здоров'я через оволодіння способами психічної саморегуляції та активізацію особистісних ресурсів). Можна проводити інтерперсональний тренінг для батьків, метою якого є допомога батькам подолати внутрішньоособистісні проблеми, прийняти власну дитину з порушеннями психофізичного розвитку, відкрити цінності батьківства, сформувані у батьків прагнення до самореалізації та віру у себе. Батькам важливо показати, що не єдині вони мають подібні проблеми. Батьки можуть розраховувати на підтримку фахівців та близьких людей, з ними можуть поділитись своїм успішним досвідом у вирішенні подібних проблем інші сім'ї, які мають дитину з ООП.

2. Кінотерапія (відеотерапія) – це вид арттерапії, заснований на використанні мистецтва кіно як терапевтичного засобу. Вважаємо за доцільне з батьками, які виховують дитину з ООП, проводити сеанси відеотерапії. Наприклад, доцільно застосовувати такі фільми про дітей, які мають психофізичні порушення: «Клас корекції» (2014 р., Росія, драма), «Серфер душі» (2001 р., США, драма), «Та, що створила чудо» (1962 р., США, драма), «Сьогодні я піду додому один» (2014 р., Бразилія, драма, мелодрама), «Зірочки на землі» (2007 р., Індія, драма), «Я – Сем» (2001 р., США, драма), «Я теж» (2009 р., Іспанія, драма), фільм-мелодрама «Дитина з Місяця» (Італія, 2006) та ін. Корисними будуть перегляди мультфільмів про дітей з ООП: «Мій братик з Місяця», «Тамара», «Подарунок», «Мотузки», «Вальсовий дует», «Скарлет», «Про Діму», «Акуратна історія», «Попа зором», казка «Соловейко з одним крилом» та ін. Обов'язковим є подальше обговорення у групі батьків емоційних переживань під час перегляду, обмін думками стосовно життєвої ситуації у відео, проведення паралелі зі своїм досвідом та ін.

3. Казкотерапія – різновид бібліотерапії, коли засобом зцілення стає казка. У роботі з батьками, які виховують дитину з ООП, корисним буде використання

казкотерапії. Наприклад, можна застосовувати для аналізу такі казки про дітей з ООП: «Казка про маленького кротика та радощі в житті», «Казка про парасольку догори дригом», «Про очікування від життя та образи, або що нам заважає бути щасливими?», «Тобі ніхто нічого не винен!», «Казка про те, як маяк повірив у себе» та ін. [3].

4. Ігрова терапія – метод психотерапевтичної допомоги особистості, заснований на застосуванні гри. На нашу думку, досить ефективним для надання соціально-психологічної допомоги батькам, які виховують дитину з ООП, є застосування ігрової терапії. Вважаємо, що для цього можна застосувати одну із соціальних ігор Г. Хорна «Особливі Психрети». Інша назва – «Звичайні сім'ї – незвичайні діти». Ця соціально-психологічна гра призначена для батьків, які виховують дітей порушеннями психофізичного розвитку, а також для інших членів сімей цих дітей (наприклад, братів і сестер). Гра допомагає усвідомити і відреагувати свої почуття і переживання, зменшити емоційне напруження; поділитися непростими думками і виявити, що ти в них не самотній; отримати зворотній зв'язок від інших і адекватно сприйняти ситуацію, що склалася; гармонізувати внутрішньосімейне спілкування, надати і прийняти підтримку; усвідомити і проаналізувати табуйовані суспільством теми, відкрити нові можливості і ресурси у взаємодії з рідними і соціумом, повірити в свої сили і розвинути впевненість.

5. Інформаційна підтримка батьків. У час інформаційно-комунікаційних технологій актуальною буде інформаційна підтримка батьків, які виховують дитину з особливими освітніми потребами. Це може бути перегляд відповідних сайтів, де фахівці дають певні рекомендації та є відповідна методична література з проблем таких сімей. Наприклад, сайти: Kids Unity «Єдність дітей» портал для дітей з особливими потребами та їх батьків, Благодійний просвітницький фонд сприяння абілітації дітей з особливостями розвитку «VITA», Дефектолог – сайт для батьків, які бажають дізнатися більше про розвиток своєї дитини, «Дорога в світ» – міжрегіональна суспільна організація допомоги дітям з особливостями психомовленневого розвитку та їх сім'ям та ін. Є окремі сайти лише про дітей з відповідним порушенням психофізичного розвитку (РСА, ПОРА, порушення зору, слуху та ін.), YouTube-сторінки (наприклад, «The National Autistic Society»).

Отже, соціально-реабілітаційна робота з сім'єю є важливим напрямом підтримки сімей, які виховують дитину з особливими освітніми потребами. Для надання їм соціально-психологічної допомоги ефективним буде застосування інтерактивних форм роботи: диспутів, тренінгів взаємопідтримки, соціально-психологічних ігор, обговорення змісту фільмів і літературних творів відповідної тематики та ін.

Література:

1. Гармаш І.В. Терапія казками. Київ : Шкільний світ, 2018. 123 с.

2. Миронова С.П. Робота спеціалістів дошкільного навчального закладу з родинами дітей, що мають вади психофізичного розвитку *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2010. № 12. С. 62– 72.

3. Харченко С.Я., Краснова Н.П., Харченко Л.П. Соціально-педагогічні технології: навчально-методичний посібник. Луганськ : Альма-матер, 2005. 552 с.

Жиляк Наталія

*кандидат психологічних наук,
викладач кафедри соціальної роботи та психології
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

ПРОФЕСІЙНА САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ ЯК УМОВА ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Сучасні тенденції в галузі освіти, спираючись на засади гуманізації і індивідуалізації навчання, направлені в першу чергу на допомогу в досягненні кожною особистістю, в тому числі з особливими потребами, задіяною в навчальному процесі, власної соціальної ефективності й успішності.

Загалом ідентичність розуміється як своєрідна психічна серцевина, яка забезпечує інтеграцію особистості, її здоров'я. Динаміка ідентичності полягає в постійних ідентифікаціях людини з об'єктами зовнішнього світу, які виявляються співзвучними з її глибинним психічним життям. Під ідентифікацією розуміють процес співставлення, порівняння одного об'єкта з іншим на основі якоїсь певної ознаки або властивості, в результаті чого відбувається встановлення їх схожості або відмінності; це емоційно-когнітивний процес неусвідомленого ототожнення суб'єктом себе з іншим суб'єктом, групою, певним зразком [1]. Ідентифікація індивіда з особливими потребами є процесом соціалізації, який впливає на розвиток його самосвідомості [4].

Розглядаючи категорію студентства з особливими потребами як окрему групу варто зазначити, що в більшій мірі особливості протікання їхнього віку та нозології відбуваються саме в умовах навчання у навчальному закладі, оскільки саме навчання на цьому етапі вікового розвитку є провідним видом діяльності і разом з тим головною соціальною ситуацією розвитку. Головним психічним новоутворенням студентів є становлення їх самосвідомості. Крім того, саме в цей період відбувається становлення власного світогляду особистості, її особистісне

та професійне самовизначення, а також формування головного утворення самосвідомості – «Я-концепції». Важливим механізмом і результатом формування цілісності особистості студента з особливими потребами, як майбутнього професіонала, є самоідентифікація та ідентичність.

Сучасний психоаналіз розрізняє гетеропатичні (доцентрові) ототожнення, при яких суб'єкт ототожнює себе з іншою людиною та ідеопатичні (центробіжні) ототожнення, де суб'єкт ототожнює іншу людину з собою [2].

До структури ідентичності, поряд з іншими компонентами, входить самоідентифікація, що є похідною від значущих ідентифікацій. Самоідентифікація є також важливою умовою становлення і збереження ідентичності людини, однак, на відміну від процесу ідентифікації, де людина порівнює себе з іншими, у процесі самоідентифікації відбувається співвіднесення себе з самим собою. В результаті цього формується уявлення про себе як самототожної, унікальної особистості. Результатом самоідентифікації є формування «Образу Я» людини: здорової чи з особливими потребами.

Самоідентифікація як психологічний механізм формування ідентичності виконує досить важливі функції: відбір нових особистісних та соціальних цінностей в структуру ідентичності; переструктурування ідентичності відповідно до особливостей нових елементів, що увійшли до її структури; визначення індивідом значення та цінності нових елементів ідентичності та співставлення їх з попередніми соціальними цінностями, що також входять до структури ідентичності. Таким чином, самоідентифікація людини з особливими потребами забезпечує стабілізуючу і водночас перетворюючу функцію соціалізації, оскільки в такий спосіб змінюється ієрархія соціальних пріоритетів у структурі ідентичності.

Одним з істотних рівнів формування ідентичності, який переважає у студентської молоді є соціально-професійний рівень самоідентифікації. Загалом, питаннями професійної самоідентифікації та особливостями самосвідомості фахівців різних професій займалися такі вчені як Агеєв В.С., Еріксон Е., Зливков В.Л., Іванова О.М., Кривоконь Н.І., Макаренко П.В., Маркова А.К., Панок В.Г., Чабан Л.М., Ядов В.А. та ін. [1-4].

Грунтуючись на проведеному аналізі теоретичних доробок можна зазначити, що формування професійної «Я-концепції» індивіда з особливими потребами базується на загальній «Я-концепції», в процесі професійного самовизначення особистості, засвоєнні функціонально визначених професійних ролей, входження особистості до професійного середовища та динаміці оцінки себе як фахівця.

Висновки. Професійна самоідентифікація є одним з механізмів і в той же час детермінант становлення професійної самосвідомості особистості людини з особливими потребами та її психологічної безпеки. Це певною мірою усвідомлене (емоційно насичене) відчуття належності до професійної групи. Професійна самоідентифікація забезпечує стабілізаційну та перетворювальну

функції соціалізації, і головним завданням навчального закладу є створення максимально комфортних умов для інтеграції студента з особливими потребами в професію.

Література:

1. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. Пер. с англ. Москва : Флинта, 2006. 342 с.
2. Погрібна В. Л. Соціологія професіоналізму : монографія. Київ : Алерта : КНТ : ЦУЛ, 2008. 336 с.
3. Психологія : підручник / Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін. // за ред. Ю. Л. Трофімова. Київ : Либідь, 2005. 560 с.
4. Шнейдер Л.Б. Профессиональная идентичность: теория, эксперимент, тренинг: Учеб. пособие. Текст. Москва : МПСИ, 2004. 600 с.

Зеленська Катерина

кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри психіатрії, наркології, медичної психології, та соціальної роботи Харківського національного медичного університету, м. Харків, Україна

Мозгова Тетяна

доктор медичних наук, професор, професор кафедри психіатрії, наркології, медичної психології, та соціальної роботи Харківського національного медичного університету, м. Харків, Україна

Гайчук Лариса

кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри психіатрії, наркології, медичної психології, та соціальної роботи Харківського національного медичного університету, м. Харків, Україна

Перепьолкіна Катерина

викладач ЗВО кафедри психіатрії, наркології, медичної психології, та соціальної роботи Харківського національного медичного університету, м. Харків, Україна

СОЦІАЛЬНА РОБОТА – НЕВІД’ЄМНА СКЛАДОВА ІСНУВАННЯ КРАЇНИ, ЩО РОЗВИВАЄТЬСЯ

Актуальність. Складні умови сьогоденного життя, чинники, які спонукають до розвитку соціальної нестабільності в Україні, зниженню рівня життя росту чисельності населення котрі входять до соціально незахищених верств населення, кажуть про те, що важливе становлення і розвиток інституту якісної соціальної допомоги і підтримки населенню. Саме цей інститут повинен допомогти у вирішенні складних соціальних проблем. Соціальна робота (СР) надає медико-соціальну, правову, освітню і подібні соціальні втручання. СР надається громадянам, які потребують соціальної допомоги: юридичної, морально-психологічної, матеріальної або іншої [1, с. 189].

Мета. Визначити загальні завдання роботи соціального працівника.

До головних цілей соціальної роботи можна віднести: 1) створення умов, в яких людина може в достатній мірі проявити свої можливості і отримати все, що їм належить за законом; 2) підвищення ступеня самостійності людей, їх здатності контролювати своє життя і більш ефективно справлятися з виникаючими проблемами; 3) реадптація або адаптація клієнтів в суспільстві; 3) створення умов, при яких клієнт, незважаючи на фізичну неспроможність, душевні страждання або життєву кризу, може жити, маючи почуття власної гідності і повагу до себе з боку оточуючих. А кінцевою метою і досягненням такого результату це коли необхідність у допомозі соціального працівника у пацієнта «зникає» [2, с. 125].

Основними завданнями соціальної роботи та соціального працівника є:

1. розробка інституту соціальної допомоги, необхідність розробки загальної концепції і принципів соціальної роботи;
2. розуміння умов формування та здійснення життєдіяльності людини в складних життєвих станах;
3. розробка проблем соціальної роботи в Україні, питань пов'язаних з підготовкою фахівців;
4. аналіз проблеми існування інституту соціальної роботи;
5. співвідношення соціальної обумовленості та свободи особистості, соціально виправданих (або не виправданих) заходів цієї свободи, а також можливостей її реалізації в суспільстві.

Як вид професійної діяльності соціальна робота є соціальним механізмом, який повинен переводити потенційно проголошені соціальні права в актуально реалізовані [3, с. 89].

Соціальний працівник може (і повинен) виявити наявність важкій життєвій ситуації, допомогти родині або індивіду звернутися до джерел соціальних ресурсів, з яких до них повинна надійти підтримка, сприяти в розробці і реалізації плану вирішення труднощів. Таким чином, сенс соціальної роботи – в професійному сприяння, компенсації соціальних збитків відповідно до соціальними правами громадянина [4, с. 453].

Висновок. Країна, що розвивається дійсно потребує працівників в сфері соціальної роботи. Тому нехтувати цією ланкою допомоги та реабілітації соціально-незахищених верств населення ми не маємо права.

Література:

1. Зверева І.Д., Безпалько О.В., Харченко С.Я. та ін. Соціальна робота в Україні: Навч. посіб. / За заг. ред.: І.Д. Зверєвої, Г.М. Лактіонової. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 256 с.
2. Сапункова С.С. [та ін.]. Медична та соціальна реабілітація : навчально-методичний посібник для студентів та викладачів медичних (фармацевтичних) закладів вищої освіти, закладів (факультетів) післядипломної освіти, інструкторів з лікувальної фізкультури та масажу, практикуючих медичних сестер. Київ: Медицина, 2018. 278 с.
3. Методика и технологии работы социального педагога: Учеб. пособ. / Под ред. М.А. Галагузовой, Л.В. Мардахаева. Москва: Издательский центр "Академия", 2002. 192 с.
4. Тюття Л.Т., Іванова ІБ. Соціальна робота: теорія і практика. Київ: Знання, 2008. 574 с.

Кожина Ганна

*доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри психіатрії,
наркології, медичної психології, та соціальної роботи
Харківського національного медичного університету,
м. Харків, Україна*

Терьошина Ірина

*кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри психіатрії,
наркології, медичної психології, та соціальної роботи
Харківського національного медичного університету,
м. Харків, Україна*

Могилка Олександр

*викладач ЗВО кафедри психіатрії,
наркології, медичної психології, та соціальної роботи
Харківського національного медичного університету,
м. Харків, Україна*

Толстая Тетяна

аспірант кафедри психіатрії,

*наркології, медичної психології, та соціальної роботи
Харківського національного медичного університету,
м. Харків, Україна*

РЕКРЕАЦІЙНА СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ГРУП РИЗИКУ.

Актуальність. Соціальна реабілітація – комплекс державних та суспільних заходів, спрямованих на створення і забезпечення умов для соціальної інтеграції людини з інвалідністю в суспільство, відновлення його соціального статусу та здатності до самостійної суспільної і родинно-побутової діяльності шляхом орієнтації у соціальному середовищі, соціально-побутової адаптації, різноманітних видів патронажу і соціального обслуговування [1, с. 453]. Рекреаційна реабілітація – один з видів соціальної реабілітації який дозволяє реалізувати свої духовні і творчі інтереси, потреби у фізичному розвитку і вдосконаленні [2, с. 231]. Використовуючи творчі інтереси індивіда можна не тільки зрозуміти його психологічний стан, але і сприяти його відновленню [3, с. 46].

Мета: визначити вплив рекреаційної реабілітації на ефективність соціальної роботи.

Матеріали та методи. Дослідження проводилося на базі Центр денного перебування «Компас» Харківського міського благодійного фонду «Благо», в якому взяла участь 11 дітей (9 дівчат, 2 хлопці) , віком 10-13 років. Для оцінки психологічного стану було використано арт-терапію, тест-проективна методика «баран у пляшці» та тест Люшера. А для забезпечення реабілітації використовувались арт-терапевтичні методики та спортивні заходи на свіжому повітрі.

Результати. Малюнки дітей мали певний контраст, діти зі звичайних родин більше використовували зелений та жовтий кольори, а діти з проблемних та прийомних родин – червоний та чорний. За допомогою тест-проективної методики «баран у пляшці» було виявлено соціальну непристосованість дітей через надмірну опіку батьків (простір пляшки був заповнений різноманітними елементами природи та декору), психологічні травми, пов'язані з родиною (було зображено розбиті пляшки); що є наслідком конфліктів в родині, схильність до вживання алкоголю (в роботах – малюнках дітей була виявлена пляшка з-під спиртного напою, що свідчить про зацікавленість автора малюнка в алкогольних напоях або вже зловживання ними) та потребу в спілкуванні з мамою (пусті пляшки), а також були не типові малюнки – кібер-баран (малюнок хлопчика, що захоплюється, кіборгами та роботами), водяний баран (дівчинка пояснила, що в пляшці має бути вода, виходячи з цього баран там плаває та йому там зручно). За допомогою теста Люшера ми оцінили емоційний стан дітей та, навіть, виявили кризовий стан в 3 дітей. Однак після проведення елементів рекреаційної реабілітації стан дітей покращився, прояви кризового стану пройшли. Діти стали

більш спокійним та пристосованими до оточуючого середовища, інтерес до алкогольних напоїв знизився.

Висновок. Родина має прямий вплив на психологічний стан дитини. Однак прості втручання можуть значно покращити стан дітей. Надмірна опіка над дитиною або навпаки однаково формують соціальну непристосованість. Конфліктні ситуації в родині приводять до кризових станів та психологічних травм.

Література:

1. Соціальна реабілітація // Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол. Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. Київ : Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2003. Т. 5. 736 с.
2. Сапункова С.С. [та ін.]. Медична та соціальна реабілітація : навчально-методичний посібник для студентів та викладачів медичних (фармацевтичних) закладів вищої освіти, закладів (факультетів) післядипломної освіти, інструкторів з лікувальної фізкультури та масажу, практикуючих медичних сестер. Київ : Медицина, 2018. 278 с.
3. Методика и технологии работы социального педагога: Учеб. пособ. / Под ред. М.А. Галагузовой, Л.В. Мардахаева. Москва: Издательский центр "Академия", 2002. 192 с.

Комарницька Людмила
кандидат філологічних наук,
в.о. завідувача кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу
м. Кам'янець-Подільський, Україна

КАЗКОТЕРАПІЯ ЯК ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧА ОСВІТНЯ ТЕХНОЛОГІЯ

Сучасний етап розвитку освіти характеризується великою кількістю інноваційних змін. В сьогочасних стратегічних документах відбивається ідея формування здорового способу життя молоді, яка заснована на осмисленому ставленні підростаючого покоління до свого здоров'я та здоров'я близьких. Стан фізичного і психічного здоров'я здобувачів освіти завжди є пріоритетним завданням, яке не одне десятиліття намагаються вирішити вчені, методисти, психологи, педагоги.

На даний момент спостерігається тенденція зниження рівня здоров'я дітей, підлітків та молоді, що викликає побоювання не тільки у вчителів і працівників

охорони здоров'я, а й у всього суспільства в цілому [2, с.184]. У зв'язку з цим роль здоров'язберігаючих технологій в освіті стрімко зростає.

Під здоров'язберігаючими технологіями розуміють: сприятливі умови навчання здобувача освіти в закладі освіти (відсутність стресових ситуацій, адекватність вимог, методик навчання та виховання); оптимальну організацію навчального процесу (відповідно до вікових, статевих, індивідуальних особливостей та гігієнічних норм); повноцінний та раціонально організований руховий режим [1, с.23]. Мета здоров'язберігаючих освітніх технологій полягає насамперед у тому, щоб забезпечити дитині можливість збереження здоров'я, сформувати у неї необхідні знання, вміння та навички щодо здорового способу життя, навчити використовувати отримані знання в повсякденному житті.

Серед різних видів корекційних здоров'язберігаючих технологій варто відмітити казкотерапію. Казкотерапія постає у якості інноваційного методу в роботі з дітьми, що дозволяє м'яко і ненав'язливо впливати на дитину за допомогою казки, вирішуючи при цьому найрізноманітніші завдання. Її використовують у вихованні, освіті, розвитку, як інструмент психотерапії. Казкотерапія – це процес пошуку, сенсу, інтерпретації знань про світ і систему взаємовідносин у ньому; перенесення казкових змістів у реальність; процес об'єктивізації проблемних ситуацій, активізації потенціалу особистості, усебічного навчання і виховання; терапія середовищем, особливою казковою ситуацією, у якій може матеріалізуватися мрія, а головне, у ній з'являється почуття захищеності [3].

Метою казкотерапії є розвиток самосвідомості дитини, забезпечення контакту з самою собою і з іншими, побудова відносин взаєморозуміння з найближчим оточенням, засвоєння необхідних моделей поведінки і моделей реагування, знань про себе та про світ.

Принципи казкотерапії полягають в знайомстві дитини зі своїми сильними сторонами, «розширенні» її поля свідомості та поведінки, пошуку нестандартних оптимальних рішень різних ситуацій, обміні життєвим досвідом.

У процесі кожного заняття, крім основних, можна вирішувати додаткові завдання. Наприклад: відпрацювання довільної уваги; згуртування групи; розвиток почуттів взаємодопомоги та підтримки, пам'яті; розширення емоційно-поведінкових реакцій.

Казка в даному випадку виконує три функції:

- діагностичну – виявляє існуючі проблеми дитини;
- прогностичну – проявляється в тій частині казки, яка оповідає про майбутнє героя;
- терапевтичну (корекційну) – дитині ненав'язливо, у казковій формі, пропонується позитивний приклад поведінки.

Розрізняють такі види казок:

1. Дидактичні казки. Вони створюються педагогами для позитивної мотивації до навчального процесу. Такі казки покликані передати в доступній формі дидактичний матеріал, а також навчальні завдання та інструкції.

2. Психокорекційні казки також створюються педагогами і психологами для впливу на поведінку дитини. Казки цього типу застосовуються з 4 до 11-13 років, використовуються для корекції агресивної поведінки, сором'язливості, гіперактивності тощо.

3. Медитативні казки розповідаються під спеціальну музику, що сприяє розслабленню. Такі казки заспокоюють, викликають позитивні емоції, налаштовують на гармонію з самим собою і оточуючими, вселяють упевненість в собі; розвивають різні види чутливості: зорову, слухову, нюхову, смакову, тактильну і кінестетичну.

4. Психотерапевтичні казки створюються з метою надати своєчасну підтримку, позбавити від страждань, допомогти в проблемній життєвій ситуації, вилікувати психоемоційну травму.

Потрапляючи в казку, діти легко сприймають «казкові закони» – норми і правила поведінки: ненав'язливо слухати інших і висловлювати свої думки. Емоційно розряджаючись, «відіграючи» глибоко заховані в підсвідомості страх, занепокоєння, агресію або почуття провини, діти стають добрішими, впевненішими в собі.

Не менш важливою є казко терапія не лише з дітьми молодшого віку, а й з підлітками. Відомо, що підлітковий вік – складний етап дорослішання, адже це період становлення особистості. Головні мотиваційні лінії цього вікового періоду пов'язані з активним прагненням до особистісного самовдосконалення: самопізнання, самовираження і самоствердження.

Це час пошуку і набуття себе. «Хто Я?», «Звідки прийшов?», «Куди Я йду?» – питання, відповіді на які шукає для себе кожна людина. Підлітки з обмеженими можливостями здоров'я – не виняток. Кожен з них також долає в процесі дорослішання багато труднощів.

У дітей з особливими освітніми потребами спостерігається своєрідне формування особистості. Достатній інтелектуальний розвиток часто поєднується з відсутністю впевненості в собі, самотійності, підвищеною сугестивністю. Особистісна незрілість проявляється в наївності суджень, слабкій орієнтації в побутових і практичних сферах життя. Часто проявляється нездатність і небажання здійснювати самотійну практичну діяльність. Застосовуючи метод казкотерапії з підлітками можна вирішити дані проблеми.

У процесі казкотерапії кожен підліток з обмеженими фізичними можливостями стає на шлях казкового героя, проходячи через випробування, долаючи труднощі, роблячи той чи інший вибір. Сама дитина не в змозі пройти безліч шляхів, прийняти безліч рішень, отримати безліч різних результатів. Однак використовуючи в психокорекційній роботі героїчну казку або міф, можна

допомогти їй це зробити. Ідентифікуючи себе з героєм міфу чи казки, дитина може вибрати, яким шляхом піти, спираючись на досвід інших «героїв».

У такій казковій «подорожі» підліткам пропонуються різноманітні ігри та вправи, спрямовані на розвиток самоінтересу, рефлексії, підвищення самооцінки і впевненості в собі, зняття напруги і накопичення позитивного емоційного досвіду.

Як висновок варто зазначити, що казкотерапія – це ефективний вид педагогічних здоров'язберігаючих технологій, в процесі якого задіяні всі компоненти здоров'я дітей. Дана форма роботи сприяє розширенню самопізнання дитини, розвитку психічних процесів, поліпшення її взаємодій з навколишнім світом, формування позитивного ставлення до власного «Я», підвищенню самооцінки.

Література:

1. Ахутина Т. В. Здоровьесберегающие технологии обучения: индивидуально–ориентированный подход. *Школа здоровья*. Москва, 2000. Т. 7. № 2. С. 21–27.
2. Бабанский Ю. К. Методические основы оптимизации учебно-воспитательного процесса. Москва, 2016. 480 с.
3. Дубинська О. Казкотерапія як засіб розвитку творчих здібностей дошкільників. *Психолог дошкілля*. 2014. №10. С. 12-13.

Кравченко Оксана

доктор педагогічних наук, проф.,

декан факультету соціальної та психологічної освіти,

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

м. Умань, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ ЯК ЗАВДАННЯ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

Послуги соціально-психологічної реабілітації дітей з особливостями у розвитку в умовах закладу освіти забезпечують реалізацію основних засад Закону України «Про реабілітацію інвалідів в Україні». Закон регламентує сутність поняття інвалідність як міру втрати здоров'я у зв'язку із захворюванням, травмою (її наслідками) або вродженими вадами, що при взаємодії із зовнішнім середовищем, що може призводити до обмеження життєдіяльності особи, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист [1].

Цей комплекс заходів включає реабілітацію осіб з інвалідністю – як систему

медичних, психологічних, педагогічних, фізичних, професійних, трудових, фізкультурно-спортивних, соціально-побутових заходів, спрямованих на надання особам допомоги у відновленні та компенсації порушених або втрачених функцій організму для досягнення і підтримання соціальної та матеріальної незалежності, трудової адаптації та інтеграції в суспільство, а також забезпечення осіб з інвалідністю технічними та іншими засобами реабілітації і виробами медичного призначення [1].

В організації соціально-психологічної реабілітації дітей з інвалідністю доцільно дотримуватися вимог *Міжнародної класифікації функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я: діти та підлітки* (далі – МКФ-ДП), укладений під егідою Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ) [2]. МКФ-ДП походить від Міжнародної класифікації функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я (МКФ) (ВООЗ, 2001) і призначена для обліку характеристик розвитку дитини та впливу на неї навколишнього середовища. МКФ-ДП рекомендована до використання закладами освіти щодо вимірювання показників здоров'я та обмеження життєдіяльності у дітей та підлітків.

На основі аналізу вітчизняного та зарубіжного законодавства у сфері соціального захисту людей з інвалідністю, визначаємо *соціально-психологічну реабілітацію дітей з ООП* – як систему заходів, спрямованих на відновлення, розвиток та утвердження соціального статусу особистості, її психологічних функцій, якостей, властивостей; захист психічного здоров'я та соціального благополуччя; залучення до повноцінної життєдіяльності, включення в соціальні відносини на основі усунення обмежень життєдіяльності.

Соціально-психологічна реабілітація пронизує, фактично, усі аспекти роботи, спрямовані на відновлення особистісного статусу, на відновлення, розвиток і формування здібностей та якостей, що дозволяють особистості виконувати різні соціальні ролі, мати можливість бути включеним у всі сфери соціальних відносин і життєдіяльності. Зміст соціально-психологічної реабілітації полягає, перш за все, у відновленні оптимального функціонування психологічних механізмів, що забезпечують соціальну діяльність і соціальну інтеграцію.

Визначальним у розгляді проблеми дослідження є з'ясування *видів соціально-психологічної реабілітації*:

- елементарна реабілітація включає заходи, спрямовані на відновлення найбільш простих, елементарних навичок самообслуговування і пересування;
- побутова реабілітація об'єднує заходи, спрямовані переважно на відновлення навичок виконання повсякденних побутових дій;
- педагогічна/соціально-педагогічна реабілітація об'єднує заходи корекційного навчання і виховання, спрямовані на засвоєння особою певної системи знань, норм і цінностей, що дозволяють їй успішно функціонувати в якості повноцінного члена суспільства;
- освітня реабілітація – складний комплекс, який включає в себе процеси отримання інвалідами необхідної загальної освіти, при необхідності – різних

рівнів і видів спеціальної освіти, професійної перепідготовки для отримання нової професії. Освітня реабілітація часто вважається педагогічною, проте зміст цього поняття є ширший. В сучасних умовах доступ до якісної освіти є одним з важливих соціальних ресурсів, що забезпечують належний соціальний старт, розвиток і повноцінне існування, у перспективі – соціальний розвиток, матеріального самозабезпечення, гідна кар'єра, високий соціальний статус;

- сімейна реабілітація передбачає заходи різного типу (соціального, педагогічного, психологічного тощо), спрямовані на відновлення звичайних, нормальних рольових функцій індивіда в сім'ї, а також підготовку його до самостійного і незалежного життя в родині;

- рекреаційна (дозвілєва) реабілітація дозволяє реалізувати духовні та творчі інтереси індивіда, задовольнити його потреби у фізичному розвитку і самовдосконаленні. Важливими складовими рекреаційної реабілітації є соціокультурна реабілітація, фізкультурно-оздоровчі заходи і спорт;

- соціально-психологічна реабілітація пронизує, по суті, всі аспекти роботи, спрямовані на відновлення індивідуально-особистісного статусу людини, на відновлення, розвиток і формування здібностей і якостей, що дозволяють їй успішно виконувати різні соціальні ролі (сімейні, подружні, батьківські, громадські, політичні тощо), мати можливість бути реально включеною у різні сфери соціальних відносин.

Саме соціально-психологічна реабілітація має безмежно широкий вибір шляхів, методів, технологій, що полегшують життя людини з інвалідністю і дозволяють їй бути якомога довше бути активним.

Таким чином, *соціально-психологічна реабілітація дітей та молоді з ООП* – це комплексна, багаторівнева і динамічна система заходів, спрямованих на відновлення, розвиток та утвердження соціального статусу особистості, її психологічних функцій, якостей, властивостей; захист психічного здоров'я та соціального благополуччя; соціальне залучення до повноцінної життєдіяльності та дієздатності, включення в соціальні відносини на основі усунення обмежень життєдіяльності та створення доступного середовища.

Література:

1. Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні». URI: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15>
2. Про затвердження плану заходів із впровадження в Україні Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я та Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я дітей і підлітків. URI: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1008-2017-p>

Кучеров Геннадій

кандидат історичних наук,

доцент кафедри соціальної роботи і психології

Подільського спеціального навчально-реабілітаційного

соціально-економічного коледжу,

м. Кам'янець-Подільський, Україна

ІНКЛЮЗИВНИЙ ТУРИЗМ – ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Сьогодні туризм став одним із найважливіших елементів життя багатьох людей в усьому світі. Для кожного важливим є відпочинок як невід'ємна частина життєдіяльності для відновлення фізичних і духовних сил. Право на відпочинок зафіксовано і в міжнародних документах з туризму, і в українському законодавстві. Зокрема, всесвітньою конференцією з туризму, що проходила в Манілі (Філіпіни) у 1980 р., закріплено право кожної людини на проведення дозвілля і, звичайно, право на відпустку, свободу пересування країнами і туризм. Конституцією України гарантується право на проведення дозвілля і свободу пересування всім громадянам. Це, у свою чергу, створює умови для інтеграції осіб із інвалідністю у суспільство, їх соціалізації та підвищенню рівня життя.

Вперше про інклюзивний туризм заговорили ще в 80-х роках минулого століття. Зараз його називають ще: туризм для всіх, безбар'єрний туризм, доступний туризм.

Всесвітня туристська організація (ЮНВТО) сформулювала таке визначення інклюзивного туризму: «Інклюзивний туризм – це форма туризму, що включає в себе процес співпраці між різними учасниками сфери туризму, який дає змогу людям з особливими потребами в доступності, включаючи мобільну, візуальну, слухову і когнітивну складові частини доступності, функціонувати незалежно, на рівних умовах, із почуттям особистої гідності через надання універсальних туристичних продуктів, послуг і середовища» [1].

Важливе значення в соціалізації та інтеграції осіб з інвалідністю у сучасне суспільство відіграє забезпечення можливостей для відпочинку і туризму. У зв'язку із цим одним із пріоритетних напрямків соціальної політики України є розвиток системи соціального туризму, тобто туризму, субсидованого з коштів, що виділяються на соціальні потреби. Задекларовані державні пільги окремим категоріям українських туристів, до яких належать і діти з інвалідністю. Однак жорсткі фінансові рамки державних бюджетних джерел фінансування не дозволяють забезпечити соціальні гарантії навіть для цієї частини населення. Використання позабюджетних (наприклад, спонсорських) ресурсів обмежене.

Головна відмінність між інклюзивним туризмом і «звичайним» – диференційований підхід до можливостей кожної дитини, надання їй навантаження, яке відповідає її можливостям, з поступовим наростанням складності. Для кожної нозології можна підібрати той чи інший різновид туризму. Зокрема, для осіб, які потребують лікування серцево-судинної системи

і ортопедичної реабілітації, доречним стане реабілітаційний туризм. Він добре розвинений у Німеччині, Франції, Ізраїлі, Іспанії, США та ін. Крім того, їм підійде рекреаційний вид інклюзивного туризму. Для більш активних туристів пропонується спортивний туризм, адже часто саме спорт допомагає особі з обмеженнями знову повірити в себе і позбавитися від комплексу неповноцінності. Це може бути баскетбол, плавання, настільний і великий теніс, заняття лікувальною фізкультурою.

Так, як в останні роки організація інклюзивного туризму у світі набуває більш досконалого виду, то все більше дітей з інвалідністю намагаються проводити своє дозвілля в різних подорожах, поїздках, у будинках відпочинку, санаторіях тощо. Варто виокремити соціальну значимість інклюзивного туризму для людей за допомогою таких функцій: виховної, освітньої, оздоровчої, спортивної. Так, виховна функція формує почуття спільності, єднання з іншими членами колективу; освітня дозволяє зміцнити свої знання з культури, географії, історії; отримати нові знання та вміння; оздоровча несе в собі сприятливий, позитивний вплив навколишнього середовища на організм людини; спортивна функція забезпечує відновлення і підтримку фізичних сил.

Інклюзивний туризм як фактор соціалізації особистості має свої особливості. По-перше, цей вид туризму забезпечує рухову активність, яка має велике значення для розвитку тіла, оскільки завдяки своїй організації туризм забезпечує лікування, запобігає психічним захворюванням і підтримує фізичне здоров'я. По-друге, доступний туризм створює повноцінне комунікаційне середовище і допомагає людям з обмеженими можливостями інтегруватися в суспільство, встановлюючи соціальні контакти і розподіляючи соціальні ролі. Це сприяє пізнанню світу і знайомству з новими людьми.

Заняття туризмом вимагають постійної взаємодії з однолітками і дорослими, дитина повинна знайти спільну мову з оточуючими, інакше вона не зможе поставити намет, розвести багаття, подолати туристські перешкоди. Таким чином, відбувається поліпшення якості комунікативної діяльності такої дитини, сприйняття оточуючих людей і самого себе стає більш адекватним, визначається своя позиція серед однолітків.

Необхідність активно діяти, беручи участь у туристсько-краєзнавчих заходах, дає дитині можливість пристосуватися до вимог середовища, перейти від мотивації дій і поведінки, яку можна позначити, як “Я хворий”, до ціннісного рівня, який визначається спрямованістю на спілкування з однолітками і дорослими, бажанням здійснювати будь-яку корисну діяльність, жити повноцінним життям. Таким чином, будуть знижуватися протиріччя між ціннісними орієнтаціями особистості дитини і вимогами середовища.

Важливу роль у процесі соціалізації особистості відіграють зусилля педагогів, психологів, супроводжуваних осіб, спрямовані на переживання кожною дитиною почуття успішності (під час організації побуту, під час туристських тренувань, в ігровій діяльності). Це, у свою чергу, зменшує загострення уваги всіх оточуючих на вадах дитини та знижує її установку на

самообмеження соціальних контактів, соціальну та емоційну депривацію, активізує предметно-практичну діяльність, сприяє, загалом, формуванню позитивної “Я-концепції”. Компенсаторні механізми при цьому стають більш гнучкими, що не знижує якості соціальної адаптації.

Для складання програм із інклюзивного туризму дітей із інвалідністю відносять до трьох соціальних груп: соціально і фізично адаптованих; переважно соціально не адаптованих; переважно фізично не адаптованих. Слід зазначити, що для таких дітей незважаючи на різний вік, можуть бути характерні знижений життєвий тонус, тенденція самообмеження соціальних контактів, відчуженість і замкнутість. Це явище отримало назву “псевдоаутизації” особистості. Основними факторами, що впливають на обмеження життєдіяльності таких дітей, є порушення функції пересування, догляду за собою, спілкування з навколишнім світом і зниження здатності до навчання. Для багатьох дітей із інвалідністю характерне відчуття ворожості до навколишнього світу. При цьому в більшості випадків сім'я не сприяє корекції психологічного стану дитини.

Тому, на нашу думку, програма соціалізації особистості в галузі інклюзивного туризму повинна будуватися на принципі особистісно-орієнтованої взаємодії дорослих з дітьми та повинна забезпечувати толерантне ставлення соціуму до осіб із інвалідністю та їхніх потреб, охорону, зміцнення, розвиток фізичного і психічного здоров'я дітей, емоційне благополуччя кожної дитини, інтелектуальний, моральний, психологічний, економічний, правовий розвиток, залучення дітей до загальнолюдських цінностей.

У зв'язку із цим доречно виокремити основні соціалізуючі фактори туристської діяльності, які зможуть змінити соціальну ситуацію розвитку:

- вихід із “чотирьох стін”; кардинальна зміна обстановки, зміна і розширення кола спілкування;
- зміна соціальної ролі дитини (перехід від ролі опікуваного, об'єкта впливу, до ролі активного суб'єкта взаємодії);
- функціонування в групі, що складається з рівних за соціальним статусом дітей;
- зміна ступеня негативного впливу захворювання на рівень життєвих можливостей.

Таким чином, інклюзивний туризм є важливою складовою процесу соціалізації молодого покоління. Ми вважаємо, що туристична діяльність з дітьми, які мають інвалідність – це вагомий внесок у становленні особистості дитини та успішного формування у неї адекватного уявлення про навколишній світ.

Література:

1. UNWTO. URL: <http://www2.unwto.org/ru>.

Марціновська Ірина

кандидат педагогічних наук,

асистент кафедри корекційної педагогіки та інклюзивної освіти

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка,

м. Кам'янець-Подільський, Україна

ФОРМУВАННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ У ПІДЛІТКІВ ТА МОЛОДІ З ПСИХОФІЗИЧНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Формування особистості молодої людини з порушеннями психофізичного розвитку потребує фахової підтримки та супроводу на кожному етапі становлення, як у період дошкільної, шкільної так і у період професійної освіти. Науковці розглядають адаптацію осіб з психофізичними порушеннями як цілісний, динамічний, безперервний процес розвитку особистості, адже успішна адаптація на кожному етапі формування є неодмінною умовою повноцінної життєдіяльності людини. Порушення адаптації проявляється в дезадаптивних тенденціях поведінки людини, супроводжується соціальною ізольованістю, зниженою здатністю до самовираження та самореалізації, виникненням негативних емоційних станів, що призводять до дестабілізації особистості [1].

Серед низки засобів психолого-педагогічного супроводу осіб з порушеннями ПФР та формування у них якостей необхідних для належної соціалізації, важливим є розвиток адаптивної копінг-поведінки. Копінг-поведінку прийнято розглядати як цілеспрямовану поведінку, що дозволяє людині справлятися зі стресом засобами, що відповідають особистісним характеристикам та ситуації. Факторами вибору такої поведінки, її стилів та стратегій, виступають певні аспекти активності суб'єкта, що характеризуються: диспозиційністю та відноситься до індивідуально-психологічних та особистісних стильових якостей); динамічністю (включає процесуальність та ситуативність); регулятивністю; соціокультурністю (характеризує соціально-психологічний аспект активності суб'єкта) [2].

Копінг-поведінка найчастіше описується через виділення так званих копінг-стратегій або стратегій подолання. Стратегії виступають як способи, шляхи, засоби виходу з ситуації, що склалася. Як показують дослідження, багато з них можуть бути культурно детерміновані, тобто являють собою психологічні засоби оволодіння поведінкою, закладені в культурі людського життя [3; 4].

Вважається, що конструктивні копінг-стратегії у поведінці можна формувати та розвивати [4].

В науковій літературі існує декілька характеристик, що розкривають сутність цього поняття, проте в роботі практичного психолога з підлітками та молоддю по формуванню конструктивної копінг-поведінки доцільно користуватись класифікацією І.М. Нікольської та Р.М. Грановської, які диференціюють копінг-стратегії на три групи: поведінкові (стратегії, спрямовані на зняття ситуації, що викликає напруження чи стрес); емоційні (стратегії,

спрямовані на емоційну розрядку або пошук соціальної підтримки); пізнавальні (стратегії, що дозволяють нейтралізувати напругу у стресовій ситуації через зміну суб'єктивної оцінки ситуації і відповідну зміну рівня особистісного контролю) [5].

Практичним втіленням теоретичних підходів до розуміння формування та розвитку копінг-поведінки особистості є мультимодальна модель подолання стресових ситуацій «BASIC Ph» [6]. Узагальнивши теоретичні та прикладні психологічні дослідження М. Лаад виділяє шість основних елементів, які лежать в основі здатності людини до подолання стресових ситуацій. Основою моделі є так званий «Міст над прірвою», оскільки у стресових ситуаціях «Я» і «Світ» розриваються, тому потрібно цих два компоненти об'єднати. «BASIC Ph» - це технологія яка стає тим містком, що поєднає «Я» і «Світ». У кожної людини є шість каналів подолання стресу, але тільки два з них є домінуючими, саме тому виникає потреба у розвитку інших каналів подолання. У цій моделі враховуються всі шість частин, з яких складається характерний для кожної людини стиль подолання стресових життєвих подій. А саме: віра (Belief): філософія життя, вірування та моральні цінності; афект (Affect): почуття, емоції; суспільство (Social): суспільний фактор – функція, приналежність, родина, друзі; уява (Imagination): творчість, гра уяви, інтуїція; свідомість (Cognition): знання, логіка, реальність, думки; фізіологія (Physiology): фізична, чуттєва модальність та діяльність.

Фаховий супровід особистості підлітка та молодого людини у стресових життєвих ситуаціях необхідно спрямовувати на розвиток 6 адаптаційних каналів, що забезпечує принцип неперервності «Я» та «Світ». В рамках цієї теорії виділяють такі види неперервності:

- когнітивна неперервність – це розуміння людиною життєвих процесів, відстеження логіки і передбачуваності подій. Якщо людина не розуміє, що і чому відбувається, не здатна відстежити причини та наслідки, то у неї підвищується рівень генералізованої тривожності;

- міжособистісна неперервність – це можливість підтримувати звичні для людини сфери спілкування: родинні зв'язки, дружні стосунки, соціальні та професійні комунікації;

- функціональна неперервність – це підтримка життєвих ролей особистості, її активності в якості дитини, брата, батька, учня, співробітника і т.п. Таким чином, важливо допомогти людині продовжувати виконувати свої звичні функції, продовжувати ті види діяльності, які були значимими для неї, які допоможуть відчувати себе повноцінним членом суспільства;

- особистісна неперервність – це відчуття особистісної ідентичності, це уявлення про себе. Цей образ себе важливо підтримувати, зберігати та розвивати; це те, що дозволяє особистості залишатися психологічно збереженою та сталою;

- емоційна неперервність – це конструктивні способи переживання та вираження емоцій, що є характерними для людини.

Сформульовані М. Лаадом види неперервності можуть бути основою для розробки фахівцями психологічної служби навчального закладу програм, що орієнтовані на формування стресостійкості у підлітків та молоді з порушеннями психофізичного розвитку, а також програм подолання у важких життєвих ситуаціях.

Література:

1. Порошенко М.А. Інклюзивна освіта: навчальний посібник. Київ: ТОВ «Агенство «Україна», 2019. 300 с.
2. Крюкова Т.Л. Человек как субъект совладания // Психология совладающего поведения: материалы Междунар. науч.- практ. конф. / отв. ред.: Е.А. Сергиенко, Т.Л. Крюкова. – Кострома: КГУ им. Н.А. Некрасова, 2007. 426 с.
3. Елизарова Т.Ю. Детерминация психологического преодоления критических ситуаций: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Нац. ин-т образования М-ва образования Респ. Беларусь. – Минск, 2000. 19 с.
4. Выготский Л.С. Исторический смысл психологического кризиса / Л.С. Выготский // Собр. соч.: В 6 т. Т.1. М.: Педагогика, 1982. С. 291-436.
5. Никольская И.М. Психологическая защита у детей / И.М. Никольская, К.М. Грановская. СПб.: Речь, 2001. 507 с.
6. Lahad M., Avalon O. The "Basic Ph" Model of Coping and Resiliency: Theory, Research and Cross-cultural Application. 2013. 288 с.

Молоченко Інна

*Аспірантка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини,
м. Умань, Україна*

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ІНКЛЮЗИВНИХ ТУРІВ ДЛЯ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ

У сучасному світі розвиток інклюзивного туризму для людей з інвалідністю стає одним із пріоритетних напрямів діяльності держави, яка динамічно розвивається. Усвідомлено необхідність інтеграції людей з інвалідністю в суспільство та їх участь у всіх сферах суспільного життя. Ставлення простих громадян до людей з інвалідністю змінюється в кращу сторону, в тому числі за активної підтримки держави. Багато в чому, на жаль, це пояснюється неухильним зростанням числа людей з інвалідністю та маломобільних громадян [5].

Відповідно до психосоціальної моделі «інвалідність» розглядається як похідна від обмеженості функцій організму, але припускається, що інвалідність перетворюється в обмеженість можливостей в результаті неадекватного фізичного і соціального оточення. Відповідно до цього підходу, люди з інвалідністю в фізичному або психічному відношенні відрізняються від здорових людей, але їх безпорадність полягає не тільки в їх особливостях, а й в реакції соціального оточення [3].

Створення адаптованої середовища для людей з інвалідністю – одне із завдань сучасної соціальної держави. Люди з особливими потребами повинні отримати можливість повноцінно користуватися всіма благами суспільства. Вивчення і аналіз проблем, перспектив та основних напрямків розвитку інклюзивного туризму є актуальною за умов сучасності. З огляду на різноманітність рекреаційних можливостей України, та з врахуванням інтересів людей з інвалідністю, сфера інклюзивного туризму як соціальної послуги може стати досить прибутковою [5].

Особливості інклюзивного туризму можна простежити при розгляді його функцій, спрямованих на поліпшення соціальної адаптації людей з інвалідністю. До соціокультурних функцій інклюзивної туристичної діяльності відносяться компенсаторно-корекційна, функція розвитку соціального мислення, функція розвитку ідентичності, функція соціальної адаптації та інтеграції. Компенсація і корекція порушених здібностей до соціального функціонування відбувається під впливом оздоровчих дії природних чинників, психофізичної активності в процесі курортно-рекреаційного середовища і представлених можливостей інклюзивного туризму враховувати специфіку комунікативної, когнітивної та особистісної сфер людей з особливими потребами [3]

При організації турів слід особливу увагу приділити правильному розподілу частини, навантажень, враховувати властивості особистості, характер взаємин членів групи і особливості супроводу. Інклюзивні туристичні групи швидко втомлюються, як у фізичному, так і в емоційному плані, в зв'язку з цим при здійсненні необхідно передбачати місця короткочасного відпочинку. При проведенні екскурсій найкраще орієнтуватися на середню тривалість поїздки – приблизно 1,5 год. Цей час оптимальний для сприйняття інформації фактично для будь-якої людини.

При плануванні турів важливо враховувати властивості особистості туристів. Багато людей з інвалідністю схильні до депресій, дратівливості, підвищеної емоційної збудливості, уразливості, стомлення і перевтоми, забування та ін. Під час проведення особливо тривалих заходів, на тлі втоми можуть виникати конфлікти, які здатні привести до порушення вже налагоджених раніше соціальних зв'язків. Отже, підтримка сприятливого емоційного клімату є одним із головних завдань [5].

Під час організації інклюзивної туристичної групи не слід забувати про проблеми, які можуть виникнути у взаєминах людей з інвалідністю. Головна з

них – це незнання людей про проблеми один одного, тому для кращої організації взаєморозуміння в групі слід розповідати про них заздалегідь. При цьому потрібно враховувати той факт, що люди з сенсорними порушеннями не завжди здатні належним чином зрозуміти проблеми осіб з порушеннями опорно-рухового апарату і навпаки. В цьому випадку організатори повинні сприяти зниженню рівня напруги і виступати в ролі амортизатора. Щоб уникнути небажаних ситуацій, керівникам групи варто заздалегідь ретельно ознайомитися з фізичними здібностями туристів [6].

Спілкуючись з людьми з інвалідністю, слід не тільки дотримуватися загальних правил етикету, а й враховувати особливості конкретних груп. При організації інклюзивних турів для людей які пересуваються на візку бажано заздалегідь продумувати маршрут таким чином, щоб було якомога менше місць, які можуть викликати труднощі при пересуванні на візку. Якщо такі місця все ж є, то особам з порушенням опорно-рухового апарату потрібно забезпечити допомогу в подоланні перешкоди. При спілкуванні з людиною що пересувається на візку бажано розташовуватися так, щоб очі обох співрозмовників були на одному рівні. Ні в якому разі не можна спиратися на візок – це рівнозначно тому, що спертися безпосередньо на людину.

Свої особливості є і при організації інклюзивних турів для осіб з вадами зору. Спілкуючись з такими людьми, потрібно говорити звичайним голосом, не пропускати інформацію, важливо чітко промовляти, де знаходяться ті чи інші речі і предмети. При пересуванні по туристичному маршруту слід попереджати про всі можливі перепони. Зустрічаючись з людьми з порушенням зору, екскурсводу необхідно назвати себе і людей, які прийшли з ним, в процесі бесіди не забувати промовляти, до кого саме відбувається звернення. При знайомстві людини з порушенням зору з предметами потрібно дати їй самій помацати і оцінити предмет. У спілкуванні цілком можна вживати вираз «дивіться», адже вони «бачать» предмети руками. Якщо людина збилась з маршруту, краще підійти і допомогти.

Якщо людина погано чує, її увагу можна привернути, помахавши рукою, або поплескавши по плечу. Ступінь глухоти теж буває різною, тому в залежності від характеру дефекту вибирають спосіб спілкування з такою людиною. Спілкуючись з людиною з порушенням слуху, необхідно дивитись чітко на неї, говорити розбірливо, так як багато людей здатні розуміти по губах. Завжди важливо переконатися в тому, що співрозмовник з інвалідністю на слух вас зрозумів. У деяких випадках не варто соромитися використовувати перекладачів для підвищення якості спілкування і економії часу. Для дотримання етики слід звертатись безпосередньо до співрозмовника, а не до перекладача.

Спілкуючись з людиною, що має дефекти мови, необхідно уважно прислухатися до його слів, бути терплячим і не поправляти його. При спілкуванні краще дивитися співрозмовнику в обличчя, не соромитися перепитувати, задавати питання, на які можна дати чітку і швидку відповідь, не перебивати і не

передражнювати. Якщо зрозуміти співрозмовника занадто важко, варто використовувати інші засоби спілкування – комп'ютер або записки.

Особливої уваги при здійсненні інклюзивних турів вимагають люди з психологічними проблемами, так як цій категорії властиві різні емоційні реакції, які деколи складно передбачити. Однак не слід робити передчасних висновків і побоюватися таких людей: багато хто з них не виявляють емоційних сплесків до виникнення надзвичайних ситуацій. Якщо людина засмучена, слід постаратися її заспокоїти і ні в якому разі не кричати [5].

Залучення людей з інвалідністю до інклюзивного туризму сприяє підвищенню їх самооцінки. Інклюзивні туристи стають більш активними суб'єктами діяльності, починають більше спілкуватися і інтегруватися в повсякденне життя суспільства, розширювати свій життєвий простір. При плануванні різноманітних інклюзивних маршрутів можна користуватись вже створеними та спеціально для цього призначеними матеріалами:

- монографія «Соціально-психологічна реабілітація дітей та молоді з особливими освітніми потребами: інноваційні технології природотерапії» [4];
- довідник «Історико-культурні, природно-заповідні та лікувально-оздоровчі об'єкти Черкащини крізь призму інклюзивного туризму» [2];
- навчально-методичний довідник «Доступність об'єктів соціокультурної інфраструктури для дітей та молоді з особливими освітніми потребами» [1].

Література:

1. Доступність об'єктів соціокультурної інфраструктури для дітей та молоді з особливими освітніми потребами : навчально-методичний довідник / Кравченко О.О., Міщенко М.С., Резніченко І.Г., Чупіна К.О., Молоченко І.А., Білик А.Ю. та ін.; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань : Візаві, 2020. 153 с.
2. Історико-культурні, природно-заповідні та лікувально-оздоровчі об'єкти Черкащини крізь призму інклюзивного туризму : довідник / Кравченко О.О., Міщенко М.С., Резніченко І.Г., Чупіна К.О., Молоченко І.А., Поліщук О.Р., Скочко М.О.; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань : Візаві. 227 с.
3. Новикова Н.Г., Картунов В.В., Краснова О.Н. и др. Создание благоприятной туристской среды для клиента с особыми потребностями. *Russian Journal of Education and Psychology*, 2015. №9 (53). С. 135-151.
4. Соціально-психологічна реабілітація дітей та молоді з особливими освітніми потребами: інноваційні технології природотерапії : монографія / Кравченко О.О., Міщенко М.С., Левченко Н.В., Резніченко І.Г., Чупіна К.О., Молоченко І.А., Бойко О.М., Загоруйко В.А. ; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань : Візаві, 2020. 144 с.
5. Сычева Т.А., Пьянов А.Е. Организационные и социально-психологические трудности при подготовке и осуществлении инклюзивного туризма. *Общество: социология, психология, педагогика*, 2017. №11. С. 89-92.

6. Buhalis D., Darcy S. Accessible Tourism: Concepts and Issues. N. Y. Ontario, 2010. 336 p.

Соколова Ганна

*доктор психологічних наук, доцент кафедри
дефектології та фізичної реабілітації ДЗ «Південноукраїнський
національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
м. Одеса, Україна*

Пеньковська Надія

*здобувачка вищої освіти за другим (магістерським) рівнем
спеціальності 016 «Спеціальна освіта» ДЗ «Південноукраїнський
національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»,
м. Одеса, Україна*

ПРАВОВІ АСПЕКТИ СТВОРЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДІВ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ ТА ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Погіршення екологічної ситуації, поширення соціальних хвороб у сформованих несприятливих соціально-економічних умовах проживання, а також недостатній рівень розвитку здоров'язберігаючих навичок населення є основними причинами зростання чисельності осіб з особливими освітніми потребами (ООП) в даний час.

Тому однією з першорядних завдань сучасної держави є створення умов для розвитку інклюзивної освіти в Україні. Особливо актуально це для тих абітурієнтів, які мотивовані до отримання фахової передвищої освіти або вищої освіти, проте мають деякі проблеми з освоєнням загальних програм, які розраховані на студентів усіх рівнів. На сьогоднішній день проблема створення спеціального середовища для здобувачів освіти з ООП вирішена не до кінця, тому розглянута нами тема носить актуальний характер.

За даними МОН на 2017 рік з 2,5 мільйонів студентів - 10 тисяч мають ООП. Останнім часом з'явилася тенденція до збільшення числа закладів фахової передвищої освіти (ФПВО) та закладів вищої освіти (ЗВО), які навчають осіб з ООП.

У кожній країні реалізація інклюзивної освіти має свої особливості, але всюди під інклюзивною освітою розуміють довгострокову стратегію, яка вимагає дотримання ідей терпіння і терпимості, реалізації таких принципів як

систематичність, послідовність, безперервність, комплексність підходу для її реалізації.

Дослідженням цієї теми займалися такі вітчизняні та іноземні вчені, як: В. Бойко, В. Бондар, Г. Б'юер, Ю. Ільїна, А. Колупаєва, Т. Лукіна, Б. Манцано-Гарсія, О. Мартинчук, В. Менджул, С. Миронова, О. Рубан, Н. Софій, І. Таланчук, Н. Теплова, Марія Томе Феррандес, І. Хомишин, Р. Щокін, В. Юровська та інші. Аналіз сучасних досліджень засвідчує неухильне зростання наукового інтересу до створення інклюзивного освітнього середовища в закладах освіти та вдосконалення нормативної бази.

Національне законодавство у сфері інклюзивної освіти включає: Конституцію України, закони України «Про освіту», «Про фахову передвищу освіту», «Про вищу освіту» та інші, постанови Кабінету Міністрів України, наприклад, Постанови КМУ «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти» від 10.07.2019 р. та «Про порядок організації інклюзивного навчання у закладах професійної (професійно-технічної) освіти» від 10.07.2019 р. накази МОН України. У жовтні 2018 року почав діяти закон про інклюзивну освіту, згідно з яким для кожної дитини з особливими освітніми потребами складається індивідуальна програма розвитку та навчання. Також цей закон закріплює посаду асистента в інклюзивному класі, а за бажанням батьків дитини її навчання може бути подовженим на два роки. Варто зазначити, що українське законодавство з питань впровадження інклюзивного навчання все ще є недосконалим і постійно розвивається та змінюється. Через це виникає досить велика кількість проблем у сфері освіти. В українському законодавстві обов'язок, щодо фінансування дошкільної та шкільної освіти покладений на органи місцевого самоврядування. Органи місцевого самоврядування мають забезпечувати здійснення прав осіб з ООП на якісну освіту з урахуванням індивідуальних особливостей кожної дитини, що не завжди можна зробити через відсутність у місцевому бюджеті потрібної суми [1]. Ще однією проблемою впровадження інклюзивної освіти є надмірне навантаження педагога.

Законодавство дозволяє залучати у заклади ФПВО та ЗВО абітурієнтів з особливими освітніми потребами. Завдяки отриманню освіти відбувається соціальна інтеграція таких осіб.

Організаційною формою інклюзивного навчання в закладах професійної (професійно-технічної) освіти (ЗПТО), закладах фахової перед вищої освіти (ФПВО) та закладах вищої освіти (ЗВО) є інклюзивна група. Вона являє собою групу, в якій поряд з іншими здобувачами освіти навчаються одна або більше осіб з особливими освітніми потребами. Гранична чисельність здобувачів освіти з ООП в одній групі законодавчо не встановлена. З метою організації інклюзивного навчання наказом керівника в межах існуючої штатної чисельності створюється: у ЗПТО та ФПВО — команда психолого-педагогічного супроводу, а у ЗВО — спеціальний навчально-реабілітаційний підрозділ або група психолого-

педагогічного супроводу. На відміну від закладів дошкільної та загальної середньої освіти, у ЗВО, ФПВО та ЗПТО команда, що працює в інклюзивних групах, утворюється в межах існуючої штатної чисельності. Тобто окремі посади, як то асистент викладача (за аналогією з асистентами вихователя та вчителя) не вводяться. Особливою проблемою є фінансування інклюзії у ФПВО та ЗВО тому що фінансування даних потреб у бюджеті країни не закладено, тобто заклади освіти не забезпечуються необхідним обладнанням зовсім. Багато питань виникає щодо оплати праці в інклюзивних групах, особливо у ЗВО, тому що у Постанові КМУ «Про встановлення розміру доплати за окремі види педагогічної діяльності» від 25.08.2004 р. працівникам ЗВО не надали права на доплату за роботу в інклюзивних групах, не зазначивши їх у цій постанові.

Сенс впровадження інклюзивної освіти в навчальні заклади складається в створенні умов для отримання якісної освіти всіма людьми без дискримінації, для корекції порушень розвитку за допомогою застосування спеціальних педагогічних підходів. Це сприятиме засвоєнню суспільних цінностей і соціальних ролей у суспільстві, а також включенню молоді з ООП у соціальний простір закладу освіти, потім громади і держави.

Для формування інклюзивного підходу в закладі освіти, в першу чергу, необхідно усунути *фізичний бар'єр* впровадження інклюзивної освіти у закладах освіти пов'язаний з відсутністю певної інфраструктури і спеціально організованого простору для навчання осіб з ООП. Архітектурна непристосованість освітніх установ, неможливість безперешкодного переміщення як зовні, так і всередині них і недостатня інформованість адміністрації про специфіку організації доступною інклюзивної середовища на території закладу можуть стати серйозними перешкодами для здобуття вищої освіти певними категоріями учнів. Найчастіше в якості причин, що ускладнюють надання якісних освітніх послуг особам з ООП, називають відсутність фінансів на обладнання доступною інклюзивної середовища, але актуальним, на наш погляд, є можливість організації дистанційного навчального процесу у поєднанні з традиційними формами навчання для студентів з обмеженими можливостями, можливість навчатися за індивідуальним графіком, адаптованим освітніми програмами. Надати можливість здавати заліки та іспити в електронній формі.

Основною причиною *академічного бар'єру* можна назвати невідповідність викладачів до роботи з особливими контингентом. Необізнаність педагогів про специфіку роботи з такими студентами перешкоджає академічним досягненням останніх. Внаслідок нерозуміння проблем інклюзії викладачі неохоче адаптують зміст навчальних курсів під специфічні потреби учнів, надають їм дуже слабку психолого-педагогічну підтримку, часто не враховуючи індивідуальні особливості студентів і позбавляючи їх тим самим можливості адекватно сприймати навчальний матеріал (наприклад, не пропонують додаткових пояснень лекційного матеріалу або не забезпечують його електронною версією).

Подолання *оціночного бар'єру* в цілому полягає в формуванні адекватного ставлення всіх членів соціуму до осіб ООП, оскільки благополуччя соціалізації осіб з особливими освітніми потребами визначається не тільки офіційною політикою, але і суспільною свідомістю.

Однак практичний досвід реалізації інклюзивної освіти у закладах ФПВО та ЗВО виявив численні труднощі, в тому числі, в питаннях розробленості нормативно-правової бази, рівень володіння педагогами спеціальними методами і технологіями роботи зі студентами з ООП, існування психологічних бар'єрів і емоційної неготовності педагогів. Серед них чільною виступає проблема фінансування інклюзивної освіти. Придбання та впровадження технічних засобів, нових апаратів коштує чималих грошей. А без належного постійного фінансування становлення і розвиток інклюзії не представляється можливим.

Нажаль, вітчизняне законодавство в Україні є недосконалим, воно не відповідає нормам міжнародного права, спостерігається відсутність правової основи для інституту інклюзивної освіти та принципів створення економічних та фінансових умов для забезпечення права на освіту особам, які мають особливі освітні потреби.

Література:

1. Хомишин І.Ю. Адміністративно-правове регулювання інклюзивної освіти в Україні. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2017. № 28. С. 53–55.
2. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг» від 06.09.2018 р.
3. Миронова С. П. Інклюзивне навчання: організаційне, змістове та методичне забезпечення : Навч.-метод. посіб. / За заг. ред. С. П. Миронової. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. 236 с.

Савельєв Михайло
тренер з танців на візках Центру танцювального спорту "Україна" Київського
регіонального центру з фізичної культури і спорту інвалідів "Інваспорт",
м. Київ, Україна

ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ХВОРИХ З ТРАВМАМИ ХРЕБТА ГРАВІТАЦІЙНИМИ НАВАНТАЖЕННЯМИ

Реабілітація і соціальна адаптація людей з особливими потребами є у сучасному світі складною і багатопланою проблемою. Отже, для її вирішення

потрібні комплексні наукові дослідження, об'єднання зусиль фахівців, як медиків і психологів, так і педагогів, фахівців в області фізичної культури і спорту. За даними [1], більше 10 % населення нашої планети є людьми з особливими потребами. Це спричинено й військовими конфліктами, екологічними катастрофами, криміногенною ситуацією, іншими життєвими обставинами, серед яких – спадковість, травми, дорожньо-транспортні пригоди та ін.

Практика роботи фахівців з людьми з особливими потребами показує, що дієвим методом реабілітації й соціальної адаптації пацієнтів з травмами хребта і опорно-рухового апарату (ОРА) є їх реабілітація засобами фізичної культури і спорту. Систематичні заняття сприяють адаптації таких пацієнтів до життєвих умов, розширюють їх функціональні можливості, сприяючи оздоровленню всього організму, виробленню координації, поліпшенню роботи серцево-судинної та інших систем організму. Вони також сприятливо впливають на психіку людей з інвалідністю, повертаючи їм почуття соціальної значущості й повноцінності.

Отже, метою дослідження є встановити можливість і ефективність використання гравітаційних вправ у реабілітації людей з порушенням ОРА й з розривами нервових волокон хребта (НВХ).

Для успішного досягнення мети фізичної реабілітації людей з особливими потребами необхідно вирішити такі основні завдання [2, 3]:

– *загальні*, зокрема, зміцнення здоров'я, поліпшення фізичного розвитку пацієнтів, вдосконалення їх рухових здібностей, формування усвідомленого відношення до виконання фізичних вправ тощо;

– *корекційні*: нормалізація активності ОРА, відновлення м'язової сили, попередження розвитку їх атрофії, профілактика і лікування спастичності м'язів, контрактур й деформацій кістково-суглобового апарату, нормалізація обміну речовин, дихання, актів дефекації і сечовипускання;

– *спеціальні*: створення оптимальної системи режиму рухової активності, відновлення здатності до маніпулятивних дій, розробка нормативних вимог, що дають змогу оцінити рівень розвитку (деградації) рухових здібностей людей з особливими потребами, обґрунтування форм, методів і засобів організації занять фізичними вправами з урахуванням їх індивідуальних здібностей, рівня й ступеня ураженості спинного мозку, порушення рухової активності тощо.

У звичайних умовах у людини постійно напружені м'язи кінцівок, черевного пресу – завдання утримувати тіло і пересуватися вимагає від них постійного тону. Цей м'язовий тонус і дозволяє механічно проштовхувати кров. Отже, якщо тонус знижений, то проштовхування крові різко погіршується.

Гравітаційні зміни в роботі серцево-судинної системи безпосередньо пов'язані з тонусом м'язів. Найвідчутніший гравітаційний м'яз людини – камбалоподібний. Він знаходиться на задній поверхні гомілки в глибині, відразу над ахілловою сухожиллям, і закритий двома голівками литкового м'яза. Вченими встановлено, що на цей м'яз при динамічних навантаженнях припадає до 10 "вагів тіла" (звісно, у момент поштовху).

У людей з травмами хребта і ОРА порушена провідність НВХ і послаблена (або навіть відсутня) чутливість у нижніх кінцівках. Проте можна навчити людину, що не відчуває ніг, відчувати під ногами опору. Це, у свою чергу, дає можливість ефективніше управляти ногами в ортезах, протезами нижніх кінцівок або інвалідним візком за допомогою нижніх кінцівок. Ця методика була випробувана для навчання рухам танцюристів на інвалідному візку, а також для навчання керування візком без використання гальмування коліс руками. Це додає динаміки в русі людини і якості у виконанні танцю на візку. Крім того, нами досліджено вплив реакції опори на загальний стан м'язової системи людини з травмою хребта з різними нозологіями; встановлено зв'язок між гравітаційними тренуваннями, відчуттям реакції опори та м'язовим тонусом, а на цій основі обґрунтовано доцільність використання гравітаційних тренувань для поліпшення фізичного стану людей з травмою хребта.

Висновок. Таким чином, максимальний розвиток життєздатності людини з особливими потребами, підтримка у неї оптимального психофізичного стану надає змогу реалізувати її творчий потенціал, досягти бажаних результатів і навіть перевищити результати здорових людей. При цьому використання гравітаційних вправ у реабілітації людей з порушенням ОРА і з розривами НВХ дає змогу поліпшити фізичний стан людини з інвалідністю, вдосконалити систему їх фізичного виховання й адаптації до життєвих умов і оточуючого середовища. Як наслідок, підвищується їх професійна і соціальна реабілітація.

Ефективна методика гравітаційних фізичних навантажень і тренувань дозволить також значно прискорити процес відновлення життєво важливих рухових вмінь і навичок, необхідних також і у сфері побутової діяльності людей з особливими потребами.

Література

1. Шевцов А. Г. Освітні основи реабілітології: монографія. Київ : МП-Леся, 2009. 483 с.
2. Долинний Ю. О. Реабілітаційна робота з людьми, маючих обмежені можливості в розвитку засобами фізичного виховання. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер. 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія.* 2012. Вип. 21. С. 77–79.
3. Пригородова І. М., Глоба О. П. Особливості методики корекційного фізичного виховання дітей дошкільного віку з порушеннями постави. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія.* 2014. Вип. 28. С. 181–185.

Складанівський Олег

*викладач кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРЕДМЕТА «ЗАХИСТ УКРАЇНИ» ДЛЯ МОЛОДІ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Стрімкий розвиток у сучасному світі інформаційно-комунікаційних технологій нагально потребує цілеспрямованої підготовки особистості до вмілого і безпечного користування ними.

Інформаційно-комунікаційні технології – це узагальнююче поняття, що описує різні методи, способи та алгоритми збирання, зберігання, оброблення, представлення і передавання інформації [5, с. 6].

Під інформаційно-комунікаційними технологіями розуміють також способи і засоби збирання, оброблення та передавання інформації з метою одержання нових відомостей про об'єкт, що вивчається, або – сукупність знань про способи і засоби роботи з інформаційними ресурсами [6, с. 314].

У зв'язку з тим, що освітній процес неможливий без обміну інформацією, то всі педагогічні технології є інформаційно-комунікаційними.

Доречно зауважити, що інформаційно-комунікаційні технології під час викладання навчального предмета «Захист України» для молоді з особливими потребами забезпечують значне підвищення педагогічної ефективності. А саме:

- 1) індивідуалізацію та диференціацію навчання;
- 2) підвищення активності учасників освітнього процесу;
- 3) інтенсифікацію навчального процесу;
- 4) підвищення мотивації навчання;
- 5) створення умов для самостійної роботи;
- 6) сприяння формуванню самооцінки в молоді з особливими потребами;
- 7) створення комфортного середовища навчання.

Підтримка освітнього процесу такими технологіями формує в студентів навички роботи в інформаційних мережах, внаслідок чого розвивається їхнє творче мислення, вміння та навички.

Отже, інформаційно-комунікаційні технології під час викладання навчального предмета «Захист України» дозволяють спрямовувати молодь з особливими потребами на співпрацю з педагогом, розвивати такі якості особистості, як організованість, дисциплінованість, уміння планувати свою діяльність. Можливості інформаційно-комунікаційних технологій забезпечують реалізацію необхідних умов для формування самостійності, потреби в постійній самоосвіті. Це основа успішної адаптації випускників на сучасному ринку праці.

Але варто враховувати дидактичні властивості та функції вивчення самих засобів інформаційно-комунікаційних технологій, а також напрями дидактичної організації під час опанування навчальної програми предмета «Захист України» для молоді з особливими потребами [4, с. 2]. А саме:

- 1) швидкий зворотний зв'язок між користувачем та інформаційно-комунікаційною технологією;
- 2) комп'ютерна візуалізація навчальної інформації щодо об'єктів або закономірностей процесів, явищ у реальному або віртуальному світі;
- 3) архівне збереження достатньо значних обсягів інформації з можливістю її передачі, а також досить легкого доступу, звернення користувача до центрального банку даних;
- 4) автоматизація процесів обчислювальної інформаційно-пошукової діяльності, а також оброблення результатів навчального експерименту з можливостями багаторазового повторення окремих фрагментів або самого експерименту;
- 5) автоматизація процесів інформаційно-методичного забезпечення, організаційного управління навчальною діяльністю та контролю за результатами засвоєння.

Реалізація вищезазначених можливостей інформаційно-комунікаційних технологій під час викладання навчального предмета «Захист України» для молоді з особливими потребами дозволяє організувати наступні види діяльності:

- 1) реєстрація, збирання, накопичення, збереження, оброблення інформації щодо захисту України та дій в умовах надзвичайних ситуацій;
- 2) інтерактивний діалог, що відкриває можливість задавати питання у довільній формі з використанням «ключового» слова, забезпечуючи можливість вибору змісту навчального матеріалу предмета «Захист України», графіку роботи.

Використання інформаційно-комунікаційних технологій під час викладання навчального предмета «Захист України» для молоді з особливими потребами надає можливість реалізувати такі педагогічні цілі:

- 1) ознайомлення молоді з основами нормативно-правового забезпечення захисту України, цивільного захисту населення та особистої безпеки людини;
- 2) усвідомлення молоддю свого обов'язку щодо захисту України в разі виникнення загрози незалежності та територіальній цілісності держави;
- 3) набуття знань про функції Збройних Сил України та інших військових формувань, їхні характерні особливості;
- 4) засвоєння основ захисту України, цивільного захисту населення, домедичної допомоги, здійснення психологічної підготовки молоді до захисту України [1; 2; 3];
- 5) розвиток особистості, підготовка її до життя в інформаційному суспільстві;
- 6) розвиток мислення;

- 7) естетичне виховання;
- 8) розвиток комунікативних здібностей;
- 9) формування вмінь обирати оптимальні рішення;
- 10) розвивати вміння здійснювати експериментально-дослідницьку діяльність;
- 11) формування інформаційної культури, вміння обробляти інформацію.

Як свідчить досвід викладання навчального предмета «Захист України» для молоді з особливими потребами автора, використання інформаційно-комунікаційні технології в освітньому процесі, значно вдосконалює процес викладання, підвищує його ефективність та якість. При цьому забезпечується:

- реалізація можливостей програмно-методичного забезпечення персональних комп'ютерів з метою одержання знань, моделювання навчальних ситуацій, здійснення тренування, контролю за результатами навчання;
- реалізація можливостей систем штучного інтелекту в процесі використання навчальних інтелектуальних систем;
- використання інформаційно-комунікаційних технологій як засобу комунікації з метою розповсюдження педагогічних технологій, а також як засобу автоматизації процесів контролю, корекції результатів освітньої діяльності, тестування, психодіагностики та ін.;

Розвиток мережних технологій, глобальної мережі Інтернет, локальних мереж Інтернет відкриває широкі можливості доступу до велетенських обсягів інформації, збереження та передавання її.

Використання засобів комунікації: електронної пошти, глобальної, регіональної та локальної мережі відкриває для навчання можливість здійснювати:

- 1) оперативне передавання на відстані інформації будь-якого обсягу і виду;
- 2) інтерактивний, оперативний зв'язок;
- 3) доступ до різноманітних джерел інформації;
- 4) організацію спільних телекомунікаційних проектів;
- 5) спілкування та обговорення проблем, участь у конференціях, вебінарах, чатах, форумах, блогах та ін.

Нині в освітньому процесі широко використовуються різноманітні програмні комплекси, а також більш складні – вузькоспеціалізовані. Проте вони не забезпечують всіх потреб викладачів, тому виникає потреба у створенні та адаптації власних програмно-педагогічних продуктів.

Література:

1. Указ Президента України «Про Стратегію національно-патріотичного виховання» від 18.05.2019 № 286/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main /1484205>
2. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020-2025

- роки» від 09.10.2020 № 932. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1233-2020-%D1%80#Text>
3. Наказ Міністерства молоді та спорту України «Зміни до Порядку формування календарного плану заходів щодо реалізації державної політики з питань молоді» від 09.11.2020 № 1105/35388. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1105-20#Text>
  4. «ЗАХИСТ УКРАЇНИ. РІВЕНЬ СТАНДАРТУ» Навчальна програма для 10–11 класів закладів загальної середньої освіти. Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 04.11.2020 р. № 1377. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/2020/11/Zakhyst%20Ukrayiny%2010-11%20klas%20Standart.pdf>
  5. Гета А. В., Заїка В. М., Коваленко В. В. Сучасні засоби ІКТ підтримки інклюзивного навчання : навч. посіб. Полтава : ПУЕТ, 2018. 261 с.
  6. Яковенко О. Є. Особливості розробки інформаційної асистивної технології навчання осіб з особливими потребами : зб. наук. пр. Харків : НТУ «ХПІ», 2016. Вип. 11. С. 314-320.

Співак Любов
*доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психосоматики та психологічної реабілітації
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова,
м. Київ, Україна*

МОТИВАЦІЯ ДОСЯГНЕННЯ У СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

В законах України «Про освіту» та «Про вищу освіту» задекларовано необхідність створення якісних умов для здобуття вищої освіти та всебічного особистісного розвитку студентів із особливими освітніми потребами, з огляду на їхні індивідуальні потреби, інтереси, здібності й можливості. Значущість вирішення нагальних державних проєкцій підвищує важливість досліджень, що присвячені вивченню мотивації досягнення у студентів закладів вищої освіти з особливими освітніми потребами.

Мета дослідження: емпірично вивчити мотивацію досягнення в студентів закладів вищої освіти з особливими освітніми потребами.

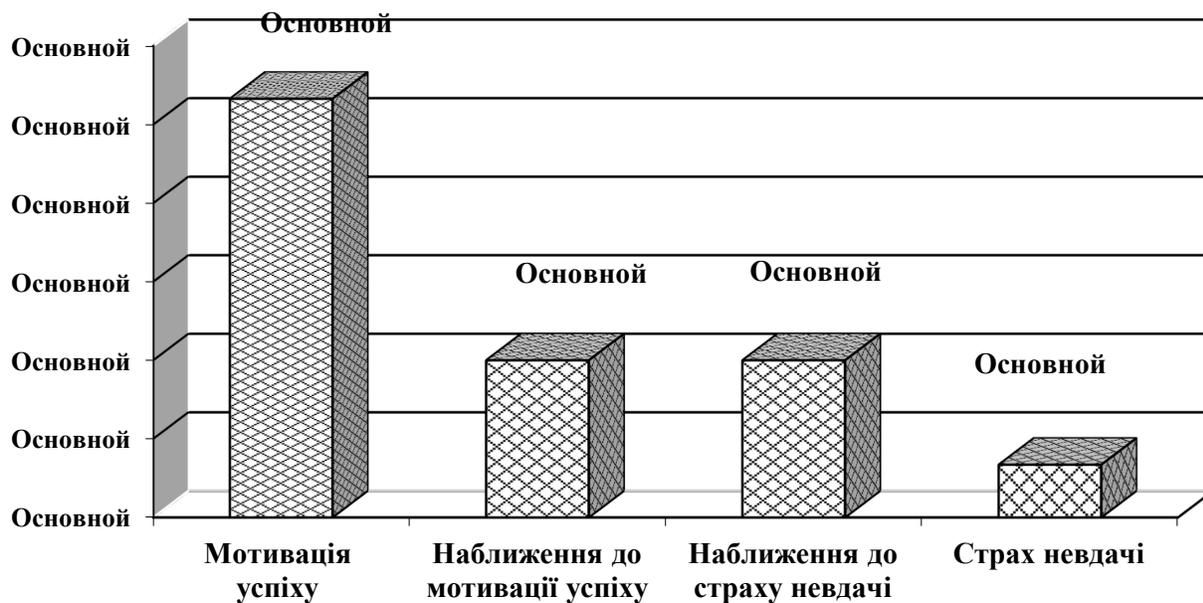
Мотивація досягнення є стійкою потребою особистості досягати успіху в різних видах діяльності. В особистості може переважати мотивація успіху чи

мотивація уникнення невдачі (чи страх невдачі). Або ж мотивація може бути невизначеною – наближеною до мотивації успіху чи уникнення невдачі [1].

Для досягнення визначеної мети було проведено емпіричне дослідження, в якому взяли участь 45 студентів із особливими освітніми потребами, що навчаються на 1-3-х курсах у закладах вищої освіти міста Київ. Вік студентів – 18-20 років. Дослідження проводилося оф-лайн у лютому і березні 2021 року.

Для вивчення мотивації досягнення в досліджуваних було застосовано методику «Мотивація успіху і страх невдачі» [1, с. 382-383]. Студентам пропонувалося уважно прочитати кожне твердження методики та зазначити свою згоду чи незгоду з таким твердженням. За допомогою цієї методики було виявлено мотивацію, яка в них переважає. А саме: мотивацію успіху (14-20 балів), страх невдачі (1-7 балів) або невизначену мотивацію (наближення до мотивації успіху (12-13 балів) чи наближення до страху невдачі (8-9 балів)).

Для унаочнення одержані результати подано на рис. 1.

Рис. 1. Мотивація досягнення в студентів із особливими освітніми потребами (у %)

Як видно з рис. 1, в найбільшій кількості студентів із особливими освітніми потребами переважає мотивація успіху. Вони набрали від 14 до 17 балів. Виконуючи різні види діяльності, зокрема й освітню, вони сподіваються досягнути успіху. Продуктивність діяльності цих студентів зумовлено їхньою цілеспрямованістю. Такі студенти виявляють ініціативу і наполегливість на шляху досягнення поставленої мети. Вони наполегливо вирішують завдання середнього рівня складності або дещо складніші, порівняно із середнім рівнем. Вони не схильні вибирати надмірно легкі чи надмірно складні завдання. Адже від

виконання легких завдань студенти з такою мотивацією не отримують задоволення. Натомість вирішення складних завдань вони уникають зі страху невдачі. Своє майбутнє студенти з цією мотивацією планують на досить тривалу перспективу. Вони не відмовляються від досягнення поставленої мети, навіть, якщо результат їхніх дій неуспішний. Якщо чергуються успішні та неуспішні результати їхніх дій, то ці студенти переоцінюють власні успіхи.

Порівняно з кількісними даними щодо студентів із мотивацією успіху, в дещо меншій кількості досліджуваних мотивація виявилася невизначеною – наближеною до мотивації успіху або наближеною до страху невдачі. Цікавим є те, що мотивація однієї половини студентів більшою мірою спрямована на досягнення успіху, а другої – на страх невдачі. Так, першій половині студентів переважно властиві характеристики, які описані вище та стосуються мотивації успіху. Натомість другій – описані нижче про страх невдачі.

Страх невдачі встановлено в найменшій кількості студентів. Вони не докладають значних зусиль і наполегливості на шляху досягнення поставленої мети, особливо, за умови відсутності зовнішнього контролю. Якщо чергуються успішні та неуспішні результати їхніх дій, то студенти з такою мотивацією вище оцінюють власні невдачі. Неуспішний результат їхніх дій досить часто призводить до того, що вони втрачають інтерес до виконання завдання. Нерідко студенти з цією мотивацією відмовляються від досягнення поставленої мети. Вони вибирають для вирішення надмірно легкі чи надмірно складні завдання. Адаже легке завдання вони здатні виконати, а неуспішний результат вирішення складного завдання не сприймається ними, як особистий неуспіх.

Перспективним для подальших наукових пошуків вважаємо визначення ефективних психологічних засобів і технік розвитку мотивації досягнення й подолання страху невдачі в студентів закладів вищої освіти з особливими освітніми потребами.

Література:

1. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы. Санкт-Петербург : Питер, 2008. 512 с.

Тараненко Людмила

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри трудового, земельного та господарського права

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,

м. Хмельницький, Україна

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЮРИДИЧНОГО СУПРОВОДУ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Одним із конституційних прав, що гарантовані державою громадянам, котрі опинились в складних життєвих ситуаціях, пов'язаних, як правило із втратою працездатності, безробіттям, втратою годувальника є право на соціальний захист (ст. 46 Конституції України) [1]. Залежно від підстави, що послугували причиною для отримання соціального забезпечення виділяють різні механізми гарантування такого права: створення закладів догляду за непрацездатними, загальнообов'язкове державне соціальне страхування, виплати пенсії тощо. Якщо вищеперелічені, та подібного роду, обставини мають тимчасовий, фрагментарний характер – гострої потреби у соціальному забезпеченні зі сторони держави не виникає (але вона обов'язково надається), що не можна сказати про аналогічні ситуації на систематичній основі. На такий випадок передбачено механізм соціального супроводу як окремий вид соціальної роботи, який полягає в комплексному наданні цілого ряду послуг, що в повній чи частковій мірі задовольнили потреби осіб / сімей, які опинились в складних життєвих ситуаціях. Окрім фізичної, медичної, педагогічної допомоги та психологічних консультацій, значна потреба виникає у якісному юридичному супроводі вже на перших етапах взаємодії суб'єкта із фахівцем з соціальної роботи. Зокрема, кваліфіковані юристи допомагають належним чином оформити заяву про надання соціальних послуг, у випадку необхідності – зібрати та оформити документи, які додаються до заяви. Особливо їх роль активізується при укладанні договору соціального супроводу.

Договір соціального супроводу укладається між районним / міським центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді і сім'єю (особою), яка перебуває у складних життєвих обставинах. Відповідно до положень ст. 22 Закону України «Про соціальні послуги», для такого виду договору передбачена письмова форма [2]. Безвідплатність чи оплатність соціальних послуг, як правило залежить від їх виду, саме тому до переліку істотних умов відносять обсяг та зміст соціальних послуг, які надаватимуться, права та обов'язки сторін, ступінь їх відповідальності у випадку невиконання чи порушення умов договору; строк дії договору та умови припинення. Як правило, соціальні служби публікують на своїх офіційних сайтах договори публічної оферти, тому індивідуальність кожного правочину проявляється саме у виборі того переліку послуг, які можуть надаватися органом виконавчої влади та в яких виникає потреба у заявника (індивідуальним планом надання соціальних послуг).

Досить часто, в рамках соціального забезпечення надаються безоплатні юридичні послуги внутрішньо переміщеним особам, які потребують допомоги із відновлення втрачених документів, реєстрації, представництва інтересів в суді чи відновлення (встановлення) опіки над дітьми. Юристи, які працюють у вітчизняних центрах соціальних служб, як правило, надають допомогу при оформленні або переоформленні документів, отриманні встановлених законодавством пільг і виплат; консультуванні з питань самозабезпечення і поліпшення свого матеріального становища, життєвого рівня сім'ї відповідно до діючого законодавства; консультування сімей з соціально-правових питань (цивільне, житлове, сімейне, трудове, кримінальне законодавство, права дітей, жінок, батьків, осіб з інвалідністю та ін.); забезпечення суб'єктів правовою інформацією; підготовка і направлення відповідним адресатам документів (заяв, скарг, довідок та ін.), необхідних для практичного вирішення юридичних питань тощо.

З нашої позиції, важливими суб'єктами у сфері юридичного супроводу малозабезпечених сімей та осіб, що опинились в складних життєвих ситуаціях є центри з надання безоплатної правової допомоги, а також юристи та юридичні фірми, які практикують *pro bono*. Виходячи із норм, викладених у ст. 7 та 13 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» [3], безоплатна правова допомога може бути у таких формах, як:

- первинна (включає послуги із надання консультацій та роз'яснень, представлення необхідної правової інформації, забезпечення допомоги для отримання доступу до медіації, безоплатної вторинної правової допомоги, складенні заяв чи скарг);

- вторинна (складання процесуальних документів, безпосередній захист особи в суді, здійснення представництва особи в судах та органах публічної влади).

У США (вперше виникла та зафіксована в Кодексі професійної етики Американської асоціації юристів в 1969 році) та країнах ЄС дана форма інтелектуального волонтерства, особливо для авторитетних правознавців, є актом підтвердження їх милосердя та бажання реалізовувати власний трудовий потенціал на благо суспільства, а для людей із обмеженим фінансуванням - змогою належним чином захистити чи відновити свої порушені права. Якщо в Україні *pro bono* орієнтоване більшою мірою на органи публічної влади, зокрема, при створенні нормативно – правових актів в якості фахової консультації, то за кордоном дана практика спрямована в сторону соціально незахищених людей. При цьому, юридичні фірми, як правило, обирають специфічний суб'єктний склад осіб, яким вони допомагають на безоплатній основі чи певний правовий сегмент (до прикладу, виключно із питань, що належать до морського, земельного (іншого виду) права; допомога лише для людей літнього віку, осіб з інвалідністю чи дітей, які були позбавлені батьківського піклування) [4].

Так, безумовно, сама мета соціального супроводу зводиться до стимулювання саморозвитку й інтенсифікації процесу самовідновлення тих осіб, які опинились в складних життєвих ситуаціях ((у всіх аспектах: матеріальному, психологічному, фізичному). Досить часто, без кваліфікованого юридичного супроводу цей процес затягується на тривалий час, або взагалі унеможлиблюється. Саме тому, оптимізацію системи юридичного супроводу, зокрема, при центрах соціальних служб ми вбачаємо у залученні юридичних компаній на засадах pro bono. Законодавець має стимулювати таку взаємодію шляхом соціального рекламування, встановлення пільг чи дотацій для юридичних компаній, тим самим суттєво зменшивши навантаження на соціальних працівників та підвищуючи рівень правової культури в суспільстві.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. ст.141.
2. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19>.
3. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>.
4. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посіб. у 2-х ч.; Ч. I. Сучасні орієнтири та ключові технології. З. П. Кияниця, Ж. В. Петрочко. Київ: ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 256 с.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Інновації партнерської взаємодії освіти,
економіки та соціального захисту
в умовах інклюзії та прагматичної
реабілітації соціуму:

Матеріали V Міжнародної науковопрактичної конференції

Підписано до друку 17.06.2021 р.
Формат 60x84 ¹/₁₆. Гарнітура Times.
Папір офсетний. Друк на дублюванні.
Умов. друк. арк. 20,6. Облік.-вид. арк. 22,2.
Тираж 100 прим.

Видавець та виготовлювач
Західноукраїнський національний університет
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль 46009

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 7284 від 18.03.2021 р.*